

DEBRECENI EGYETEM

**Bölcsészettudományi kar
Humán Tudományok Doktori Iskola
Nevelés- és Művelődéstudományi Program**

**A zenehallgatás a közoktatási dokumentumok
tükrében, és megvalósulása az ének-zene
tanórákon**

Doktori disszertáció

Témavezető:
Prof. Dr. habil. Duffek Mihály

Készítette:
Lehotka Ildikó

2022

**A zenehallgatás a közoktatási dokumentumok tükrében, és
megvalósulása az ének-zene tanórákon**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a neveléstudomány tudományágban

Írta: Lehotka Ildikó okleveles magyar nyelv és irodalom, angolnyelv szakos általános iskolai
tanár, ének-zene tanár

Készült a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája
(Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Programja) keretében

Témavezető: Prof. Dr. habil. Duffek Mihály

(olvasható aláírás)

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 20...

„Én, Lehotka Ildikó teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne látható irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak tőlem vissza odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Érd, 2022

Lehotka Ildikó

Köszönetnyilvánítás

A doktori értekezés létrejöttében számos segítséget kaptam. Külön köszönöm Prof. Dr. habil. Duffek Mihály áldozatos munkáját, segítségét, iránymutató gondolatait, biztató és humoros szavait.

Köszönet illeti Prof. Dr. Pusztai Gabriellát, a Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program vezetőjét pontos meglátásaiért, javaslataiért. Az elővita opponenseinek, a doktori iskola oktatóinak köszönöm, hogy segítettek tanácsaikkal az értekezés minél színvonalasabb megszületését.

Köszönöm doktorandusz kollégáimnak az oldott hangulatú beszélgetésekbe szőtt építő megjegyzéseiket, köszönöm azoknak az intézményvezetőknek a segítségét, akik vállalták a tanulói kérdőívek kitöltését. Szintén köszönettel tartozom a tanári kérdőívet kitöltőknek.

Köszönettel tartozom Kocsis Zoltán zongoraművésznek, karmesternek, zeneszerzőnek, aki szívén viselte az iskolai ének-zene oktatást, a zenehallgatást. Biztatott a disszertáció elkészítésére, de már nem olvashatja el munkámat.

Végül köszönet illeti családtagjaimat, különösen három gyermekemet, akik támogatták a disszertáció létrejöttét.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	4
1. Bevezetés	8
1.1. A témaválasztás indoklása.....	8
1.2. A probléma felvetése, a kutatás célja.....	9
1.3. Az alapfogalmak konceptualizálása.....	14
1.4. A kutatás kérdései és hipotézisei.....	20
2. A zenehallgatás szerepe és feladata a közoktatásban	24
2.1. Zenehallgatói csoportok.....	24
2.2. A zenehallgatás fogalma.....	25
2.3. A zenetanulás transzferhatása.....	28
2.4. A zenehallgatás hatásait vizsgáló kutatások.....	30
2.5. A zenehallgatási készség kialakítása és fejlesztése.....	35
2.6. A zenehallgatás célja és feladatai az alapfokú oktatást segítő tantervek tükrében.....	37
2.7. A tanórai zenehallgatás fontossága.....	42
2.8. A zenehallgatás mint az ének-zene tanításának egyik legfontosabb eleme.....	48
3. Az ének-zene tantárgy zenehallgatási szakasza a 2012-es Nemzeti alaptanterv, a kerettantervek, az ének-zene tankönyvek és a hangzóanyagok tükrében	49
3.1. A 2012-es Nemzeti alaptanterv és a kapcsolódó kerettantervek ének-zene tantárgyára vonatkozó szakaszai.....	49
3.2. A 2020-as módosított NAT ének-zene tantárgyára vonatkozó szakaszok rövid bemutatása.....	53
3.3. A szórakoztató zene tantervbe emelése.....	55
3.4. Tantervi kitekintés öt ország nyolc dokumentuma alapján.....	60
3.5. A 2019/2020. tanév hivatalos tankönyvjegyzékében szereplő, és az ének-zene tanárok által használt tankönyvek.....	69
3.6. A tankönyvek zenehallgatási anyagának összehasonlítása.....	73
3.6.1. Az alsó tagozatos általános iskolai tankönyvek zenehallgatási anyaga.....	77
3.6.2. Az első osztályos tankönyvek zenehallgatási anyaga.....	77
3.6.3. A második osztályos tankönyvek zenehallgatási anyaga.....	80
3.6.4. A harmadik és negyedik osztályos tankönyvek zenehallgatási anyaga.....	82
3.6.5. A felső tagozatos tankönyvek zenehallgatási anyaga.....	83
3.6.6. Az ötödik és hatodik osztályos tankönyvek zenehallgatási anyaga.....	83
3.6.7. A hetedik és nyolcadik osztályos tankönyvek zenehallgatási anyaga.....	85
3.6.8. A középiskolák számára készült tankönyvek zenehallgatási anyaga.....	87
3.7. Megfigyelési szempontok a zenehallgatáshoz – az alsó és felső tagozatos tankönyvek alapján.....	88

3.8. A hangszínhallás fejlesztése, az előadói apparátus, a zenei korszakok és zenei formák bemutatása az ének-zene tankönyvek alapján	91
3.9. Az általános iskolai tankönyvek zenehallgatási anyaga és a kerettanterv zenehallgatási jegyzékeinek összehasonlítása.....	96
3.10. Az oktatást segítő hangzó kiadványok, valamint a művekkel, műcímekkel kapcsolatos megjegyzések.....	101
3.11. A zenehallgatás különféle tantárgyakba történő integrálása az általános iskolai és a középiskolai kerettantervek alapján.....	106
3.11.1. Az integráció fogalmának rövid bemutatása	106
3.11.2. Az integráció lehetősége a 2012-es Nemzeti alaptanterv és a kerettantervek tükrében	108
3.11.3. A zenehallgatás integrálása az alsó tagozat kerettantervi ajánlása alapján.....	109
3.11.4. Az ének-zene tantárgy zenehallgatási tevékenységének egyéb tantárgyakhoz kapcsolódó lehetőségei az alsó tagozaton.....	112
3.11.5. A zenehallgatás integrálása a felső tagozat kerettantervi ajánlása alapján	114
3.11.6. Az ének-zene tantárgy zenehallgatási tevékenységének egyéb tantárgyakhoz kapcsolódó lehetőségei a felső tagozaton	117
3.11.7. A zenehallgatás integrálása a középiskolákban a kerettantervi ajánlás alapján ..	119
3.11.8. Az ének-zene tantárgy zenehallgatási tevékenységének egyéb tantárgyakhoz kapcsolódó lehetőségei a középiskolában	122
3.11.9. A zenehallgatás integrálásának nehézségei és előnyei	124
4. A zenehallgatás megvalósulása az ének-zene tanárok szemszögéből.....	126
4.1. A kutatás során használt mérőeszköz.....	127
4.2. Háttérváltozók.....	128
4.3. Tanítási körülmények	133
4.4. Tanítási anyagok, módszerek.....	135
4.5. A zenehallgatás megvalósításához kapcsolódó kérdések és elemzésük	136
4.6. A NAT és a kerettantervek ismerete	155
4.7. Vélemények a szórakoztató zene tanórai bemutatásáról.....	155
4.8. Javaslatok az ének-zene tantárgy reformjára, az ének-zene tantárgy jelenleg érvényes tanterveinek változtatására, tanári vélemények a tantárgy tanításának hasznosságáról	159
5. A zenehallgatás megvalósulása a tanulók szemszögéből	166
5.1. Háttérváltozók.....	168
5.1.1. A zenehallgatás megvalósulása a tanulók szemszögéből	172
5.1.2. Az ének-zene tanítás tárgyi feltételei.....	179
5.1.3. Az ének-zene tanórákon kívüli művészizene-hallgatás	183
5.1.4. A tanulók ének-zene tanórához kapcsolódó attitűdje	192
5.1.5. A zenében megjelenő érzelmek megnevezése	196
5.2. Tanulói fókuszcsoportos interjúk.....	199

6. A kutatás eredménye	204
6.1. Személyi feltételek: a pedagógusképzés	204
6.2. Tárgyi feltételek	211
6.3. A zenehallgatás gyakorisága.....	213
6.4. A megfigyelési szempontok	214
6.5. A tanórai ismétlő zenehallgatás	215
6.6. A tanórán kívüli zenehallgatás.....	216
6.7. A szórakoztató zene	219
6.8. A tanórai és a szabadidőben történő művészizene-hallgatást befolyásoló tényezők ...	221
6.9. A kutatási kérdések megválaszolása	223
7. Összegzés.....	225
Hivatkozott irodalom	236
Mellékletek.....	263
1. melléklet. Tanulói kérdőívek.....	263
2. melléklet. Tanári kérdőívek.....	268
3. melléklet, 1. táblázat: A tankönyv megléte függ-e a különféle tagozatoktól, az okostábla és internet használatától, a zenehallgatási anyag kiválasztásától, az ismétlő zenehallgatástól. A magyarázó változók esélyhányadosai, és azok szignifikanciája	272
4. melléklet, 2. táblázat: A megfigyelési szempontok adása a tantervek, a diploma típusa, a zenehallgatás gyakorisága, a zenehallgatás utáni beszélgetés, az ismétlő zenehallgatás, a zenehallgatási anyag kiválasztása alapján (Janovi output)	274
5. melléklet, 3. táblázat: A tanórai zenehallgatás gyakorisága és a tantervek, az iskola- és településtípus kapcsolata (Janovi output).....	276
6. melléklet, 4. táblázat: A mai szórakoztató zene bemutatása az évfolyamok, a tagozat, a település és az iskolatípus alapján. A magyarázó változók esélyhányadosai, és azok szignifikanciája (Jamovi output).....	277
7. melléklet, 9. táblázat: A zongora tantermi megléte az évfolyam, a tagozat, az iskola típusa és a település típusa szerint	278
8. melléklet, 10. táblázat: Az ének-zene tantárgy kedvelése – a magyarázó változók esélyhányadosai és azok szignifikanciája (Jamovi output)	279
Függelék.....	280
A vizsgált ének-zene tankönyvek zenehallgatási anyaga.....	280
1. függelék: Süle Ferenc: Első daloskönyvem	280
2. függelék: Demeter József – Molnár Mária: Technika – ének-zene – rajz 1.	281
3. függelék: Lassúné Ruskó Renáta: Ének-zene 1. Tankönyv	282
4. függelék: Lantos Rezsóné – Lukin Lászlóné: Ének-zene az általános iskola 1. osztálya számára.....	283
5. függelék: Süle Ferenc: Második daloskönyvem.....	284
6. függelék: Demeter József – Molnár Mária – Wojtekovics Istvánné: Technika – ének-zene – rajz 2.....	284

7.	függelék: Lantos Rezsóné – Lukin Lászlóné: Ének-zene az általános iskola 2. osztálya számára.....	285
8.	függelék: Lassúné Ruskó Renáta: Ének-zene 2. Tankönyv	286
9.	függelék: Albertné Balogh Márta: Harmadik daloskönyvem	286
10.	függelék: Lassúné Ruskó Renáta: Ének-zene 3. Munkatankönyv	287
11.	függelék: Albertné Balogh Márta: Negyedik daloskönyvem	288
12.	függelék: Lassúné Ruskó Renáta: Ének-zene 4. Munkatankönyv	289
13.	függelék: Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 5.	290
14.	függelék: Riznerné Kékesi Mária – Ördög László: Ének-zene az általános iskola 5. osztálya számára	291
15.	függelék: Király Katalin: Ének-zene 5. osztály	292
16.	függelék: Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 6.	293
17.	függelék: Riznerné Kékesi Mária – Ördög László: Ének-zene az általános iskola 6. osztálya számára	294
18.	függelék: Király Katalin: Ének-zene 6. Muzsikáló nagyvilág.....	296
19.	függelék: Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 7.	297
20.	függelék: Király Katalin: Ének-zene 7. Muzsikáló nagyvilág.....	298
21.	függelék: Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 8.	299
22.	függelék: Király Katalin: Ének-zene 8. Muzsikáló nagyvilág.....	301
23.	függelék: Király Katalin: Ének-zene 9. Muzsikáló nagyvilág.....	302
24.	függelék: Király Katalin: Ének-zene 10. Muzsikáló nagyvilág.....	303

1. Bevezetés

A zene hallgatása a mindennapok gyakori jelensége, nincs olyan ember, aki valamilyen okból ne hallgatna zenét. Ez a művészet, amely talán egyidős az emberiséggel, már az ókori filozófiában is fontos eleme volt a társadalomról, az államról alkotott filozófiai gondolkodásnak. *„Azért a legfontosabb a zenei nevelés, mivel a ritmus és összhang merül alá leginkább a lélek mélyébe, és a legerősebben ragadja meg azt, szépalakúságot támasztva benne; [...] feltéve ha valaki helyesen nevelődik, ám ha nem, az ellenkezőjévé.”* – írja Platón (1968, 72) államról írott koncepciójában. Írása szerint a zene nagyon fontos az állam és a társadalom irányítása szempontjából. A zene fegyelmez, alkotóerőt fejleszt, érzelmeket ábrázoló és -keltő művészetként mélyen érinti a teljes személyiséget, nemesíti az embert. A zenehallgatásnak ezért kiemelt szerepe van az iskolai nevelésben, a gyermekek számos képességének fejlesztésében, értékválasztó felnőtté nevelésében. Izgalmas téma tehát mindazok számára, akiknek a nevelés, az oktatás fontos hivatást jelent.

1.1. A témaválasztás indoklása

Ének-zene tanárként akkor kezdtem el a tanítást, amikor a felső tagozaton (a 8. évfolyam kivételével) heti két órában, a gimnáziumokban pedig három évig heti egy órában ismerkedhettek a tanulók a zene varázslatos világával. Egy Budapest melletti általános iskola felső tagozatán tanítottam, később 13 évig egy nyolcosztályos gimnáziumban, majd alsó tagozaton egy évig helyettesítő ének-zene tanár voltam. Ének-zene- és szolfézs-, zeneirodalom tanárként is úgy vélem, hogy a zenehallgatás az a tevékenység, amely közelebb viszi a tanulókat a művészetek, a zene felé, és új utakat nyithat a tanításban is. 1988 óta az óraszámok csökkentek, a művészi (klasszikus, vagy komoly-) zenei hangversenyeket alig látogatják a fiatal generáció tagjai (Nagy, 2012, 221; Székely – Szabó 2016, 43.; Retkes – Várkonyi, 2010, 136.). Janurik kutatásából kiviláglik, hogy az ének-zene órákat a tanulók negatívan ítélik meg, a művészi zenét sem kedvelik, a legkevesebb élmény ezeken az órákon éri őket (Janurik, 2007, 308; 2009, 53.). Csíkos a tantárgyakhoz kötött attitűdvizsgálatában az ének-zene tantárgy kedveltsége az utolsó előtti helyen szerepel (Csíkos, 2012, 5.). Az általános és középiskolai tanulók motiválatlanok az ének-zene órák iránt, a művészi zene számukra *„megközelíthetetlen”* (Janurik, 2018, 818.). Takács Viola Baranya megyei, 2001-es kutatása is azt támasztja alá, hogy az általános iskolába járó tanulók a tantárgyat a

kedveltségi sorrend alapján a hátsók közé sorolják, feleslegesnek tartják (Takács, 2001, 309.), a középiskolások az ének-zene tantárgyat az utolsó előtti helyen szerepeltetik, habár véleményük szerint a tantárgy „könnyű” (Takács, 2001, 311.). Egy tiszántúli város középiskolai tanulói 12 tantárgy közül a nyolcadik helyre sorolták az ének-zene tantárgy kedveltségét, azonban a hasznosságát az utolsó helyre rangsorolták (Malmos – Chrappán, 2016). Chrappán 2017-es tanulmánya azt mutatja, hogy az általános és szakközépiskolai tanulók tantárgyat a közepesen kedveltek közé, a gimnáziumi tanulók azonban az utolsó helyek egyikére sorolták (Chrappán, 2017, 1355.). Ugyanakkor mind a szakközépiskolások, mind a gimnáziumi tanulók véleménye szerint a tantárgy a legkevésbé fontos a többi között (Chrappán, 2017, 1356.). Az ének-zene tantárgy társadalmi és pedagógiai megítélése szintén azt mutatja, hogy válságban van a tantárgy oktatása (Szűcs, 2018, 7.).

A művészi zene iránt táplált negatív attitűd nem csak a hazai tanulókra jellemző. A szabadidős vagy otthoni zenehallgatás a tanulók számára más funkciót tölt be, és jobban is értéklik, mint az ének-zene tanórák zenehallgatási feladatait (Boal-Palheiros – Hargreaves, 2001, 104.). Az érettségis tanulók művészi zenéhez kapcsolódó hozzáállása szintén negatív (Kährka és mtsai, 2012, 206.). Erről a jelenségről számol be Hausmann is a romániai magyar középiskolások zenei ízlését és zenével kapcsolatos magatartását vizsgáló disszertációjában (Hausmann, 2011, 131-136.), a probléma tehát nem csak Magyarországon van jelen. Az ének-zene órák részfeladataként a művészi zenével történő ismerkedés, vagyis elsősorban a zenehallgatás tehát nem jelenti egyúttal a megismerést a kevés óraszám, valamint a tanulók érdektelensége miatt. Paradox módon a művészi zene hallgatása a fiatalok körében elenyésző, holott a zenehallgatás népszerű tevékenységi forma számukra.

1.2. A probléma felvetése, a kutatás célja

A zenehallgatás tevékenysége, a zene használata és élménye szinte egyidős az emberiséggel. Őseink figyelték a természet hangjait, hangokkal, egyezményes ritmusokkal üzentek egymásnak, zenével, tánccal ünnepeltek. A zenehallgatás szerepének fontosságát a későbbi történelmi vagy művészeti korszakban is felismerték, mára a zenehallgatás mindennapos tevékenységgé vált. A zene bárhol, bármikor, bárki számára elérhető a mai korszak adta technikai eszközök használatával.

Fontos tevékenység a zenehallgatás a tanulók életében, azonban ők másfajta zenét keresnek szabadidejükben, mint amelyek az ének-zene órák tananyagában szerepelnek. A művészi zenével a legtöbb gyermek az általános iskolában találkozik először, ezért kiemelten fontosnak tarthatjuk azt, hogy milyen zenedarabokat hall a tanórán, és mely szempontok segítik az értő, aktív zenehallgatás készségének megalapozását és fejlesztését.

A zenei ízlés és a zenei preferencia¹ gyökeresen megváltozott azóta, hogy lemezeken vagy a rádióban elérhetővé váltak a különféle felvételek. 1929-es írásában Kodály beszámolt arról, hogy a fiatalok zenei ízlése a könnyebb műfajok felé tolódott (Kodály, 1982, 39). Azonban nem csak Magyarországon, de világszerte jellemző a mai szórakoztató zene szinte teljes egyeduralma. Ringer „indusztriális szindrómának” nevezi azt a jelenséget, amelyben a zenei iparág (a kottanyomtatás kezdete óta) figyeli a fogyasztók szükségleteit (koncertszervezés, lemez- és kottakiadás, vizuális termékek), és igazodik a fogyasztók igényeihez, elvárásaihoz (Ringer, 1974). Többek között ezért nem meglepő a zenehallgatók zenei ízlése és zenei preferenciája, amely a mai szórakoztató zene felé irányítja a hallgatót.

A 20. század elején az Egyesült Államokban az iskolák számára jelentetett meg művészi zenét tartalmazó lemezeket a Victor Company. A Frances Elliot Clark által 1911-ben indított kezdeményezés a művészi zene elismertetését tűzte ki célként, az 1924-ig 1723 lemez jelent meg az oktatásban részt vevő korosztályok számára, valamint számos, a zene megértését segítő kiadvány látott napvilágot (Chybowski, 2017).

Egy 1951-es, az Amerikai Egyesült Államokban, Philadelphiában készült felmérés 250 középiskolás fiú zenei ízlését vizsgálta. A fiataloknak meg kellett nevezniük azokat a zenei műsorokat, amelyeket a televízióban vagy a rádióban követnek. Mindössze egy tanuló írta azt, hogy a MET közvetítését nézte. Rákérdeztek arra is, hogy a fiatalok a tanórákon hallott műveket meghallgatják-e otthon. Négy kérdés szerepelt a felmérésben az aktuális zenei élet képviselőiről, ebből három kérdésre a tanulók kevesebb, mint a fele adott helyes választ². A felmérés alapján az is nyilvánvalóvá vált, hogy a tanulók nem élvezik a zeneórákat. A válaszok rávilágítottak arra, hogy az iskolai zenei képzés már a múlt század közepén megújításra szorult az Amerikai Egyesült Államokban (Duffield, 1951).

Baumann 1960-ban készült vizsgálata 50 zenemű(részlet) alapján kereste a választ a fiatalok zenei ízléspreferenciájára. A zeneművek között egyaránt szerepelt szórakoztató

¹ A zenei ízlés „hosszabb távú, stabil vonásokat” mutat, míg a zenei preferencia rövidebb távra érvényes (Abeles – Chung, 1996, 296, idézi Auh és mtsai, 2000-2001, 10)

² A kérdések és a válaszok a következők: (a) Mario Lanza miért ismert (b) José Iturbi milyen hangszeren játszik (c) Toscanini miért nevezetes (d) ki a Philadelphia Orchestra karmestere. Az első kérdésre 146, a másodikra 91, a harmadikra 57, az utolsóra mindössze 11 helyes válasz érkezett.

zenei (rock and roll, boogie, szimfonikus popzene, filmzene stb.) és művészi zenei szemelvény. Három kategória szerint (legjobban kedvelem; kedvelem; legkevésbé kedvelem) csoportosította az 1600 résztvevő a műveket. A legkevésbé tetsző zenei részletek között szinte csak művészi zenei alkotások szerepeltek³ (Baumann, 1960, 76). Ho tanulmánya 19 család (szülők és gyermekek) zenéhez fűződő attitűdjét és szokásait mutatja be. A felmérés szerint 14 hongkongi tanuló hallgat rendszeresen zenét, közülük mindössze 4 gyermek (míg 6 szülő) kedveli a művészi zenét (Ho, 2009, 79).

A zenehallgatás az ének-zene órák szerves részét képezi. A 2012-es Nemzeti alaptantervhez (110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról⁴), készült kerettantervek (22/2016. (VIII. 25.) EMMI rendelet⁵) évfolyamszintű tantárgyi felosztásában azt láthatjuk, hogy az ének-zene tantárgy tíz évig szerepel az első osztálytól kezdve. A tanórai zenehallgatás számos lehetőséget kínál a készség- és képességfejlesztésre, hatással van az érzelmekre, valamint az esztétikai érzék alakítására. Tapasztalatunk szerint a zenehallgatás az ének-zene órákon sajnálatos módon nem szerepel olyan súllyal, hogy elérje a kívánt célt, amelyet a kerettanterv előír. A tanórai zenehallgatás egyik kiemelt feladata a kerettanterv szerint a „zene élményt nyújtó megismerése, megértése, és élvezete”, valamint „a pozitív zenei élmények és gyakorlati tapasztalatok megszerzése” (kerettanterv2016, 1-4. osztály „A” változat). A zene élményt nyújtó megismerése magába foglalja azt, hogy a tanulók minél több zenedarabot hallgassanak a tanórán, és lehetőség szerint otthon, vagy hangversenyeken is. A zeneművek többszöri meghallgatása segíti a formai, dallami, ritmikai, harmóniai és egyéb sajátosságok megértését és elsajátítását, így a már megismert darabokhoz pozitív élmények kapcsolódnak. Kialakulhat a tanulóknál a megismerés vágya az addig számára ismeretlen zeneszerzők és zeneművek, műfajok és stílusok felfedezésére.

A zenehallgatás olyan tevékenységi forma, amelyben minden tanuló sikerélményhez juthat. Még a leggyengébb képességű gyermek is felismer az adott darab meghallgatása után egy-egy korábban elsajátított, vagy az órán tanult népdalt egy zenedarabban, a jó zenei érzékkel rendelkező tanulók akár több zenei elemet is megnevezhetnek. A zenehallgatás az ének-zene órák kellemes élménye lehet a gyermekek számára azért is, mert ehhez a

³ 1000-nél több tanuló adott negatív véleményt a következő zeneművek részletére: Bartók: *5. vonósnégyes – Finale*; Donizetti: *Lammermoori Lucia – Örülési jelenet*; Johann Strauss: *A denevér – duett*.

⁴ A továbbiakban NAT2012

⁵ A továbbiakban kerettanterv2016

részfeladathoz nem, vagy alig kapcsolódik írásbeli vagy szóbeli, érdemjeggyel értékelt számonkérés. Janurik szerint az ének-zene órák egyik legfontosabb feladata az, hogy „*a zenehallgatás élményszerű átélésének lehetőségét*” a pedagógus megteremtse. „*A tanulás során olyan ismeretek kell, hogy előtérbe kerüljenek, amelyek lehetővé teszik a gyermekek számára a zenei műalkotások felépítésének, szerkezetének, mondanivalójának megértését, a zenehallgatás élményt jelentő átélését*” (Janurik, 2007, 303). Laczó véleménye az, hogy a zenei műalkotások, „*a jó hangulatú kollektív zenei tevékenységek*” hozzásegíthetik a tanulókat a „*katarzisz élmény*”-éhez, amely kihat a tanulók személyiségére (Laczó, 1982, 10.).

A **rendszeres tanórai zenehallgatás** 1978-tól szerepel a tantervekben, de már korábban, az 1962-es *Tanterv és utasítás* (Miklósvári, 1962) című oktatási dokumentumban tevékenységi formaként megjelent a **tanórai zenehallgatásra történő utalás**. Az 1978-ban belépő tanterv kapcsán a zenehallgatás bevezetésének fontosságát Laczó Zoltán több ténnyel is indokolta. Laczó az iskolai ének-zene oktatás feladatának tartotta azt, hogy a tanulókat felkészítse az aktív zenehallgatásra, valamint azt, hogy különböző funkciókat betöltő, a különböző értékeket hordozó zenét legyenek képesek a tanulók biztonsággal megkülönböztetni. Szintén az iskola feladatának tartja Laczó a tanulók felkészítését a „*zenével való mindennapos kapcsolat*”-ra (Laczó, 1984. 5.), amelynek az egyik módja a zenehallgatás lehet.

Több tanulmány is arra kereste a választ, vajon hogyan lehetne az ének-zene oktatást új alapokra helyezni, vagy megreformálni (Buzás, 1997; Csató, 2010, Fehér, 2009. 19-24., Janurik, 2018, Joób, 1997, L. Nagy, 2002, Laczó, 1997). Ezen tanulmányok alapján megállapíthatjuk, hogy a paradigmaváltás több okból is szükséges. Egyrészt azért, mert a 20. század utolsó két évtizedében az információáramlás a számítógépek megjelenése óta határtalanná vált, kitágult a világ, sokkal több információ érhető el a világhálón, mint korábban. (A 2020. március 16-tól elrendelt rendkívüli tanítási szünet, majd a 2020. november 11-étől a 9. és az afölötti osztályok online munkarendje bizonyította, hogy az oktatás is folytatható a világháló segítségével.) Egy másik okként az ének-zene órák számát említhetjük. Az alsó tagozaton és a 2020/2021-es tanévtől kezdve az 5. osztályban heti két tanórára emelkedett a tantárgy tanítására fordítható idő. Ez azt jelenti, hogy a tíz év alatt megközelítőleg 590 zeneórát kapnak ideális esetben a tanulók (ha a középiskolájukban szerepel az ének-zene tantárgy). Azonban ez a tanóramennyiség még mindig nem elegendő ahhoz, hogy a zenét, és ezzel együtt a zenei gyakorlatot, a zeneelméletet, a zenetörténetet és

zeneirodalmat mélyebben átláthatóvá tegyék a zenepedagógusok a tanulók számára. Végül a mai szórakoztató zene szinte mindent elsöprő hatására hivatkozhatunk: a tanulók másfajta zenét keresnek szabadidejükben, mint amelyet az ének-zene órák kínálnak. A tizenévesek körében a mai divatnak megfelelő zene hallgatása szinte elengedhetetlen. Az alkalmazott és a szórakoztató zene megismertetése a 2012-es tantervi követelményben is előírásként szerepel, a módosított, 2020 szeptemberében életbe lépett módosított Nemzeti alaptanterv (A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 11/2012. (VI. 4) Korm. rendelet módosításáról, 2020⁶) már nem tesz említést a könnyebb műfajok tanításáról (NAT2020, 407-412).

Jelen értekezés egyik célja az, hogy megvizsgáljuk és elemezzük a lefektetett oktatási dokumentumokban, így a 2012-es és a 2020-as Nemzeti alaptantervekben, a két alaptantervhez kapcsolódó kerettanterv(ek)ben, valamint az ének-zene tankönyvekben megjelenő, a zenehallgatás tevékenységére vonatkozó feladatokat, javaslatokat, valamint előírásokat. A 2012-ben megjelent oktatási dokumentumokat átfogó és összehasonlító elemzés eddig nem jelent meg az ének-zene tantárgy zenehallgatási szakaszára vonatkozóan.

Az értekezés másik célja az ének-zene órák zenehallgatási szakaszának megítélése a pedagógusok, illetve a tanulók szemszögéből. A kutatást tanári és tanulói kérdőívvel, tanulói fókuszcsoportos interjúkkal, és azok elemzésével végeztük. Bár korábban történtek már kérdőív-elemzések mind az ének-zene tanári (Janurik, 2007, 308; Asztalos A. 2018; 2019), mind a tanulói (Váradi, 2013; Janurik, 2007; 2009) oldalról, ezek a tanulmányok nem csak a zenehallgatás tanórai szerepét vizsgálták. Összevetjük a tanulók és a zenepedagógusok véleményét több, a zenehallgatást, illetve az ének-zene tantárgy megítélését vizsgáló kérdés alapján is. Az oktatási dokumentumok áttekintése mellett tanári és tanulói kérdőíveket elemeztük, fókuszcsoportos interjúkat készítettünk, valamint olyan zenei szakértőknek is feltettünk kérdéseket, akik az ének-zene szakos pedagógusjelölt hallgatókat oktatják. Hazánkban nyolc felsőoktatási intézményben képeznek ének-zene tanárokat, interjúnk alanyai mind a nyolc intézményt, illetve az ELTE Tanító és Óvóképző Karát képviselik. A kérdőívekkel, fókuszcsoportos interjúkkal és a zenei szakértőkkel készített interjúk segítségével az ének-zene oktatás során valamilyen formában (tanulók, ének-zene pedagógusok, az ének-zene tanárok képzését segítő oktatók) részt vevők véleménye komplex képet mutat.

⁶ A továbbiakban NAT2020

A kutatás harmadik céljaként definiálhatjuk azt, hogy az iskolai zenehallgatás segíti-e az érzelmi fejlődést, illetve az esztétikai érzék kialakítását. A tantárgy egyik feladata az érzelmi nevelés, ezért választottuk a tanulói kérdőíves vizsgálat záró szakaszának a megszólaló zene által keltett érzelmek megnevezését. Ezt a vizsgálatot – amely felvételtől felhangzó zeneművek körülbelül félperces részleteire épül – a 8., illetve a 10. osztályos tanulók kérdőíves felméréséhez kötöttük. A zene érzelmekre és az esztétikai érzékre gyakorolt hatását vizsgálja többek között Laczó (1987a), Csillagné (2010), valamint Resnicow munkatársaival (2004), illetve Juslin és Laukka (2003). Juslin és Laukka tanulmánya az emberi beszéd és a zene elemeinek (tempó, hangszín, hangerő, hangmagasság stb.) érzelmet kifejező közös vonásait vizsgálja (Lehotka, 2020, 101). Az előbbi három kutatás különlegessége az, hogy egy-egy zeneműrészlet alapján válaszoltak a megkérdézettek többek között arra, hogyan hatott rájuk az adott zenei részlet.

1.3. Az alapfogalmak konceptualizálása

Dolgozatunk témája kapcsán a legfontosabb fogalmakat érdemes kiemelni, vizsgálni és pontosítani. E fogalmak a következők: általános iskola, középiskola, integráció, a zenehallgatás fogalma, passzív és aktív zenehallgatás, művészi zene, szórakoztató zene.

A köznevelési intézmények közül elsőként az **általános iskola** fogalmát vizsgáljuk. A 2011. évi CXC. törvény 10. § 8. pontja szerint „Az általános iskolában nyolc évfolyamon országosan egységes követelmények szerint alapfokú nevelés-oktatás folyik. Az általános iskola a tanulót az érdeklődésének, képességének és tehetségének megfelelően felkészíti a középfokú iskolai továbbtanulásra”. A szűkszavú leírás alapján az általános iskola tehát minden gyermek számára kötelező. A követelményrendszer egységes, amelyet a 2012-es Nemzeti Alaptanterv, a 2020-as módosított Nemzeti alaptanterv és az ezekre épülő kerettantervek tartalmaznak.

A **középiskola** fogalma mára már mást jelent, mint a hagyományos, 8+4 éves oktatási modellé. A korábbi szerkezet átalakult úgy, hogy a nyolc, hat, illetve négy az általános iskolában töltött oktatási időszak után léphetnek a tanulók a gimnáziumi vagy más középiskolai képzésbe. A gimnázium „*olyan intézmény, ahol általános műveltséget megalapozó, valamint érettségi vizsgára és felsőfokú iskolai tanulmányok megkezdésére felkészítő nevelés-oktatás folyik*” [2011. évi CXC. törvény 11. § (1)]. A hat, illetve nyolc

évfolyammal működő gimnáziumok esetén – „a tehetséggondozás speciális feladatának ellátására” – az oktatást a jogszabályban előírt emelt szintű követelmények szerint kell szervezni [2011. évi CVC. törvény 12. § (92)]. Az általános iskola befejezését követően a tanulók nem csak a gimnáziumokban, hanem a szakiskolákban, a szakképző iskolákban, valamint a szakgimnáziumokban folytathatják tanulmányaikat. A szakképző iskolákban az ének-zene tantárgy nem szerepel a 2020/2021-es tanév tantárgyai között, a szakgimnáziumok a *Művészetek* tantárgycsoporton belül a saját döntésük alapján választhatják az intézmények a tantárgyat (28/2000. (IX. 21.) OM rendelet⁷, kerettanterv a szakgimnáziumok 9-12. osztálya számára). A szakiskolák kerettanterve közül az ének-zene tantárgy a középsúlyos értelmi fogyatékos tanulók készségfejlesztő iskoláinak 9-10. osztályában szerepel (kerettanterv2020, kerettantervek a sajátos nevelési igényű tanulók oktatásához). A dolgozat nem érinti az óvodákat, szakiskolákat, készségfejlesztő iskolákat, valamint a köznevelési hídprogramot, a gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai nevelési-oktatási intézményeket, ezért ezek fogalmi magyarázatától eltekintünk.

Elsőként az **általános tantervű osztályok** zenehallgatási anyagát vizsgáljuk. Az általános tagozaton az 1-5. osztályban heti két, a 6-8. osztályban heti egy tanórán szerepel a tantárgy a kerettantervek szerint. A középiskolákban az intézmény típusa, és az intézményvezető határozza meg azt, hogy hányadik évfolyamon történik az ének-zene tanítása. A zenetagozatos osztályok speciális tananyaga, az emelt óraszám, valamint a kóruséneklés, a hangversenyeken történő szereplés már az iskolába lépés után jóval nagyobb zenei tapasztalatot nyújt a gyermekeknek. A tanórai zenehallgatás ezekben az osztályokban a magas óraszám miatt gyakrabban valósulhat meg.

Az **integráció** fogalma alatt a tantárgyi integrációt vizsgáljuk. A XIX. században és a XX. század első felében a tantárgyak még egy-egy tudományterület, mint például az irodalom-, a biológia-, a történelemtudomány alapján szerveződtek. Később a tudományágak differenciálódása következtében több lehetséges kapcsolódási ponton találkoznak a tudományterületek, illetve új tudományágak jelennek meg.

A határterületeken megjelenő újabb és újabb tudományágak egyszerre mutatnak a differenciálódás irányába és segítik az integrációt a különböző területek között. A tantárgyi rendszerben ezek a tudományok, tudományágak új tantárgyként szerepelnek (például az informatika), illetve integrálják valamely már meglévő tantárgyba (Chrappán, 1998). Az integráció tehát a tantárgyszervezés egyik eleme lehet.

⁷ A továbbiakban kerettanterv2020

A szakirodalom alapján az integráció leggyakrabban a természettudományos tantárgyak esetében lehetséges⁸, mivel a tudományterületek több ponton kapcsolódhatnak egymáshoz. A humán, illetve a művészeti tantárgyak között is számos közös pont létezik. A tantárgyak sajátossága tehát, hogy valamilyen módon kapcsolódnak egymáshoz, ezért az integrációra is lehetőség van.

A **zenehallgatás fogalmának meghatározása** során leginkább a magyar nyelvű szakirodalomra támaszkodunk, különösen Laczó Zoltán és Dobray István tömör, de mégis átfogó definícióira, amelyeket a következő fejezetben olvashatunk. Ahogyan említettük, mindenki hallgat, illetve hall zenét. A zene hallgatása, illetve hallása között azonban nagy különbség van. Ha egy festményt nézünk, annak minden részletére figyelve, az mást tükröz, mint a kirakatok nézegetése, a képregények lapozása, a falakra festett graffitikre vetett pillantás. Másképpen és más célból olvasunk egy regényt, vagy verset, mint egy szórakoztató újságot.

Ha a zenehallgatás intenzitásáról pontosabb képet akarunk kialakítani, akkor a legcélszerűbb a tevékenységet két kategóriára osztani, mégpedig az aktív és passzív zenehallgatásra. A **passzív zenehallgatás** el- és kikerülhetetlen, minden nap, szinte mindig jelen van. A fiatalok túlnyomó része – talán divatból is – mindig hallgat valamilyen zenét az utcán, a közlekedés alatt, vagy otthon valamiféle háttérzeneként. A technikai fejlődés eredményeként a zene már nem csak hangversenyen, filmek aláfestéseként, színházi előadások alatt, a szórakozóhelyeken, hanem mindenhol szól. Zenét hallunk akarva-akaratlanul a bevásárlóközpontokban, az autókban, a rádióban. A televízió-reklámok, szignálok könnyen megjegyezhető dallammal jelentkeznek be. Zenével jelez a telefon (ma már nem csörög), ha hivatalos ügyben telefonálunk, a hívásvárakoztatás alatt is valamilyen zene szól. Ugyanígy a fitnesztermekben, az irodákban szól muzsika, de a tanóra kezdetét és végét dallamcsengő jelzi. Utazáskor az emberek mobiltelefonról hallgathatnak zenét. A mindenhol jelen lévő zene „válogatatlanul” ér minket (Laczó, 1987a, 5.). A zene életünk szinte minden pillanatában jelen van, sokszor kéretlenül is. Egyfajta elkerülhető zajszennyezésről beszélhetünk, amelyet magunk gerjesztünk. Ezzel természetesen nem azt akarjuk állítani, hogy akár a háttérben, munkavégzés, vagy éppen relaxáció közben ne szóljon semmilyen zene, csupán azt jelezzük, hogy a mindennapokban különféle műfajú,

8 A felsőoktatási felvételi eljárásról szóló 423/2012. (XII. 29) Korm. rendelet alapján a természettudományos tantárgyak a következők: biológia, fizika, kémia, földrajz (földünk és környezetünk), természetismeret és a természettudomány.

funkciójú, minőségű zene vesz körül bennünket. Szőnyi Erzsébet szerint életünkre „*vastag függönyként borul a zene*” (Szőnyi, 1984. 5).

A passzív zenehallgatás alatt a zenei anyag gyakran véletlenszerű, nem gondosan megválogatott művészi zenére figyel a hallgató. Sokszor nincs is tudatában annak a zenefogyasztó, hogy mit is hallott. A művészi zenét hallgatók között is vannak olyanok, akik a hangversenyen nem figyelnek a zenére, csak végigülik a koncertet, „*mint egy káposzta, vagy kő, arra várva, hogy történjen velük valami*”. Ezek a hallgatók hallják a zenét, de nem figyelnek arra: sem értelmi, sem érzelmi hatást nem vált ki belőlük a művészi zene (Gibling, 1907. 386; Lehotka, 2020, 99). Ugyanez tapasztalható az ének-zene órákon is. Ha a tanulók csendben ülnek a zenehallgatás alatt, abban az esetben a tanár úgy vélheti, hogy a tanulók elmélyednek a zenehallgatás folyamatában, azonban a zenehallgatás alatti „*passzív viselkedés nem feltétlenül jelenti a figyelem*” megvalósulását (Flowers, 2001, 49).

Az **aktív zenehallgatásra** jóval kevesebb alkalom kínálkozik életünkben, alig néhányan hallgatnak elmélyülten minden nap zenét. Tanulmányunkban a zenehallgatás az aktív zenehallgatást jelenti, azt a cselekvést, amely során kizárólag a művészi kompozíció áll a figyelem középpontjában. A zenehallgatás, valamint az aktív zenehallgatás fogalmát szintén a 2. fejezetben ismertetjük részletesen.

A tanórai zenehallgatás történhet úgy, hogy a tanár, tanuló vagy meghívott személy mutatja be az adott szemelvényt. A nagyobb apparátusra írt zeneműveket azonban nem lehetséges ilyen módon bemutatni, ehelyett **gépi zene**, illetve kép- és hangfelvétel segítségével valósul meg a darab tanórai bemutatása. Bartók Béla szerint a „*gépizene azonban nem helyettesítheti az élőzenét*” (Bartók, 1948, 66.), ezért is fontos a tanulók számára az alaptantervekben is javasolt hangverseny-látogatást szervezni, hiszen az élő előadás „*él, pillanatról pillanatra változik, [...] a rögzített zene változatlanul merevedik*” (Bartók, 1948, 66).

Az emberiség története során több olyan találmány született, amely egyfajta zenelejátszóként és hangszerként működött, ezért tágabb értelemben a gépi zenét játszó eszközökhöz sorolható. Az első, előre rögzített dallamot játszott ismert instrumentum keletkezését a 9. századra datálják (Fowler, 1967, 45; Ord-Hume, 2001). A hidraulikusan megszólaltatott, furulyaszerű hangot adó hangszer egy csapokkal ellátott forgó henger segítségével szólalt meg (Ord-Hume, 2001; Kitáb al-Hiyal, 1979, 95.). A 13-14. századtól a toronyóra (Buchner, 2001), majd a 19. században a zeneautomaták, például a panharmonikum, a symphonion, a verkli, más néven kintorna vagy sípláda (Balázs, 2014. 8056), a gépzongora szólaltatott meg rögzített zenét. A fonográf, a gramofon, a

mikrobarázdás lemezjátszó, a rádió és a televízió zenei felvételeket játszott, illetve mutatott be, és mindegyik eszközt az oktatás szolgálatába is állították. Magyarországon az 1960-as években indult el az Iskolarádió és Iskolatelevízió sorozat (1964. február 5-től kezdték sugározni az adásokat), mindkettő tartalmazott az ének (1962-től ének-zene) tantárgy oktatásához anyagot. A hangkazetták megjelenése után az 1980-as években a videó jelentett egyfajta forradalmat a tanításban, kiváltva a nehézkesen kezelhető vetítógépet. A 20. század utolsó éveitől az egyre tökéletesedő elektronikus eszközök segítségével a hang- és képi felvételek tanórai bemutatásához megfelelő számú és minőségű előadás áll a pedagógusok rendelkezésére. Dolgozatunkban a gépi zene segítségével történő zenehallgatásra utalunk minden esetben.

A köznyelv komolyzeneként, vagy klasszikus zeneként használja a **művészi zene** fogalmát, dolgozatunkban a művészi zene kifejezést használjuk. A művészi zene fogalma a klasszikus hagyományok (például a stílus, a műfaj, a hangszerelés, a forma) alapján komponált művekre vonatkozik elsősorban, de ide soroljuk azokat a 20-21. századi elektroakusztikus darabokat, amelyek hangszerelésében megtalálhatóak az elektronikus technikai eszközök (magnószalag, hangszóró), hangszerek, de a hangzásvilág alapján könnyen megkülönböztethetőek a mai szórakoztató zenétől.

A **szórakoztató zene** fogalma nagyon tág, röviden megkíséreljük leírni a kategóriát. Az emberiség története során mindkét, a művészi és a szórakoztató zenei kategória jelen volt, talán még a primitív társadalmakban is. A két kategória szétválása a 20. századtól a legerőteljesebb. A mai szórakoztató zene az elektronikus hangszerek használata, valamint a hangszínek, hangerő miatt élesen elkülönül a korábban megszokott művektől. Bár a 20. század zenei irányzatai közül az egyik az 1950-es években, Darmstadtból induló elektronikus zene, a dallamban, a hangzásvilágban pontosan felismerhető a mai szórakoztató zene és az új irányzat zenéje. A barokk korszaktól kezdve a szórakoztató zene hangszerelése nem különbözött a nagy igényvel írt, művészi tartalmat hordozó kompozíciókétól. A világos szerkezet, a mű terjedelme, a dallamosság jelezte (a mű címe mellett) azt, hogy a zeneszerző könnyed(ebb) hangvétellű darabot komponált. A tánczenék, a divertimentók, a szerenádok, gyakran a karakterdarabok a szórakoztatást szolgálták akár népünnepélyen, térzeneként, akár a főúri kastélyok, szalonok társasági összejövetelein a 20. század elejéig.

Néhány esetben nehéz meghúzni azt a határvonalat, mely elválasztja a művészi zenét a szórakoztató zenétől. Ismertek olyan komolyzenei feldolgozások, amelyeket

rockzenekarok játszanak elektronikus hangszereken⁹. Olyan darabokat is találhatunk, amelyekben szimfonikus zenekar és rockzenekar egyaránt szerepel, például a rockoperák. Az 1970-es években pedig komolyzenei művekből készítettek több olyan szimfonikus zenekarra készült összeállítást, amelyek ritmusát ütőhangszerekkel, dobokkal hangsúlyozták.¹⁰

A műfajok esetében is találunk olyanokat, amelyeket nehéz kategorizálni. A népies műdal (magyar nóta) vagy az operett melyik csoportba kerülne? A népies műdal a verbunkos és az új stílusú népdalok jellegzetességeit egyaránt viseli, az énekest népi zenekar kíséri. Az operett felépítése, gyakran a zenei szövet felrakása az operákéval egyenrangú. A musicalek, rockoperák között is vannak olyanok, amelyek részletei nagy gonddal, ötletgazdag megoldásokkal készültek.

A 20-21. század zenéjének vizsgálatakor szintén megemlíthetünk olyan zeneszerzőket és műveket, amelyek mind a szórakoztató zene, mind a művészi zene kategóriájába kerülhetnek. A minimálzene vagy a repetitív zene nem csak a művészi zenében, de a mai szórakoztató zenében is megtalálható. Philip Glass néhány szerzeménye hallatán is nehéz eldönteni, hogy melyik kategóriába sorolható. A művészi zene és a szórakoztató zene közeledésének lehetünk tanúi az előbb felsorolt tények miatt.

Kodály az értékes és az értéktelen, a „jó” és „rossz” zene fogalmát úgy használhatta, hogy mindenki számára nyilvánvaló volt a két kategória közötti különbség. Az 1980-as – 1990-es években már a kétféle fogalom, és maga a kultúra fogalma is új értelmezést kíván. *„Jó vagy rossz zenéről beszélni sokféle analitikus, pszichológiai, esztétikai vagy akár morális kiindulópontból lehetséges, de csak akkor elfogadható, ha az éppen használatos elvi alapok, értékrend tisztázása előzi meg az állásfoglalást”* (Gönczy, 2009, 173). Átalakult az értékfogalom, a művészi tevékenység mára piaci terméké vált.

⁹ Csak néhány példa a videómegosztón fellelhető felvételekből:

Muszorgszkij: Egy kiállítás képei – Emerson, Lake and Palmer <https://www.youtube.com/watch?v=4igIQ2TOASg> (Utolsó letöltés: 2021. 02. 11.)

Muszorgszkij: Egy kiállítás képei – Tomita <https://www.youtube.com/watch?v=IVvQQMrEUzQ> (Utolsó letöltés: 2021. 02. 11.)

Bach: Gavotte BWV 995 <https://www.youtube.com/watch?v=ebBDPu7m8Z0> (Utolsó letöltés: 2021. 02. 11.)

Bach: Bourrée – Son of a Bach - Tom Savadel <https://www.youtube.com/watch?v=e6Kyap5BTfo> (Utolsó letöltés: 2021. 02. 11.)

Mozart: g-moll szimfónia KV. 183 – Julian Art <https://www.youtube.com/watch?v=pC2lr6UK8BY> (Utolsó letöltés: 2021. 02. 11.)

¹⁰ Hooked on Our Classic. Budapest Symphony Orchestra. SLPM 19288

1.4. A kutatás kérdései és hipotézisei

A tanórai zenehallgatás számos lehetőséget kínál a nevelési-oktatási folyamatban. Minden korosztály számára található olyan zenemű, amely hat az érzelmekre, tartalmaz olyan zenei elemeket, amelyek megfigyelése után nem száraz, tankönyvízü tényközlést kap a tanuló, hanem hangzó anyaggal alátámasztott magyarázatot, bemutatást. A zenehallgatás az osztály közös élménye lehet a tanórán, különösen a tanórán kívül, például egy hangversenyen.

A 2019/2020-as (Köznevelési tankönyvjegyzék a 2019/2020. tanévre) és a 2020/2021-es tanév hivatalos tankönyvjegyzéke (Köznevelési tankönyvjegyzék a 2019/2020. tanévre) évfolyamonként több kötetet kínál az 1-től a 10. osztályig, a tanító vagy ének-zene szakos tanár választja ki a tankönyvet. Ez alól kivétel a 2020/2021-es tanév 1., 2.; 5., 6.; és 9., 10. osztályok ének-zene tankönyve, ezek a kötetek a 2020-as módosított Nemzeti alaptanterv (NAT2020) követelményei alapján készültek. Úgy gondoljuk, hogy az alsó tagozat, különösen az első és második tanév zenehallgatási anyaga a művészi zene megismerésének kulcsa lehet. A gyermekek is ebben az életkorban a legfogékonyabbak az újdonságra. A tankönyvek és a 2012-es kerettantervek zenehallgatási anyaga nem minden esetben egyezik meg. A kerettantervek kétévenkénti bontásban javasolnak műveket, azonban a tankönyvek nem két, hanem csak egy év anyagát tartalmazzák (kivéve 2019/2020-as tankönyvjegyzékben szereplő Lukin László – Ugrin Gábor szerzőpáros könyve).

Madsen szerint már az egészen fiatal, még nem iskoláskorú gyermekek is képesek megkülönböztetni a zenei történéseket, jellegzetességeket, bár még nem tudják azokat megnevezni (Madsen – Geringer, 2001, 106.). Az iskolába lépő, vagy már iskolába járó gyermekek aktív zenehallgatási képességének fejlesztéséhez a tankönyvben szereplő, vagy a pedagógus által megadott megfigyelési szempontok elengedhetetlenek, hiszen segítik a zene befogadását. Az alsó tagozaton a tanító tartja az ének-zene órákat, szakos tanár szinte csak az ének-zene tagozatos iskolákban tanítja ezt a korosztályt. A tankönyvben megadott megfigyelési szempont segíti a zenepedagógus munkáját, de az otthoni zenehallgatás során is segítséget nyújt a gyermeknek és szülőnek. Az oktatási dokumentumokban javasolt zeneművek ismeretében érdemes megvizsgálni azt is, vajon megfelelő-e a különféle osztályok számára válogatott zenei anyag, valamint szolgálja-e a tanulók esztétikai és érzelmi nevelését.

Kutatási kérdéseinkkel a következőkre kerestük a választ:

1. A nevelési-oktatási dokumentumok alapján és a tanulók, valamint az ének-zene tanárok véleménye szerint fontosnak tarthatjuk-e az ének-zene órák zenehallgatási szakaszát?
2. A NAT2012 és a hozzá kapcsolódó kerettantervek, valamint a tankönyvek a szórakoztató zene bemutatását is célul tűzik ki. Megjelenik-e a kevés óraszám ellenére a mai szórakoztató zene az ének-zene tanórákon a pedagógusok és a tanulók véleménye alapján?
3. Az ének-zenét tanító pedagógusok a tankönyvek, a NAT2012, a NAT2020 kapcsolódó kerettantervek, valamint a korábban kiadott zenehallgatási antológiák alapján választhatják ki azokat a zeneműveket, amelyek megismertetését elengedhetetlennek tartják. Megfelelő mennyiségűnek és minőségűnek tarthatjuk a zenehallgatási anyagot a felsorolt oktatási dokumentumok alapján?
4. Az ének-zene tanórák része az aktív zenehallgatás a két NAT és a kapcsolódó kerettantervek alapján. A daltanítás és az elméleti ismeretek bemutatása, gyakorlása mellett vajon a zenehallgatás is a tanórák szerves részét képezi? Megvalósul az ismétlő zenehallgatás az ének-zene órákon?
5. Az ismétlő zenehallgatás mellett nagyon fontosnak tartjuk a megfigyelési szempontok megadását egy-egy darab megismerése előtt. Az aktív zenehallgatás folyamatának és fejlesztésének egyik fő feltétele az, hogy a tanulók – életkoruknak megfelelően – valamilyen szempont, vagy szempontok szerint figyeljenek a zene folyamatára.

A kutatási kérdések alapján állítottuk fel hipotéziseinket, amelyek a következők:

- H1: *Feltételezzük azt, hogy az oktatási dokumentumok egymásra épülnek, valamint azt, hogy világosan fogalmazzák meg az ének-zene tantárgy zenehallgatási szakaszának célját, feladatait. Feltételezzük azt is, hogy a zenepedagógusok és a tanulók véleménye más az ének-zene órák zenehallgatási gyakorlatáról.*
- H2: *Feltételezzük azt, hogy a szórakoztató zene tanórai bemutatása csak néhány esetben valósul meg a kevés óraszám miatt, valamint azért, mert a pedagógusok a művészi zene bemutatását preferálják.*
- H3: *Feltételezzük azt, hogy az oktatási dokumentumok zenehallgatási anyaga bőséges. Feltételezzük azt, hogy a javasolt zenei anyag a tanulók életkorához igazodik, és a művészi zene nagy alkotásait, valamint a hallgatott darabokon keresztül a zenei korszakokat, a műfajokat, az előadói apparátust bemutatja.*
- H4: *Feltételezzük azt, hogy az ének-zene órai zenehallgatás mennyisége és minősége nem elégséges ahhoz, hogy egy-egy szemelvényben elmélyedhessenek a gyermekek.*

Feltételezzük azt is, hogy az ismétlő zenehallgatás nem valósul meg. Az ismétlő zenehallgatás szerepe elengedhetetlen, hiszen egy többször meghallgatott darab ismerőssé válik a tanulók számára, több zenei jelenséget fedezhetnek fel a műben.

H5: *Feltételezzük azt, hogy a tankönyvekben minden javasolt zeneműhöz, zeneműrészlethez található megfigyelési szempont, vagy szempontsor, amely segíti a művek befogadását. A megfigyelési szempontok megadása segíti az aktív zenehallgatást, később a tanulók már az egyszerűbb megfigyelési szempontok mellett (például tempó, előadói apparátus), melyek megfigyelése már automatikussá válik, már bonyolultabb zenei összefüggésekre figyelhetnek fel.*

1.5. Az értekezés felépítése

Értekezésünk **Bevezetés** fejezetében a disszertáció témáját, valamint a kutatás célját mutatjuk be, majd az alapfogalmakat pontosítjuk. Végül azokat a hipotéziseket ismertetjük, amelyek megválaszolásával közelebb juthatunk a tanórai zenehallgatás sikeres megvalósításához.

A második fejezetben, amelynek a címe **A zenehallgatás szerepe és feladata a közoktatásban** – a zenehallgatási tevékenység fontosságát mutatjuk be. Kitérünk a zenetanulás transzferhatására, a zenehallgatás emocionális és esztétikai nevelő hatására, az értelmi fejlődést segítő, valamint a szociális képességeket fejlesztő hatására. Ebben a fejezetben pontosítjuk az aktív zenehallgatás fogalmát. Az aktív zenehallgatási képesség a zeneművek befogadásának elengedhetetlen feltétele, hiszen a tanulók csak abban az esetben lesznek képesek elmélyedni egy zeneműben, hogyha követni tudják az elhangzó darab zenei folyamatait, zenei történéseit. A fejezet bemutatja a zenehallgatás hatásait leíró tanulmányokat, valamint két tanulmány alapján arra keressük a választ, hogy a zenehallgatás szerepelhet-e kiindulópontként az ének-zene órák tananyagában, folyamatában.

A disszertáció harmadik fejezete sorra vizsgálja az oktatási dokumentumok zenehallgatásra vonatkozó szakaszát. Első lépésként a 2012-es és a 2020-as Nemzeti alaptanterv még nem említett alapelveit és céljait vizsgáljuk, majd ezeket a kerettantervek vizsgálata követi. Nagyon röviden bemutatjuk néhány ország tanmenetének a zeneórák zenehallgatási szakaszára vonatkozó előírásait. Harmadik lépésként a 2019/2020-as és a 2020/2021-es tanév hivatalos tankönyvjegyzékében szereplő, illetve az ének-zene tankönyvsorozatok kiadványainak zenehallgatási anyagát mutatjuk be évfolyamonkénti bontásban. A zenehallgatási anyagot különféle aspektusokból vizsgáljuk, például a

megfigyelési szempontok megadása, a zeneművek előadói apparátusa, a zenei korszak, vagy a zenei forma alapján. A tankönyvekben szereplő zenehallgatási anyagot összevetjük a kerettantervekben feltüntetett zeneművek listájával. A tankönyvekhez készített hangzóanyagok, zenehallgatási antológiák rövid bemutatása után az ének-zene tantárgy zenehallgatási lehetőségeinek integrációját ismertetjük a 2012-es kerettanterv „A” és „B” változata alapján.

A dokumentumelemzést követő két fejezetünk címe **A zenehallgatás megvalósulása az ének-zene tanárok szemszögéből**, illetve **A zenehallgatás megvalósulása a tanulók szemszögéből**. A két fejezet a tanári és tanulói kérdőívek alapján és a tanulói fókuszcsoporthoz készített interjúk segítségével mutatja be a kutatásban részt vevők válaszait.

A kutatás eredménye című fejezet több szempont mentén tekinti át és veti össze a kapott tanári és tanulói válaszokat. Ebben a fejezetben kapott helyet tanító- és tanárképzésről szóló szakaszunk, valamint a felsőfokú zenepedagógus-képzésben részt vevő oktatókkal készült interjú is.

A záró, **Összegzés** című fejezetünkben röviden áttekintjük a kutatás legfontosabb eredményeit, illetve a kutatás folytatásának, kibővítésének lehetőségeit ismertetjük. A disszertációhoz felhasznált tanulmányok, esszék, kötetek után a **Mellékletben** szerepeltetjük kutatáshoz összeállított kérdőíveket, a **Függelékben** pedig az ének-zene tankönyvek zenehallgatási anyagát.

2. A zenehallgatás szerepe és feladata a közoktatásban

2.1. Zenehallgatói csoportok

Szinte mindenki hallgat spontán módon zenét, hiszen környezetünkben akaratunktól függetlenül zenei inger ér bennünket. Hogy miért, milyen célból, mennyi időt töltünk zenehallgatással, az egy külön kutatás tárgya lehet. Az iskolai zenehallgatás azonban megalapozhatja a művészi zene felé fordulást, segítséget adhat az ízlésformáláshoz, a zenei stílusokban és műfajokban való tájékozódáshoz. E folyamat közben a pedagógusnak lehetősége adódik arra is, hogy a gyermekeket megtanítsa az értékek megkülönböztetésére, az adott zenét annak funkciója szerint értékelni.

Theodor Adorno zeneesztéta, filozófus 1961-62-es esszéje szerint a felnőttek körében hét zenehallgató típus létezik: „*a szakértő*”, akit a „*tökéletesen adekvát zenehallgatás*” jellemez. A legbonyolultabb, legösszetettebb művet is képes formai, harmóniai és érzelmi, hangulati szempontból átlátni, illetve hallani. Ezt a készséget igen kevesen (a zenészeket is idesorolva) sajátítják el. Adorno strukturális zenehallgatásnak nevei ezt a jelenséget. A „*jó hallgató*” szintén többet hall, mint az átlagos érdeklődő, de többek között a strukturális megoldásokat nem érzékeli tudatosan. Adorno a muzikális emberek kategóriájába sorolja ezeket az embereket, de azt is írja, hogy ez a csoport meg fog szűnni, ki fog halni. A harmadik kategória a „*kultúrhallgatóké*”, „*kultúrafogyasztóké*”, akik sok zenét hallgatnak, tájékozottak a szakirodalomban, de konzervatív ízlésűek.

A következő kategória az „*emocionális hallgató*” típusa. E csoport tagjainak a zenéhez való viszonya kevésbé kötött, nem konzervatívak, azonban az érzelemre ható zenét, a túlradó dallamokat keresik, Adorno Csajkovszkij zenéjét hozza példának. Az ötödik kategóriába sorolt hallgatók következetesen tagadják az érzelmek jelenlétét, a múltba fordulnak, csak a régebbi korok zenéjét ismerik el. A „*ressentiment*” hallgatók csoportja tehát nem vágyik az újra, nem vágyik a zeneirodalmat teljességében megismerni.

Az Adorno által dzsessz-szakértőknek, dzsesszrajongóknak nevezett típus is elvet bizonyos fajta zenéket, lázad a hagyományos művészet ellen. E csoport nagy részét a fiatalok teszik ki. Ebbe a kategóriába tartozik a legtöbb zenehallgató, ez a „*szórakozó*” típus. Válogatás nélkül hallgatnak zenét, alkalmazkodnak ahhoz, amit kapnak, nincsenek tisztában

a zene „összetevőivel”, és nem is törekszenek arra, hogy mélyebben megismerjék a zene alkotóelemeit. Ez a csoport a mai korban már nem a dzsesszt, hanem a pop-, rock-, metál- és egyéb populáris, a korosztály számára fontos és divatos zenét hallgat.

Van még egy kategória Adorno felosztása szerint, ez pedig (mai elnevezéssel) a zenei anhedóniások csoportja. Adorno szerint az e típusba tartozóknál „*valamiféle brutálisan fellépő autoritás súlyos defektusokat okozhatott*”. Egy japán tudós azonban arról ír, hogy az ide tartozókból semmiféle érzelmet nem vált ki a zene, semleges számukra, nem keresik az alkalmat a zenehallgatásra (Satoh, 2011, 417.), tehát nem valamiféle pszichés hatás eredményeképpen fordultak el a zenétől. Adorno esszéje (Adorno, 1962) közel hatvan éve keletkezett, amikor még nem léteztek a ma használatos kisméretű, hordozható, zenehallgatásra is alkalmas eszközök. Azóta a hanglemezek, rádiófelvételek száma is ugrásszerűen megnőtt, élő hangverseny-közvetítések érhetőek el az Internet segítségével.

A zenehallgatók Adorno szerinti típusba sorolása ma is érvényes, az utolsó előtti csoport már nem a dzsesszt, hanem a ma popzenének, korábban beatzenének, tánczenének (a mai szórakoztató, népszerű könnyűzenének) nevezett zenét hallgatja. Az első kategória képviselői, a szakértők ma is nagyon kevesen vannak, és elszigetelt csoportként a „ressentiment” hallgatók. A többi három kategória érzésem szerint mára átjárhatóbb, egy-egy zenehallgató akár több csoportba is tartozhat.

2.2. A zenehallgatás fogalma

A zenehallgatás történhet aktív vagy passzív módon. Alfejezetünkben az aktív zenehallgatásra fókuszálunk. A zenehallgatás történhet hangfelvételtől, hangversenyen, tanórán – a pedagógus, vagy a társak éneke, a hangszeres gyakorlás is a zenehallgatáshoz tartozik.

A zenehallgatás az egyik legtalányosabb emberi cselekvés (Schäfer és mtsai, 2013.). A zenehallgatás fogalma azt jelenti, hogy a hallgatót valamilyen zenei hatás éri. Ez a hatás lehet sokáig megmaradó, emlékezetes, illetve felszínes. Laczó szerint a zenehallgatás olyan folyamat, amely a zenei anyag összetettségét, bonyolultságát tükrözi (Laczó, 1987a, 7.). Olyan tevékenység, amikor a hallgató koncentrálna követi a zenei folyamatokat, képes behelyezkedni a mű hangulatába. A zenehallgatás „*nagyon komoly tudati aktivitás, a szellemi energiák mozgósítását kívánja meg*” (Laczó, 1987. 109). Dobray szerint a

művészeti élmény „*nagyon komplex tudattartalom, illetve lelki állapot*” (Dobray, 1983, 11; Lehotka, 2020, 98.). Elliott szerint a zenehallgatás zenei módon történő gondolkodás („*thinking musically*”, idézi Morrison, 2009, 77). Machlis véleménye az, hogy figyelmesen hallgatni egy művet – valójában hallani azt, az maga a művészet (Machlis, 1977, 5). Dunn a zenehallgatást a következőképpen összegzi: *a kreatív zenehallgatás egy olyan aktív folyamat, amely egyedi, egyéni kognitív és affektív reakciókat foglal magában a zenehallgatás során, és túlmutat a hallgatók szakszerű zenei megértésén* (Dunn, 1997, 42).

Az **aktív zenehallgatás** fogalmának meghatározására kevés példát találunk a magyar és a külföldi szakirodalomban (Anderson, 2012-2013, 13). A külföldi szakirodalom több kifejezést is használ a fogalomra. A 'creative' (Kerchner, 1996; Dunn, 1997; Kratus, 2017) mellett a 'mindful'¹¹ (Anderson, 2012-2013; Sinha és mtsai, 2012; Baylan és mtsai, 2019), az 'attentive'¹² (Flowers, 2001) és a 'constructive'¹³ (Bickel, 1991, idézi Anderson, 2012-2013, 14) megjelölés is szerepel az angol nyelvű szakirodalomban. Az aktív zenehallgatás fogalmának angol nyelvű használata tehát nem egységes.

A megfogalmazások jelzik azt, hogy a zenehallgatás összetett feladat, szükséges a hallgatónak is tevékenyen részt vennie a folyamatban. Aaron Copland zeneszerző ellenben úgy véli, hogy „*A zeneszerző számára a zenehallgatás teljesen természetes és egyszerű folyamat. Így kellene lennie mindenki számára*” (Copland, 1957, [viii]).

Az aktív zenehallgatás célja az, hogy csak a zenére figyeljünk, kerüljünk kapcsolatba annak élményével, zárjuk ki a külvilág egyéb ingereit. Az aktív zenehallgatásra lehetőség szerint készülni kell; olvasni a korszakról, a szerzőről, megismerni a mű tartalmát (ha opera, vagy programzene), felépítését és témáit. Amíg a passzív zenehallgatáskor gyakran nem emlékszünk vissza a hallottakra, addig az aktív zenehallgatás feltételezi, hogy a szerző, a mű címe, az előadója ismert, esetleg a hallgató utánajár a darab keletkezéstörténetének, műfajának, formai felépítésének, sőt előadójának is. Az aktív zenehallgatás az átlagember mindennapjaiban viszonylag ritka, különösen igaz ez a művészi zene hallgatására. Ennek számos oka lehet, csak felvázolva néhányat: a zenehallgatás időigényes, figyelmet, odafordulást feltételez, megfelelő elmélyültséget kíván (olykor még az igényesebb könnyű műfajok esetében is).

¹¹ figyelmes

¹² gondos, figyelmes, figyelő

¹³ építő, alkotó

Az aktív zenehallgatási tevékenység passzívnak tűnhet, hiszen a zenét úgy hallgatjuk, hogy közben nem végzünk más fizikai, esetleg szellemi tevékenységet. Az éneklést pedig aktív tevékenységnek ítélnék meg, hiszen éneklés a testünk (szánk, hangszálaink, nyelvünk stb.) segítségével jön létre. Az éneklés is lehet passzív, ha nem az éneklés mint cselekvés az elsődleges, hanem mechanikusan végezzük azt (Laczó, 1987, 109). Tehát nem indulhatunk ki abból, hogy végzünk-e valamilyen fizikai cselekvést az adott tevékenység – az éneklés vagy a zenehallgatás – során (Lehotka, 2020, 100).

Dobray szerint az aktív zenehallgatás az indirekt tanulási módhoz tartozik. A zenehallgatás az élményhez kötődően az ismereteket gyarapítja, a zenehallgatási készséget fejleszti. Az indirekt tanulást a gyermek nem érzi tanulásnak, így nagy lehetőségek rejlenek a folyamatban (Dobray, 1983. 12), ahogy az olvasásban, illetve a(z oktató)filmek megtekintésében, a rajzolásban, akár a testmozgás alkalmával, vagy osztálykiránduláson, erdei táborban (Lehotka, 2020, 100).

Az aktív zenehallgatás képességének fejlesztéséhez a metakognitív stratégiák is segítséget adnak. A metakogníció olyan magasabb szintű gondolkodás, amellyel képesek vagyunk befolyásolni a tanulást. A zenehallgatás tanulása is egy folyamat: rövid, egyszerű formájú, ismert gyermekdalt feldolgozó művek után – a fokozatosság elvét követve – a tanuló eljut a hosszabb darabok befogadásáig, és azok egyszerű elemzéséig. A tanuló megtapasztalja azt, hogyan történik a zenehallgatás, hogyan jut el a leggyorsabban a zene befogadásához: például csukott szemmel követi a hangzó zenei folyamatokat, vagy szemléli a környezetét (Lehotka, 2020, 100).

A zenei tevékenység szempontjait vizsgálva a zenehallgatás elsősorban a befogadó tevékenységhez tartozik, de nem nélkülözheti a másik két tevékenységet, amelyek a következők: a reprodukáló, valamint az alkotó tevékenység. A reprodukáló tevékenység magában foglalja a dal, vagy zenemű, zeneműrészlet éneklését, ritmusának kopogását, tehát a cselekvő, személyes részvételt. Az alkotó tevékenység a kottázást, a kottáról, (kottaképről vagy betűkottáról) való éneklést, illetve a szolmizációs kézjelek alapján történő éneklést jelenti. Ehhez a kategóriához tartozik még az improvizáció, amely ugyan szerepel a tantervekben, de csak alacsonyabb életkorban, és egyszerű feladatok formájában (ritmusgyakorlatok, rövid dallam-improvizáció, dallam-kiegészítés, adott dallam éneklése szekvenciaszerűen, vagy kvintváltással) valósulhatnak meg. Az improvizáció még a felsőfokú oktatásban is csak néhány hangszer tanulása esetén, és a dzsessz tanszakokon szerepel tananyagként (Lehotka, 2020, 100).

2.3. A zenetanulás transzferhatása

A zenetanulás nem csak az éneklést, hangszerjátékot (a dallamot, a ritmust) jelenti, hanem számos más, a zenéhez kapcsolódó tanulási folyamatot. Ilyen a zenei írás, a kottaolvasás (hangszer nélkül is), a formai elemzés, a zenei jelenségek felismerése, a harmóniai történések folyamata, a hangszínhallás, a zenehallgatás. Mindegyik felsorolt készség-képesség amellelt, hogy a zenetanulás szerves része, egy-egy lépés a zenét befogadóvá váló személy számára. A zenetanulás számos más képességet is fejleszt, ezt támasztja alá ez az alfejezet.

Számos tanulmány bizonyítja (Kokas, 1967, 1972; Janurik, 2008a; Janurik – Józsa 2017; Asztalos K., 2012; Laczó, 1987a; Barkóczi – Pléh, 1977), hogy a zenével foglalkozó gyermekek és felnőttek jobb teljesítményt érnek el mind a tanulásban, mind a munka hatékonyságát illetően, kiegyensúlyozottabbak, mint a zenével keveset, vagy egyáltalán nem foglalkozók. Azonban a zene, vagy zenei nevelés transzferhatása már a magzati kortól jelen van, mivel a magzat auditív rendszere nagyon korán fejlődésnek indul. A magzat folyamatosan akusztikai ingerek érik, hallják az anya testében zajló folyamatokat, így a szívverést, a vérkeringés zajait, a lélegzetvételt, az evést-ivást kísérő hangig effektusokat, az anya beszéd- és énekhangját (Mélykútiné, 2004, 10-16). A magzat érzékeli az anyát körülvevő környezetet, valamint az anya testén kívüli hangokat is. Woodward és munkatársai vizsgálatok alapján kimutatták, hogy *„a zenetanulás bizonyos módja, illetve a zenéhez való viszonyulás kialakulása már a méhen belül elkezdődhet”* (Árvayné, 2012, 118.).

Az 1960-as években, a nemzetközi kutatások között is elsőként kezdte Kokas Klára vizsgálni a zenetanulás transzferhatásait, és már 1972-es könyvében írja, hogy a zenei képességek fejlesztésével a gyermekek egyéb képességei is fejlődni kezdenek. Hatéves állami gondozottakkal folytatott kísérletei alapján megállapította, hogy a gyermekek koncentrációs képessége rövid időn belül megnövekedett (Kokas, 1967, 191-194.). Egy másik, szombathelyi óvodásokat és kisiskolásokat célzó kísérlete alapján bebizonyosodott, hogy a zenei nevelésben részesült gyermekek antropometriai vizsgálata során kapott adatok közül a légzési kitérés és a vitális kapacitás értéke mind a lányok, mind a fiúk esetében nagyobb volt (Kokas, 1972¹⁴). A mozgásvizsgálatok többsége közül a zenei tagozatra járó

¹⁴ Négy csoportot vizsgált Kokas Katalin. Az első két csoport tagjai óvodások, az egyik csoport énekes óvodába járt, a kontrollcsoport nem kapott külön zenei képzést. A harmadik csoport tagjai az énekes óvoda után ének-zenetagozatos iskolába kerültek, a kontrollcsoport tagjai pedig a párhuzamos, nem tagozatos osztályba.

gyermek eredményei jobbnak bizonyultak, ahogyan a megfigyelőképességet, formaérzékelést¹⁵ feltáró feladatok megoldásai is. Kokas vizsgálatai kiterjedtek a matematikai és helyesírási feladatokra; a tagozatos gyermekek teljesítménye e tárgyakban is eredményesebb volt, mint az általános tagozatra járóké. A zenetanulás előnye tehát megmutatkozott a matematikai és helyesírási feladatoknál, a zenét tanulók (ének-zene tagozatos iskolába járók) gyorsabban és pontosabban dolgoznak a tanórákon és otthon (Kokas, 1972).

A későbbi vizsgálatok újabb eredményeket mutattak fel a zene transzferhatásairól. A zenetanulás, a rendszeres zenei tevékenység (a tanári dalbemutatást, az osztály énekét, tehát a zenehallgatást is beleértve) transzferhatásait vizsgálva rámutatnak arra, hogy az anyanyelvi, a matematikai és a társas készségek fejlődnek (Janurik – Józsa, 2017). Az olvasási és idegennyelv-tanulási képességek területén szintén jobb eredményeket érnek el a zenét tanulók (Janurik, 2008a, 308; Janurik – Józsa, 2017). Az olvasáskészség mellett a helyesírás, valamint az írás elsajátítása is visszavezethető a jobb zenei hangmagasság-megkülönböztetéssel rendelkező gyermekekre. E három készség mellett a zenét tanulók beszédhanghallása is fejlettebb, a beszéd ritmusát, hangsúlyát, hangjának színezetét könnyebben értelmezik és sajátítják el. Az idegen nyelv beszédhangjait nagy biztonsággal különböztetik meg, a kiejtésük jobb a zenei nevelésben részt vett tanulóknak (Janurik – Józsa, 2017).

Az intelligencia és a zenetanulás közötti lehetséges kapcsolatot elsőként Vernon említette meg 1979-ben, olvasható Hargreaves 1986/2001-es tanulmányában (Asztalos K., 2012, 88), később Laczó Zoltán is vizsgálta ezt az összefüggést egy olyan vizsgálat (RPM, Raven progresszív mátrixok) keretében, amely a szabálykereső képességet térképezi fel. A vizsgálat egy hároméves, a Kodály-módszeren alapuló intenzív tanulási szakasz után készült¹⁶. A zenetagozatos osztályok a nonverbális tesztet kiváló eredménnyel oldották meg (Laczó, 1985a). A zenei nevelésben részesülők a kreativitás terén szintén jobb eredményt értek el (Barkóczi – Pléh, 1977).

Az előbb említett írások a zenetanulást annak globális formájában vizsgálják. A zenetanulás nem történhet anélkül, hogy a növendék vagy tanuló ne hallgassa saját vagy tanára énekét, játékát.

¹⁵ kivágott formák beillesztése a megfelelő helyre

¹⁶ Laczó vizsgálatában három budapesti kerület egy-egy iskolájának 3. és 6. osztályos tanulói vettek részt. Mindhárom iskola egy-egy osztálya kapott emelt szintű ének-zene oktatást, idegennyelv-órát, és volt általános tagozatú osztály is.

2.4. A zenehallgatás hatásait vizsgáló kutatások

A zenetanulás különféle tesztekkel mért transzferhatásainak rövid összefoglalása után érdemes a zenehallgatás hatásait vizsgáló kísérletek közül néhányat bemutatni.

Laczó Zoltán nagyon fontosnak tartotta a zenehallgatást az ének-zene órákon, számos írását olvashatjuk e téma kapcsán. Tanári kézikönyvekkel segítette a zenehallgatási szakasz minél élvezetesebb és alaposabb tanórai megvalósítását. 1979-től jelent meg a zenehallgatási anyagot tartalmazó hanglemezsorozata (Laczó, 1979-1985), valamint egy zenehallgatás központú tantervelképzelésről is jelent meg esszéje (Laczó, 1997).

Laczó Zoltán egy kísérleti zenehallgatási programot állított össze, a vizsgálatban hat osztály (három kísérleti és három kontrollcsoport) vett részt a négyéves időszakban, 1976-tól. Laczó pontosan megjelölte a hallásfejlesztés célját, a tudatosítás tárgyát, a tanító által ismertetett instrukciókat. A kísérlet nem titkolt egyik célja az akkori tanterv célkitűzéseinek realitásvizsgálata volt. A másik cél az, hogy a következő tantervi reform ének-zene tantárgyi követelményei magasabb szintre emelhetők-e. A kísérlet kitért a hangszínhallás, a karakterfelismerés fejlődésére, a hangszerfelismerésre, a hallott mű szerzőjének és címének lejegyzésére (utóbbi csak a kísérleti osztályokban szerepelt feladatként). A vizsgálat érintette azt is, hogy a tanulók „*milyen jellegű zenei anyag*”-ot részesítenek előnyben. A gyermekek három-három hallott mű után kiválaszhatták azt, amelyik nekik a legjobban tetszett. Bár Laczó szerint a kísérlet rövid távon valósult meg, kevés osztály részvételével, azonban az körvonalazódott, hogy a kísérleti osztályok nagyobb mértékű fejlődést mutattak (Laczó, 1987a, 147-166.).

Nevezetes az a vizsgálat, amely a Mozart-effektus, a Mozart-hatás néven ismert (Rauscher és mtsai, 1995.). A tanulmány arra keresett választ, hogy Mozart zenéjének hallgatása eredményesebbé teszi-e az emlékezetet. Az ötnapos vizsgálat 79 diák részvételével zajlott, a kísérlet során a téri képességeket vizsgáló feladatokat kaptak a résztvevők. Az első nap 16 ilyen feladatot kaptak, majd – képességeik szerint – három csoportba osztották a résztvevőket, és újabb 16 feladatot oldottak meg. A második-harmadik negyedik napon a három csoportot elkülönítették, az első csoport csendben ült 10 percig, a második Mozart 448-as KV-jegyzékű kézzongorás szonátáját hallhatta, a harmadik csoportnak pedig minden nap mást játszottak. Mindegyik csoport ugyanazt a 16 feladatot kapta. Az ötödik napon a harmadik csoportot két újabb csoportra bontották. Az egyik csoport a Mozart-szonátát, a másik csoport semmilyen felvételt sem hallgatott. Az eredmények

értékelésénél a második, Mozartot hallgató csoport teljesített a legjobban a 3-5. napon. A rövidtávú memóriára tehát hatott Mozart zenéjének hallgatása. Azonban ez a kísérlet kismintás volt, a későbbi kutatások sem igazolták egyértelműen a Rauscher és munkatársai által elért eredményt.

Burián Miklós Kecskemét három általános iskolájában végzett kísérletet 2002 és 2005 között, amely a zenei befogadókészség fejlesztését, és a zenélés, a zenehallgatás érzelmi hatását kutatta. A vizsgálat indulásakor a gyermekek első, illetve második osztályosok voltak. A kísérlet egyik céljáról a szerző a következőket írja: *„A kísérlet metodikája célfüggőnek nevezhető, amennyiben a holisztika módszerét követve nem az egészből kivett, elkülönített, rendezett zenei anyaggal dolgozik, hanem a zenét teljességében (rendezett–rendezetlen, véges–végtelen, szabályos–szabálytalan vagy kaotikus mivoltában) próbálja megragadni”* (Burián, 2009, 38). Burián szándéka az volt, hogy a kiválasztott művek meghallgatásával, és azok feldolgozásával a tanulókat *„felfokozott tudati-érzelmi állapotba hozza”*. A zenehallgatási szakaszhoz a gyermekek használhattak egyszerű hangszereket, vezényelhettek, rajzokat készíthettek a zenehallgatás alatt és utána is. A kiválasztott zeneművek eltérnek az első és második osztályosok számára készült tankönyvekben szereplő daraboktól (például Saint-Saëns: *Az állatok farsangja*; Prokofjev: *Péter és a farkas*). A kísérlet érdekessége az, hogy 20. századi, kortárs darabokat is hallgattak a gyermekek (például Penderecki: *Gyásznének Hirosima áldozatainak*; Vidovszky László kézzongorás repetitív darabja [a műcímet nem adta meg a tanulmány írója]; a Bell laboratórium elektronikus zenéje [a műcímet itt sem találjuk]), de *„magas esztétikai értékű popdal”* (Krisztenburg, Melanie) is szerepel a válogatott művek között (Burián, 2009, 39). Feltételezzük, hogy egy zenemű meghallgatására többször is sor került, hiszen az egyszerű ritmushangszerekkel csak akkor tudták a gyermekek a darabot „kísérni”, ha arról már kaptak valamilyen hangzó zenei képet.

2001-ben jelent meg az a tanulmány (Flowers, 2001), amely azt vizsgálta, hogy az aktív zenehallgatás közben fellépő figyelemhiányt hogyan lehetséges csökkenteni, illetve mely módon növelhető az oktatásban is hasznosítható aktív, folyamatos zenehallgatási készség. A kísérlet feltárta azt, hogy az aktív zenehallgatást hány alkalommal szakítja meg valamilyen zavaró tényező. Tíz egyetemi tanár – köztük a zenei karokról öt résztvevő – és 29 tanuló vett részt a kísérletben. Az egyetemi tanárok három alkalommal két-két művet vagy műrészletet hallgattak meg, a darabok sorrendjét véletlenszerűen választották ki a résztvevők. A kísérlethez 2-4 perc hosszúságú, változatos műfajú, előadói apparátusú és

stílusú műveket választottak¹⁷. A hallgatóknak a számítógép egy billentyűjének lenyomásával jelezniük kellett azt, ha elkalandozott a figyelmük, vagy más tényező miatt az aktív zenehallgatás folyamatában törés következett be. Az alanyok a jelzésüket követően az összpontosításra történő utasítást kaptak. A zenehallgatás után a résztvevőknek azt kellett értékelniük egy 1-10-ig terjedő skálán, hogy véleményük szerint milyen mértékben koncentráltak a zenére. A zeneművekről alkotott véleményeket (mennyire tetszett a hallott darab, vagy darabrészlet) szintén bejelölték az 1-10-ig terjedő skálán a kísérletben részt vevő egyetemi tanárok, valamint azt, hogy az adott napon hogyan értékelik az általános (tehát nem a zenehallgatás alatti) figyelmüket. A 6. osztályos, 12 éves, változatos kultúrájú és etnikai megosztású tanulók vizsgálatánál ugyanezek a feltételek érvényesültek, kivéve azt, hogy ők mindössze két művet – a Bach-partita tételt és *Tu Que Puedes, Vuélvete* című balladát – hallgattak meg.

A kapott eredmények szerint a zenehallgatás alatti figyelem csökkenése hasonló a nem zenei tárgyat oktatók és a hatodik osztályos tanulók esetében. A nem zenét tanító oktatók és a tanulók zenére történő koncentrációja percenként kevesebb, mint két alkalommal, a zenét oktatóké pedig kétpercenként egynél kevesebb alkalommal csökkent. A figyelemcsökkenés arányát 30 másodperces időtartamonként is vizsgálták. A figyelemcsökkenése nem lett gyakoribb a zenehallgatási idő és a hallgatott zenék függvényében. Az adott napi figyelem önértékelése a tanulók csoportjában volt a legmagasabb. A zeneipreferencia-vizsgálat azt mutatta, hogy a tanulóknak kevésbé tetszett a két zenemű, mint a többi résztvevőnek. A zenei tárgyat és a nem zenei tárgyat oktatók preferenciája hasonló, de Glass műve alacsony értéket kapott mindkét csoporttól (Flowers, 2001).

Anderson vizsgálata a zenehallgatási képesség megfelelő szempontokkal történő fejlesztését helyezte a középpontba. A vizsgálatban 36, 10-11 éves amerikai egyesült államokbeli tanuló vett részt. Mindkét kísérleti csoport három héten át heti egy alkalommal hallgatta meg a darabokat, két-két előadásban, a tanári instrukciókat követően. A

¹⁷ A következő művek, illetve műrészletek hangzottak el:

1. J. S. Bach: E-dúr partita No. 3. – Prelúdium. BWV 1006. Hilary Hahn. Sony Classical. SK 62793
2. Fillmore, Henry: Men of Ohio. OSU Concert Band, vezényel Donald E. McGinnis. Mark Records MCBS-35889
3. Glass, Philip: Aguas da Amazonia. Tapajós River Uakti. Point Music 289 464 064-2
4. Krommer, Franz Vincenz: B-dúr oktett. op. 78, IV. Presto. Bläserensemble Sabine Meyer. EMI Classics. CDC 7 54383 2
5. Martinu, Bohuslav: Merry Christmas, 1941 St. Paul Chamber Orchestra London 433 660-2. Roger Ruggen átírata. vezényel: Christopher Hogwood
6. Atahualpa Yupanque "Tu Que Puedes, Vuélvete" Tish Hinojosa "Aquelle Noche. Watermelon Records 1tD5

kontrollcsoport kevesebb útmutatót kapott a zenehallgatáshoz. A negyedik héten poszttesztet végeztek. Két esetben ugyanannak a darabnak a tanulók által egy addig még nem hallott felvételét mutatták (A Saint-Saëns-tétel nem hangzott el). A művek választása véletlenszerű volt¹⁸.

A vizsgálat kimutatta, hogy pontos utasításokkal (megfigyelési szempontokkal) az aktív zenehallgatás képessége fejleszthető. Az a csoport, amelyik azt az utasítást kapta, hogy képzelje el a zene által elmondott történetet – hogyan változik a képzelt cselekmény a darab közepén és végén –, képes volt felismerni azt, hogy a művet más előadók játsszák, mint a kísérletben korábban bemutatott kétféle felvételen. A vizsgálat kitért arra is, hogy a résztvevők mennyire élvezték a művet, meghallgatnák-e később is (Anderson, 2012-2013).

A zenehallgatás hatásairól kevés tanulmány jelent meg, ezek egy része az **idegtudomány** területéről közelíti meg a kérdést. Különösen érdekes a passzív zenehallgatás idegrendszerre gyakorolt hatása. A vizsgálat során azt kutatták, vajon a passzív zenehallgatás hat-e az emberi szervezetre. Az agyi aktivitás és az érzelmi állapot közötti kapcsolatot vizsgálva kimutatták, hogy a passzív zenehallgatás is képes befolyásolni a kedélyállapotot. A különféle zenedarabok után SVM (support vector machine, tartóvektor-gép) alkalmazásával négy különféle érzést – öröm, düh vagy harag, szomorúság és kellemes érzés – neveztek meg az alanyok (Yuan-Lin Pin és mtsai, 2010.).

Divya és munkatársai az az aktív zenehallgatás kognitív előnyeit, elsősorban a figyelemre gyakorolt hatását vizsgálják. A tudatos zenehallgatás csökkenti a stresszt, növeli a dopaminszintet, és eltereli a figyelmet a stresszt kiváltó gondolatokról. A 12, 18-22 éves résztvevő azt a feladatot kapta, hogy 10 napon keresztül naponta 20 percig hallgasson zenét. Korábban egyikük sem szerzett tapasztalatot olyan tevékenységben (jóga, meditáció, tai chi), amely a figyelem összpontosítására fókuszál. Azért kerestek olyan résztvevőket a vizsgálatához, mert a meditáció eleme a figyelem hosszútávú fenntartása. A fiatalokat megkérték, hogy üljenek csukott szemmel, egyenesen a széken, és hallgassák a felvételt az előzetesen megadott utasítás szerint. Kézfelemeléssel jelezniük kellett azt, ha a gondolatuk elkalandozott. Az idegtudományi vizsgálatok alapján az anterior cingulate cortex (ACC) és

¹⁸ A következő zeneművek, illetve részletek hangzottak el:

1. Joseph Haydn: G-dúr (Üstdob) szimfónia II. (a) London Philharmonic Orchestra, vezényel Solti György. London 1992. (b) Cleveland Orchestra, vezényel Széll György. Sony Classical Recordings, 1990. (c) NBC Symphony Orchestra, vezényel Arturo Toscanini. RCA Red Seal, 1992
2. Saint-Saëns: Az állatok farsangja – Akvárium. (a) Boston Pop Orchestra, vezényel A. Fiedler. RCA Victor, 1995. (b) New York Philharmony Orchestra, vezényel Leonard Bernstein. Sony Classical, 1990
3. Aaron Copland: Tavasz az Appalachian hegységben (Appalachian Spring) – Simple Gifts. (a) Nashville Chamber Orchestra, vezényel P. Gambil. Naxos, 2002 (b) Philadelphia Orchestra, vezényel Ormándy Jenő. RCA Recordings, 1990 (c) Ulster Orchestra, vezényel T. Fischer. BBC Music, 2006

a dorso lateral prefrontal cortex (DLPF) kölcsönhatásba lép egymással az intraparietal sulcuson keresztül létrejövő figyelem-almoduláció miatt. Ilyen esetben a neurális hálózatok a falcsonti (parientális) és a jobb dorsolaterális prefrontális lebenyrégió, amely a kognitív folyamatok végrehajtásáért felelős – aktiválttá válik. Az eredmény azt mutatta, hogy a kísérletben résztvevők az aktív zenehallgatás közben történt gondolat-elkalandozást képesek felismerni és visszavezetni figyelmüket az aktív zenehallgatáshoz (Divya és mtsai, 2013).

Freitas és munkatársainak tanulmánya arra kereste a választ, hogy a már ismert zenedarab, illetve egy zenedarabban megjelenő ismétlődés hallgatása milyen folyamatot indít el az agyban. Egy mű ismerete és az ismétlődés egyaránt növelheti egy zenemű tetszését, pozitív érzelmeket vált ki a hallgatóból (Hamlen – Shuell, 2006, 22; Witviliel és Vrana, 2007; Carina és mtsai, 2018). Meyer már 1903-ban felfigyelt arra, hogy az „esztétikai hatás javult a zenedarab ismételt hallgatásával” (Meyer, 1903, idézi Freitas és mtsai, 2018), Farnsworth pedig 1926-ban leírta ezt a jelenséget, amelyet „szokáselv”-nek nevezett (Farnsworth, 1926, idézi Freitas és mtsai, 2018). Néhány kutató szemantikai memóriának nevezi az ismerősséget. A zenei szemantikai memória az ismert zenedarabok, zeneszámok tárolása, az újrhallgatás élménye. Az agyi károsodást szenvedetteknel képalkotó eljárással kimutatták azt, hogy valószínűleg a bal felső agytekervény vesz részt az ismeretlen és ismerős dallam megkülönböztetésében (Groussard és mtsai, 2010., idézi Freitas és mtsai, 2018). Az Alzheimer-kórban szenvedőknél az ismert zene érzelmi szempontból nagyon erőteljes emlékeket idéznek föl, amelyet a mediális prefrontális kéreg közvetít. Az ismerős zene szintén aktiválja a presupplementáris motoros területet, a bal oldali agytekervényt, a kétoldali thalamust és a jobb kisagyféltekét (Janata, 2009, idézi Freitas és mtsai, 2018). A többek között fMRI, PET és EEG segítségével végzett kutatás bár nem mutatott ki szignifikáns eredményt, de az ismerős zene újrhallgatása rendelkezik egyfajta aktivációs vizsgálattal (Freitas és mtsai, 2018).

Egy pszichiátriai osztály járó- és fekvőbetegei részvételével zajlott az a kísérlet, amely a gyógyszeres kezelés kiegészítőjeként, vagy helyettesítőjeként a zenehallgatás hatását vizsgálta. 172, depresszióval, skrizoféniával, traumával összefüggő betegséggel vagy komorbiditással (több specifikus pszichiátriai betegséggel), görcsrohammal, hallucinációval kezelt páciens egy csoportja három hónapig nem, a másik csoportja három hónapig naponta 30 percig hallgatott zenét, amelynek műfaját maga választhatta (leginkább hiphopot, dzsesszt, bluest, pop- és rockzenét). Feltételezték, hogy a zenehallgatás nem csak a betegek megnyugtatózásában segít, hanem a szájon át szedhető, a nyelv alá helyezhető és az izomba adott injekció – a nyugtatószerek adagolása – is redukálható. A vizsgálat egy részének

elemzése a gyógyszeradagok mennyiségének feltérképezésével, valamint Likert skálával történt, a másik része önbevalláson alapult, és a nővérek véleményét is kikérték a betegek állapotának változásáról.

A naponta zenét hallgató akut betegeknek szignifikánsan kevesebb nyugtatószere volt szükségük, 96 %-uk vélte úgy, hogy a zenehallgatás hatásos volt panaszaik enyhítésében. Csökkent a kórházban eltöltött idő és az elkülönítési események száma is. A kórházi kezelés időtartama átlagosan 2.29 nappal csökkent, a tettlegesség a napi zenehallgatás után megszűnt, vagyoni kár okozása egy esetben fordult elő. A nővérek 56 %-a vélte úgy, hogy a zenével is történő kezelés nyugtató hatású. A vizsgálat bár igazolta a feltevést, azonban a betegek alacsony válaszadási arányával zárult (Scudamore és mtsai, 2021).

2.5. A zenehallgatási készség kialakítása és fejlesztése

Már az anyaméhben is eljut a csecsemőhöz a külvilág, az anya testének és az anya környezetének zaja. Az aktív zenehallgatás azonban később, a születés után kezdődik, első sorban az édesanya éneklése adja az első zenei tapasztalatokat gyermekének. Az óvodai nevelés országos alapprogramja (363/2012. (XII.17.)) tartalmazza a gyermekek zenei képességeinek, zenei kreativitásának alakítását, a zenei anyanyelv kialakulását. A zenehallgatási anyagot az óvónők választhatják ki, amelyben szerepelnek az „*igényes kortárs művészeti alkotások*” is (363/2012. (XII.17.)). Az általános- és középfokú iskolai tanulmányok alatt kezdődik, illetve folytatódik a zenehallgatási szokások kialakítása és rögzítése, az esztétikai-érzelmi nevelés.

A tapasztalat szerint az általános és középiskolai zeneoktatás kevés súlyt helyez a zenehallgatásra, kevés a tantárgy tanítására megállapított óraszám, talán megfelelő minőségű technikai eszköz sem segíti a munkát. A készségfejlesztés hosszadalmas folyamat, és ahogyan minden készség fejlesztését, úgy a zenehallgatási készségét is minél hamarabb szükséges elkezdeni. A cél az, hogy zenét befogadó emberekké válhassanak a diákok. Az is fontos célkitűzés, hogy a tanulókból értékválasztásra képes felnőttek váljanak a tanórai útmutatások hatására.

A zenehallgatással, a zenével történő ismerkedés folyamatában a fokozatosság elvét kell követni. Fontos alapelv az, hogy a rövidebb, egyszerűbb felépítésű, és kezdetben az

ismert dallamot feldolgozó művektől haladjunk a terjedelmesebbek felé. Az ilyen módon válogatott műveken keresztül az igényes zenehallgatás a zenei hallást is fejleszti, és kialakítja azt a képességet, amely nem a fizikai hangok meghallására koncentrál csupán, hanem valamilyen szinten megérteni is igyekszik. A gondosan válogatott zenehallgatási repertoár már önmagában is egy tanulási folyamatot eredményez az iskolás gyermek zenei viszonyulásában.

6-8 éves korban 30 másodperctől 2 percig képesek figyelni a zenére a gyerekek. Az ének-zene órákon strofikus (gyermek)dalokat hallgatnak, de a hangszínhallást is fejleszti a meghallgatott zenei anyag. A 3-4. osztályban már 2-4 percig képesek figyelni a zenére (Laczó, 2009). A felső tagozaton már nehezebb megfigyelési szempontok alapján követhetik a tanulók a művet, hiszen a darabok hosszabbak, a hangszerelés változatos. A 8. osztályban a 20. századi zene is tananyag, ekkorra már alapvető ismereteik vannak a különböző korszakok zenéjének hangzásvilágáról – a tankönyvek és a kerettantervek szerint. A 14-16 éves középiskolás tanulók esetében a tanterv feltételezi a korábbi tudást, a művek között szimfóniatétel (akár 20 perces is, így Csajkovszkij VI., *h-moll [Patetikus] szimfóniájának I. tétele*), opera (Bartók: *A kékszakállú herceg vára*) is szerepel a tananyagban. Ekkora már a tanulók képesek hosszabb művek meghallgatására, befogadására – az otthoni ismétlődő zenehallgatásra. Ez utóbbi mutatja a befogadóképességet, a kíváncsiságot.

A készség elsajátításához a legfontosabb a rendszeresség: lehetőség szerint minden tanórán legyen zenehallgatás, a gyermekek életkorának megfelelő szemponttal. Elengedhetetlen az is, hogy egy zeneművet, műrészletet többször halljon a tanuló, hiszen így válik egyre ismerősebbé számára az elhangzott mű, így fedezhet fel minden egyes meghallgatáskor új elemeket (Laczó, 1987a, 8-9; 21.).

Laczó a zeneművek megismerésének két módját írta le: a szintetikus (a tanuló semmilyen ismeretet nem kap a zeneművel kapcsolatosan) és az analitikus megközelítést. Laczó szerint az lenne a kívánatos, hogy az ének-zene órán zenét hallgató gyermekek ne kapjanak semmiféle instrukciót a művel kapcsolatban. Csak a darab meghallgatása után beszéljenek (tanári irányítással) az elhangzott zenéről, szakaszonként hallgatva a művet. Ezt kövesse a mű meghallgatása, majd a zeneszerzőről, a darab keletkezéséről, a darabbal kapcsolatos tudnivalókról való ismertetés. A zenehallgatás ezen formája időigényes, ezért a darabmal kapcsolatos ismeretek közzlése után történik meg a mű meghallgatása (Laczó, 1982, 51; 1987, 113.). Laczó elgondolása fejleszti a kreativitás, az esztétikai érzék kialakítását, azonban véleményem szerint a zenehallgatás és a hallott zeneműről való beszélgetés csak olyan életkorban lehetséges, amelyben már bőségesen áll a tanulók mögött a zenéről, a

zeneművekről, a korstílusokról, a zenei formákról, a zenei nyelvezet specifikusságáról, a műfaji sajátosságokról való ismeret, valamint a zenehallgatás módja – az aktív zenehallgatási készség – már kialakult. Véleményünk szerint a hallott műről történő utólagos beszélgetést, a darab jellegzetességeinek felfejtését az ének-zene tagozatos általános és középiskolában, iskolákban, illetve a zeneművészeti szakgimnáziumban lehetséges megvalósítani.

2.6. A zenehallgatás célja és feladatai az alapfokú oktatást segítő tantervek tükrében

A zenehallgatás az ének-zene órák szerves része volt akkor is, amikor még nem létezett, vagy nem állt rendelkezésre olyan eszköz, amely felvételeket tudott volna lejátszani. A tanár az éneklésre szánt szemelvényt vagy dalt bemutatta, ez alapján tanulták meg azt a diákok. Ha gépi zenehallgatás nem is létezett mindig, azért a zenehallgatás megvalósulhatott a tanár vokális vagy hangszeres (vagy egy dal bemutatása esetén vokális-hangszeres) előadásában.

Az ének-zene órai zenehallgatás alkalmával a zene felvételtől, vagy élő előadásban szólal meg. Ide sorolhatjuk a nép- és műdalok tanári bemutatását is, bár sokszor a tanár és a diák sincs tudatában annak, hogy ez a legtisztább, legközvetlenebb módja a zenehallgatásnak – a hallgatók azonnali reakciója is lemérhető. Az ének-zene tárgyat tanítók közül sem mindenki véli azt, hogy a dalbemutatás egyben zenehallgatás a tanulók számára (ezt a kutatásunk számára készült kérdőív elemzése is bizonyítja). Ugyanilyen élményt nyújt egy-egy darab hangszeres bemutatása (erre kevés tanár vállalkozik, különösen az alsó tagozaton, illetve kiforrott hangszeres technikai tudást igénylő művek esetén), akár a tanár, akár az osztálybeli vagy más osztályból felkért tanuló előadása. *„Mennél gyakrabban muzsikáljanak a gyerekek egymásnak az órákon, s ne csak a jól kigyakorolt, előadásra kész darabokat adják elő, hanem játsszák el hangszerükön az órán tanult népdalt...”* (Szabó Helga, 1984, 38). A tanári bemutatás a zenehallgatás legadekvátabb formája: személyes élmény, és rögtön lemérhető, hogy tetszett-e a dal vagy a mű az osztálynak, milyen más érzést vált ki a hallgatóból a zene. A jó, kifejező, figyelmet felkeltő zenei bemutatás lehet a zenehallgatási készség egyik hatékony fejlesztési módja. Papp Géza is a zenehallgatáshoz sorolja a tanári bemutatást, azonban utal arra, hogy a zenei bemutatás *„célja a zeneműnek kizárólag meghallgatás útján való megközelítése”*. Papp azt is jelzi, hogy a zenemű fogalmába *„akár*

egy népdal is beletartozhat”, de leginkább az olyan darabok, amelyeket nem lehet (el)énekelni (Papp, 1981, 10).

A tanári bemutatást mint a zenehallgatás egyik formáját számos kiadványban említették: „*Nép- és műdalok a nevelő előadásában (hangszeres kísérettel is)*” (Kontra – Falusné, 1990, 6). „*A nevelő minden bemutató vagy szemléltető éneklése a tanulók szempontjából a zenehallgatás is*” (Hegyi 1974, 144). Az élő zenei előadás a vizuális hatással is támogatja a hallásélményt: így az arcjáték, a hangszer, a hangszerkezelés látványa jobban leköti a tanulókat, ébren tartja a figyelmet, élményt ad. „*A zenehallgatás sikere alapvetően a jó zenei bemutatáson múlik. A bemutatás legszebb és leghatásosabb módja az élő zenei produkció*” (Hegyi, 1974, 145). Laczó (1987, 109) a zenehallgatáshoz sorolja azt is, amikor a gyermekek egymás énekét hallgatják. A közös éneklés, különösen egy többszólamú darabé a zenehallgatás olyan módja, amikor az aktív zenélés párosul az aktív zenehallgatással. Létezik olyan kiadvány, amelyben nem a zenehallgatás tevékenységébe tartozik az énekhang felismerése, a többször hallgatott zeneművek megnevezése, hanem a zenei ismeretek, zenei hallás csoportjába (Tóthné, é. n.).

1868-ban született meg Magyarország első népoktatási törvénye, hatosztályos elemi iskolákkal, amely kötelezővé tette az iskoláztatást. Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk szerint az elemi népiskolákban, a hitfelekezetek által működtetett iskolákban, valamint a felsőbb népiskolákban a fiú- és leányosztályokban az éneklés tantárgy is szerepel. Ugyanez a törvény kitér arra, hogy a „*tanítóképezdékekben az ének és zene (különösen hegedű és zongora) a kötelezett tantárgyak*” közt szerepeljen. Ez alapján megfogalmazható, hogy a tanítók hangszertudása lehetővé tette az énekórákon megjelenő zenehallgatást (1868. évi XXXVIII. törvénycikk).

A zenehallgatás tantervbe illesztését még két fontos évszámmal támaszthatjuk alá, mindkettő mérföldkönek tekinthető. A tantárgy neve 1962-ben változott énekről énekenzenére, jelezve, hogy nem csak az éneklés, azon keresztül az elmélet a tárgy lényege, hanem az addig kimaradt, vagy csak megemlített részfeladatok, így a zenehallgatás is (Kiss, 2013). A zenehallgatáshoz hanglemezsorozat is készült (OPI, 1964a; 1964b; 1965; 1966) A rendszeres zenehallgatás az 1978-as tantervben szerepelt először az ének-zene tantárgy részeként (az alsó tagozaton is), szintén megjelent hanglemezeken az igényesen összeválogatott zenei anyag (Laczó, 1979 – 1985), amely az ízlésformálást, az esztétikai nevelést szolgálta több más feladat mellett.

Az alábbi, rövid áttekintés mutatja be azokat az előzményeket, amelyek a zenehallgatás tantervi elemmé válását készítették elő.

A magyar közoktatás egyik dokumentuma, az 1932-es *Tanterv és utasítások a népiskola számára* már említést tesz a zenehallgatásról. A hatosztályos (osztott iskola, részben osztott iskola, osztatlan iskola) népiskola tantárgyai közt a VIII. fejezetben találjuk meg az ének tárgyat. Itt olvasható az **első, iskolai zenehallgatásra vonatkozó szakasz**: „Az iskolai ünnepeken tegyük lehetővé, hogy a leventék, ifjúsági egyesületek (esetleg más népművelési intézmények) ének- vagy zenekarban meghallgassák a tanulók az iskolai volt növendékeinek előadását.”

„Rádióval és grammofoonnal is szerezhethünk tanulóinknak zenei élvezetet. Igen alkalmasak a népművelési célokra kiadott grammofoon-lemezeknek iskolai használata kijelölt darabjai.” (Tanterv és utasítások a Népiskola számára 1932, 449).

1941-ben **nyolcosztályossá** váltak az **iskolák** (megmaradt az osztott, részben osztott, osztatlan iskola), a népiskolai tantervben is szerepel a zenehallgatás. Az I. kötet Ének fejezetében a 7. pont ezt tartalmazza: „Lehetőség szerint zenei bemutatás (énekkal, hegedűn, harmóniumon, hanglemezzel, rádióval, a zenei sajátosságok kiemelésével).” (Tanterv és útmutatások: I., 1941, 49). A részletes útmutatóban ez olvasható a zenehallgatásra vonatkozóan (hasonlóan az 1932-es tantervben írt ajánláshoz): „...Rádióval és grammofoonnal is szerezhethünk tanulóinknak nemes élvezetet” (Tanterv és útmutatások: V., 1941, 178).

1946 júniusában újabb tanterv (Tanterv, 1946) látott napvilágot, a népiskola, illetve a polgári iskola helyett az **általános iskola** lett az **új iskolatípus**. Minden tárgy részletes leírást kapott, így az ének tantárgy is. A tárgy követelményének kifejtésekor az „alkalomszerű zenei bemutatások”-at említik, a „rádió és egyéb technikai találmányok útján” a zene mindenki számára elérhető lett. A tanárnak „minden rendelkezésére álló eszközt fel kell használnia”, hogy a diákok a „hangszeres zenéről is ismereteket, élményeket, benyomásokat nyerjenek” (Részletes útmutatások, 1946, 44).

Az 1950. évi általános iskolai tanterv újdonsága a **zenetörténeti szemelvények bevezetése** volt, egyelőre a két utolsó osztály számára. Az útmutató részletesen foglalkozik a zenei bemutatások (a zenehallgatás) kérdésével is. A tanmenet érdekessége, hogy más a tanterv az ének szakos nevelővel rendelkező és nem rendelkező osztályokban. Más az óraterv azokban az iskolákban, ahol orosz nyelvet nem tanítanak. Az alsó tagozat *Ének* fejezetének bevezetője pedig ezt tartalmazza: „A zenei művek, dalok átérzése és átélése, megértése. Szocialista jellem formálása az énektanítás útján” (Tanterv, 1950, 45). A 7.-8. osztály anyaga a tartalmazza csak azoknak a zeneszerzőknek a nevét, akiknek a

szemelvényeit ajánlják (számos, ma már elfeledett szovjet zeneszerzőét is). Újdonságnak tartható, hogy először lehetett színes (1., 2. osztály), illetve kétszínnyomású (3., 4. osztály) a tankönyv. 1950 szeptemberében a gimnáziumok számára új tantervet léptettek életbe – a természettudományi tárgyak hangsúlyozásával, azok óraszámainak növelésével. Ez azt eredményezte, hogy a tanulók terheinek csökkentése érdekében megszüntették a rajz és ének tárgyat.

1950-től Kodály kezdeményezésére, és útmutatásaival kezdtek el működni az **ének-zenei általános iskolák**. A hetvenes évek közepére száznál több speciális osztállyal is működő általános iskola (szakosított tantervű), és ének-zenei általános iskola működött. Ugyanebben a tanévben új óra- és tanterv lépett életbe.

1956-ban újabb tanterv látott napvilágot, amely átfogó reformként is értelmezhető (Pukánszky – Németh, 1996). A zenehallgatás feladataként „*a baráti népek népdalaiból és a zenei irodalomból vett szemelvények megismertetése*” szerepel, „*különösen pedig a nemzeti zeneművészetünk szeretetére, megbecsülésére*” hívja fel a figyelmet. A tanterv visszahelyezi a gimnáziumi tantervbe az ének és rajz tantárgyakat (Tanterv, 1956).

Az 1962-es Tanterv és utasítás már tartalmazza a **zenehallgatást** mint tevékenységi formát (Tanterv és utasítás, 1962). A legnagyobb újdonságot a kiadott **lemezsorozat** (Országos Pedagógiai Intézet, 1964a; 1964b; 1964c; 1965; 1966) jelentette, mind a nyolc osztály számára készült szemelvénygyűjtemény. (Az első négy osztály számára egy lemez készült, majd évfolyamonként egy-egy kiadvány.) **Új tankönyvek** születtek, melyeket az 1980-as évekig használtak. A zenehallgatás megvalósításáról a tanítói és tanári kézikönyvek fejezetei, valamint az énektanároknak szóló folyóiratokban (1956-ig) megjelent cikkek segíthették a tárgyat tanítókat.

1978 az áttörés éve, az új tanterv címe *Az általános iskolai nevelés és oktatás terve* (Az általános iskolai nevelés és oktatás terve, 1978). A zenehallgatás a tanítás szerves részét képezi, a felső tagozaton lemezsorozat segíti az ének-zene tanárok munkáját.

A rendszerváltozás után, 1990-ben jelent meg *Az általános iskolai nevelés és oktatás terve* (korrigált kiadás), az 1978-ban készült, és a következő évben bevezetett tantervet egészíti ki, illetve javítja (Az általános iskolai nevelés és oktatás terve, 1990). Az ének-zene tantárgy külön kötetet kapott. A *Cél és feladatok* nyitó fejezetben az szerepel, hogy a „*tanulókat aktív énekléssel, és zenehallgatással mindenekelőtt kollektív zenei élményekhez kell juttatnunk.*” Később a hangszeres zene befogadásának fontosságát és az akusztikus jelenségek elemzését jelzi a tanmenet (Kontra-Falusné, 1990, 3).

1995-ben jelent meg az első Nemzeti alaptanterv (130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet), amely *Megismerő- és befogadóképesség* alfejezetben tárgyalja a zenehallgatási feladatokat. A tanterv újdonságot hozott abban, hogy a „zene különféle funkcióinak, valamint a médiában és a filmművészetben betöltött szerepét” is bevonja a 9-12. évfolyam anyagába.

2012-ben a negyedik NAT a zenehallgatás körébe helyezte a dzsessz-, az alkalmazott- és a populáris zenét, az ezekben a műfajokban található igényes szemelvényeket. Már az 1. osztályban is szerepelnek ilyen típusú darabok.

Az **óraszámok** tükrében is érdemes vizsgálni a tantárgyat. Voltak olyan periódusok, amikor osztott és osztatlan osztályok egyaránt működtek. Találunk olyan tantervet is, amelyben az orosz nyelvet nem tanulók osztályai más órabeosztással rendelkeztek. A teljesség igénye nélkül lássuk néhány tanév óraszámát:

1. táblázat: *Ének-zene óraszámok¹⁹ az 1869/70-es és a 2020/2011-es tanév között a népiskolák, majd az általános iskolák számára²⁰*

tanév	heti vagy éves óraszám								megjegyzés
	1	2	3	4	5	6	7	8	
1869/70	2	2	2	2	2	2			a hatosztályos népiskolákban
1877/78	1	1	1	2	1	1			a hatosztályos népiskolákban
1925/26	1	1	1	1	1	1			a hatosztályos népiskolákban
1937/38	-	-	-	-	-	-	1	1	
1950/51	2 (64)	2 (64)	2 (64)	2 (64)	2 (64)	2 (64)	1 (35)	1 (35)	(éves óraszám)
1962/63	1 (35)	2 (64)	2 (64)	2 (64)	2 (64)	2 (64)	2 (64)	2 (64)	osztott iskolák (éves óraszám)
1981/82	(1) 35	(2) 64	(2) 64	(2) 64	(2) 64	(2) 64	(2) 64	(1,5) 48	(heti óraszám)
1984/85	(1) 37	(2) 74	(2) 74	(2) 74	(2) 74	(2) 74	(1,5) 55	(1,5) 55	(heti óraszám) hetes óraterv
1984/85	(1) 37	(2) 65	(2) 64	(2) 64	(2) 65	(2) 64	(2) 65	(2) 64	(heti óraszám) osztott ált. isk.
1987/88	(2) 65	(2) 65	(2) 65	(2) 65	(2) 65	(2) 64	(2) 65	(1,5) 46	(heti óraszám) ciklus óraterv
1987/88	(2) 65	(2) 65	(2) 65	(2) 65	(2) 74	(2) 74	(2) 55	(2) 55	(heti óraszám) hetes óraterv
2012/13	(2) 78	(2) 78	(2) 78	(2) 78	(2) 64	(2) 64	(2) 64	(2) 64	(heti óraszám) „A” és „B” változat
2020/21	136		136		68	34	68		kétéves ciklus

Forrás: saját szerkesztés

¹⁹ Az oktatási dokumentumokban szereplő adatokat használtuk fel. Zárójelben szerepel az az adat, amely a heti vagy az éves óraszámot mutatja.

²⁰ A táblázathoz felhasználtuk Ferencziné Ács Ildikó adatait is (Ferencziné, 2020)

2.7. A tanórai zenehallgatás fontossága

Az élménycentrikus ének-zene óra egyik alappillére a zenehallgatás lehet, hiszen sok esetben nem az elméleti ismeretek lesznek maradandóak, hanem a hallott zeneművek, azok hangulata, az élmény megszerzése. A zenehallgatás hasznossága számos területen érvényesül, amelyek felsorolásával és azok rövid bemutatásával támasztottuk alá ezt az állítást.

A zenehallgatás élményt, örömforrást nyújt. A gyermekek éltető eleme a játék, a zenehallgatásra nevelés is játékos formában történik az óvodában, valamint az általános iskola alsó tagozatában – az énekes körjátékokkal – amelyet az ismert gyermekdalok feldolgozásai követnek. A gyermek rácsodálkozik arra, hogy egy dal másképp is megszólalhat – zongorakísérettel, kórus előadásában több szólamban, vagy egy zenekari darab részeként. Az alsó tagozaton a zenehallgatás társulhat mozgásos feladatokkal és rajzolással is (NAT2020, 408.). Később a tanuló már maga fedezheti fel a zeneművekben a számára élményt nyújtó elemeket, zenei jelenségeket, szakaszokat, végül a mű egészét.

Dobray a művészeti élményt hatalmas erejű mozgatórugónak tartja az aktivitás terén. Dobray úgy véli, hogy az élmény egy bizonyos értelemben maga az aktivitás. Zenehallgatáskor az érzelmi élmény mellett az értelmi és akarati elemek is jelen vannak: a gyermekeknek fel kell készülniük a befogadásra – meg kell tanulniuk azt, hogyan helyezkedjenek be a zenébe. A hallott zene folyamatát követniük kell, hogy a(z esetleges) szöveget, a formai tagolást észleljék, képesek legyenek követni, elkülöníteni a harmóniai struktúrát, a hangszerelést, a hangszíneket, a karakterváltozásokat. A zenehallgatás alkalmával „*sejtelmek, érzések, vágyak, törekvések szövődnek össze*”, a valóság és képzelet egybemosódhat, a zenéhez társított érzések élmények, megfogalmazható és/vagy csak sejtésszerű gondolatok fogalmazódnak meg. (Dobray, 1983, 11).

A 2012-es kerettantervek ének-zene tantárgyának osztályok szerinti ajánlása mind az érzelmi, mind az esztétikai nevelést is hangsúlyozza. A művészeti tantárgyak egyik fő szerepe, feladata a tanulók érzelmi gazdagodása, és az esztétikai érzékük fejlesztése²¹, a

²¹ A szép és a szépség fogalma nagyon tág. Az esztétikai szép fogalma a köznyelvben valóban csak a szépségre vonatkozik. A szépségeszmény azonban a XX. század művészeti irányzatai miatt átalakult, mert a valóságot, annak rútságát is láttatni szándékozták a művészek (Tatarkiewitz, 2006). A zenei szép jelentését a konzonáns hangzásban keresi az átlagember, és ezért nem tartja az átlagos zenehallgató szépnek a XX. század szeriális, punktuális, aleatorikus, bruitista vagy elektronikus zenéjét, például Anton Webern, Arnold Schönberg, Alban Berg, Pierre Boulez, Karlheinz Stockhausen, Witold Lutoslawski, Kurtág György, Ligeti György darabjait, különösen a vokális műveket.

zenében rejlő szépség megismertetése²². A 2020-as NAT is tartalmazza a két említett képesség fejlesztését. A NAT szerint az „*ének-zenei nevelés az intellektuális és az emocionális fejlesztés egyensúlyára épül*” (NAT2020, 408).

A zenehallgatás felkelti az érdeklődést más zenei műfajok, stílusok megismerésére. Ahogyan ismerkedik a tanuló a zene világával, benne a zeneművekkkel, felébred benne a kíváncsiság, és törekedhet arra, hogy más műveken, műfajokon, stílusokon keresztül ismerje meg mélyebben a zenetörténetet. A mai szórakoztató zenei műfajok világában a tizenéves tanulók többnyire otthonosan mozognak²³, ezt az otthonosságot a művészi zene terén is megszerezhetik. A többféle műfaj megismerése az értékválasztást is segítheti. Az esztétikai ízlés kialakításában és fejlesztésében döntő szerepet játszik a már ismert zenék funkció szerinti kategorizálása a szórakoztatásra szánt, és a művészi értéket hordozó művek csoportja között.

A zenehallgatás az értelmi fejlődésre hatással lehet, ez történhet például azzal, hogy a tanulók például a (többször) hallgatott zeneműveket fel tudják idézni magukban, felismerik a hangszerek hangját, meg tudják különböztetni a formai elemeket. A figyelem koncentrációjának képességét az aktív zenehallgatás szintén fejleszti. Az értő zenehallgatás koncentrációt igényel, a hallgató képes lesz a figyelmét összpontosítani egyetlen cselekvésre. A zenehallgatáskor szerzett tapasztalatokat más tantárgyak tanulásánál is hasznosítják a tanulók. A kreativitás fejlesztése közvetve valósulhat meg: zenehallgatás után az ismert művek témáit, ritmusát, tempóját, hangnemét (dúrból mollá és fordítva) transzformálhatják a tanulók. A zene elemeinek átalakítása egyben azt is jelenti, hogy a tanulók képesek elvonatkoztatni egy adott, rögzült és rögzített zenei anyagot. A zene így önálló életre kel, új értelmet nyer.

Nem választható el élesen a zenehallgatás szociális képességeket fejlesztő szerepe és a személyiségfejlődésre gyakorolt hatása. Az együvé tartozás örömét a koncerteken érezhetjük leginkább, ezzel szemben otthon nem ugrunk fel egy jó felvétel meghallgatása után, nem tapsolunk önfelédten. De a megfelelően előkészített tanórai zenehallgatás alatt szintén átélhetjük a közösséghez tartozást. A közönségnevelés (Körmendy, 2013, 86; Váradi, 2016) szempontjából is szükséges és hasznos a művészi zene iránti érzékenység és

22 A jelenleg érvényben lévő tantervek a 8. és 10. osztály számára tartalmaznak olyan XX. századi műveket (Penderecki: *Elégia Hiroshima áldozatainak*; Berg: *Hegedűverseny*, Schönberg: *Egy varsói menekült*), amelyeken keresztül az esztétikai szépség jelentésének mai értelmét bizonyíthatjuk.

23 Csak a 'metál' alfajainak számos megnevezése található az interneten (alternatív metál; black metal; death metal; doom metal; folk metal; heavy metal; industrial metal; metalcore; nu metal; thrash metal; viking metal).

fogékonyság kialakítása, valamint megteremtése, hiszen a gyermekekből lesz a zeneértő közönség. Kodály egyik írásában, már 1929-ben felhívta arra a figyelmet, hogy „*olyan közönséget kell nevelni, amelynek életszükséglet a magasabb rendű zene*” (Kodály, 1982, I. kötet 45).

Néhány képzőművészeti ág kivételével a zene szoros kapcsolatban van a társművészetekkel. Az opera műfaja az, amely színpadi előadás alkalmával magában foglalja a képzőművészetet (a díszletet, jelmezt), az irodalmat (a drámából készült librettót), a táncművészetet, és újabban a film- és bábművészetet. A programzenei művek, a szimfonikus költemények mindig valamelyik művészeti ágból kölcsönzik az adott darab témáját. A balett mint önálló műfaj a zenéhez szorosan kötődő művészeti ág. A filmekhez, a reklámokhoz majdnem mindig társul valamilyen zene. A modern művészetek sorában a zene nagy szerepet kap, így a videó-installációhoz, vagy a performance-okhoz gyakran zenét is társítanak.

A zenehallgatás érzelmi hatása kétségtelen, hiszen azért keresnek a fiatalok újabb és újabb számokat, a művészizene-kedvelők azért mennek koncertre, hogy pozitív impulzus érje őket. Az érzelmek emberre gyakorolt hatásáról sokáig csak szóbeli közlésekre támaszkodhattak a kutatók. A zenehallgatás érzelmi hatásának a testre, idegrendszerre gyakorolt hatását noninvazív; EEG- (elektro-enkefalográf), EKG- (elektrokardiográf), EMG- (elektromiográf) vizsgálatokkal igazolták (Yuan-Pin és mtsai, 2010). A zene által keltett érzelmeket nehéz szóban kifejezni. A kérdezettek a legelfogadhatóbb választ adják, olyat, amelyet elvárnak tőlük, illetve nehéz a kérdezetteknek megkülönböztetni azt, hogy amit érez, azt a zene hallgatása váltotta-e ki. A szóbeli kérdés helyett (amely megtévesztő, vagy pontatlan lehet) többek között elektromiográffal (EMG) végeztek vizsgálatokat, amely segítségével a zenehallgatás emocionális hatását vizsgálták. A 2009-es tanulmány – amely kifejezetten a zenehallgatást kísérő érzelmi reakciókat vizsgálja – rendkívül jól mutatja be a zene emberre gyakorolt hatását. Az arcjátéknak nagy szerepe van az érzelmek, érzések kifejezésekor. A vizsgálat kimutatta, hogy a járomcsont környéki izmok (zygomaticus major, amelyeknek a mosolygáskor van szerepük) akkor működnek, ha a zene a hallgató kedvére van, a szemöldököközelítő izmok (m. corrugator superciliaris) pedig abban az esetben, ha a zene valamilyen okból nem tetszik a hallgatónak. Az autonóm idegrendszerre való hatást is vizsgálták (EDA, elektrodermális aktivitás), és azt állapították meg, hogy a zene hatására számos fiziológiai változás következik be. Vidám zene hallgatásakor a pulzus magasabb lesz, a bőr-vezetőképesség válasz erősebb, mint a szomorú hangulatú zenénél. A vidám zene magasabb testhőmérsékletet idéz elő, mint a félelmetes, vagy szomorú

hangulatú. A vizsgálathoz olyan darabokat komponáltak, amelyek tetszetősek, könnyen befogadhatók, és alkalmasak az érzelmek megjelenítésére (Lundquist és mtsai, 2009).

A 2012-es NAT ének-zene kerettanterve szerint a „*zenei nevelés általános és legfőbb célja az érzelmi, értelmi és jellemnevelés, a teljes személyiség sokoldalú fejlesztése*”. Ugyanitt olvasható az ének-zene tantárgyat leíró szakaszban a következők fontossága: „*testi és lelki egészségre nevelés (kiegyensúlyozott és harmonikus személyiség fejlesztése, [...]) érzelmi intelligencia*” (kerettanterv2016, 1-4. évfolyam „A” változat).

Az érzelmi nevelés területéhez társíthatjuk a hagyományok, ünnepek, szokások ismeretét, a különböző kultúrákkal való ismerkedést és azok tiszteletét, a szabályok fontosságának megismerését, az önismeretet is. Végül a mások iránt érzett empátia továbbfejlődése mint cél szintén szerepel a 2012-es NAT-ban (NAT2012). Az 5-10. osztály feladatai közt is szerepelnek e célok. Dobray szerint az „*első és még sokáig a leghatásosabb*” zenehallgatási alkalom a tanító által énekelt, bemutatott dalok esztétikus előadása (Dobray, 1974. 43.) A daltanulás a gyermekek számára utánczás, ezért nagyon fontos, hogy a dal szép előadásban szólaljon meg. A gyermekek beleéléssel hallgatják, majd éneklük a dalt, behelyezkednek annak hangulatába, amelyet a dal szövege előhív (Dobray, 1974, 43). A dalok tartalmáról érdemes beszélgetést kezdeményezni a gyermekekkel, vajon megértették-e a szöveg tartalmát, annak az esetleges szövegen túli jelentését. Alkalom adódik az ismeretlen, mára a nyelvből kikopott szavak jelentésének megbeszélésére, a szinonimák keresésére. A gyermekek a zenével – ahogyan minden művészeti tantárgyban, így az irodalomban, a tánc és drámaórán, vagy a rajz és vizuáliskultúra-órán, de egy film tanórai megtekintése alkalmával is – esztétikai élményt kapnak az ismeretek bemutatása, feldolgozása mellett. A zenehallgatással az érzelmi beállítottságot kell a tanárnak kialakítani, valamint „*a zene változó és egyre finomabb hangulataiba való beleélés képességét*” (Dobray, 1983, 11). Az aktív zenehallgatás alatt tehát nem csak a zenére történő figyelem zajlik, hanem a spontán élményszerzés, az érzésvilág tágítása is.

Laczó Zoltán szerint a zene személyiségformáló szerepe kimeríthetetlen, a megismerés határai tágulnak. Az ember érzelmi életére is hatással van a zene, és az érzelmi fejlődésen át a különféle dolgokhoz, jelenségekhez is differenciáltabban viszonyulunk (Laczó, 1973. 18). Személyiség-átalakításnak tartja a zenei nevelést Karres Magdolna is. A zene az érzelmek közvetítése mellett alakíthatja az ember erkölcsi ítéletét (Karres, 1981, 72). Reese szerint a zene az emberi érzések kutatására és megértésére is alkalmas. A zene az érzelmi élet hangzó megfelelése, vagy egyszerűbben kifejezve: a zene az érzések, érzelmek kifejeződése (Reese, 1983, 36).

Azonban nem csak a pszichológia és a neurológia vizsgálja a zene érzelmekre gyakorolt hatását, hanem a szociológia is. A zene az a művészet, amely a hangulatok, érzések kifejezésére alkalmas. A zene a tudat olyan rétegeit is eléri, amelyek *„befolyásolják az emberi-társadalmi magatartást”*. A zene formálja a teljes személyiséget (Losonczi, 1969, 15), befolyásolja a lelki állapotot, a hangulatot, hatással van a közérzetre. A zenefilozófiai írások között számos írás foglalkozik a zene esztétikai és érzelmi hatásával. A zene az esztétikai mező központja, mert az érzelmre fókuszál. Az érzelem maga a jelentés tárgya (Angi, 2011, 25).

A zenehallgatás segíti az ízlésformálást és az esztétikai érzék fejlődését. Az énekzene órán történő ízlésformálás és az esztétikai érzék fejlesztése szorosan összefügg, hiszen a foglalkozásokon a művészi zene bemutatása az elsődleges, a zene egyéb funkcióival csak néhány tanóra keretén belül találkozhatnak a tanulók. Azonban értékválasztóvá válhatnak, képesek lesznek a tanulók megkülönböztetni az értékes és a minden nap használatos zenét. Az esztétikai nevelés szükségessége már az 1925-ös tantervben is szerepelt (Tanterv az elemi népiskola számára, 1925, 41).

A dalok hallgatása és tanulása és a zenehallgatás során nem csak értelmi, hanem érzelmi és esztétikai hatások is érik a tanulókat (Dobray, 1974, 48.). Azonban ahhoz, hogy a zenehallgatás alkalmával az esztétikai hatást is kiválthassuk, az csak az érzelmekre gyakorolt hatás után következhet. Dobray azt írja, hogy az értelmi hatások lehetnek az elsődlegesek, az érzelmi és esztétikai hatások később érvényesülhetnek. Azonban nem is a sorrend a fontos, hanem sokkal inkább az, hogy érvényesül-e az érzelmi, illetve esztétikai hatás a zenehallgatás során (Dobray, 1974, 20-48). Reese szerint a zenei nevelés esztétikai nevelés is, és az esztétikai nevelés alapvetően érzelmi nevelés. A zenei nevelési programok gyakran elmulasztják hangsúlyozni azt, hogy mi a zene legfőbb értéke, ez pedig a kifejezőképesség (Reese, 1983, 36). Az esztétikai nevelés a személyiségformálás mellett a valóság esztétikai elsajátítását is segíti (Laczó, 1973, 6). A 2012-es alap- és kerettantervek is hangsúlyozzák az esztétikai élmény szerepét és fontosságát. Az 1-4. és 5-8. osztály és gimnáziumok ének-zene tantárgyának „A” változatának bevezetőjében olvasható, hogy *„az érzelmi kifejezés, az esztétikai szépség személyes kapcsolódási pontjai”*-nak nagyobb szerepet kell adni az elemző megközelítés helyett. Az alsó tagozaton tehát az élményátadás-élménybefogadás fontosabb, mint a művek elemzése, a tanulókat rá kell vezetni a zene által keltett érzelmek felismerésére, befogadására. A tematikai egység nevelési-fejlesztési céljai közt szintén szerepel az esztétikai és érzelmi kompetencia fejlesztése a tanult zeneműveken keresztül (kerettanterv2016, 1-4 „A” változat). A „B” változatban az esztétikai fogékonyság

bővítése a cél, a kulcskompetenciák között az esztétikai-művészeti tudatosság és kifejezőképesség szerepel, és itt is olvasható az esztétikai és érzelmi kompetencia fejlesztése. Az 5-8. évfolyam „A” és „B” változata és a két gimnáziumi évfolyam „A” változata a kulcskompetenciák között számon tartja az „*esztétikai – művészeti tudatosság és kifejezőképesség*” fontosságát. Az 5-8. osztály és a 9-10. évfolyam „B” változata is megemlíti az *esztétikai fogékonyság* bővítését (kerettanterv2016). A 9-10. osztály „A” változata megjelöli célként a "*személyes – esztétikai, intellektuális, gyakorlati – zenei élmények megszerzését, irányított és önálló feldolgozással a személyiség és az esztétikai érzék fejlesztését*". (kerettanterv2016, 9-10. osztály, „A” változat). A 2020-as NAT és énekzene kerettanterv szintén tartalmazza a Művészetek alfejezetben az ízlésformálás szükségességét (NAT2020, 407).

A zenehallgatásra megfelelően elő kell készíteni a gyermekeket. Szükséges egy olyan hangulat előkészítése, amelyben a tanulók örömmel várják a zenehallgatást (Lantosné – Lukinné, 1984, 43), amely akár tanári előadásban, akár gépi segítséggel történik. A gyermekek nyitottak az új, vagy a már ismert darab meghallgatására. A zenehallgatás az óra kapcsolt részeként valósulhat meg: a tanult zenei anyagot a tanulók a zenehallgatás keretén belül ismerik fel, illetve rögzítik. Magasabb osztályokban, főleg a 9-10. évfolyamban a zenehallgatás önálló tanóra is lehet.

A zenehallgatás nem lehet céltalan időtöltés; a zenehallgatás nem pótcselekvés, nincs órakitöltő szerepe. A zenehallgatásnak mindig legyen célja, hiszen nem háttérzeneként szólal meg az órán. Természetesen minden pedagógus találkozik azzal, hogy a tanulók fáradtak (például testnevelésóra, vagy egy nehéz témazáró dolgozat, vagy orvosi vizsgálat után), és úgy véli, hogy az elméleti ismeretek tanítását és az éneklést rendhagyó módon megelőzi a zenehallgatás. Azonban kellő körültekintéssel érdemes megválasztani a darabot, amely ebben az esetben legyen csendesebb, lassabb tempójú. A tanulók becsukott szemmel hallgathatják a művet – így jobban tudnak koncentrálni a zenére, akaraton kívül is. A zenehallgatási szakasz a tanóra bármely részében megvalósítható, de ez nagymértékben függ a tanóra anyagától. Az új népdal, műdal, vagy énekes szemelvény bemutatása és tanítása általában az óra elején történik. A hangszeres vagy hangszerkíséretes vokális darabok, zenekari művek vagy műrészletek bemutatására általában az óra végén kerül sor, egyfajta lezárásként. A zenehallgatás érzelmi hatása indokolhatja az óra végi bemutatást. Hosszabb terjedelmű mű vagy műrészlet meghallgatásakor talán még fontosabb a zenehallgatásra felkészíteni a tanulókat az életkoruknak megfelelő, gondosan összeállított szempontrendszerrel, a főbb témák bemutatásával. Programzene esetén a zeneműben

megfogalmazott tájat, ismert alkotót, művészt mutathatja be a tanár, vagy a tanuló. A megfigyelt zenei jelenségek, a többször hallott mű felismerésének értékelése a lehetséges út az aktív zenehallgatás megvalósulására (Platthy – Vendrei, 1997).

2.8. A zenehallgatás mint az ének-zene tanításának egyik legfontosabb eleme

A zenehallgatás fontosságát semmi sem jelzi jobban, mint hogy az 1995-ös NAT bevezetéséhez egyfajta paradigmaváltásként készültek olyan tantervjavaslatok, amelyek a zenehallgatáson keresztül vezetnek a zene teljesebb megismeréséhez, így Laczó Zoltáné és Joób Árpádé. Mindkét tanulmány több teret hagy a zenei befogadásnak, a két szerző egy-egy tanulmánya az elméleti ismeretekhez a meghallgatott zenei szemelvényen keresztül közelít.

Laczó Zoltán (1997) *Egy zenehallgatás központú tantervről* című írásában arra keres megoldást, hogy miként lehet a heti egy órát úgy kitölteni, hogy az élményt jelentsen a gyermekeknek, az óraszámvesztést ne annak érezze a tanár, a tanuló. Ehhez a zenehallgatást érzi legadekvátabbnak a szerző. A dal tanulást hallás után javasolja Laczó, a szolmizációt a tanult anyag szolgálatába állítaná. Zenei szemelvényeken keresztül képzelettel Laczó a zenei jelenségek értelmezését, mégpedig sokféle dallammal, amelybe a mai szórakoztató zene is beletartozik (a gyerekek bemutathatják kedvenc számukat). A szerző a népi kultúra felé is nyitna, valamint a társ művészetekhez is keresi a kapcsolódási pontokat. Figyelemre méltó, hogy a hangszerjátékot is beemelné az órák keretei közé, a gyermek önkifejező képességének fejlesztésére – nem kell tökéletesen tudnia a hangszeren a kis előadónak. Laczó a kortárs zene fontosságára is felhívja a figyelmet. A szerző a zenei anyagot osztályokra lebontva is közli vázlatosan – a kínálat színes, alapos; a műfajok, zeneszerzők szempontjából is (Laczó, 1997).

Joób Árpád írása – *Egy tantervelképzelés elé* – az ének-zene tantárgy megszerettetésére irányuló, az élményt adó órák megvalósításának lehetőségeit kutatja. Ő is a zenehallgatást tartja a legjobb útnak a zene megismerése felé. Ahogyan Laczó, ő is nyit a szórakoztató zene irányába, azért, hogy később a tanulók megfelelő értékítélete kialakulhasson. Az improvizáció, a hangszerjáték fontossága mindkét szerzőnél olvasható. Joób a természet és társadalom hangzó környezetét beemelné a tantervbe, valamint a népzene új megközelítésben vizsgálná. A népzene nem elemzésre használná, hanem a népi

kultúra bemutatására, a hangszeres népzene, a kötődő néprajzi szokásokat bemutatva (Joób, 1997).

Mindkét írás figyelemfelkeltő, a tárgyat megújító, élvezetessé tévő szándékú. A tantervekben felfedezhető a két szerző elképzelésének egy-egy gondolata, de a zenehallgatás mint elsődleges tevékenység a két esszé megjelenése óta nem jelenik meg a tantervekben.

3. Az ének-zene tantárgy zenehallgatási szakasza a 2012-es Nemzeti alaptanterv, a kerettantervek, az ének-zene tankönyvek és a hangzóanyagok tükrében

3.1. A 2012-es Nemzeti alaptanterv és a kapcsolódó kerettantervek ének-zene tantárgyára vonatkozó szakaszai

A 2012-ben készült Nemzeti alaptanterv ének-zene tantárgy alapelveit és céljait leíró szakaszban olvasható, hogy a „*tananyag alapját az európai klasszikus remekművek és a népzene világa alkotja*”, amely kiegészülhet más földrészek darabjaival, illetve a mai korra jellemző populáris, illetve alkalmazott zenei művekkel, valamint a dzsessz (NAT2012, 10784).

A Nemzeti alaptanterv két pontban mutatja be a fejlesztési feladatokat, amelyek a következők: zenei reprodukció, valamint zenei befogadás. A **zenei reprodukció** körébe tartozik az éneklés, a generatív (önállóan és/vagy csoportosan alkotó), kreatív zenei tevékenység és a felismerő kottaolvasás. A **zenei befogadás** két alpontja a befogadói kompetenciák fejlesztése, valamint a zenehallgatás. A *Fejlesztési feladatok 2., Zenei befogadás* pontjának 2. alpontja a zenehallgatást a legfontosabb feladatnak jelöli ki az éneklés mellett, e két tevékenység jelenti a tanórák fő egységét (NAT2012, 10785). Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a zenehallgatás megvalósításához a különféle infokommunikációs eszközök használatát, valamint a médiatartalmakat javasolja a NAT (NAT2012, 10786). A zenehallgatást mint „*élményt adó és szellemi aktivitást serkentő, az esztétikai fogékonyság és az érzélemvilág elmélyítését segítő*” tevékenységként írja le az alaptanterv. A dokumentum azt is jelzi, hogy a közös zenélés mélyebb élményt ad, mit a zenehallgatás önmagában. (NAT2012, 10786).

Ezt követően az alsó, a felső tagozat, valamint a középiskola számára javasolt felosztásban közli az alaptanterv a fejlesztési feladatokat. Az **1-4. évfolyam** számára előírt fő fejlesztési feladat az emocionális érzékenység fejlesztése. A zenehallgatást is érintő

feladatnak tarthatjuk a formaérzék fejlesztését; az azonosság, a hasonlóság, a variáció és a különbözőség felismerését. Az alaptanterv szerint a zenehallgatás az énekléshez kapcsolódik, vagyis a tanult dal, illetve az énekelt zenei szemelvény lehetőség szerint szólaljon meg a tanórán felvételtől is. Nép- és gyermekdalok esetében az eredeti népzenei felvétel, illetve a népdalfeldolgozás, a műzenei szemelvények esetén az eredeti mű, vagy annak részletének meghallgatása is képezze az óra részét. Az alaptanterv javasolja azt, hogy 6-10 éves gyermekek a zene által keltett gondolatokról beszéljessenek, rajzoljanak, fessenek, vagy készítsenek plasztikát a darab alapján (NAT2012, 10786-7).

Az **5-8. osztály** számára a fő fejlesztési cél az alsó tagozaton *„megszerzett tapasztalatok tudatosítása, elmélyítése és továbbfejlesztése sokféle aktív zenei tevékenységgel”* (NAT2012, 10787). Bár az alaptanterv még az éneklést jelöli a fő tevékenységnek, de az értő zenehallgatás fejlesztését is ide sorolhatjuk. Ezt a tényt jelezheti az, hogy a fejlesztési célok között szerepel a zenetörténeti és zeneirodalmi ismeretek bővítése, a zenetörténeti korszakok, a zenei korstílusok, a műfajok további bemutatása. Rendkívül figyelemre méltó az, hogy az alaptanterv jelzi a befogadói attitűd szükségességét, amely a zene *”tágabb közösségi és társadalmi kontextusára”* is felhívja a figyelmet (NAT2012, 10787). A zenei memória fejlesztése szintén kapcsolódik a zenehallgatáshoz, hiszen egy művet többszöri meghallgatás után képes lesz a tanuló felismerni. Bár az alaptanterv az alsó tagozat fejlesztési feladatai között már olvasható utalás a hangverseny-látogatás szükségességére (*„A zenehallgatás kapcsolódik az énekléshez, a zenei ismeretekhez, a hangversenyélményekhez”*), de a felső tagozatnál javasolja a gyakoribb hangverseny-látogatást. Ebben a szakaszban is olvasható a művekről történő beszélgetés szükségessége, valamint a zeneművek hallgatása kapcsán a festés, rajzolás, plasztika készítése. Új célként az IKT-eszközök használatát is javasolja az alaptanterv (NAT2012, 10787).

A **9-12. évfolyam** fő fejlesztési feladatai között több terület szerepel, például az éneklés, *„a hangszeres tudás örömeinek megosztása a közösség tagjaival, az ízlésformálás, a zene önálló értelmezésének elősegítése”* (NAT2012, 10787-8). Ez utóbbi – értelmezésem szerint – nem csak a zeneműre utalhat, hanem többek között a zenei jelenségek felismerésére, az interpretációra, a műfajra, vagy a zenei korszakra. A leírásban szerepel a hangversenyélmények feldolgozása, az iskolai és az iskolán kívüli zenei tevékenységek közötti kapcsolatépítés. A 14-18 évesek lehetőség szerint ismerjék a zenetörténeti korszakokat, a kiemelkedő zeneműveket, tudják azokat kapcsolni az egyéb művészeti ágakhoz, valamint az irodalomhoz és a történelemhez, ismerjék a klasszikus és populáris

stílusokat, azok műfajait és formáit, valamint kapcsolódási pontjait. Fontosnak tartja megemlíteni az alaptanterv azt, hogy a zene különböző funkcióit legyenek képesek értelmezni a tanulók, ismerjék a zene médiában, vagy a filmművészetben betöltött szerepét (NAT2012, 10788).

Ennél a korosztálynál is szerepel a zenéről történő beszélgetés, vagy a zenemű más művészeti ágba történő transzformálása. Az IKT-eszközök használatát javasolja az alaptanterv, többek között a rendszerezéshez, a feldolgozáshoz, a zenei dokumentumok gyűjtéséhez. A javaslat nem nevezi meg azt, hogy milyen zenei dokumentumokat keressenek a tanulók (NAT2012, 10789). Véleményünk szerint ez lehet például egy zenemű felvétele, az interneten található zeneszerzői életrajz, vagy műelemzés, esetleg egy mű kottája.

A *Fejlesztési feladatok* mellett a *Közműveltségi tartalmakat* is leírja a dokumentum. A közműveltségi tartalmak szakasza nem közöl általános ismertetést, hanem az alsó, a felső tagozat és a középiskolák zenei anyagát mutatja be. A közműveltségi tartalom leírása a zeneművek ismeretére, áttételesen a zenehallgatásra fókuszál. Az alsó tagozat számára készült összegzés a magyar népdalok, a népdalfeldolgozások – Kodály, Járdányi Pál, Bartók népzenei feldolgozása –, emellett az idegen népdalok és –feldolgozások ismeretét tükrözi. A műzenei alkotások közül Camille Saint-Saëns: *Az állatok farsangja*, Kodály Zoltán: *Háry János*, Szergej Prokofjev: *Péter és a farkas*, valamint Antonio Vivaldi: *A négy évszak* című kompozíciói szerepelnek a dokumentumban (NAT2012, 10788).

A felső tagozat számára ajánlott szakaszban a népi hangszeres zene ismerete szerepel újdonságként. A zenei korszakok közül a bécsi klasszikus stílust javasolja elsőként az alaptanterv, amelyre a későbbiekben épül a romantikus zene ismerete. A kronológiai sorrendet nem szükséges a tanítás során követni. A hangszerek, hangszercsoportok, az énekhang fajtái mellett a zenekar és énekkar felépítésének ismeretét írja le a dokumentum, majd a különféle stíluskorszakok műfajaiból, műveiből közöl válogatást (NAT2012, 10788-9.).

A középiskolák közműveltségi tartalmának bemutatása épít a „szintézisteremtésre”, valamint a történelmi, irodalmi és a művészeti ágakkal meglévő kapcsolódásra. A dokumentum kronológiai sorrendben közli a zenei korszakokat (benne a 19-20. század fordulójának és a 20. század zenéjének ismeretét), valamint a „klasszikus zenén túli” műfajokat, többek között a dzsesszt, a rockot, a világzenét, a film- és alkalmazott zenét (NAT2012, 10789-10).

A 2012-es és a 2016-os kerettanterv (kerettanterv2012, kerettanterv 2016) a Nemzeti alaptantervre épül, és ez alapján készíthetik el a pedagógusok a helyi tantervet. Az ének-zene tantárgyhoz két kerettantervi javaslat is tartozik, az „A”, illetve a „B” változat. Az általános iskolák számára készült kerettantervek négyéves (alsó és felső tagozat), majd kétéves (középiskola) bontásban szerepelnek, amelyeket általános ismertetés vezet be, ezt követi a négy, illetve két évre vonatkozó feladatok rövid leírása²⁴.

Ezután az említett kétéves ciklusokra lebontva, nagyon részletesen jelenik meg az ének-zene tantárgy tananyaga. Ahogyan a Nemzeti alaptanterv, úgy a kerettantervek is két fő tematikai egységen keresztül közlik az elsajátítandó ismereteket. E két tematikai egység, illetve fejlesztési cél a *zenei reprodukció* és a *zenei befogadás*. A *zenei reprodukció* három egysége a következő: (a) éneklés; (b) generatív (önállóan és/vagy csoportosan alkotó), kreatív zenei tevékenység; (c) felismerő kottaolvasás, zeneelméleti alapismeretek. A *zenei befogadás* a zenehallgatásra vonatkozó feladatokat, javaslatokat írja le a (a) befogadói kompetenciák fejlesztése, valamint a (b) zenehallgatás tárgykörében (kerettanterv2016).

A tantárgyi követelmények, feladatok részletes ismertetése tematikai egységenként tartalmazza az éves (az alsó tagozaton 78 óra, a felső tagozaton és a középiskolákban 37 óra), illetve a tanegységenkénti órakeretet, az előzetes tudást, a tematikai egység nevelési-fejlesztési céljait, az egyéb tantárgyakkal lehetséges kapcsolódási pontokat, valamint a kulcsfogalmakat. A *Feladatok, célok* részletes leírása után a fejlesztés várható eredményeit foglalja össze a két kerettanterv. A két kerettanterv tehát részletes útmutatást ad az ének-zene tantárgyat tanítók számára, amely megfelelő kiindulási pont lehet a kezdő, vagy a tudásukban bizonytalan zenepedagógusok számára.

²⁴ Ellentmondásként is értelmezhető az, hogy a 2012-es Nemzeti alaptantervben a leírás a 9-12. évfolyam feladatait sorolja fel (NAT2012, 10787), holott a tantárgy két évig kötelező. A kerettanterv „A” változatában csak az 9-10. osztály feladatai szerepelnek a leírásban, a „B” változat a 9-12. osztályok számára készült, de nem kétéves bontásban. Tehát az ének-zene tanárok maguk készítik el a négy tanév anyagának beosztását abban az esetben, ha az intézményükben az ének-zene órák a 11-12. évfolyamban is folytatódnak (kerettanterv2016). A 2020-as módosított kerettantervben a 9-10. osztály anyaga szerepel (51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet).

3.2. A 2020-as módosított NAT ének-zene tantárgyára vonatkozó szakaszok rövid bemutatása

A 2020/2021-es tanévtől kétféle alaptanterv alapján történik az oktatás. Érvényben van még a 2012-es Nemzeti alaptanterv (NAT2012), de 2020 szeptemberétől az új, módosított Nemzeti alaptanterv (NAT2020) ajánlása szerint folyik az oktatás az 1., 2., az 5., 6. és a 9., 10. osztályokban – felmenő rendszerben készülnek el az új kerettantervek, illetve jelennek meg a tankönyvek. (Az 1. osztályos tankönyv 2020 június közepe óta érhető el az interneten.) Az ének-zene tantárgy tanítási anyaga és a tantárgy követelményeinek leírása is hatalmas változáson ment keresztül. Az új ének-zene kerettanterv jóval rövidebb terjedelmű, kevesebb információt tartalmazó, mint az előző, kevesebb ajánlást tartalmaz, a legfeltűnőbb azonban a tantárgyi integráció hiánya. A tantárgyat tanítókra hárul tehát az a feladat, hogy minél színesebb feladatokkal tegyék a tanórákat élvezetessé, és kapcsolódási pontokat keressenek az ének-zene és az egyéb tárgyak között.

Az Oktatási Hivatal tankönyvlistáján az 1-2., az 5-6. és a 9-10. osztályokban egyetlen **tankönyv** szerepel, tehát a tankönyvválasztás szabadsága megszűnt. (Az előző tanévben is voltak olyan évfolyamok, amelyek számára csak egyetlen tankönyvet javasolt az Oktatási Hivatal.) A 2021/2021-es és a 2021/2022-es tanév hat, a módosított kerettanterv útmutatása szerint haladó évfolyamának tankönyveit az Oktatási Hivatal jelenti meg. Tehát a magánkiadóknak már nincs lehetőségük új és a már bevált tankönyvek kiadására, a tankönyvvé nyilvánítás meghosszabbítására. Az Oktatási Hivatal kéri fel a tankönyvírásra, illetve a tananyagfejlesztésre az általa megfelelőnek tartott személyt. A NAT2020, illetve a kapcsolódó kerettanterv végső változata nem került véleményezésre az előző dokumentumokkal ellentétben, a tanári társadalom nem ismerhette meg a kiadásra kerülő tankönyveket, tantárgyi leírást.

Érdeemes vázlatosan áttekinteni azt, hogy a módosított 2020-as, és a 2012-es alaptanterv mely javaslatokban azonos, illetve tér el. A tananyag kétéves ciklusokba rendezése megmaradt a módosított NAT-ban, a tankönyvek azonban évfolyamonként készültek. A **kompetenciák** megjelölése esetében találunk azonosságot, a módosított NAT szerepelteti a kommunikációs kompetenciákat (anyanyelvi kompetencia szerepel a NAT2012-ben), valamint a digitális kompetenciák tartoznak ide. A 2020-as NAT a kreativitást is jelöli kompetenciaként, a korábbi viszont az esztétikai és művészi tudatosságot hangsúlyozza.

A **zenehallgatás gyakorisága** nem szerepel az új NAT-ban, a 2012-es alaptanterv szerint minden óra része legyen a zenehallgatás. A **tantárgyi integráció**, vagy korábbi nevén tantárgyi koncentráció a 2012-es kerettanterv tantárgyi lebontásában szerepel. Bár nem minden esetben tarthatjuk tökéletesen kidolgozottnak a különféle tárgyakhoz javasolt kapcsolódási pontokat, mégis kapaszkodót, ötletet adhatnak a pedagógusoknak. A 2020-as kerettanterv már nem tartalmaz ilyen elemet. A **szórakoztató zene** (a 20. századi tömegzene, az alkalmazott- és filmzene) nem jelenik meg a 2020-as dokumentumokban, de a tankönyvekben mégis találunk mai szórakoztató zenei szemelvényeket.

Az új kerettanterv 2020-ban nem tért ki az **emelt szintű** oktatásra, és nem is jelzi azt, hogy a tagozatos osztályok óraszámja hogyan alakul. Az 1. és 2. osztályosok számára készült, emelt szintű tananyagot tartalmazó kiadvány nem szerepel a 2020. évi tankönyvlistán, azonban az 5. és a 6. osztályos emelt szintű tankönyv választható. Mindkét említett tankönyv (és a tankönyvsorozat) nagy múltra tekint vissza, Szabó Helga (és Dobszay László) munkája időtálló. Sajnálatos módon hanghordozó nem készült egyik kerettantervhez sem.

Legfőbb célként a kerettanterv2016 az éneklés és zenélés örömét jelzi, a módosított NAT-hoz illeszkedő kerettanterv az éneklés megszerettetését tűzi ki az alsó tagozatban.

2. táblázat. A 2012-es és 2020-as NAT rövid összevetése

	NAT2012	NAT2020
kerettanterv	„A” és „B” változat	egy kerettanterv
általános és emelt szint	mindkét szintű tanterv	nincs az emelt szintre kerettanterv
tankönyv	évfolyamonként két tankönyv, kivéve az 5., 6. évfolyamokat	egyetlen tankönyv választható az 1-2, 5-6., és 9-10. évfolyamokon
óraszám	1-4. osztályban heti 2, 5.-10. osztályban heti 1 óra	1-5. osztályban heti 2, 6-10. osztályban heti 1 óra
ciklus	kétéves ciklus	kétéves ciklus
tudásanyag	nagyon részletes leírás	rövid leírás
kompetenciák	esztétikai és művészeti tudatosság és kifejezőképesség;	A tanulás kompetenciái
	anyanyelvi kommunikáció	kommunikációs kompetenciák
	szociális és állampolgári kompetencia	személyes és társas kapcsolati kompetenciák
	kezdeményszerzőképesség és vállalkozói kompetencia (1-4. o „A”, „B” változat)	A kreativitás, a kreatív alkotás, önkifejezés és kulturális tudatosság kompetenciái
	digitális kompetencia (9–12. osztály)	digitális kompetenciák
	matematikai kompetencia;	
	idegen nyelvi kommunikáció (5–12. osztály)	
	hatékony, önálló tanulás (11–12. osztály).	
legfőbb cél	éneklés és a zenélés öröme kulcs a zene élményt nyújtó megismeréséhez, megértéséhez és élvezetéhez (1-4. o „A” változat)	az éneklés megszerettetése (1-4. osztály) a tanulók zenei anyanyelvi ismereteinek bővítése a megalapozott zenei képességek továbbfejlődése (5-8. osztály) a nemzeti és az európai azonosságtudat erősítése, a hagyományos és a mai kulturális értékek megismertetése, a tudás gazdagítása a zeneművészet eszközeivel (9-10. osztály)
zenehallgatás gyakorisága	lehetőség szerint minden tanórán	-
integráció	tantárgyakra lebontva	nincs, a középiskolákban tág témakörönként csoportosították a zenehallgatási anyagot.
hanghordozó	-	-
szórakoztató zene	igen	nem (az 1. és 5. tankönyvben igen)

Forrás: saját szerkesztés

3.3. A szórakoztató zene tantervbe emelése

Dolgozatunkban a szórakoztató zene tantervi és tanórai megjelenését is vizsgáljuk. Ennek az oka az, hogy az iskolába kerülő, vagy már iskoláskorú gyermekek többsége ezt a fajta zenét hallja és hallgatja talán akaratlanul is. A mai korban el kell fogadni azt, hogy a

szórakoztató zene mára túlsúlyba került, a közönségigényt kielégítve a kereskedelmi rádióadók többsége a mai számok kínálatából állítja össze, vagy színesíti műsorait²⁵. Olyan műsorszóró adók is kaptak rádióengedélyt, amelyek a közelmúlt nagy slágereit közvetítik²⁶. Vannak egy-egy műfajra szakosodott kereskedelmi rádiócsatornák, például a Dankó Rádió, a Jazzy Rádió. Művészi zenét közvetítő rádiócsatornák is elérhetőek: a Bartók Rádió, amely közszolgálati adó, vagy a Klasszik Rádió. Napjainkban olyan internetes felületek is létrejöttek, amelyek online közvetítenek szórakoztató vagy művészi zenét.

Kétségtelen, hogy a szórakoztató zenére nagyobb az igény, talán ezért is tapasztalható az, hogy a bevásárlóhelyeken, szolgáltatóintézményekben, egyéb létesítményekben a könnyebben fogyasztható dallamok szólalnak meg háttérzeneként. Hausmann nagyon kifejezően „*akusztikai díszlet*”-nek nevezi ezt a fajta jelenséget (Hausmann, 2011, 20). A szórakoztató zene kétségtelenül az életünk szerves részévé vált. Ez indokolja azt, hogy az ének-zene tantárgy ismeretei közé bekerülhetett a szórakoztató zene, az alkalmazott zene, és egyéb, nem a művészi zene kategóriájába tartozó műfaj.

A szórakoztató zene tantervbe emelése ellen, és mellette is érveltek a pedagógusok és kutatók. Az ellenérvek között szerepelt a kevés óraszám, hiszen a 2020/20201-es tanévtől a hatodik osztálytól a középiskolai tanulmányok ideje alatt mindössze heti egy óra áll rendelkezésre az ének és zene tanítására, az elméleti alapismeretek bemutatására, gyakorlására, az éneklésre, improvizációra (kreatív zenei tevékenységre), valamint a zenehallgatásra.

A másik okként a tanárok a mai szórakoztató zenében való járatlanságát említhetjük: a tanárképzésben a művészi zene oktatása az elsődleges. A szórakoztató zene külön műfaj. Sajátos hangszerelését, ritmikáját, előadásmódját az erre szakosodott intézményekben oktatják, például a Kőbányai Zenei Stúdió, vagy a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Karának Könnyűzenei kurzusa. Az ének-zene tanárok saját ízlésük és ismereteik alapján választhatják ki a tankönyvben, egyéb oktatási dokumentumban ajánlott, vagy az általuk ismert számok közül azt, amelyet bemutatnak az adott órán.

A tanárok feladata az iskolai oktatásba belépő, majd a tanulmányokat elvégző tanulókat körbe vevő zenei világ bemutatása. *Az iskolába belépő gyerekek zenei adottságai, ismeretei, élményei jelentősen különbözhetnek* (kerettanterv2016), így a tanár feladatává válik, hogy a zenehallgatás élményét, a zenei ízlésvilágot formálja a bemutatott műveken keresztül. A zenetanár feladata az, hogy mutasson rá az értékes zenére, a zene funkcióira, a

²⁵ Például a Juventus rádió, majd utóda, a Sláger FM

²⁶ Például a Rock FM 95.8, a Sláger FM

zene más művészetekben elfoglalt helyére. A kerettantervi leírás szerint tehát a szórakoztató zene bemutatása ajánlott az ének-zene órákon.

A szórakoztató zene tantervbe emelése ellen érdemes felvázolni néhány cikket, véleményt. Kodály Zoltán *Gyermekkarok* című 1929-es írásában a zeneoktatás iskolai megvalósításának hibájáról ír. Arra hívja fel a figyelmet, hogy egy budapesti tanítóképző tagjai a „*Snájder Fánit*” énekelték, hozzá méltó dalkoszorúval. Ha a tanítóképzősök maguk is ilyen dalokat énekelnek, akkor a gyermekeknek is ezeket, vagy hasonló minőségű darabokat fognak tanítani. Az ízlés fontosságát, a „*vitamindús*” zenei *táplálékát* (és a mindennapos testmozgást) hangsúlyozza. Az akkori ének tankönyvek zenei anyagát, a dalokat, tandalokat nem tartotta megfelelőnek Kodály, néhány iskolatípus – így a katolikus gimnáziumok, protestáns iskolák – számára zeneműveket javasolt írásában. Le akart számolni azzal az előítélettel, „*pedagógus-babonával*”, hogy „*tananyagának valami hígított művészetpótlék való*” (Kodály, 1982, 41). Kodály hangsúlyozza a művészi zene fontosságát, a művészi értéket, valamint azt, hogy az iskolai zeneoktatás „*gyönyörűség legyen a tanulónak, és egész életére beleoltsa a nemesebb zene szomját*” (Kodály, 1982, 39).

Kocsis Zoltán véleménye szerint „*a rockzene magától is megy. Oktatási szintre behozni azért is értelmetlen, mert nincs mit tanítani rajta, hiszen oly végtelenül egyszerű. Olyan ez, mintha az általános iskolában nyolc évig csak a "kétszer kettő az négy"-et oktatnák folyamatosan*” (Kocsis, 2005). Strém Kálmán szerint „*a zenetanárnak a zeneművészetet kell tanítania*” (Strém, 1988, 31), feltételezzük, hogy Strém kizárólag a művészi zene iskolai oktatását tartja megfelelőnek. A Kodály Társaság is a hagyományos, tradicionális ének-zeneoktatás mellett foglalt állást (Laczó, 2002).

Ha áttekintjük az ének-zene tantárgy 10 évre tervezett óraszámait, a két évfolyamonként ajánlott zenehallgatásra javasolt időtartamot, valamint a tantárgy sokrétű követelményrendszerét – benne a zenehallgatási anyaggal –, nyilvánvalóvá válik, hogy még a zeneirodalom remekműveiből is csak a legjelentősebbek meghallgatására (vagy a többtétéles, illetve a több számból álló vokális művek tétélei, számai közül egyre) van időkeret. Az aktív zenehallgatás feltételezi egy-egy mű többszöri felidézését, de a darab újabb meghallgatása a tanóra keretei között az időhiány miatt gyakran nem valósul meg.

A mai kor divatos, szórakoztató zenéjének a világában a tanulók jóval több hallásélménnyel rendelkeznek, mint tanáraik. A művészi zenében a tanulók nem jártasak, szabadidejükben az őket érdeklő szórakoztató zenét hallgatják. Véleményem szerint a tanulóknak a nekik újdonságot jelentő műveket érdemes bemutatni.

Nem csak a szórakoztató zene tantervbe emelése ellen, hanem a műfaj bemutatása mellett is számos magyar és külföldi zenepedagógus is érvel. A kerettanterv azt hangsúlyozza, hogy „*az iskolai ének-zene óra elsősorban nem ismeretszerzésre való, hanem a pozitív zenei élmények és gyakorlati tapasztalatok megszerzésére*” (kerettanterv2016, 5-6. osztály „A” változat). A tanulók számára pozitív élményt jelenthet egy művészi zenei szemelvény meghallgatása is, de éppen úgy egy jól megválasztott szórakoztató zenei szám is. A művészi zene kétségtelenül értékközvetítő, de a tanulók érdeklődése egyértelműen a szórakoztató zene felé irányul, hiszen a családban is azt a fajta zenét hallgatják. A művészi zene tanórai egyeduralmának ellensúlyozására több zenepedagógus felhívta a figyelmet. Joób Árpád és Laczó Zoltán az első Nemzeti alaptanterv 1996-os bevezetésekor a szórakoztató zene tantervbe való beemelése mellett érvelt. Mindketten egy zenehallgatás központú tantervben gondolkodtak, amelyben a hangzó zene az elsődleges, és a meghallgatott zenei anyagból kiindulva, arra ráépülve kapcsolódnak az elméleti ismeretek.

Joób Árpád a zenei világ kitágítását javasolta, így a természet és társadalom hangzó környezetének megismertetését, a mai szórakoztató zene hangzásvilágát. Joób az iskola feladatnak tartja a zenében való tájékozódás képességének, valamint az értékítélet kialakításának lényegességét (Joób, 1997, 99). Laczó Zoltán is fontosnak tartotta a könnyebb műfajok kiemelkedő darabjainak tanórai bemutatását. Laczó rámutat arra, hogy a szórakoztató zene tantervbe illesztése a művészi zene és a könnyebb műfajok differenciálására, megkülönböztetésére is alkalmat adhat. Egyúttal a két műfaj megismertetése *diplomáciai lépést is tesz a „két kultúra” között kialakult falak lebontásában*” (Laczó, 1997) Néhány évvel később, 2002-ben Laczó a tantárgystruktúra, a tanítandó anyag, a pedagógiai tevékenység változtatása mellett foglalt állást. Laczó szerint nem csak a zenét kell újraértelmezni, hanem annak aspektusait, valamint funkcióit. Írásában rámutat, hogy a zene *szórakoztató, relaxáló, preventív, terápiás, kommunikatív és intermediáló*.

L. Nagy Katalin is a tantervi változtatás mellett foglalt állást. L. Nagy figyelmeztet arra, hogy a régi korok zenéjének megőrzése nem jelent egyúttal őrzést is. Ezért lényeges, hogy a gyermekek ismerkedjenek meg a nemzeti, etnikai kisebbségek zenéjével, a kontinensek zenéjével. Ismerjék meg a dzsessz, a komputerezene, a könnyűzene világát, a zene szórakoztató funkcióit, de nem a tanítás alapjaként, hanem csak anyagaként (L. Nagy, 2012).

A külföldi országok között is találunk arra példát, hogy a szórakoztató zenét az ének, vagy zene tantárgy anyagába emelték. 1967-ben Tanglewoodban szerveztek egy

konferenciát zenepedagógusok, zenészek és pszichológusok számára, amelynek témájaként azt is megjelölték, hogy a korszak tizenévesei által kedvelt zenét érdemes lenne iskolai keretek között oktatni (Choate, 1968). Az Egyesült Államok oktatási szférájában dolgozók körében tehát már több mint ötven éve felmerült a szórakoztató zene tanórai bemutatása. Az eltelt ötven évben a zenetanárok képzési rendszere azonban a művészi zenében történő jártasságot helyezi előtérbe. A tanárok még mindig a pontosan lejegyzett zeneműveket tartják fontosabbnak a hallás utáni tanuláshoz (Powell és Mtsai, 2019).

Az amerikai egyesült államokbeli oktatási intézmények nagy részében működnek rockbandák (magyar kifejezéssel garázszenekarok), kórusok, nagyobb hangszeres együttesek, popzenei együttesek. Woody szerint azért, hogy a zenetanár hiteles lehessen, a populáris zenét is ismernie kell (Woody, 2007, 31.) Szintén Woody írja azt, hogy „*a legjobb módja a tanuláshoz az, hogyha mi is műveljük a popzenét*” (Woody, 2007, 34). Lawrence a szórakoztató zenéből kiindulva tanít különféle zenei jelenségeket, például a klasszikus összhangzattan három fő funkcióját, vagy a repetíciót (Lawrence, 2015). A skót és az északi nemzetek oktatási rendszere a szórakoztató zene megismertetését tartja elsődlegesnek (Powell és Mtsai, 2019). Svédországban a zenei anyag döntő többsége a „*pop és rockzene műfajából*” származik. A művészi zene, a dzsessz, a népzene, illetve más népek zenéje kevésbé képezi a tananyag részét (Georgii-Hemming, 2010, 24). A zenepedagógusok olyan zenei élmény átadására törekcsenek, amely a tanulók érdeklődésére számot tarthat (Georgii-Hemming, 2010, 23).

Véleményünk szerint az iskola elsődleges feladata az, hogy a tanulókat a művészi zene sajátosságaival ismertesse meg, és közvetítse annak minden szépségét. A pedagógus találjon kapcsolatot elsősorban a művészi zene és a többi művészeti ág, valamint a különféle diszciplínák kapcsolatára. Úgy véljük, hogy a kevés óraszám miatt a művészi zene tanórán történő hallgatása mellett csak kivételes alkalmakkor szólaljon meg a mai szórakoztató zene. A szórakoztató zenéhez is szükséges megfigyelési szempontokat adni, ne öncélúan történjen a zenehallgatás. A szórakoztató zene bemutatásához célszerű lenne egy olyan kiadvány az ének-zene tanárok számára, amely a megnevezett dal, szám jellegzetességeit, más művészeti ágban történő megjelenését tartalmazza.

3.4. Tantervi kitekintés öt ország nyolc dokumentuma alapján

Érdekes nagyon vázlatosan ismertetni néhány ország tantervének a zeneórák zenehallgatási szakaszára vonatkozó leírását. A Magyarországgal határos posztszocialista országok közül Románia, a Szerb Köztársaság és Ukrajna, valamint Ausztria oktatási dokumentumait vizsgáltuk át. Szintén áttekintettük az Egyesült Királyság ide vonatkozó leírásait is.

A **román tanterv** alapján hangsúlyosnak véljük a tanórai zenehallgatás szerepét. Mindegyik évfolyam anyagában – a középkori szemelvényeket kivéve – szerepel a bécsi klasszikus és a romantikus zene. Az osztályokhoz rendelt anyagban a 20. század műzenéje véleményünk szerint alulreprezentált. A gyermekek által is énekelhető vokális művek zenehallgatási anyagnaként szerepelnek a 3-8. osztályok anyagában.

Az *első osztályban* a gyermekdalok mellett mindössze hét műzenei szemelvény szerepel a zenehallgatási anyagban, amelyek a következők: George Enescu: *I. rapszódia*; Mozart: *Kis szerenád – Allegro*; Mozart: *A varázsfuvola – nyitány*; Mozart: *A-dúr zongoraszonáta – Török induló*; Csajkovszkij: *Hattyúk tava – keringő, jelenet*; Rimszkij-Korszakov: *A dongó*; Johann Strauss: *Perzsa induló* (Programa școlară pentru MUZICĂ ȘI MIȘCARE. Clasa I). A *második osztály* zenehallgatási anyaga szintén megvalósítható, és a művek száma alkalmat ad az ismétlődő zenehallgatásra. Három román szerző műve (Ion Chirescu: *Mama*; D. D. Stancu: *A pásztor*; Enescu: *Gyermekkori impressziók*) mellett Mozart egyik kontratánca, Beethoven: *Hegedűverseny III.*; Schumann: *A szilaj lovas*; Johann Strauss: *Radetzky-induló*; Dvořák *8. szláv tánc*; Vivaldi: *A négy évszak – Tavasz* című műve található az ajánlásban (Programa școlară pentru MUZICĂ ȘI MIȘCARE. Clasa II.).

A *3-4. osztály* zenehallgatási anyaga szerteágazó, mindkét osztályban szerepel Disney *Fantázia* című filmjének zenéje²⁷. A harmadik osztályban Vivaldi, Händel, Haydn, Mozart, Beethoven, Schumann, Dvořák, Enescu darabjai, míg a *negyedik osztályban* Mozart és Beethoven szerzeményei mellett többek között Brahms, Rimszkij-Korszakov szemelvényeit javasolja a tanterv. Az alsó tagozaton még nem szerepel mai szórakoztató zene (Programa școlară pentru disciplina MUZICĂ ȘI MIȘCARE CLASELE a III-a – a IV-a., 2014, 9.).

²⁷ A 2000-ben bemutatott film a következő zenei részleteket tartalmazza: Beethoven *V. szimfónia*; Respighi: *Róma fenyői*; Gershwin: *Kék rapszódia*; Sosztakovics: *II. zongoraverseny*; Saint-Saëns: *Az állatok farsangja*; Dukas: *A bűvészinas*; Elgar: *Pomp and Circumstance – indulók*; Sztravinszkij: *A tűzmadár* (1919-es változat)

Az *ötödik osztály* anyaga a hangszerek, a zenekarok és a kórusfajták hangzásának megkülönböztetése, valamint beszélgetések a hallott zeneműről. A javasolt műjegyzéket tematikus csoportosítás szerint közli a román tanterv. A különféle táncok megismertetése fontos szerepet kap, a tanulókhöz is közel áll a ritmikus, könnyen megjegyezhető dallam. Román és a környező területekről származó táncok (például hóra, sárba²⁸, brâu²⁹ és más népek táncai (menüett, flamenco, szamba, tarantella stb.) találhatóak a jegyzékben. Figyelemre méltó, hogy a földrajzi helyekhez társított, a népzeneből a műzenébe került táncok (például Bach: *Badinerie* a *h-moll szvit*ből, BWV 1067; Mozart: *Török induló* az *A-dúr szonátá*ból, KV 331., Brahms magyar táncai, Dvořák szláv táncai) is jelen vannak a zenehallgatási anyagban.

A zene és történelem kapcsolatára szintén kitér a tanterv: például himnuszok, Charpentier: *Te deum*ja (az Eurovízió szignálja), trubadúrdalok találhatóak a javasolt zenei anyagban. A mai szórakoztató zenére is van példa, Bob Dylan: *The Times are Changing* című dalát ajánlja a tanterv (Programa școlară pentru disciplina EDUCAȚIE MUZICALĂ Clasele a V-a – a VIII-a.).

A *hatodik osztály* zenehallgatási anyaga is tematikus: a zene és az irodalom kapcsolatát (például Prokofjev: *Rómeó és Júlia*; Offenbach: *Hofmann meséi*; Bernstein: *West Side Story*) ismerhetik meg a tanulók. Hálás és a tanulók számára figyelemfelkeltő a következő csoport: mitológiai történetek a zenében (Wagner: *A valkűr – A valkűrök lovaglása*; Debussy: *Syrinx*; Liszt: *Manók tánca*; Monteverdi: *Orfeo*, Gluck: *Orpheusz és Euridiké*). A képzőművészet és a zene kapcsolatára szintén hoz (egyetlen) példát a tanterv (Muszorgszkij: *Egy kiállítás képei*). A tananyagban az előző évfolyamhoz képest jóval több mai szórakoztató, illetve alkalmazott zenei példát találunk, utóbbira példa például a *Star Wars*, a *Harry Potter* című filmek zenéje, vagy a reklámzenék. Az összeállításban számos mai szórakoztató zenei szemelvény szerepel (például Muse: *Ruled by Secrecy*; Linkin Park: *Wretches And Kings*; Queen: *Breakthrough*), és az elsődlegesen a ritmikai elemekre épülő hiphop számok, így Eminem: *Rap God* című dala (Programa școlară pentru disciplina EDUCAȚIE MUZICALĂ Clasele a V-a – a VIII-a.).

A *hetedik osztály* zenehallgatási anyaga szintén egy-egy téma köré szerveződik. A zene és természet, így az állatok, növények, természeti jelenségek (például Smetana: *Moldva*; Johann Strauss: *Kék Duna-keringő*; Schubert: *A pisztráng*) zenei megfelelése leköti a tanulók figyelmét. A mai szórakoztató zene műfajonként szerepel, így a blues, az

²⁸ szerb tánc

²⁹ francia eredetű tánc

elektronikus zene, a metal és a dzsessz is Programa școlară pentru disciplina EDUCAȚIE MUZICALĂ Clasele a V-a – a VIII-a.). A *nyolcadik* osztály számára olyan zenehallgatási anyagot javasol a tanterv, amely az élet fontos pillanataiban szólalhat meg, így altatódal, szerenád, szerelmes dalok, tréfás dalok, esküvői dal, sirató, temetési menet, rekviem (például Chopin: *Berceuse*; Mozart: *Requiem – Lacrymosa*; Gounod: *Ave Maria*) szerepel a leírásban. A mai szórakoztató zene nagy hangsúlyt kapott. Hangsorok, hangkészlet és tonalitás szerinti csoportosításban találhatóak a javasolt számok, majd a popzenében a leggyakoribb műfajok (pop, hiphop, elektronikus zene, blues, rock, metál, dzsessz, folk, country) felsorolása és az ahhoz ajánlott számok olvashatók (16-17). A vokális darabokat – amelyek énekelhetők – ebben az esetben is új alfejezetben közli a tanterv (Programa școlară pentru disciplina EDUCAȚIE MUZICALĂ Clasele a V-a – a VIII-a., 6-7).

A kilencedik osztályban a zenehallgatás kiemelt szerepet kap az órákon. A zenehallgatási anyag a „*nemzeti és egyetemes zenei értékek komplexumából áll, beleértve a folklórt és a szórakoztató zenét*”. A tanár szabadsága az, hogy maga állítja össze a zenehallgatási anyagot. A leírás hangsúlyozza az ismétlődő zenehallgatás fontosságát (ORDIN nr. 3458/09.03.2004).

Ukrajnában a zenei képzés a *művészet* tantárgyon belül történik, kompetencia alapú megközelítéssel (10 kompetencia mentén épül fel a felső tagozatos tanterv anyaga.). Az 1-4. osztály tananyagának egyik feladata az, hogy a tanulók megismerkedjenek a „*jóság és a szépség világával, amelyet a zeneművek tükröznek*”. Ehhez a célhoz a tananyagot témák szerint osztották fel, és minden alsó tagozatos osztály számára zenehallgatási anyagot is szerepeltet a tanterv (Szavcsenko, 2019). Rendkívül bőséges a dokumentumhoz kiadott magyarázat választható zenehallgatási anyaga, külön táblázatokban szerepel a javasolt művek jegyzéke: például *zenei anyag az érzékeléshez; további anyag az érzékeléshez*. A négy osztály tananyagát különféle témák köré csoportosították, csak néhány példát említünk. Az első osztályban „*A zene körülöttünk*”; a második évfolyamon „*Kifejezés és képszerűség a zenében*”; a harmadik osztályban a „*Zenei formák*”; a negyedik évfolyamon „*Népem zenéje; a zene egyesíti a világot*” elnevezésű témákat találjuk. A zeneművek jegyzéke bőséges, és kiemeljük, hogy elsősorban az ukrán népzene és az ukrán zeneszerzők művein keresztül ismerkednek a tanulók a hangzó zene világával. De a zenehallgatási anyagban megtaláljuk például Schumann *Télapóját* (Op. 68), Hacsaturján *Gajane* című balettjéből a *Kardtáncot*, Csajkovszkij *Régi francia dalát* (Pojasznyuvalna zapiszka).

Az 5-9. osztály anyaga is meghatározott témák köré csoportosul. Mielőtt röviden ismertetnénk az évfolyamok integrált tantárgyának zenehallgatási feladatait, érdemes

megemlíteni azt, hogy a tantárgy „*célja a sikeres tanuló személyiségének holisztikus sokoldalú fejlesztése a művészi műveltség kialakításának folyamatában*”. Az ötödik osztályos tanulók megismerhetik a gyermekfilmek zenéjét, a színházi zenét, a különféle zenei műfajokat, a hangszeres együtteseket, valamint tovább ismerkednek az ukrán népzenevel, az ukrán folklór típusaival. Az *ötödik* osztály éves anyaga *A zeneművészet típusai* elnevezést kapta, amelynek két fő témája a *Művészeti ABC*, valamint *Népi és hivatásos művészek körében*. A hatodik évfolyam számára az *Utazás művészetországban*, és a *Művészet külföldön* elnevezésű felosztás folytatja a különféle művek bemutatását.

A *hatodik* évfolyam éves tematikája a zene műfajait járja körül, a vokális és hangszeres műveken keresztül. A tananyag kiemelt feladata az ukrán zeneszerzők vokális és hangszeres darabjai, ukrán popdalok (*a hagyomány és modernitás jegyében*) bemutatása, az ukrán színházi és film-, rajzfilmzene megismertetése (Miniszersztvo oszviti i nauki ukraini, 2017).

A *hetedik* évfolyamban – éves téma a *Művészet: a hagyományok és az innováció párbeszéde* – a közelmúlt és napjaink zenéjének megismertetése a cél. Ezt erősíti meg a tematikus felosztás is, amely a következő: *A zene az életünkben*; valamint *Innováció a zeneművészetben*. A tanterv alapján a tanulók megismerkednek a rockoperával, összehasonlítják a művészi zenei és a zenés színházi műfajokat, valamint a vokális művek modern irányzatait (dzsessz, rock, pop, sanzon, dal). A *nyolcadik* osztály feladata *A művészet a múltban* című egységen keresztül az ókortól a romantikáig (az irodalomban a realizmusig) terjedő időszak műalkotásainak megismerése, összegzése. Emellett az ukrán szerzők, és azok művei is fontos szerepet kapnak a tanterv szerint. A *kilencedik* évfolyam folytatja a zene- és művészettörténeti összegzést. Az év témája a *Művészet a modern kultúrában*, a két fő egység pedig *A művészet stílusai és irányai*; valamint *A művészet terjesztésének formái* (Miniszersztvo oszviti i nauki ukraini, 2017).

A felsőbb osztályokban a tanulók elemzik, véleményt mondanak, és esztétikai értékelést adnak a művekről, valamint a tanterv szerint a későbbiekben felismerik a tanórán megismert műveket. A mozgás szintén a tanórák része lehet, „*művészi képek létrehozása a zenére irányuló mozdulatok végrehajtása során, tapasztalatok szerzése a tánc kreativitásának megvalósításában*” – szerepel a tantervben.

A Szerb Köztársaságban a tantárgy neve zenei kultúra, vagy zenekultúra. Az *első és második* osztályosok szerb szerzők, például Aleksandar Korać, Miodrag Ilić-Beli, Jovan Adamov vagy Aleksandar Dimitrijevic dalait hallgatják a tanterv szerint. Az első műzenei szemelvény Jean Baptiste Lully egyik dala (*Ragyogj fel ránk, tavaszi nap*), amely a második osztályok anyaga. Figyelemre méltó, hogy az ismétlő zenehallgatásra törekvés is megjelenik

a leírásban. A *harmadik osztály* zenehallgatási feladatai közé tartozik a filmzenék részleteinek megismerése, Vivaldi: *A négy évszak* ciklusából *A tavasz* első tétele. Rimszkij-Korszakov: *Mese Szaltán cárról* című operájának önálló életre kelt *A dongó* című részlete. Az első két évfolyam gyakorlatát követve szerb szerzők dalai is megtalálhatóak a leírásban. A *negyedik osztály* számára Saint-Saëns: *Az állatok farsangja* című zoológiai fantázia egy-egy tételét, Prokofjev: *Péter és a farkas* című szimfonikus meséjének tételét, Csajkovszkij: *Az évszakok* zongoraciklusának *November* című darabját, Chopin *a-moll keringőjét*, Mozart eredetileg vonósnégyesre írt *G-dúr szerenádjának* (Egy kis éji zene) *Menüett* tételét, Stevan Mokranjac egy darabját, egy szerb népdal feldolgozását, valamint Mancini: *A rózsaszín párduc* című filmhez írt részletét javasolja a tanterv. A *3-4. osztály* zenehallgatási anyaga merít napjaink alkalmazott zenéjéből. Az alsó tagozaton az éves óraszám 36.

Az *ötödik osztályban* a tanulók megismerik a hangszerek hangjait, és „*különböző műfajú zenéket*” hallgatnak. A zenehallgatási anyag erősíti az elméleti tudnivalókat: a ritmus megfigyeltetése például Hacsaturján *Gajane* balettjének *Kardtánc* részletével történik. A népzene és a népi dallamok feldolgozásának megismertetése mellett „*énekes, énekhangszeres és rövid hangszeres szerzemények hallgatása, hazai és külföldi zeneszerzők*” műveinek megismertetése a tanórák feladata.

A *hatodik osztályban* kezdődik a zenetörténeti korszakok megismertetése, elsőként a középkor zenei anyagából válogathat a tanár. A zenehallgatási anyagban helyet kaptak a „*népzenei és népzenei ihletésű művek*”, majd a tanév utolsó negyedében „*a reneszánsz reprezentatív kompozíciói*” szerepelnek az ajánlásban. A tanterv esetenként csak a zenehallgatást jelzi, semmilyen konkrét művet, stílust, zeneszerzőt vagy műfajt nem javasol az előírás.

A *hetedik osztályban* a tanulók a barokk zenei korszakkal ismerkednek, a zenehallgatási előírás a hangszeres zene, így a szóló, kamarazenei és zenekari darabok hallgatása, és a mozgással történő zenehallgatás. A bécsi klasszikus korszak megismerése szintén a tanév feladata. A *nyolcadik osztály* zenehallgatási anyaga a tanterv – a hatodik és hetedik osztály anyagához hasonlóan – nem tartalmaz meghatározott műveket. A romantika, az impresszionizmus és a kortárs zene világi és spirituális zenéjének hallgatása a feladat. Emellett javasolt a szerb, illetve más szerzők vokális és hangszerek darabjainak meghallgatása a népzenei felvételek mellett (Plan realizacije nastabe za osnovnu skolu).

A tantárgy célját, az általános és a különleges tantárgy-kompetenciákat részletesen közli a gimnáziumi tanterv. A kétéves gimnáziumi zenehallgatási anyagot a reneszánsz korszaktól kezdve túlnyomó részt pontosan, művek szerint szerepelteti a dokumentum (a

gregorián dallamok nincsenek nevesítve). Ugyanúgy szerepel Machaut *Miséje*, mint a zeneirodalom nagy alkotásai³⁰, benne a 20. századi zene kiemelkedő darabjaival (Правилник о Плану програмг наставе и учења за гимназију, 110-114; 343- 353; 617-623). Itt jegyezzük meg, hogy a tantárgyi integrációra is nagy hangsúlyt fektet a tanterv.

Ausztriában az óvodás korú gyermekek zenei neveléséhez tartozik a különféle akusztikus ingerek és a zenei feldolgozások bemutatása. A zenei tevékenységet a mozgásfejlesztéssel kombinálva biztosítják az óvodák. A tanterv szerint a kisgyermekek a zeneirodalomból hallgassanak „megfelelő példákat”, műcímet nem említ a dokumentum. A minden napi zenével történő találkozást a pedagógusnak biztosítani kell – a dokumentum szerint (Volksschul-Lehrplan).

A szövetségi államokban az általános iskolák tanterve azonos. Alapfokon (Magyarországon az alsó tagozaton) a tantárgyat az osztályt tanító pedagógus tanítja. A zenei nevelés leírásában szerepel „*az akusztikus zenei környezet*” tervezése, a „*tudatos hallgatás*”, feltételezzük tehát, hogy a gyermekek különféle zeneműveket, -részleteket is megismernek a tanórákon. A 10-14 éves tanulók (középfokú szint) tanterve „nagyon általános”, hat csoportba sorolták a tanítási és tanulási célokat, ezek között szerepel a zenehallgatás és az alapfokon is jelzett mozgás.

Az alsó középfok első szint (Magyarországon a 9-10. évfolyam) számára készített leírás részletesebb. Az *Alapismeretek* alfejezetben a dokumentum kitér a zenei formákra (motívum; ütem; két- és háromtagú dalforma; rondó; variáció), a hangszerek hangjának felismerésére, a zeneszerzők életművének megismertetésére. A tanulók ezek mellett megismerik a különféle korszakok és kultúrák zenéjét, a stílusokat és a funkcionális (például alkalmazott, szórakoztató zene).

Az intézmények kínálnak olyan tantárgyakat is, amelyek nem kötelezők, például a kóruséneklés vagy a hangszeres játék. A zenei nevelésben mindenképp a fiatalok személyiségfejlődéséhez és a kulturális megértéshez való hozzájárulást helyezi előtérbe az osztrák tanterv (Allgemein bildender Musikunterricht).

Az Egyesült Királyságban (Nagy-Britanniában) Magyarországhoz hasonlóan az állami fenntartású iskoláknak szükséges saját tantervet készíteniük (a magán- és alapítványi

³⁰ Néhány olyan példát ismertetünk, amelyek a magyar zenehallgatási anyagban nem szerepelnek: Palestrina: *Marcello pápa miséje*; Giovanni Gabrieli: *Szonáta* (nincs megemlítve, melyik szonáta az öt közül); Bach *Francia*, illetve *Angol szvitjeinek* tételei; Domenico Scarlatti szonátái közül egy mű; Pergolesi: *Az úrhatnám szolgáló – Serpine áriája*; Sibelius: *d-moll hegedűverseny*, Offenbach: *Orpheusz az alvilágban – Kán-kán*; Manuel de Falla: *Éjszakák a spanyol kertekben*; Alfred Snittke művei; szerb zeneszerzők művei

iskolák, a helyi fenntartású iskoláknak nem kötelező követni a központi tantervet). Az **angol** központi tanterv nem szerepeltet zenehallgatási anyagot (The National Curriculum in England, 2013, 4.). Érdeemes idézni azonban a központi tanterv zeneoktatáshoz készült útmutatójából néhány gondolatot: *„A zene olyan univerzális nyelv, amely a kreativitás egyik legmagasabb formáját testesíti meg. A magas színvonalú zenei oktatás célja az, hogy vonzza és ösztönözze a tanulókat a zene iránti szeretetre [...], és ezáltal növelje önbizalmukat, kreativitásukat és eredményességüket. A tanulás előrehaladtával a tanulók alakítsanak ki kritikus elkötelezettséget a zenével [...], és megkülönböztetés nélkül hallgassák a zenei kánon legjobbait”* (Music National Curriculum Subject Advisory Group, 2014, 8). Különösen elgondolkodtató az utolsó mondat, amely arra világít rá, hogy a zene sokszínűségében találják meg a tanulók a legjobb alkotásokat, tehát nem csak a művészi zenét tekintsek az egyedüli kategóriának.

A központi tantervben található néhány utalás a tanórák zenehallgatási szakaszára. Az 5-7 éves korosztály legyen képes aktív és értő módon hallgatni magas minőségű élő vagy felvételtől megszólaltatott zenét. A 7-11 éves tanulók tudásszintjéhez hasonló leírás szerepel, kiegészítve azzal, hogy értsék és értékeljék a *„különböző hagyományokból, kiváló zeneszerzőktől származó élő és rögzített zeneműveket”* (The National Curriculum in England, 2013, 197.). A 11-14 éves korosztály – a tanterv szerint – legyen képes *„előadni, hallgatni, áttekinteni és értékelni a zenét számos történelmi időszakban, műfajban, stílusban és hagyományban”* (The National Curriculum in England, 2014, 101). A tanterv zeneoktatásához készült útmutató részletesen kifejti a tanórai zenehallgatás feladatát. Eszerint a zenehallgatás *„minden zenei tevékenység és a tanulás szerves része”* (Music National Curriculum Subject Advisory Group, 2014, 14). Az útmutató szerint az aktív zenehallgatás alapvető tevékenység, támogatja a tanulók zenei fejlődését. A zenehallgatás *„a kritikus elkötelezettség középpontjában áll, és minden tantervi célt alátámaszt, beleértve az elemzést, felülvizsgálatot és értékelést, előadást és komponálást”* (Music National Curriculum Subject Advisory Group, 2014, 14).

A **walesi** tanterv a zenehallgatáshoz rendeli a *„zenei formák és stílusok széles skálájának elemzését, értékelését és értékelését műfajok és időszakok között”* (Curriculum for Wales, 2020). Az **észak-ír** dokumentumból kiemeljük azt a mondatot, amely a kisgyermek aktív zenehallgatására vonatkozik: *„a zene segít a gyermekeknek abban, hogy megtanuljanak figyelni [...]”* (The Northern Ireland Curriculum Primary, 2007, 32). A rövid zeneművek meghallgatása párosul a mozgással, például a gyermekek lábujjhegyen járnak, lépkednek, nyújtózkodnak (The Northern Ireland Curriculum Primary, 33). A művészeti

nevelés 14 éves kortól is a tanterv része, azonban az iskolák választják ki, hogy mely tantárgy tanítását biztosítják a művészet és design, a dráma, a mozgókép és a zene közül. A dokumentum nem jelöli ki a minimális tantárgyi tartalmat (The Northern Ireland Curriculum. Key stage 4).

Skócia önálló, kompetencia alapú tantervet dolgozott ki, amelynek fő célja a tanulók egészséges, magabiztos személyiségének alakítása. A skót tanterv tantárgyi leírás a tanulók szemszögéből közelíti meg a zenehallgatást. Az életkor szerinti bontás első szintje a hallott zenével kapcsolatos gondolatok és érzések tanulói megfogalmazása. A következő szint feltételezi azt, hogy a tanuló sokféle zenét hallgatott, képes szóban reagálni a zene által keltett érzelmekről, „*építő jellegű megjegyzéseket*” ad és el is fogad másoktól. Az előbbieken közölt tudásszint mellett a következő két lépcsőfok feltételezi azt, hogy a tanuló képes azonosítani a zenei jellemzőket. Végül az iskolai zeneoktatás utolsó szintje már a zenei fogalmak és a zene funkcióinak felismerését tűzi ki célként az említettekén kívül (Benchmarks Expressive Arts, 2017; Curriculum for Excellence). A zenehallgatási anyagra példákat is találunk a lehetséges megfigyelési szemponttal együtt. Prokofjev *Péter és a farkas* című szimfonikus meséjében például a szereplők karakterét, Csajkovszkij *Diótörő* szvitjének egy-egy tételéből a nyugalmat, vagy a hangerőt figyelik meg az 5-7 éves tanulók, illetve elmesélik, milyen történetet képzelnek például Grieg *Peer Gynt* szvitjének *A hegyi király kastélya* című tételéről, vagy Saint-Saëns *Haláltáncáról*. (Utóbbi darab hangzásvilága közel áll ugyan a gyermekekhez, de véleményem szerint a cím miatt nem javasolható.) A 7-11 éves tanulók már komolyabb szempontok alapján hallgatják a sok esetben már ismert zeneművet. A visszatérést, a kánont, a motívumot, a ritmusmintát fedezhetik fel a felhangzó darabok alapján (Listening. Listening and responding, 4-5.).

Fontos megemlítenünk azt, hogy az Egyesült Királyság kiadott egy olyan tervezetet, amely szerint minden tanuló magas zenei képzésben részesülne, és ez magában foglalja a hangszertanulás lehetőségét (Department of Education (é. n., 7.).

A főbb, zenehallgatásra vonatkozó irányvonalat táblázatunk mutatja be, amely kitér a tantárgy elnevezésére, a tanítás idővolumára, a szórakoztató zenére, a tantárgyi integrációra, a zeneművek ajánlására, és a mozgásra.

3. táblázat: A Szerb Köztársaság, Románia, Ukrajna, Ausztria, Az Egyesült Királyság négy országrésze és Magyarország tantervének zenehallgatási előírásai

ország	a tantárgy neve	zene- művek ajánlása	szórakoztató zene, alkalmazott zene	mozgás	integráció
Szerbia	zenekultúra (1-10. o.)	igen	igen	igen	igen
Románia	zene és mozgás (1-2. o.) zene és játék (3-4. o.) zene (5-9. o.)	igen	igen	igen	igen
Ukrajna	zeneművészet (1-7. o.) művészet (8-9. o.)	igen	igen	igen	igen
Ausztria	éneklés és zenélés (1-10. o.)	nem	igen	igen	nem
Anglia	zene (5-14 éves korig)	nem	igen	nem	nem
Wales	zene (5-14 éves korig)	nem	igen	nem	nem
Észak-Írország	zene (5-14 éves korig)	nem	igen	igen	nem
Skócia	zene (5-14 éves korig)	igen	igen	igen	igen
Magyarország	éneke-zene (1-10. o.), középkor. típusú függően	igen	igen	igen	Nat2012 igen NAT2020 nem

Forrás: saját szerkesztés

Áttekintve a táblázatot, azt tapasztaljuk, hogy a zenehallgatási anyag pontos közlése nem minden ország oktatási dokumentumának része. Különösen érdekes az, hogy az Egyesült Királyság területén csak a skót dokumentum javasol műveket. A zeneművek jegyzéke a román és az ukrán tantervben a legteljesebb. Témák köré csoportosul a szerb és a román tanterv zenehallgatási anyaga – a NAT 2020 is törekszik a tematikus elrendezésre. Az 5-6., 9-10. osztályos tankönyv az életképeket, ünnepeket, népszokásokat helyezi a középpontba, a 9. osztályos tankönyv a szerelem, a csalódás, míg a 10. osztályos kötet a szerelmi vágyódás, a szakítás a párválasztás témakörét kínálja, a középiskolai tananyag a zenetörténeti korokat is tárgyalja. A magyar, az ukrán és a román tanterv a hazai nép- és műzenét hangsúlyosan szerepelteti. Itt jegyezzük meg, hogy egyetlen dokumentumban sincs jelölve a művek jegyzékszámát, amely alapján pontosan beazonosítható a zenedarab. Az alkalmazott vagy szórakoztató zene, illetve mindkét műfaj az említett tantervekben kivétel nélkül megjelenik, a zenére történő mozgás Anglia és Wales oktatási dokumentumának kivételével mindenhol megtalálható. Az integráció az utóbb említett országokon kívül szerepel a leírásokban. Megemlítjük, hogy az ukrán tanterv integrált tárgyként (művészet) jelöli a zenét, az óraszám azonban hetente mindössze egy – ezt kevésnek érezzük. Kiemeljük az Egyesült Királyság tantervének azt a javaslatát, hogy a tanulók értsék és értékeljék a hallott zenét, mondják el gondolataikat a zene által kiváltott érzelmekről. A tantervek tehát számos ponton hasonlóak, azonban az arányokat tekintve eltérnek. A magyar, 2012-es alaptanterv véleményünk szerint

jól tükrözi a zenehallgatás feladatait, és világosan közli például a zenedarabok címét Csak a Szerb Köztársaságban és Ausztriában szerepel a tantárgyak között 10 évig a zene a magyar oktatási rendszer mellett, az osztrák tanterv azonban csak a legszükségesebb feladatok leírását tartalmazza.

3.5. A 2019/2020. tanév hivatalos tankönyvjegyzékében szereplő, és az ének-zene tanárok által használt tankönyvek

Az Oktatási Hivatal minden tanév előtt közli a tankönyvek jegyzékét. Azonban azt tapasztaltuk, hogy a hivatalos tankönyvjegyzékben szereplő kiadványok száma egyre csökken. Míg a 2010/11-es tanévben 4841 oktatást segítő könyvet, munkafüzetet sorolnak fel (Köznevelési tankönyvjegyzék a 2010/2011. tanévre), addig a 2016/17-es tanévben 4028-at (Köznevelési tankönyvjegyzék a 2016/2017. tanévre), a 2018/2019-es tanévre 3676-ot, a 2019/2020-as, és a 2020/2021-es a tanévre pedig mindössze 2834-et (Köznevelési tankönyvjegyzék a 2020/2021. tanévre). A 2021/2022-es tanévben a kiadványok száma 2056 (Köznevelési tankönyvjegyzék a 2021/2022. tanévre). 11 év alatt tehát több mint a felére csökkent az intézmények, illetve a pedagógusok, vagy a munkaközösségek által választható kiadványok száma.

Ennek az az oka, hogy már 2013-ban megszületett az a törvény, amely két tankönyvben határozza meg az évfolyamonként választható kiadványok számát. A 2013. évi CCXXXII. törvény a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról 3. pontjának 3. §-a kimondja, hogy „bármely évfolyam bármely tantárgya vonatkozásában a NAT szerint jóváhagyott kerettantervi tantárgyanként [...] legfeljebb kettő tankönyvet tartalmazhat” (2013. évi CCXXXII. törvény a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról). A törvény 8. §-a szerint megváltozott az 1952. évi III. törvény 326. §-a is: mely szerint „a tankönyvpiac rendjéről szóló törvény” szövegrész helyébe „a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról szóló törvény” szöveg lép életbe” (2013. évi CCXXXII. törvény a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról).

A magánkézben lévő tankönyvkiadóknak 2013 decemberéig volt utoljára lehetőségük benyújtani a tankönyvvé nyilvánítási kérelmet. Ha a magánkiadó tankönyvvé nyilvánítási kérelmét elfogadták, abban az esetben öt évig tart a tankönyvvé nyilvánítás hatálya. A 2019/2020-as tanévtől újabb kérelmet kell benyújtani a kiadóknak (501/2013. (XII. 29.) Korm. rendelet a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról szóló 2013. évi

CCXXXII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról, valamint a tankönyvellátásban közreműködők kijelöléséről). Azonban az 501/2013. (XII. 29.) kormányrendelet 9/L. §-a azt is kimondja, hogy „a tankönyvvé nyilvánítás meghosszabbítására kizárólag a tankönyvfejlesztésért és kiadásért felelős szerv által kiadott tankönyvek” esetében van lehetőség (501/2013. (XII. 29.) Korm. rendelet). Így a magánkiadók aligha nyújthattak, illetve nyújthatnak be a korábbi tankönyvvé nyilvánítási engedély meghosszabbítására irányuló kérelmet.

A törvénycikkely értelmében tehát egyrészt a tankönyvpiacról kiszorultak a magán tankönyvkiadók, másrészt a kiadók által megjelentetett könyvek kiadását az EKE-OFI (Eszterházy Károly Egyetem – Oktatókutató és Fejlesztő Intézet) vette át, így például az Apáczai Kiadó és Könyvterjesztő Kft., a Krónika Nova Kiadó Kft. valamint a Nemzedékek tudása (korábban Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt.) kiadványait. 2020-tól az Oktatási Hivatal feladata az ének-zene tankönyvek megjelentetése.

A már említett 2013-as törvény 63. §-a azt is leírja, hogy „A pedagógust munkakörével összefüggésben megilleti az a jog, hogy [...] megválassza az alkalmazott tankönyveket, tanulmányi segédleteket, taneszközöket” (2013. évi CCXXXII. törvény a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról, 85803). Azonban az iskolák tankönyvellátását a 2013/2014. tanévtől központi szerv (Könyvtárellátó Nonprofit Kft., KELLO) végzi, az oktatási intézmények rendelik meg a tankönyveket az évente megjelentetett tankönyvlistán szereplő kiadványok közül. Így nyomon követhető az, hogy iskolánként, osztályonként milyen tantárgyhoz melyik tankönyvet választották a pedagógusok. Ez befolyásolhatja azt, hogy az oktatási intézmények, a tanárok a tankönyvlistában már nem jelzett, de a tanítási gyakorlatban bevált, a magánkiadók által forgalmazott tankönyveket rendeljék meg az osztályok számára. Jelenleg csak azok a tankönyvek rendelhetőek, amelyeket vagy az Oktatási Hivatal jelentetett meg, vagy még nem készült el az új tankönyv, helyettük az Apáczai Kiadó tankönyve szerepel a listán.

A 2019/2020. tanévben megjelentetett általános tantervű, az 1. és 2. osztály számára készített, évfolyamonként három-három kiadvány egy-egy tankönyvcsalád része, amelyek az Eszterházy Károly Egyetem gondozásában jelent meg. A Süle Ferenc által készített *Dalokönyvem* család (Süle 2016a; Süle, 2016b), valamint a *Technika – ének-zene – rajz* (Demeter – Molnár, 2015; Demeter és mtsai, 2015) korábban az Apáczai Kiadó és Könyvterjesztő Kft. gondozásában jelent meg. A Lantos Rezsóné – Lukin Lászlóné által jegyzett *Ének-zene* (Lantosné – Lukinné, 2016a; Lantosné – Lukinné, 2016b), és a

szakosított tantervű *Énekeskönyv* sorozatot (Szabó, 2016a; 2016b) a Nemzeti Tankönyvkiadó adta ki. A későbbiekben az eredeti kiadó nevét használjuk a könnyebb eligazodás érdekében.

A harmadik és negyedik osztály számára két kiadványt javasolt a tankönyvlista. A korábban a Nemzeti Tankönyvkiadónál megjelent, három tantárgyat összefogó *Technika – ének-zene – rajz* sorozatnak nincs folytatása, így a tantárgyi integrációt, a komplex oktatást tankönyv nélkül végzik azok a tanítók, akik megkezdték és folytatni kívánják a komplex nevelést. Lassúné Ruskó Renáta *Ének-zene* tankönyvsorozata a Mozaik Kiadó gondozásában maradt, a sorozatnak csak a harmadik és negyedik osztály számára készült kötete szerepelt a hivatalos listán (Lassúné, 2016a; 2016b). A harmadik és negyedik osztályok számára ajánlott tankönyvek között szerepel a *Daloskönyvem*-sorozat (Apáczai Kiadó) két kötete (Albertné, 2016a; Albertné, 2016b) Az *Ének-zene* sorozat (Nemzeti Tankönyvkiadó) kötetét nem találtuk az ajánlott tankönyvek között (Lantosné – Lukinné 2014; Tegzes 2014), helyettük került a tankönyvjegyzékbe Lassúné két tankönyve. A *Technika – ének-zene – rajz* (Apáczai Kiadó) tankönyvesalád csak az első két osztály számára készült el.

A felső tagozaton folytatódik a *Daloskönyvem*-sorozat (Apáczai Kiadó), de ezeknek a köteteknek címe *Énekeskönyv* (Rápli – Szabó, 2016a; 2016b; 2016c; 2016d). Az 5-6. osztály számára javasolt tankönyvek között szerepel a Nemzeti Tankönyvkiadó *Ének-zene* sorozata (Ördög – Riznerné, 2016a; 2016b), a 7-8. osztály számára csak az *Énekeskönyv* (Apáczai Kiadó) kötetét közölte az Oktatási Hivatal tankönyvjegyzéke. A középiskolák számára is csak egyetlen tankönyv szerepelt a listán, amely az *Ének-zene* sorozat része (Lukin – Ugrin, 2017).

Valószínűnek tartjuk, hogy a tanítók, tanárok és iskolák azonban a már bevált tankönyvsorozat kötetét rendelik meg (sok esetben az iskolai könyvtárból is kölcsönözhetik a tanulók a köteteket), ezért a korábbi tanév tankönyvlistáján közölt kötetek (Köznevelési Tankönyvjegyzék a 2018/2019. tanévre) zenehallgatási anyagát is vizsgáljuk.

A 2019/2020-as tanév tankönyvlistáján az említetteken kívül szerepelt még a Mozaik Kiadó Kft. által forgalmazott, mind a 12 osztály számára készült sorozat. Lassúné Ruskó Renáta írta az első négy osztály tankönyveit (Lassúné, 2017a; Lassúné, 2017b; 2018a; Lassúné, 2018b) Király Katalin az 5-10. osztály tankönyveit (2018a; Király 2018b; Király, 2018c; Király 2019a; Király 2019b; Király, 2019c). Pécsi Géza *Kulcs a muzsikához* című tankönyve az 5-12. osztály számára készült (Pécsi, 1989), és hivatalos tankönyvként szerepelt Pécsi Géza – Uzsálné Pécsi Rita *Ének-Zene-Kultúra* című könyve is (Pécsi – Uzsálné, 2008).

A 2020-as NAT-hoz új ének-zene tankönyvek jelentek meg. Egy új tankönyv megjelenése mindig nagy várakozást kelt a pedagógusok körében. A módosított NAT hatályba lépése ellen számos újságcikk született, amelyek a bírálják az alaptanterv hirtelen történő bevezetését, illetve a szakmai egyeztetések hiányát. 2020. június 15-én jelent meg az első osztályos tankönyv, néhány nappal később a két másik kötet, kezdetben csak az interneten voltak elérhetőek a kiadványok. A tankönyvek fedőlapján nem szerepel a szerző neve, a belső oldalon található az, hogy ki a tananyagfejlesztő. Érthetetlen, hogy miért nem szerzőként tüntetik fel a tankönyvírókat (Rápli Györgyi munkája az 1. és 2. osztályos [Rápli, 2020a; 2020b] Lakner Tamás munkája az 5-6. [Lakner 2020a; 2020b] és 9-10. osztályos tankönyv [Lakner 2020c; 2020d]). A tankönyvek zenehallgatási anyagának vizsgálatakor ugyanazokat a hiányosságokat tapasztaljuk, amelyeket a korábban kiadott tankönyvek esetében említünk a későbbiekben (a műcímek hiányos, vagy pontatlan írása, a megfigyelési szempontok vagy feladatok hiánya, nincs minden órához zenehallgatási anyag rendelve, a hangzóanyagok hiánya, az ajánlott mű nem található meg a zenemegosztó csatornán stb.). Például az 1. osztályos tankönyvben 31 zenehallgatási szemelvény szerepel, a kerettantervben 15 művet tüntettek fel. A szórakoztató zenei szemelvények még mindig a zenehallgatás részét képezik az 1-2. és az 5-6. osztályos tankönyvben, holott a módosított alap- és kerettanterv már csak néhány esetben ajánlja a könnyebb műfajok bemutatását (a tanár természetesen a szabadon maradt órakeretben ismertethet a tankönyvben, kerettantervben nem szereplő darabokat).

Az 5-6. osztályos tankönyv címe: *Énekeskönyv*. A tervezett tankönyvcsalád tehát nem azonos címmel rendelkezik: nem következetes a címadás, hiszen az 1-2. és a 9-10. osztályos tankönyv címe *Ének-zene*. A felső tagozat számára készült 5-6. osztályos tankönyv alapja Rápli Györgyi és Szabó Katalin kiadványa (Rápli – Szabó, 2016a), amely először az Apáczai Kiadó és Könyvterjesztő Kft. gondozásában jelent meg. Kérdésként vetődik fel az, hogy miért a korábban Apáczai Kiadó és Könyvterjesztő Kft. kiadványa, és nem más kiadóé (Mozaik, Nemzeti Tankönyvkiadó, Kulcs a muzsikához) képezi a tankönyv alapját.

A tankönyvek zenehallgatási anyaga színes, változatos, bár hatéves gyermekeknek a legkevésbé ajánlott John Cage *4'33"* című, tetszőleges számú előadó számára készült darabja (a művészek nem zenélnek a darab előadása során). A mű szándéka az, hogy a csendet, illetve a körülöttünk lévő zajokat figyeltesse meg. Így ahány felvételt hallgatunk, annyiféle háttérzaj szólal meg. A gyermekek számára a zene és a csend vélhetően két külön kategória. Nem tudnak még elvonatkoztatni: a zenét zenének hallják, a csend pedig nem az alig hallható zajokat, zörejeket jelenti számukra. A háromtétéles mű hossza is problémás, a gyermek

számára a „csönd” hallgatása csak néhány másodpercig köti le a figyelmét. (A mű a még érvényben lévő, Apáczai Kiadó 8. osztályos tankönyvében található.) Haydn *D-dúr (Óra)* szimfóniájának II., lassú tétele (amely körülbelül 9 perces) a kisgyermek számára hosszú. Bár az első két évfolyam zenehallgatási anyagához ajánlott művekkel kapcsolatban azt jelzi a 2020-as kerettanterv, hogy a megadott művek közül néhányból csak részletek meghallgatására van idő. Véleményünk szerint számos olyan zenedarabbal, vagy tétellel lehetséges bevezetni a gyermekeket az értő zenehallgatás folyamatába, amelyek teljeseek, nem csak egy rövid részletet mutat be a tanár.

3.6. A tankönyvek zenehallgatási anyagának összehasonlítása

A **tankönyvek** már a kora középkor óta, az 15. századtól kezdve jelen vannak az oktatásban. A nyomtatott könyvek felváltották a papirusztekercseket, a tankönyvet használók már lapozhatták az oldalakat. Gyakorlattá vált az is, hogy a tanulók maguk készítettek tankönyveket a tanáruk kötete alapján (M. Nádasi, 2012). A legismertebb fennmaradt magyar példány a Szalkai-kódex, a később érsekként tevékenykedő Szalkai László 1490-es iskoláskönyve, amelyben számos kottapélda, közöttük többszólamú, valamint az elméleti ismeretek gondos és pontos lejegyzése szerepel (Bartha, 1934). Magyarországon 1709-ben született az első „vezérkönyv”, amely a tanárok számára készült. A Ratio Educationis rendelet hatására a tankönyvírás- és kiadás fellendült (M. Nádasi, 2012). Comenius 1685-ben kiadott *Orbis pictus*-a az elsőként megjelent, olyan tankönyvek között foglal helyet, amelyeket már illusztrációkkal gazdagítottak (Comenius, 2006).

A tankönyv az oktatás máig megkerülhetetlen dokumentuma. Sokan, és más és más elvek mentén próbálták definiálni a tankönyv fogalmát. Ábrahám (1993, 3) a tankönyv fogalmának változásáról, annak meghatározásáról, két végletéről ír. Minden olyan könyvet tankönyvnek tekinthetünk, amelyben ismereteket közölnek, így a telefonkönyv is ebbe a kategóriába kerülhet. A másik véglet pedig az, hogy tankönyvnek csak azt nevezhetjük, amelyek a hivatalos tankönyvlistán szerepelnek (Ábrahám, 1993, 3). Figyelemre méltóak a különféle lexikonok meghatározásai is: a tanítást-tanulást segítő tankönyv azokat az ismereteket közli, amelyeket „*el akarunk sajátítani, illetve sajátíttatni*” (Kemény [szerk.] 1934, 784). Kitekintve a nemzetközi szakirodalomra, ötvenkét évvel később árnyaltabb megfogalmazást találunk egy angol lexikonban: a tankönyv az „*oktatás szolgálatában álló könyv*”, amely tartalmazza a tantárgy anyagát, valamint az „*elsajátítandó ismeretek alapvető*

forrásaként alkalmazható” (Ellington – Harris, 1986). A tankönyv-definíciók egyre pontosabbá váltak, finomodtak, de néhány ponton a korai és a közelmúltban lefektetett meghatározás egyezik. A gyorsan változó világ, és a pedagógiai szemléletek, módszerek fejlődése, átalakulása magával hozta az újabb tankönyv-meghatározásokat, hiszen megjelentek többek között az interaktív munkát feltételező elektronikus tankönyvek (Karlovitz, 2001).

A tankönyvkutatók, köztük Bamberger (1998) fontosnak tartják a tankönyveket. A *tankönyvek fejlesztése és használata* című tankönyvelméleti művében Bamberger azt írja, hogy a „*tankönyv a tanulás folyamatában az egyik igen fontos segítő*”. A megfelelő tankönyv nem csak a tanár munkáját, de a diákok önálló tanulását is segíti (Bamberger et al., 1998, idézi Dárdai, 2002, 53). A magyar oktatási rendszer is fontosnak tartja a tankönyveket. A legtöbb tantárgyhoz készült tankönyv (a testneveléshez évfolyam szintre lebontott köteteket nem találunk, csak több évfolyamon használható füzeteket, valamint érettségire előkészítő kiadványt), amelyet a pedagógusok és a tanulók egyaránt használnak a tanórákon.

A 21. században a tankönyvek szerepe még mindig elsődleges, „*nem megszüntethető*”, de a tankönyvek mellett már az IKT-eszközök által elérhető, a tananyaghoz szorosan kapcsolódó információk is segítik a tanítás-tanulás folyamatát (Jancsák és mtsai, 2018). Nádasai azonban rámutat arra, hogy a tankönyv alapján megvalósuló oktatás hátrányos lehet, helyette a tantervi célok mentén célszerű az anyagot átadni a tanulóknak (Nádasai, 2012). Karlovitz sem kérdőjelezi meg a tankönyvek szükségességét, azonban a rámutat arra, hogy a kommunikáció jóval eredményesebb tanuláshoz segíti a tanulókat, mint a pusztán tényközlő leírás. Karlovitz szerint a megfelelő tankönyv nem csak az információk tárháza, hanem „*kommunikációra képes és készítő társ*” (Karlovitz, 2001).

Néhány iskolában (például a Waldorf-iskolákban) a tanulók nem használnak tankönyveket, hanem a saját maguk által, az órán készített jegyzetükre támaszkodnak. Ennek az lehet a hátránya, hogy a tanuló félreértett valamit, vagy mást halott, illetve nem tudta leírni a hallottakat (M. Nádasai, 2012). Az is hátrány, hogy ha nem vett részt az órán a tanuló, akkor az osztálytársai jegyzeteire támaszkodva tudja csak elsajátítani a tananyagot.

Létezik olyan vélemény, hogy „*nem tankönyv kell, hanem jó zenei antológia éneklésre, hangszeres zenélésre és zenehallgatásra*” (Nemes, 2014). Nemes László Norbert mondata elgondolkodtató, de csak a felsőbb évfolyamokban valósítható meg ez az elképzelés. Az alsó tagozatos gyermekek, különösen az első osztályosok nem tudnak úgy kottát olvasni (és a magasabb osztályokba járók nagy része sem), hogy elégséges lenne egy

antológia a tantárgy megfelelő megválasztása kisgyermek számára értelmezhetetlen, sőt visszariadhatnak a fekete-fehér kottapéldáktól.

Az ének-zene tantárgy a készségtantárgyak közé, a tíz műveltségi terület közül a *művészetek* tantárgycsoporthoz tartozik. Az ének-zene tankönyvek alapvető eleme a kottakép, így sajátos kiadványnak is tekinthető. Karlovitz (2000) szerint a kották (valamint a koreográfiák) az ének-zenével (a táncművészettel) összefüggő „*kiegészítő sajátos kiadványok*”, amelyek a készségfejlesztést segítik. Bár az ének-zene tankönyv nem kiegészítő kiadvány, azonban a tantárgy speciális tartalmára – véleményünk szerint – alkalmazható ez a definiálás.

Az ének-zene tantárgy – mint említettük – több „összetevőből” áll. Ezek a részegységek (a zenei írást-olvasás, a nép- és műdalok, a zenei szemelvények éneklése a zeneelmélet, a zenetörténet, valamint a zenehallgatás) nem különíthetők el. Ideális esetben a tanulók elsajátítanak egy népdalt, utószolmizálják, esetleg kézjelekkel mutatják a szolmizációt, majd néhány ütemet kottáznak a dal alapján, végül meghallgatják a tanult népdalt népi énekes, vagy népi énekes és zenekar előadásában, vagy egy zeneszerző által feldolgozott formában. A tankönyvekben súlyozott helyen szerepel a daltanítás, ezt követheti az elméleti ismeret(ek) közlése, majd a kottázási, kottaolvasási feladatok. A zenehallgatási szakasz általában a lap alján szerepel, az esetleges megfigyelési szempont megnevezésével. A középiskolai tankönyv bőségesen közöl a zenehallgatáshoz kottapéldákat, amelyek segítségével a tanulók követhetik a zenei folyamatokat.

Karlovitz (2001) három kommunikációs stratégiát nevez meg, amelyek a következők: (a) hagyományosan egyirányú, tankönyvszerűen közlő kommunikációs stratégia (b) kétirányú, vagyis valódi kommunikációs stratégia (c) kombinált és egyéb pedagógiai kommunikációs lehetőségek. Az ének-zene tankönyvek esetében a kommunikációs stratégiát nem tudjuk egyetlen kategória közül kiválasztani. A daltanulás a kétirányú kategóriába sorolható, hiszen a tanár bemutatja a népdalt, dalt, vagy zenei szemelvényt, majd a kottaképet is segítségül hívva az osztály megtanulja a dalt. A folyamat alatt folytonos a tanulói aktivitás, majd a dal, népdal, zenei részlet elemzésekor is kölcsönös az interakció. A tankönyvekben megfogalmazott kérdések mellett a tanári kérdések is rendkívül fontosak. A zeneelméleti ismeretek közlése csak alapos tanári magyarázattal történhet, bár a tankönyvekben megtalálható a fogalommagyarázat. A zenei írás-olvasási feladat közlése az egyirányú kategóriába tartozik, hiszen éppen az a feladat célja, hogy a tanuló képes-e egyedül lekottázni, ötvonalas rendszerbe írni, vagy szolmizálni a közölt dallamot, elénekelni az olvasógyakorlatot, hangoztatni a ritmust. Azonban a kétirányú

kommunikációs stratégiába is sorolható a feladattípus, hiszen a „*készség- és képességfejlesztés fokozottan érvényesül*” (Karlovitz, 2001).

A zenehallgatás esetében a tankönyvben megjelenő utasítások alapján leginkább az első stratégia jellemző, mégpedig az egyirányú közlés. A tankönyv leírja a meghallgatandó mű (sok esetben pontatlan) címét, esetleg megfigyelési szempontot is kap a tanuló, de a megfigyelési szempont, vagy szempontrendszer megjelölése a tanár feladata. Természetesen a magasabb osztályokban már a tanulók jártasak abban, hogy milyen szempontok szerint hallgassák végig a zeneművet.

A tanári kézikönyvek tartalmaznak megfigyelési szempontokat, de a tantárgyat tanítók – alkalmazkodva az osztály képességeihez és érdeklődéséhez – maguk állíthatják össze azokat a kérdéseket, amelyek a zenehallgatást segítik. A *Technika – ének-zene – rajz* sorozat kiemelkedik a többi tankönyv közül a zenehallgatást elősegítő feladatok megadása miatt, mert a két kötetben a zenehallgatási feladat nem csak a zenehallgatást jelenti, hanem invenciózus szempontrendszerek szerint figyelik a tanulók a zenét, majd kiválaszthatják a zenehallgatáshoz tartozó rajzot. A legtöbb zenehallgatási feladatnál két, esetenként három szempontot is kapnak a gyermekek, pontokba szedve. Különösen érdekes az a feladat, amely a madarak hangjának megfigyeltetése kapcsán azt kéri a gyermekektől, hogy karikázza be azt az állatot, amelynek az énekét hallotta. Több hangszer-felismerési, hangszercsoport-felismerési (hangszín-felismerési) feladatot is találunk, illetve gyermekdalok megnevezését találjuk feladatként egy adott népdalfeldolgozás kapcsán (Demeter – Molnár, 2015a; Demeter és mtsai, 2015b).

3.6.1. Az alsó tagozatos általános iskolai tankönyvek zenehallgatási anyaga

Az 1978-as tanterv a korábbiakhoz képest nagyobb és fontosabb súllyal szerepelteti a zenehallgatás tevékenységét. Az ezt megelőző tantervekben a zenehallgatás illusztrációként, illetve „*hangulatkeltés*”-ként szerepelt (Lantosné – Lukinné, 1984. 42). A 2012-es tanterv tantárgyi leírása szerint az első négy osztály zenehallgatási anyaga nem törekszik, és nem is törekedhet arra, hogy bemutassa a gyermekeknek a teljes zeneirodalmat, a stíluskorszakokat, a műfajokat. A tankönyvek és a kerettanterv alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a választott darabok, műrészletek túlnyomó része a gyermekek életkorának, érdeklődési körének megfelelő. Ezek a szemelvények segítik a gyermekeket eligazodni a zene világában.

3.6.2. Az első osztályos tankönyvek zenehallgatási anyaga

Az **Apáczai Kiadó** Süle Ferenc által írt 1. osztályos tankönyvének zenehallgatási anyaga igazodik a gyermekek életkorához. A zenehallgatás nem csak a zenére, de a bennünket körülvevő zajokra, más hanghatásokra is kiterjed. Az első zenehallgatási feladatok között találjuk *valamelyik jármű* hangjának megfigyelését (Süle, 2016a, 5), amelyet a gyermekeknek utánozni is kell *zaj és zörej megszólaltatásával* (Süle, 2016a, 6). A gyermekek egy utcai jelenetet is eljátszhatnak. A következő zenehallgatási feladat szintén a zajhoz-zörejhez kapcsolódik. A gyermekek környezetében hallható, egyenletesen, ritmikusan megszólaló hangokat figyelteti meg feladat, egy csöpögő csap rajza segíti a feladat megértését (Süle, 2016a, 7). A következő órán a traktor elindulásának és lassú haladásának, majd a traktor elindulásának, és gyors haladásának hangját figyelhetik meg a gyermekek (Süle, 2016a, 8).

A tankönyvben szereplő első zenei élmény Glenn Miller zenekarának meghallgatása. A gyermekek mozoghatnak a zene ritmusára (Süle, 2016a, 13). Úgy gondolom, hogy a gyermekek első iskolai zenehallgatási élménye legyen egy olyan művészi zenedarab, amely egy általuk ismert dallamra épül, vagy tartalmazza azt. A tanórán megvalósuló zenehallgatás és mozgás többször szerepel a tankönyvben. Ismét idézzük a 2012-es alaptanterv ének-zene tantárgy 1-4. osztályára vonatkozó szakaszának részletét: „*A zenehallgatás kapcsolódjon az énekléshez [...]*” (NAT2012, 10787).

A gyermekdalok, és a gyermekeknek írt darabok fontosak, hiszen ezek alapozzák meg a művészi zenéhez kötődő attitűdöt, érdemes tehát ezek közül választani. A Függelékben szerepeltetett táblázatainkból látható, hogy Gryllus Vilmos dalai – amelyek

inkább a szórakoztató zene kategóriájába illenek a hangszerelés miatt – súlyozottan szerepelnek.

A tankönyv zenehallgatási darabjai között néhány többször is szerepel a tankönyvben, az ismétlődő zenehallgatás fontosságát így is jelzi a szerző. Találunk olyan zenehallgatási feladatot, ahol két művet is hallgathat a gyermek: Mozart: *C-dúr zongoravariáció* (KV. 300) és Gryllus Vilmos – Döbrentey Ildikó: *Maszkabál – Hóember* című darabja a télhez a Mikuláshoz kapcsolódik (Süle, 2016a, 21). Prokofjev: *Péter és a farkas* című szimfonikus meséjéből a gyermekek megfigyelhetik a macska, a vadászok és a nagypapa zenei ábrázolását, majd Gryllus Vilmos – Döbrentey Ildikó: *Maszkabál – Cica* című dalát is meghallgathatják (Süle, 2016a, 29). A *Hold, hold, fényes lánc* kezdetű dalhoz is két zenehallgatási anyag kapcsolódik: Keresztény Béla – Weöres Sándor: *Táncol a hold* című dala és Debussy: *Holdfény* című tétele³¹ *Suite bergamasque* ciklusban szerepel (Süle, 2016a, 47).

Az **Apáczai Kiadó** *Technika – ének-zene – rajz 1.* (Demeter – Molnár, 2015a) című tankönyve három tantárgyhoz is készült. Ez a tankönyv a „*tantárgyi integráció elvárásaihoz és jellemzőihez igazodva született*”, a három tantárgy a „*természetismeret tantárgyi programhoz igazodik témaköreiben*”, gyermekeket körülvevő világot mutatja be (Demeter – Molnár, 2013, 4.). A *Technika – ének-zene – rajz 1.* című tankönyv két szerzője az alsó tagozatos ének-zene tankönyvek bevezetésénél említettekén kívül a kompetenciafejlesztést tartja fontosnak. A hagyományos tantárgyi felosztás helyett a könyv címében szereplő három készségtárgyat kapcsolja össze.

A tananyagot témakörökre, és azokon belül témákra osztották. A tankönyvszerzők által írt Kézikönyv szerint a „*készségtárgyaknak a célja első osztályban elsősorban nem a művészeti nevelés, hanem azoknak az alapképességeknek a fejlesztése, amelyeknek megléte szükséges a sikeres tanuláshoz*” (Demeter – Molnár, 2013, 6). A Nemzeti alaptantervben, ahogy már említettük, viszont ez szerepel: „*a zenei nevelés általános és legfőbb célja az érzelmi, értelmi és jellemnevelés, a teljes személyiség sokoldalú fejlesztése. Ennek megalapozása az alsó tagozatban kezdődik...*” (kerettanterv2016, 1-4. osztály „A” változat). Kettősséget érez az olvasó, de a tanító is, hiszen a művészeti nevelés is szükséges az alapképességek fejlesztéséhez, a művészeti nevelés szerepe már vitathatatlan (Masopust, 2007). A kézikönyv tartalmazza azokat a szempontokat, amelyek alapján megfigyelhetőek a tanuló képességei. Ha több szempontnak sem felel meg a tanuló, akkor részképesség-

³¹ A tétel Debussy *Suite bergamasque* ciklusában szerepel

zavarra gyanakodhat a tanító, és további vizsgálatokat javasolhat. A kézikönyv módszertani segédlete fejlesztőpedagógusi javaslatokat is tartalmaz.

A három tantárgyat összevonó kiadvány megjelenése színesíti a tankönyvek sorát. A kiadvány színes, a feladatok érdekesek, és többletet adhatnak a képességfejlesztéshez. Hasznos az említett szempontsor, amelynek a segítségével kiszűrhető a gyermekek esetleges képességzavara, azonban a tankönyv nem a sajátos nevelési igényű (SNI) gyermekek számára készült. A tankönyv mindössze 140 oldal, amely talán kevésnek tűnik a három tantárgyat összefogó kiadvány esetében. Azonban szinte mindegyik oldalon van az ének-zene tantárgyhoz kapcsolódó feladat.

A tankönyv (melyet a tárgyak kezdőbetűiből betűszót alkotva TÉR-nek is neveznek) tehát komplex módon közelít a készségtárgyakhoz. Ennek megfelelően az ének-zene nem önálló tantárgy, hanem „*a kompetenciafejlesztés igényeihez igazodva különböző érzékszerveket mozgósító*” terület (Demeter – Molnár, 2013, 5). A tankönyv zenehallgatási anyaga ezért kisebb súlyt kap, hiszen egy-egy téma (lakóhelyem; közlekedés; őszi gyümölcsök; család; otthon, stb.) köré csoportosítva épül fel a könyv anyaga. A gyermekek megfigyelik az utca zaját a csúcsforgalomban, majd közvetlenül ezután az állatok hangját (Demeter – Molnár 2015a, 11). Egy későbbi órán a régi és a mai járművek hangjának megfigyeltetése (Demeter – Molnár 2015a, 15) a szempont. (A Glenn Miller darab kapcsán is a jármű hangjának megfigyeltetését kérte a tankönyv). Olyan feladat is szerepel a könyvben, hogy a gyermekek a lakás, az otthon hangjait, a háztartási gépek zaját figyelik meg, majd megmondják, melyik háztartási eszköz hangját hallották. Az első zenehallgatási szemelvény ebben a tankönyvben is sajnálatos módon Glenn Miller *Chattanooga Choo-Choo* című darabja (Demeter – Molnár, 2015a, 12).

A legrégebben keletkezett, de többször átdolgozott kiadvány a **Nemzeti Tankönyvkiadónál** jelent meg először, a két szerző Lantos Rezsőné és Lukin Lászlóné. A zenehallgatási anyag bőséges, és igényesen összeválogatott, igazodik a gyermekek életkorához. Bartók Béla és Kodály Zoltán darabjai segítik a gyermekeket a zenei anyanyelv elsajátításában. Az elemzett tankönyvek között ez a kiadvány tartalmazza csak a zenehallgatási jegyzéket, valamint az ajánlott művek szerzőjét, címét. Szintén csak ebben a tankönyvben szerepel a gyermekek számára a tanári előadás zenehallgatási feladatként. A zenehallgatási darabok mellett megtalálható az, hogy melyik CD-lemez hányadik felvételét hallhatják a tanulók (Lantosné – Lukinné, 2016a).

A legtöbb zenehallgatási anyag a tankönyvlista alapján már nem választható kötetben, Lassúné Ruskó Renáta: *Ének-zene tankönyv első osztályosoknak* című

kiadványában szerepel. A **Mozaik Kiadó** színes, rajzokban gazdag tankönyvének zenehallgatási kínálata bőséges, és eltérően a többi kötet szemelvényeitől, itt számos olyan zenei részletet találunk, amelyek a már említett tankönyvekben nem szerepelnek (Lassúné, 2018a).

Orsovics Yvette disszertációjában az 1. osztályosok számára készült tankönyveket vizsgálja, a kiadványokban szereplő zenehallgatási szemelvényeket is sorra veszi. Öt magyar és három külföldi tankönyv alapján hasonlítja össze a zenehallgatási anyagot, sajnos egyetlen olyan kiadvány sem szerepel az elemzett tankönyvek között, amely a jelen disszertációban vizsgált tankönyveivel egyezne. Azonban Orsovics értekezése rámutat olyan – általunk is észrevételezett jelenségekre, amelyek az ének-zene tankönyvek zenehallgatási anyagának, és az ahhoz kapcsolódó feladatoknak az esetlegességét jelzik. Ezek közül néhány példát említünk: a zenehallgatási anyag mennyisége (túl kevés, vagy túl sok); nem tartozik minden tanórához zenehallgatási anyag; a zenemű nem illeszkedik a tanult dalhoz; a tankönyvben szereplő utasítások nem megfelelőek (Orsovics, 2013, 155-167).

3.6.3. A második osztályos tankönyvek zenehallgatási anyaga

Az első osztályos tankönyvekhez hasonlóan három kötet készült az általános tantervű osztályok számára. Folytatódott a három tantárgyat összefogó kötet is, valamint az ének-zene tagozatos osztály számára íródott tankönyv.

Az **Apáczai Kiadó** által gondozott, Süle Ferenc *Második daloskönyvem* című tankönyvében ugyan kevés szemelvényt találunk, de érdemes azt megjegyeznünk, hogy nyolc szemelvényt több alkalommal hallgathatnak meg a gyermekek. Ez azért fontos tény, mert a zenehallgatás egyik lényeges eleme a többszöri hallgatás, így válik ismerőssé a gyermekek számára a szemelvény. Ez a tankönyv is kínál olyan zenehallgatási feladatot, amely a természet, illetve a környezetünk hangjait mutatja be. A gyermekek meghallgathatják a felvételt, amelyen a madarak hangja szól az erdőben, a falusi udvar hangjaival is megismerkedhetnek: a tehénbögéssel, a kolomp hangjával, a kecske megegetésével, a birkanyáj bégetésével, a disznók rőfögésével, a malacok sivításával (Süle, 2016b, 8). Vannak olyan zeneművek, ahol a hangszer hangját kell felismerniük a gyermekeknek, más darabok kapcsán a hangulatot, karaktert, a dinamikát, például a halkhangos szakaszok váltakozását figyelhetik meg a tanulók.

Áttekintve a zenehallgatási anyagot, megállapíthatjuk, hogy Vivaldi *A négy évszak* című concerto sorozata, illetve annak tételei szerepelnek a legtöbbször. A gyermekekhez

közel áll a darab, hiszen programja is van a műnek (Vivaldi szonettjei), a természet hangjait jeleníti meg sok esetben a mű. Szintén közel áll a tanulókhöz az állatvilág: a Banchieri- és a Bartók-mű mellett Saint-Saëns ciklusán át ismerkedhetnek meg az állatok zenei jellemzésével. A tankönyv zenehallgatási anyagának megfigyelési szempontjai hasonlóak az előző év számára készített tankönyvével (Süle, 2016b).

A *Technika – ének-zene – rajz* második osztályosok számára készített, az **Apáczai Kiadó** tankönyve új szerzővel bővült, a két szerző mellé Wojtekovics Istvánné társult. A kötet ez alkalommal sem kínál sok művet, azonban feltűnik a romantikus zene súlya, öt szerző darabja is szerepel a kínálatban. Folytatódik a körülöttünk levő világ hangjainak bemutatása: az emberek és lovak léptei hangjának megkülönböztetése, a reggeli erdő hangjának megfigyeltetése, a madarak hangja (két alkalommal is), a falusi udvarból kiszűrődő zajok, állathangok (Demeter – Molnár – Wojtekovitsné, 2015b). A kötetben legtöbbször szereplő mű Vivaldi *A négy évszak* című concerto sorozata – hasonlóan Süle Ferenc tankönyvéhez. Olyan szemelvényt is találunk, amely az első osztályban tanult dal felismerését kéri. A tankönyv zenehallgatási anyaga tehát kielégítő.

A Lantos Rezsőné – Lukin Lászlóné által írt, elsőként a **Nemzeti Tankönyvkiadónál** megjelent tankönyv zenehallgatási anyaga bőséges, a középpontban Bartók és Kodály népdalfeldolgozásaival. A reneszánsz, a barokk, a bécsi klasszikus és a romantikus stílust képviselő művek mellett találunk Ravel- illetve Debussy-darabot (tételt, tételeket), Sárosi László *A nagymama tánca* című darabja képviseli a hazai kortárs zenét, hangszerelése miatt is érdekes színfoltként (Lantosné – Lukinné, 2016b).

Lassúné Ruskó Renáta második osztályos, a tankönyvlistán nem szereplő, a **Mozaik Kiadó** tankönyvének zenehallgatási anyaga a hangszerek hangját, a kórusok, a zenekarok hangszínét állítja a centrumba. Vivaldi nagyobb lélegzetű ciklusa, a *Négy évszak* négy koncertója szerepel egy-egy tétel erejéig, ezzel fel-, illetve előkészíti a gyermekeket a hosszabb művek meghallgatására, a ciklus fogalmára. A tankönyvben vannak ismétlődő zenehallgatási feladatok, valamint egy óra keretén belül két mű meghallgatása is szerepel feladatként (Lassúné, 2018b).

Ahogy az első osztályos zenehallgatási anyagnál, úgy itt is észrevehetjük, hogy a bemutatott tankönyvek zenehallgatási anyaga csak nagyon kis részben fedi egymását. A szerzők ízlését tükrözik a megválasztott anyagok, úgy gondolom, hogy minden tankönyvszerző más műveket javasolna a zenehallgatási szakaszhoz.

3.6.4. A harmadik és negyedik osztályos tankönyvek zenehallgatási anyaga

A harmadik osztály számára készült tankönyvek között – ahogy korábban említettük –, már nem találjuk a TÉR – (Technika – ének-zene – rajz) című kiadványt, valamint a volt Nemzeti Tankönyvkiadó sorozatát. Utóbbi zenehallgatási anyaga Bartók és Kodály műveire épít, rendkívül igényes összeállítást láthatunk-hallhatunk – népzenei felvételek kapcsolódnak a két magyar szerző darabjaihoz. Mindössze két tankönyvből választhat az ének-zene tanár. Folytatódott a Mozaik, valamint az Apáczai kiadó sorozata, amelyben a tankönyvszerzők egyéni látásmódja alakította a zenehallgatási anyagot.

Az **Apáczai Kiadó Harmadik daloskönyvem** című tankönyvének (szerző: Albertné Balogh Márta) zenei anyaga változatos. Nem javasol sok zeneművet, azonban így egy-egy darabot többször hallhat a gyermek a tanórán. A központi műnek Saint-Saëns: *Az állatok farsangja* című zoológiai fantáziáját tarthatjuk, négy tétel is szerepel a ciklusból. A tételek címei felkeltik a gyermeki érdeklődést (Albertné, 2016a). A **Mozaik Kiadó** Lassúné Ruskó Renáta által írt tankönyve egészen más műveket javasol a gyermekeknek, ez alkalommal sem találunk megfigyelési szempontot. A zenehallgatási anyag bőséges, meglepő művet is találunk, így Richard Strauss *Zarathustráját* (Lassúné, 2017a, 45). (Ligeti zongorakíséretes darabja, a *Négy lakodalmi tánc* hagyományos hangzásvilágú [Lassúné, 2017a, 9]). De meglepő Beethoven *IX. szimfóniájának* II. tétele is (Lassúné, 2017a, 55), úgy gondolom, hogy bár a tételrészlet csodálatos, ez még nem a korosztályhoz szóló zene. Nem találunk magyarizációt Jean-Claude *Petit Jean de Florette* című darabjának tankönyvbeli szerepeltetéséhez (Lassúné, 2017a., 15). Megállapíthatjuk, hogy igényesen, de nem minden esetben körültekintően válogatott a zenehallgatási anyag, nem ragad le bevált műveknél. Korabeli szórakoztató zeneként Boccherini *Menüettje* szerepel, remek választás (Lassúné, 2017a, 23).

Az alsó tagozat legmagasabb évfolyamának zenei anyaga vízválasztó lehet. Az ezt követő évben szakos tanár fogja az órákat tartani (ideális esetben), amelyek a gyermekek már megszerzett tudására épülnek.

A negyedik osztály számára ismét csak kettő, általános tagozat számára készült tankönyvet találunk a tankönyvjegyzékben. A **Mozaik Kiadó** tankönyvének (szerző: Lassúné Ruskó Renáta) zenei anyaga ez alkalommal is változatos, Mozart *A varázsfuvola* című operájából több részlet szerepel, és Saint-Saëns zoológiai fantáziájának tételeit szintén megtaláljuk. Több alkalommal szerepel két mű meghallgatása egy tanórán, és öröndetes az,

hogy az előző évi anyagból ismétlődő zenehallgatási anyagot is kér a szerző meghallgatásra (Lassúné, 2017b).

Az **Apáczai Kiadó** negyedik osztályos tankönyvének (szerző: Albertné Balogh Márta) anyaga ismét tartalmaz a Gryllus Vilmos-dalokat (ahogy a kiadó első osztályos tankönyve), és újra szerepel Glenn Miller *Chattanooga Choo Choo* című műve. A darabrészletet Liszt Ferenc *Mazeppa* és Grofé *Grand Canyon* szvitjének egyik tétele alapján vetik össze a tanulók „*az utazás sebességének ábrázolását*” (Albertné, 2016b, 15).

Összességében színes a tankönyvek zenehallgatási anyaga. Azonban érdemes lenne a magyar zeneszerzők gyermekek számára írt darabjait is bevonni a zenehallgatási anyagba. Kodály, Szőnyi, Bárdos, Papp Lajos gyermekeknek írt kórusművei nem csak zenehallgatási feladatként szerepelhetnének, hanem énekes anyagként. Szőnyi gyermekoperái vagy Ránki György *Pomádé király új ruhája* című darabja is ennek a korosztálynak szólnak. Ezek a művek élvezetesebbek, és a kortárs zene nyelvezetébe is bevezetik a tanulókat³².

3.6.5. A felső tagozatos tankönyvek zenehallgatási anyaga

3.6.6. Az ötödik és hatodik osztályos tankönyvek zenehallgatási anyaga

A kerettanterv az 5-6. osztály számára előírt tananyaga szerint a zenetörténeti korszakokból válogatja a szemelvényeket, a rendszerező zenetörténeti összefoglalásra a 7-8. évfolyamban kerül sor. Az **Apáczai Kiadó** (Rápli – Szabó, 2016a) könyvének zenehallgatási anyaga eleget tesz ennek a követelménynek. Népzenei felvételek, népdalfeldolgozások, a különböző korszakok zeneművei, Kodály- és Bartók-darabok szerepelnek a tankönyvben. A kiadvány javasolja néhány rajzfilmszláger meghallgatását (Rápli – Szabó 2016a, 23; 87). Van olyan vélemény, amely szerint „*gyerekesnek tűnik az 1980-as évek rajzfilmszlágereinek zenehallgatási anyagként való szerepeltetése*” (Pintér-Keresztes, 142). Egy Republic-dal hallgatását is javasolja a tankönyv (Rápli – Szabó 2016a, 12), így a mai szórakoztató és alkalmazott zene megismerésére alkalom adódhat a tanórán. A fajsúlyos darabok megismerése mellett a tanulók ráláthatnak a zene más funkcióira. A műfaji megoszlás és az előadói apparátus lehetőséget ad a darabok megbeszélése kapcsán.

A **Nemzeti Tankönyvkiadó** 5. osztályos tankönyvének (Riznerné Kékesi Mária és Ördög László munkája) zenehallgatási anyaga is igazodik ahhoz a kerettantervi előíráshoz,

³² Az alsó tagozatos tankönyvek zenehallgatási anyagának rövid elemzése az Iskolakultúra 2020. évi 3. számában már megjelent (Lehotka Ildikó (2020): Zenehallgatási anyag és az ehhez kapcsolódó megfigyelési szempontok az alsó tagozat általános tantervű osztályainak ének-zene tankönyvei alapján)

hogy a „kétéves ciklusok mindegyikében a zeneirodalom, a zenei stílusok és műfajok teljes spektrumából” (kerettanterv2016) kaphasson példákat a tanuló. Zavarba ejtően bőséges a tankönyv zenehallgatási anyaga, amelyben Bartók Béla művei szerepelnek a legtöbbször. A korábbi tanterv hatása még érződik, akkor a korszakokat kronológiai rendben tárgyalták a tankönyvek. A zenehallgatási anyag több tanévre elegendő, a művek közül – amelyek kivétel nélkül a legmagasabb nívót képviselik – bármelyeket is választja a tanár, azok az esztétikai érzék fejlesztéséhez kiválóak (Ördög – Riznerné, 2016a). A **Mozaik Kiadó** tankönyve is számos zenehallgatási feladatot kínál (Király, 2019a). A romantikus irodalomból egyetlen szemelvényt találunk (Bizet), a barokk zene mellett a 20. századi magyar zeneszerzők művei képezik a törzsanyagot. Ez a tankönyv is a korábbi, a barokk és az azt megelőző korszakok zenéjét helyezi előtérbe.

Az elemzett ötödik osztályos tankönyvekben szerepelnek rövid műelemzések, amelyek leginkább a formatani szempontokat vizsgálják. Minden évfolyam zenehallgatási anyagában szerepel olyan darab, amelyet érdemes a gyermekekkel megismertetni úgy, hogy részletesen elemzi, elemezteti a tanár a művet. Példaként említjük, hogy a Mozaik Kiadó tankönyvében Bartók *Mikrokozmosz*ának három tétele kiváló lehetőséget ad arra, hogy elmélyülhessen az osztály a zenei jelenségek tárházában.

Az **Apáczai Kiadó** hatodik osztályos tankönyvének (Rápli – Szabó, 2016b) zenehallgatási anyaga bőséges, talán túlságosan is, hiszen több a meghallgatásra váró mű, mint ahány ének-zene óra van egy tanévben. A válogatott művek között szerepel olyan, amelyet az előző év során már megismerhettek a tanulók. A kötet érdeme az, hogy egy rövid fejezet a szórakoztató művészi zenékből, Mozart darabjaiból válogat. (A korábbi tanmenet a hatodik osztály számára a klasszikus zene megismerését javasolta, a tankönyv is részben ehhez igazodott.) Egy-egy óra keretében egy-egy téma köré csoportosítva több zeneművet is ajánl a könyv (például a népzene köré: Sebestyén Márta ütőgardonos felvételei; Zuboly zenekar – rendhagyó énekórák; Bach: *d-moll kettős verseny* átírata – kalotaszegi legényes). Megfigyelési szempontot kevés mű kapcsán közöl a könyv. Mellékletként egy népzenei lemez tartozik minden tankönyvhöz, karaoke-változattal is szerepel egy-egy népdal, hasznos lehet a tanulók számára.

A **Nemzeti Tankönyvkiadó** hatodik osztályos tankönyvének (Ördög – Riznerné, 2016b) zenehallgatási anyaga rendkívül gazdag, hasonlóan az előbb ismertetett kötetükhöz. A tanár szabadságában áll megválasztani azokat a műveket, amelyekről úgy gondolja, hogy közel áll a tanulókhöz. Érdekes zenehallgatási anyagnak tarthatjuk Malek Miklós *Harsonaversenyét*, illetve a Liszt- és a Berlioz-féle *Rákóczi-indulót*, amelyek összevetése

hasznos feladat, és érdekes téma is, egyúttal a kritikai érzéket is fejlesztő beszélgetést kezdeményezhet a tanár. A több évre elegendő zenei anyag tág teret ad a megismerésre, azonban a zenehallgatás lényege az, hogy egy darabot többször hallgasson a tanórán a tanuló.

A **Mozaik Kiadó** tankönyvének szerzője (Király, 2018) mértéktartóbban választotta meg a zenehallgatási anyagot, és ez alkalommal is kézzel fogható a korábbi tantervi javaslat. Haydn, Mozart és Beethoven művei uralják a kínálatot, de a magyar reneszánsz zenéje és kuruc dalok is szerepelnek az anyagban. A Morley-madrigál csak üde színtelként szerepel, a bécsi klasszikusok és Tinódi Lantos Sebestyén művei mellett a 20. századi magyar szerzők darabjai, illetve magyar népdalok, kuruc dalok találhatóak a tankönyvben. A tankönyvsorozatban másodszer fordul elő, hogy az előadó nevét is feltüntette a kötet – vajon miért ragaszkodott a szerző ahhoz, hogy ebben a két esetben tartsa fontosnak megnevezni a kórust, illetve a zongoristát?

Mindhárom tankönyv zenehallgatási anyaga megfelel a kívánalmaknak, a tanár kiválogathatja az osztály képességeinek megfelelő műveket.

3.6.7. A hetedik és nyolcadik osztályos tankönyvek zenehallgatási anyaga

A hetedik osztály számára mindössze egy tankönyv szerepel a tankönyvlistán, az **Apáczai Kiadó Énekeskönyv** sorozatának kötete. A Rápli Györgyi és Szabó Katalin (2016c) által szerkesztett hetedik osztályos zenehallgatási anyag sokrétű, a tantervi követelménynek megfelelő. Az anyag rendkívül bőséges, a középkor zenéjén kívül minden korszakot felölel. Ebben a tankönyvben olyan oldalak is találhatóak, amelyek arra utalnak, hogy a teljes tanóra anyaga a zenehallgatás. Különösen érdekes a Rómeó és Júlia-témát kiaknázó szakasz: négy műből hallgathatnak (és nézhetnek) részletet a tanulók, ez által különféle műfajokat ismerhetnek meg, összehasonlíthatják a zenei anyagot, véleményt formálhatnak a hallottakról. A tankönyvben több ehhez hasonló típusú zenei anyag szerepel, Niccolò Paganini *La campanella* című tétele a h-moll hegedűversenyből és Liszt zongora-átirata, vagy a vonat zenei megjelenítése izgalmas témát kínál.

A **Mozaik Kiadó** szerzője a zenehallgatási anyagot leginkább a romantika korszakából válogatta, emellett Bartók és Kodály műveivel ismerkedhetnek meg a tanulók (Király, 2019b). A zenehallgatási anyag tehát nem tér ki minden stíluskorszakra, mai szórakoztató zenei szemelvényt nem találunk. A műfaji kínálat megfelelő, örömmel látjuk, hogy a tankönyv végén a tankönyvben szereplő zenehallgatási anyag is megtalálható.

Az általános iskolai tanulmányokat lezáró év feladata – az ének-zene kerettanterv tükrében – az összegzés. A tanulók megismerték a különféle stíluskorszakokat, zeneszerzőket, műfajokat, kaphattak egy átfogó képet a zeneirodalomról.

Az **Apáczai Kiadó** nyolcadik osztályos kötetének (Rápli – Szabó, 2016d) zenehallgatási anyaga olyan bőséges és szerteágazó, hogy (szinte) elég a felső tagozat mind a négy évfolyama számára. A kiválasztott anyag megfelelően felkészít a középiskolai ének-zenei tanulmányokra. Találunk olyan szemelvényeket, amelyek a korábbi évfolyamokban is szerepeltek, hasznos újra hallgatni egy-egy már ismert darabot, és új szempontok mentén megbeszélni a hallottakat. Összehasonlításra is ad példát a könyv, Satie *Gymnopédie* zongoraciklusának 1. darabját Debussy nagyzenekarra készült feldolgozásában is ajánlja a könyv (Rápli – Szabó, 2016d, 105). A darabok között találunk „közönségkedvenc”-et (Puccini: *Turandot – Nessun dorma*), ritkán hallható versenyművet, kortárs zenét, és mai szórakoztató zenét. Ez a tankönyv is szerepeltet olyan művet, amelynek a megbeszélése egy teljes tanóra anyaga.

A **Mozaik Kiadó** kötete zenehallgatási anyagának összeállítása csak részben tesz eleget a tantervi követelménynek (Király, 2019c). Mindössze két barokk műrészlet (ráadásul mindkettő *Händel* darabja) szerepel a tankönyvben, középkori és reneszánsz zenét nem találunk a kínálatban, ahogy mai szórakoztató zenei ajánlást sem. A 20. század zenéjének bemutatása hat külföldi szerző, valamint Bartók, Kodály, Kocsár Miklós, Szokolay Sándor, Kurtág György, Durkó Zsolt és Orbán György művein keresztül történik. A tanár feladata és lehetősége eldönteni azt, hogy melyik korszakot vagy stílust mutassa be a tanórán, melyik az a korszak, műfaj, stílus, előadói apparátus, amely az osztály érdeklődését felkeltette, vagy éppen elzárkózott az elől.

A nyolc évfolyam tankönyveinek zenehallgatási anyaga megfelelő, de a tárgyat tanító maga is szabadon dönthet arról, hogy milyen zenét vigyen az óra zenehallgatási szakaszára. A kisebb terjedelmű, könnyen „átlátható” művek, műrészletek után fokozatosan jutnak el a tanulók a bonyolultabb szerkezetű, hangzásvilágú darabokig. Néhány tankönyvben szerepel ismétlődő zenehallgatás, a korábbi évek, illetve az adott év anyagából.

Sajnálatos, hogy mind az alsó, mind a felső tagozatos tankönyvek között találunk olyan tankönyvcímet, amely figyelmen kívül hagyja azt, hogy a tantárgy neve ének-zene, amelybe a zene szinte összes területe beletartozik. A ’daloskönyvem’, illetve az ’énekeskönyv’ megnevezés nem utal arra, hogy az éneklésen kívül más tevékenységi forma és ismeret is szerepel a tankönyvben.

3.6.8. A középiskolák számára készült tankönyvek zenehallgatási anyaga

A középiskolai tankönyvek két fontos funkciót töltenek be: rálátást nyújtanak a zeneirodalomra a kronologikus rendet követve, illetve antológiaként szolgálnak. Bízvást gondolhatjuk azt is, hogy a tankönyveket a tanulók a későbbiekben, felnőtt életükben is forgatják.

Egyetlen tankönyv szerepel a 2019/2020-as tanév hivatalos tankönyvlistáján. A **Nemzeti Tankönyvkiadó** Lukin László – Ugrin Gábor (2017) által írt, sokszor átdolgozott kötete korábban évfolyamok szerinti bontásban jelent meg, később három, mára két évfolyam anyagát fogja össze (az eredeti, első kiadás éve nincs feltüntetve a legújabb kiadásokon). Lukin László és Ugrin Gábor tankönyvének zenehallgatási anyaga bőséges, a tankönyv első megjelenése óta az akkor eltervezett zenei anyag ugyan kevesebb lett, azonban a szórakoztató zene műfajai már megtalálhatók a tankönyvben, az előírt ajánlásnak megfelelően (a tankönyvet átdolgozta: Rápli Györgyi, 2009). A tankönyv zenehallgatási anyaga olyan bőséges, hogy a Függelékben nem szerepeltetjük a zeneművek listáját.

A korábbi tankönyvlistán szereplő kiadványok közül a **Mozaik Kiadó** 9. és 10. osztály számára kiadott tankönyveit találhattuk (Király 2018b; Király, 2018c), amelyek először 2013-ban jelentek meg. A **Kulcs a muzsikához Kft.** tankönyve (Pécsi, 1989) az 5-12. osztálynak szól, de készült egy kiadvány a 9-10. osztály számára *Ének-Zene-Kultúra* címmel (Pécsi – Uzsálné, 2008), mindkettő a *Kulcs a muzsikához* tankönyvcsalád tagja.

A tankönyvek felépítése követi a kronológiai sorrendet. A **Mozaik Kiadó** 9. osztályos kötete a bécsi klasszikus kor bemutatásával zárul, a 10. osztályos anyag folytatja a zenetörténeti bemutatást. A **Kulcs a muzsikához Kft.** két tankönyve a nem csak a zenére fókuszál, hanem azt a kultúrtörténet és társművészetek keretébe ágyazza, „*változatos ingerkörnyezet*”-ben tárgyalja a tantárgyat. A zenetörténeti korszakok ismertetése után néhány témát csoportosítva tárgyal a könyv (Pécsi – Uzsálné, 2008), így a műfajok fejlődése, a különféle összetételű zenekarok, a zenei formák stb. történeti fejlődése is végigkísérhető. A *Kulcs a muzsikához* és az *Ének-zene-kultúra* tankönyvek részletes zenehallgatási anyagától eltekintünk, hiszen a zenei anyag 15 CD-lemezt tesz ki, a szemelvények között 1-2 perces részlet is szerepel. Számos esetben a zenemű, -részlet felvezetéseként narráció segíti az elsajátítást. A CD-lemezek számából is látszik, hogy nagyon gazdag az a zenei anyag, amelyet felsorakoztatnak a szerzők. Ez az egyetlen tankönyv, amelyben a művek jegyzékszámát is feltüntették a tankönyvszerzők.

A **Mozaik Kiadó** 9. és 10. osztályos tankönyvének zenehallgatási anyaga mértéktartó, a heti egy ének-zene tanórán szigorú időbeosztás mellett talán az összes darabra sor kerülhet. Mindkét évfolyam tankönyvének zenehallgatási anyaga tartalmaz népzenei felvételeket is. A válogatott műzenei szemelvények jól reprezentálják a zeneirodalmat, bár egy-egy zeneszerző (Bach, Händel, Mozart) talán több művel, tétellel szerepel, azonban a műfajok bemutatása magyarázhatja ezt a tényt. A szvit mind Händel, mind Bach életművének bemutatása kapcsán szerepel, a szimfónia műfaját Mozart és Haydn, Beethoven, Dvořák, és Schubert kompozíción keresztül ismerhetik meg a tanulók. A tankönyv szórakoztató zenei szemelvénye Bernstein *West Side Story*-jából egy részlet.

3.7. Megfigyelési szempontok a zenehallgatáshoz – az alsó és felső tagozatos tankönyvek alapján

Az aktív zenehallgatásra nevelés folyamatában a gyermekeket a pedagógus vagy a tankönyv által megadott tájékoztató pontok segítik a mű meghallgatása előtt (Dobray, 1974, 118; Georgii-Hemming – Kvarnhall, 2015, 35). A jól megválasztott megfigyelési szempontok nagyban hozzásegítik a gyermeket abban, hogy koncentráltan figyeljen a zenei jelenségekre. Az aktív zenehallgatásra történő nevelés játékos formában is megvalósítható. Ha a szimfonikus zenekari hangszerek hangszínét figyelteti meg a tanár, vagy a tanító, a gyermekek felállnak a padból és imitálják a hangszerjátékot, például a fuvoláét. A következő meghallgatáskor a timpani megszólalását jelzik a gyermekek azzal, hogy felállnak, és utánozzák a játéktechnikát. A játékos formában történő, de a figyelem fókuszálását és fenntartását segítő hangszerjáték-imitáció olyan cselekvés, amelyet „*valamilyen módon kontrollált impulzivitásként lehet értelmezni*” (Etmektsoglou, 2017, 200-201). A gyermekek tehát nem csak passzív módon ülnek a padban, hanem az aktív zenehallgatáshoz aktív fizikai cselekvés is párosul.

A tanórai zenehallgatás megvalósulhat úgy is, hogy a tanulók nem kapnak megfigyelési szempontot. Dobray szerint két szinten történhet meg az előzetes iránymutatás nélküli zenehallgatás: „*a kezdet kezdetekor*”, ebben az esetben például a gyermek egy zenei elemet nevez meg (például a tanult népdal kezdősorát). A másik, magasabb szint a zenemű kifejezőeszközeinek felismerése és megnevezése (például a zene tartalma a tempó, a ritmika, a hangulat, a dallam alapján). A magasabb szint feltételezi azt, hogy a tanulók már gyakorlatot szereztek a zenehallgatás folyamatáról (Dobray, 1974. 119-120). Megfigyelési

szempont nélkül abban az esetben is hallgathatja a pedagógus zeneművet, hogyha a zene szépségét kívánja bemutatni (Dobray, 1974, 119).

A vizsgált alsó tagozatos kötetek közül a **Mozaik Kiadó** tankönyveiben egyáltalán nem szerepel megfigyelési szempont. Lassúné Ruskó Renáta készítette a tanmeneteket, a zenehallgatási szempontokat ott találhatja meg a tanító. Nem találunk megfigyelési szempontokat a **Nemzeti Tankönyvkiadó** kötetében sem. Bár ezt a tankönyvet tarthatjuk a legmagvasabbnak, hiányoljuk a szempontrendszert (amelyek szintén a tanítói kézikönyvben szerepelnek). Az **Apáczai Kiadó** könyvei már szerepeltetnek megfigyelési szempontokat, de nem minden zenehallgatási anyagnál. Az első megfigyelési szempontok a gyermeket körbevevő világ zajaira, zörejeire irányulnak. A leggyakoribb – és a gyermek életkorához leginkább igazodó szempont a darab hangulati karakterének meghatározása. A tempó megfigyeltetése szintén a könnyen felismerhető zenei jegyek közé tartozik, erre az első osztályosok számára készített tankönyvben nem találunk példát (a zenehallgatási CD-n szerepel ilyen feladat). Gyakori szempont a hangszer(ek) hangszínének felismerése. *Mit hallottatok? Milyen hangszereket ismertetek fel?* Az iskolát éppen elkezdő gyermekek számára a feladat nagyon nehéz, a hangszerek hangját még nem, vagy alig ismerhetik. A „mit hallottatok” kérdésre pedig nem tudnak válaszolni, csak a pontosító, szűkítő tanári kérdések után. A gyermekek mozoghatnak a zene ritmusára. Úgy gondolom, hogy a gyermekek első iskolai zenehallgatási élménye legyen egy olyan művészi zenedarab, amely egy általuk ismert dallamra épül, vagy tartalmazza azt. A már ismerős dallam feldolgozása felkelti az érdeklődésüket, a megfigyelési szempont nem a dallamra irányulhat, hanem a hangszínre, tempóra, előadói apparátusra, egyszóval a zene jellegére, hangulatára. Találunk olyan zenehallgatási feladatot, ahol két művet is hallgathat a gyermek, az ismétlődő zenehallgatás tehát megvalósul a tankönyvsorozatban.

Célszerű lehet arra is rákérdezni egy mű kapcsán, hogy egy, két vagy több ember (zenekar) adja elő a darabot, ilyen feladatot nem találunk a tankönyvekben. Több esetben nem pontos, illetve nem megfelelő a megfigyelési szempont: Kodály *Hajnövesztő* című kórusművének egyik megfigyelési szempontja az, vajon hogyan érzékelteti a zeneszerző az esőt és a haj növekedését (Süle, 2016b, 11). Ha a tanító előre közli a gyerekekkel, milyen zenei módon ábrázolja a szerző a haj növekedését, a gyermek lelkesedéssel figyel majd. Csekély zenei tapasztalattal azonban nem tud a kérdésre válaszolni. Orff *Carmina Buranájának* részletében a gyermek nem ismerheti fel a mozdony hangját, hiszen nem létezett a középkorban mozdony, és a mű szövege sem említi meg a közlekedési eszközt

(Süle, 2016, 15). A negyedik osztályos tankönyvben ugyanennek a műnek a részlete kapcsán (Albertné, 2016b, 29) a gyermekeknek azt kell megfigyelniük, hogy „*a kórus hosszan sorolja a finom borok kedvelőinek listáját*” (Albertné, 2016b, 29; Lehotka, 2019). Rávezetéssel tud csak válaszolni a gyermek arra, hogy Weber *A bűvös vadász* című operájának részletében mi a szereplők foglalkozása (Albertné, 2016b, 55). Mancini filmzenéje (*A rózsaszín párdúc*) kapcsán a klarinét hangjának bársonyosságát figyelteti meg a tankönyv (Albertné 2016b, 38), holott a hangszer a tenorszaxofon (Lehotka, 2019).

A legjobb megfigyelési szempontokat az **Apáczai Kiadó TÉR** 2. osztályosok számára készített kötetében találjuk. Egy-egy mű kapcsán több szempontot is ad a tankönyv, a gyermekek többször meghallgatják tehát ugyanazt a részletet. A legtöbb zenehallgatási feladatnál két, esetenként három szempontot is kapnak a gyermekek, pontokba szedve. Különösen érdekes az a feladat, amely a madarak hangjának megfigyeltetése kapcsán azt kéri a gyermekektől, hogy karikázza be azt az állatot, amelynek az énekét hallotta. Több hangszer-felismerési, hangszercsoport-felismerési (hangszín-felismerési) feladatot is találunk, illetve gyermekdalok megnevezését találjuk feladatként egy adott népdalfeldolgozás kapcsán. Helyes tanári irányítással, rávezetéssel talán azt is meg tudják mondani a gyermekek, hogy Rossini *A tolvaj szarka* című operájának nyitányában hogyan jeleníti meg a szerző a szarkát. A tankönyvben a formai szakaszok felismerésére is van feladat (Vivaldi: *A négy évszak – Tavasz* I. tétele).

A kiadványok erősségének tartjuk, hogy az ismétlő zenehallgatásra való törekvés minden tankönyvcsaládban megjelenik. Az aktív, minőségi zenehallgatásnak nem feltétele az ismétlő zenehallgatás (azok számára, akik már nagy tapasztalattal rendelkeznek), de jobban rögzül a hangzásvilág, ha több alkalommal ismerkedik a művel a tanuló, így közelebb kerül a darabhoz, és több zenei jelenséget képes megfigyelni. A későbbiekben automatikussá válhat az, hogy a tanuló rávezetés nélkül, maga észleljen egy-egy zenei mozzanatot.

A felső tagozatos tankönyvek közül az **Apáczai Kiadó** köteteiben szerepelnek a zenehallgatást segítő szempontok. Néhány invenciózus megfigyelési feladat is segíti a zenemű befogadását. A 6. osztályos tankönyvben például Lassus kórusművének hallgatása során a tanulók visszhangozzák prózában a mű szövegét (Rápli – Szabó, 2016c, 55). Szintén érdekes feladat egy népdalfeldolgozás alapján kiválasztani a közölt szövegből „*azokat a helyeket, ahol más népdal szólal meg*” (Rápli – Szabó, 2016c, 24). Kodály *Villó* című kórusművében a latin eredetű szavak magyarított változata szerepel, ezt figyelik meg a tanulók. A 7. osztályos tankönyvben összehasonlító zenehallgatásként Muszorgszkij *Egy kiállítás képei* című művének Emerson – Lake – Palmer féle feldolgozását vetik össze a

tanulók, és megbeszélik a tanórán, hogy mennyire fejezi ki a rockegyüttes hangzásvilága az orosz szerző elgondolását (Rápli – Szabó, 2016c, 72). Hasonló feladatként található a 8. osztályos tankönyvben Bach *Das Wohltemperierte Klavier* című sorozatának 2. darabja, a dzsesszváltozatot hasonlítják össze a tanulók az eredeti művel (Rápli – Szabó, 2016d, 55). Izgalmas feladat a hangsúlyok megfigyeltetése. Sztravinszkij *Tavaszi áldozat* című balettjének egy szakasza alapján jelölik be a tanulók a zenei jelenséget. Négy nyolcadot írnak le a füzetbe, nyolcszor, és az elhangzott zene alapján jelölik a hangsúlyokat (Rápli – Szabó, 2016c, 88). A 8. osztályos anyagban a funkció megfigyeltetésére találunk megfigyelési szempontot. Gluck *Boldog lelkek tánca* dallama alatt a tanulóknak belső hallással (magukban) kell énekelniük a dó, szó vagy ti hangokat (Rápli – Szabó, 2016d, 73).

A megfigyelési szempontok ritkán jelennek meg a középiskolai tankönyvek oldalain, ennek magyarázatát abban látjuk, hogy a tanulók már rendelkeznek annyi tapasztalattal, hogy az alapvető megfigyelési szempontok alapján (tempó, hangszín, hangerő, karakter) képesek követni a darabot, illetve a pedagógus ad újabb kérdéseket a zenehallgatáshoz.

3.8. A hangszínhallás fejlesztése, az előadói apparátus, a zenei korszakok és zenei formák bemutatása az ének-zene tankönyvek alapján

A **hangszínhallás fejlesztése** (lehet) az egyik legelső feladat a zeneművek figyelemmel kísérése során. A kerettanterv „B” változata a hangszínhallás fejlesztését a test- és ritmushangszerek használatában is látja, emellett figyelemre, koncentrációra nevel az említett hangszerekkel történő ritmizálás (kerettanterv2016, „B” változat). A kerettanterv „A” változata rámutat arra, hogy a befogadói kompetencia fejlesztését többek között a hangszínérzék fejlesztésével érhető el (kerettanterv2016 „A” változat).

A kezdő lépések után a tanulók megismerkednek a gyermek- férfi- és női hang hangszínével, majd a hangszerek, **különbéle előadói apparátusok** hangzását is megismerik. Az alsó tagozatos tankönyvek közül a **Mozaik Kiadó** Kft. zenehallgatási anyagát tarthatjuk a legérdekesebbnek, legsokrétűbbnek, hiszen már az első osztályban versenymű-részleteket hallgathatnak meg a kisgyermekek. Az *Ének-zene* sorozat 1. osztályosoknak készült könyve a népzene és népdalfeldolgozásokra, ezen belül a zongora és a kórus hangszínére fókuszál, például Bartók *Gyermekeknek* sorozatának darabjaival, és Kodály kórusműveinek bemutatásával.

A 2-3-4. osztályosok számára készült tankönyvek alapján elmondhatjuk, hogy a hangszínek bemutatása szinte teljes körű, de nem várható el az, hogy az alsó tagozatos gyermekek minden hangszer, minden kis-, illetve nagy előadói apparátus hangszínét felismerje. A legtöbbször hallható hangszer a zongora, amelynek hangszíne jellegzetes, és sok hangszerrel ellentétben többszólamú művek megszólaltatására is alkalmas. A zongora az ének-zene tanításához elengedhetetlen, segíti a gyermekeket a tiszta éneklés elsajátításában, tanári kísérettel a dalok éneklése élvezetes a tanulók számára³³. Különleges hangszínt képvisel a **két** zongora (nincs az Apáczai Kiadó, a Mozaik Kiadó tankönyveiben feltüntetve) és a zenekar hangzása Saint-Saëns *Az állatok farsangja* című művében, a ciklus egy-egy tétele mindegyik tankönyvben szerepel. A gyermekek a zongora hangja mellett felismerhetik a szimfonikus zenekar hangszereit, követhetik a nagyzenekari hangzást. A kórusok hangszíne közel áll a gyermekekhez, hiszen maguk is énekelnek a tanórákon. A hangszínek legteljesebb bemutatását a **Mozaik Kiadó** Kft. kiadványaiban található művek képviselik. A kürt³⁴, a hegedű³⁵, a(z alt)furulya³⁶, a gordonka, a fuvola³⁷, a fagott³⁸, az oboa³⁹, vagy a gordonka⁴⁰ éppen úgy helyet kapott a hangszerek bemutatásakor, mint a zongora⁴¹.

Különleges hangszer-összeállítást hallhat a gyermek a **Nemzeti Tankönyvkiadó** kötetében jelzett zenehallgatási anyagból, ha Sály László *A nagymama tánca* című, elektronikára és fagottra írt darabját hallgatja meg (Lantosné – Lukinné 2016b). Szintén egyedi hangszerelésű Kurtág György *Bagatellje*, amely előadói apparátusa a fuvola, a nagybőgő és a zongora (Lantosné – Lukinné 2016b). A két hegedű hangzása is felkelti a tanulók figyelmét: Bach *d-moll kettős versenyében* szerepel a két szólóhangszer (Lantosné – Lukinné 2016b), Bartók hegedűduóiban is a két hangszert halljuk (Lantosné – Lukinné 2016b). A cimbalom (pontosabban **két** cimbalom, nincs jelezve a **Mozaik Kiadó** tankönyvében) hangszínét figyelhetik meg a gyermekek Kodály *Kállai kettősében* (Lassúné 2018b), Kodály *Háry János* című művében (Lassúné 2018a; Albertné 2016b). A vizsgált

³³ Kodály Zoltán a temperált hangolású zongorát nem javasolta használni a kóruspróbákon, hiszen annak hangközei nem igazodnak a különböző hangnemek hangközeihez.)

³⁴ Lassúné 2018 a, 27

³⁵ Lassúné 2017a, 17, 19, 21, 23, 63; Lassúné 2017b, 5, 15, 71

³⁶ Lassúné 2017a, 25; Lassúné 2017b, 5, 7

³⁷ Lassúné 2017b, 11, 13, 27, 29, 31, 53, 75

³⁸ Lassúné 2017b, 37, 39, 41, 43, 51, 59

³⁹ Lassúné 2018b, 9, 21, 63

⁴⁰ Lassúné 2018b, 45, 57

⁴¹ Lassúné 2017a; 27; 31; 37; 43; 44; 53;61; 67; 71; Lassúné 2017b, 5, 6, 9, 21, 30, 42, 71).

művek alapján elmondhatjuk, hogy a hangszínhallás fejlesztése az előadói apparátusok megfigyeltetésével szinte teljes körű.

A felső tagozatos tankönyvek közül az **Apáczai Kiadó** 5. osztályos ének-zene kötetében Mozart *C-dúr zongoraversenyének* lassú tétele kapcsán állapítják meg a hangszínt a tanulók (Rápli – Szabó 2016a, 82). A 7. osztályos kiadványban Kodály *Kállai kettősének* nyitó dallama alapján a dallamot bemutató hangszer (Rápli – Szabó, 2016c, 10), Mozart *Requiemjének Dies irae* szakaszának végítéletet megjelenítő (Rápli – Szabó, 2016c, 46), a 8. osztályban Richard Strauss *Don Juan*-ja hangszerelésének megfigyeltetése a feladat (Rápli – Szabó, 2016d, 80).

Egy-egy **zenei korszak** stílusának bemutatása a felső tagozatos és a középiskolai ének-zene tankönyvek feladata. A 7-8.osztályban a tanulók megismerik a különféle zenei korszakokat, így a középkort, a reneszánsz, a barokk korszakot, a bécsi klasszikus stílust, a zenei romantikát és a 20. század több stílust magába foglaló zenéjét. A középiskolai tananyag is követi a kronológiai elrendezést, új tananyagként az ókor zenéje szerepel az elsajátítandó ismeretek között. A középiskolai években a zenetörténet és a zenehallgatás hangsúlyosabb szerepet kap, mint az alsó tagozat ének-zene óráin, amelyeken az örömteli, közös éneklés a fő feladat. A középiskolás korosztály számára bemutatott művek hosszabb lélegzetűek, hosszabb ideig tartó aktív figyelmet igényelnek, formai szempontból is bonyolultabbak, valamint – különösen a 20. századi zeneművekben az előadói apparátus is változatosabb (és sok esetben szokatlan, például Sztravinszkij: *Zsoltárszimfónia*⁴²).

Az alsó tagozat számára készült tankönyvekben szereplő műveken keresztül a gyermekek megismerhetik a különféle korszakok stílusjegyeit, a főbb zeneszerzőket. A reneszánsz korszak zenéje alulreprezentált (ahogyan a koncerttermekben is), középkori dallamot, művet sem találunk a tankönyvek zenehallgatási anyagában, azonban az ebben a két korszakban született zene talán kevésbé keltené fel a gyermekek figyelmét.

A barokk, bécsi klasszikus és romantikus korszak zenéje bőségesen szerepel a felső tagozat tankönyveiben. Szintén szerepelnek 20. századi zeneművek a kötetekben, és öröndetes az, hogy Bartók és Kodály művei, népdalfeldolgozásai reprezentálják a korszak zenéjét. A 8. osztály zenehallgatási anyaga nem csak e két említett szerző műveit kínálja, hanem többek között Durkó Zsoltét, Orbán Györgyét, Szokolay Sándorét, a külföldi komponisták közül Pendereckiét, Honeggerét, John Cage-ét, Eric Satie-ét. A felsorolt

⁴² A műben nem szerepeltet a szerző hegedűket és brácsákat (klarinétot sem)

zeneszerzők darabjainak hangzásvilága korántsem mindig harmonikus, a tanulók – megfelelő tanári előkészítés után – új zenei világba léphetnek be. A középiskolai tankönyvekben kronológiai sorrendben szerepelnek a zenetörténeti korszakok, és a tárgyalt korszakban keletkezett zeneművek. A korszakokra jellemző főbb műfajok leírása is olvasható, amelyekhez zeneművek kottapéldáit is közli a tankönyv.

Bár az alsó tagozat számára készült 2012-es kerettanterv ének-zene tantárgy bevezetőjében az szerepel, hogy a tanulók „*lehetőleg teljes műveket hallgassanak meg, hiszen a tanulók befogadói kompetenciáját, s elsősorban zenei formaérzékét a teljes kompozíciók bemutatása fejleszti*” (kerettanterv2016 „A” változat 1-4. osztály), azonban ez a legkritikább esetben valósulhat meg. A gyermekek az iskolába lépéskor, és az azt követő néhány évben még csak rövid ideig képesek teljes figyelemmel hallgatni a zeneműveket. A ciklikus, vagy hosszabb lélegzetű kompozíciók esetében tehát az említett ok miatt nem valósulhat meg a teljes mű meghallgatása, csak annak egy-egy tétele, illetve a darabból kiragadott rövid részlete. Ezért a forma – mint zenei terminus technicus – megfigyeltetése tehát csak néhány szemelvény alapján történhet meg.

Az egyszerű **zenei formák** közül először azokat célszerű a gyermekekkel megismertetni, amelyekben ismétlődés van: a legtöbb, ütempáros gyermekdal motívumismétlésekből áll (például a *Szólj, síp, szólj; Katalinka, szállj el* kezdetű dalok, stb.). Bartók *Gyermekeknek* (Bartók, 1963a; Bartók, 1963b) sorozatán keresztül vezethetjük be a tanulókat a formatan világába, hiszen ismert gyermekdalokat dolgoz fel a szerző. Az egyszerű formák közé tartozik a könnyen felismerhető, visszatéréses ABA – triós forma, például Mozart *Német tánc* című divertimentójának tétele, amely *Utazás szánon* címmel ismert, és a tankönyvben is sajnálatos módon így szerepel (Albertné, 2016b, 23).

Egyszerű zenei forma a periódus is, ezt a formát érdemes kiragadni egy-egy műből, hiszen az önállóan, teljes darabként létező, nyolcütemes periódus nagyon ritka a műzenében. Az alsó tagozatos tankönyvek mindegyikében szerepelnek olyan olvasógyakorlatok, vagy műzenei részletek, amelyek alapján a gyermek megfigyelheti a periódus felépítését. Az összetett formák (például a rondóforma, a szonátaforma) tanítása a felső tagozaton kezdődik, majd a középiskolai években folytatódik. A 14-16 éves tanulók már kellő zenei tapasztalattal rendelkeznek ahhoz, hogy átláthassák a mű szerkezetét, és a hallásélmény alapján meg is nevezzék a formát. A rondóforma jellegzetességét (ABACA...A) az ismert bagatell, Beethoven *Für Elise* című darabján (Mozaik Kiadó és Apáczai Kiadó) keresztül mutathatjuk be a tanulóknak az alsó tagozaton. (Lassúné 2018a 71; Süle, 2016b, 52; 53).

Az Apáczai Kiadó felső tagozatos tankönyvei tartalmaznak olyan szempontokat, amelyek a formai sajátosságokat figyeltetik meg a tanulókkal. Bach G-dúr *Menüettje* (5. osztály), Liszt *Csárdás obstinéja* a 6. osztályban (amely műhöz a zenehallgatás alatt a téma éneklése is feladat, valamint a téma megjelenésének „megszámolása”), Kodály *Esti dal* című kórusműve szerkezetének megállapítása fontos feladatnak tartható. Vivaldi *d-moll hegedűversenyének* elemzése a tankönyvben található táblázat segítségével történik, a gyermekek a zenehallgatás alatt beírják a hallott téma jelét (Rápli – Szabó, 2016c, 58). Véleményünk szerint a zenei folyamatok, például az azonosság megfigyeltetése is a zenehallgatás feladata, erre több példát találunk. Csajkovszkij *b-moll zongoraversenyének* kapcsán a dallami azonosságot keresik a tanulók a tankönyvi kottakép alapján (Rápli – Szabó, 2016c, 67), Mozart *Don Giovanni* című operájának a címszereplő és Zerlina duettje dallamának ismétlődésére keresik a választ a tanulók (Rápli – Szabó, 2016c, 48). Kodály *Psalmus hungaricus*ában a zoltárdallam megszólalásait írják be a tanulók a tankönyvbe a dinamikai megfelelés alapján (Rápli – Szabó, 2016d, 90). Ugyanebben a kötetben Beethoven V., *c-moll szimfóniáját* nyitó kopogó ritmusának megfigyeltetése, és III. tételének ritmikai rokonságának összevetése a feladat (Rápli – Szabó, 2016c, 50). A kromatika hangulatteremtő erejét, feszültségnövelő szerepét érzékelhetik a tanulók Erkel *Hunyadi László* operájának kapcsán.

Kevésbé jól megfogalmazott megfigyelési szempont is szerepel a tankönyvben: Csajkovszkij *Diótörő – A csokoládéünnep táncához* rendelt feladat az, hogy a tanulók minél több zenei megállapítást tegyenek a dallammal kapcsolatban (Rápli – Szabó, 2016c, 66). Csak rávezető kérdésekkel képesek a tanulók válaszolni a kérdésre, vagy az olyan tanulók, akik intenzív módon foglalkoznak a zenével. Vivaldi *A négy évszak* ciklusának egyik tételéhez az a megfigyelési feladat, hogy „zenehallgatás közben jelezzétek, amikor úgy vélitek, hogy az elejtett állat „lelkét kileheli” (Rápli – Szabó, 2016a, 80). A 10-11 éves tanulók számára – véleményünk szerint – a halál megrázó. Mindezek mellett ötletdús, változatos, a tanulói életkor előrehaladtával egyre bonyolultabb, a zenei jelenségekre is rámutató szempontokat közöl a tankönyv.

3.9. Az általános iskolai tankönyvek zenehallgatási anyaga és a kerettanterv zenehallgatási jegyzékeinek összehasonlítása

A következő táblázatban összevetettük a 2018/2019-es tanév hivatalos tankönyvjegyzékében szereplő tankönyvek zenehallgatási anyagát a kerettantervi ajánlással. Az ének-zene tantárgy számára a kerettanterv „A” és „B” változatot is közöl. Azért fontos összevetni a háromféle ajánlást, mert a pedagógusok e dokumentumok alapján állítják össze a tanmenetet, ezek alapján tervezik meg a tanóra felépítését.

4. táblázat: Ajánlott zenehallgatási anyag az 1-2. osztály számára. A kerettanterv és a tankönyvek összehasonlító táblázata

Ajánlott zenehallgatási anyag az 1-2. osztály számára „A” és „B” változat											
vált		zeneszerző	a mű címe	kiadó, osztály							
				A P 1	T É R 1	N T 1	M o z 1	A P 2	T É R 2	N T 2	M o z 2
A	B	Bach, Johann Sebastian	18 kis prelúdium zongorára – válogatás	-	-	-	-	-	-	+	-
A	B	Banchieri, Adriano	Az állatok rögtönzött ellenpontja	+	+	+	-	+	-	+	-
A	B	Bárdos Lajos	gyermekkarai	+	+	-	+	-	-	-	-
A	B	Bartók Béla	Gyermekeknek	+	-	+	+	-	-	+	+
A	B	Bartók Béla	Gyermek- és nőikarok	-	-	+	-	+	+	+	-
A		Bartók Béla	Mikrokosmos	-	-	-	-	-	-	-	+
A		Bizet, Georges	Az arles-i lány – szvit	-	-	-	-	-	-	-	-
A	B	Csajkovszkij, Pjotr Iljics	A diótörő	-	+	+	-	-	+	-	-
A	B	Honegger, Arthur	Pacific 231	-	-	-	-	-	-	-	-
A	B	Járdányi Pál	gyermekkarai	-	-	-	-	-	-	-	-
A		Kodály Zoltán	bicíniumok	-	-	+	-	-	-	+	-
A	B	Kodály Zoltán	gyermekkarok	+	+	-	+	+	+	+	+
A	B	Kurtág György	Játékok	-	-	+	-	-	-	+	+
A		Mozart, Leopold	Gyermekszimfónia I.	-	+	-	+	-	-	-	-
A		Mozart, Wolfgang Amadeus	C-dúr zongoravariáció (KV. 300)	+	-	+	-	-	-	-	-
A	B	Purcell, Henry	A tündérkirálynő	-	-	-	-	-	-	-	-
	B	Purcell, Henry	Dido és Aeneas	-	-	-	-	-	-	-	-
	B	Rameau, Jean Philippe	A tyúk	-	-	-	+	-	-	+	-
A	B	Ravel, Maurice	Lúdanyó meséi – A tündérbert	+	-	-	-	-	-	-	-
A	B	Rimszkij-Korszakov, Nyikolaj Andrejevics	Mese Szaltán cárról – A dongó	-	-	-	-	-	+	-	-
A	B	Rossini, Gioachino	A tolvaj szarka – nyitány	-	-	-	-	-	+	+	-
	B	Telemann, Georg Philip	Békák	-	+	+	+	-	-	+	-

Forrás: saját szerkesztés

Az „A” változat több zeneművet ajánl, azonban a táblázat azt is mutatja, hogy a két változat majdnem azonos műveket tartalmaz. Az összesítésből kitűnik az, hogy az évfolyam szintű lebontásban szereplő művek közül melyek azok, amelyek a tankönyvek zenehallgatási anyagában és a kerettantervi ajánlásban egyaránt megtalálhatóak. Feltűnik az, hogy olyan művek is találhatóak a kerettantervek jegyzékében, amelyek egyetlen tankönyvben sem szerepelnek. Bizet: *Az arles-i lány* című szvitje, Honegger *Pacific 231* című szimfonikus műve, Járdányi Pál gyermekkarai, Purcell *Tündérműve* című ötfelvonásos szemioperája és a *Dido és Aeneas* részleteit egyetlen tankönyv sem közli zenehallgatási anyagnak.

Három tankönyvcsaládban is szerepel Banchieri: *Az állatok rögtönzött ellenpontja*, Bartók *Gyermekeknek* ciklusának darabjai (a *Mikrokosmos*ból csak egyetlen tankönyvíró választott darabot), Mozart *Gyermekszimfóniája*, Telemann: *A békák* című műve. A kerettanterv jegyzékében nem találjuk Saint-Saëns *Az állatok farsangja* című fantáziát, és Vivaldi *A négy évszak*-ját, azonban több tankönyv zenehallgatási anyaga is példának hozza a ciklus egy-egy darabjának tételét. A kerettanterv a 3-4. osztályok számára javasolja Vivaldi és Saint-Saëns darabjának tételét.

A 3-4. osztály számára javasolt művek összevetett listája még több kétséget ébreszthet a pedagógusokban. Meglepődve tapasztaljuk, hogy alig egyezik meg a kerettantervi zenehallgatási anyag a tankönyvek által javasolt művekkel. 20 olyan darabot közöl a kerettanterv, amely egyáltalán nem szerepel a két tankönyvcsalád 3.-4. osztályos kötetében.

5. táblázat. Ajánlott zenehallgatási anyag a 3-4. osztály számára. A kerettanterv és a tankönyvek összehasonlító táblázata

Ajánlott zenehallgatási anyag a 3-4. osztály számára „A” és „B” változat							
vált		zeneszerző	a mű címe	kiadó, osztály			
				A P 3	M o 3	A P 4	M o z 4
A		Bach, Johann Sebastian	Karácsonyi oratórium	-	-	-	-
A		Bach, Johann Sebastian	Parasztkantáta	-	-	-	-
A	B	Bartók Béla	44 duó két hegedűre	-	-	-	-
A	B	Bartók Béla	gyermek- és nőikarok	-	-	-	-
A		Bartók Béla	egynemű karok	-	-	-	-
A		Bartók Béla	Magyar népdalok	-	-	-	-
	B	Bartók Béla	Mikrokosmos	-	-	-	-
A		Britten, Benjamin	Csináljunk operát!	-	-	-	-
A		Britten, Benjamin	A kis kéményseprő	-	-	-	-
	B	Chopin, Frédéric	Esőcsepp prelűd	-	-	-	-
A		Dohnányi Ernő	Variációk egy gyermekdalra	-	-	-	-
	B	Händel, Georg Friedrich	Vízi zene (D-dúr szvit)	-	+	-	+
A		Jannequin, Clément	A madarak éneke	-	-	-	-
A	B	Kodály Zoltán	Háry János	-	+	+	+
	B	Kodály Zoltán	gyermek- és nőikarok	+	+	+	+
A		Kodály Zoltán	A magyar népzene sorozat darabjai	-	-	-	-
	B	Lassus, Orlandus	A visszhang	-	-	-	-
	B	Liszt Ferenc	A Villa d' este szökőkútjai	-	-	-	-
A		Morley, Thomas	Fyre, fyre	-	-	-	-
A		Mozart, Leopold	G-dúr (Vadász) szimfónia	-	-	-	-
A	B	Mozart, Wolfgang Amadeus	A-dúr zongoraszonáta III. KV. 331.	-	-	-	-
	B	Prokofjev, Szergej Szergejevics	Péter és a farkas	-	+	-	+
A		Purcell, Henry	A tündérkirálynő	-	-	-	-
A		Purcell, Henry	Dido és Aeneas	-	-	-	-
A	B	Saint-Saëns, Camille	Az állatok farsangja	+	+	+	+
A	B	Smetana, Bedřich	Hazám – Moldva	-	-	-	-
A		Strauss, Johann	Kék Duna keringő	-	-	-	-
A	B	Vivaldi, Antonio	A négy évszak	+	+	-	-
	B		madrigálok	-	-	-	+
A	B		Régi magyar táncok	-	-	+	-

Forrás: saját szerkesztés

Ismét megállapíthatjuk, hogy a kerettanterv „A” és „B” változata és a tankönyvek zenehallgatási anyaga nincs szinkronban. Több az olyan mű, amely nem szerepel a tankönyvekben javasolt zenehallgatási anyagban, ezért az ének-zene tantárgyat tanító pedagógus döntheti el, hogy melyik javaslatot fogadja el.

A felső tagozatos tankönyvek esetében is jól érzékelhető a különféle oktatási dokumentumokban leírt zenehallgatási anyag különbsége.

6. táblázat: Ajánlott zenehallgatási anyag az 5-6. osztály számára. A kerettanterv és a tankönyvek összehasonlító táblázata

Ajánlott zenehallgatási anyag az 5-6. osztály számára „A” és „B” változat								
vált	zeneszerző	a mű címe	kiadó, osztály					
			A P 5	N T 5	M o 5	A P 6	N T 6	M o 6
A	Bach, Johann Sebastian	Máté-passió, részletek, BWV 245	-	+	+	-	+	-
A	Bartók Béla	Falun BB 87a	-	-	-	+	-	-
A B	Beethoven, Ludwig van	D-dúr hegedűverseny ⁴³	-	-	-	-	+	+
A	Beethoven, Ludwig van	d-moll (IX.) szimfónia IV. – Örömóda	-	-	-	-	-	+
	B	Beethoven, Ludwig van	-	-	-	-	-	-
A	Bizet, Georges	Carmen – Az utcagyerekek kórusa	-	-	+	+	-	-
	B	Brahms, Johannes	-	-	-	-	-	-
	B	Chopin, Fryderyk	-	-	-	-	-	-
	B	Chopin, Fryderyk	-	-	-	-	-	-
	B	Erkel Ferenc	-	-	-	-	-	-
	B	Erkel Ferenc	-	-	-	-	-	-
A	Händel, Georg Friedrich	Tűzijáték – szvit HWV 351	-	+	+	+	+	-
A	Händel, Georg Friedrich	Vízizene – szvit	-	-	-	+	-	-
A B	Haydn, Joseph	G-dúr (Üstdobütés) szimfónia	-	-	-	-	-	+
	B	Haydn, Joseph	-	-	-	-	-	-
	B	Haydn, Joseph	-	-	-	-	-	-
A	Ligeti György	Síppal-dobbal, nádihegedűvel	-	-	-	+	-	-
A	Liszt Ferenc	Csárdás obstiné	-	-	-	+	-	-
	B	Liszt Ferenc	-	-	-	-	-	-
	B	Liszt Ferenc	-	-	-	-	-	-
A	Liszt Ferenc	Magyar fantázia	-	-	-	+	-	-
A	Kodály Zoltán	Magyar népzene sorozat – balladák	-	-	-	-	+	-
	B	Mendelssohn, Felix	-	-	-	-	+	-
A B	Mozart, W. A.	Egy kis éji zene K. 525	-	-	-	+	+	+
	B	Mozart, W. A.	-	-	-	+	-	-
A	Mozart, W. A.	C-dúr zongoraverseny K. 467. II.	-	-	-	-	+	-
	B	Mozart, W. A.	-	-	-	-	-	-
A B	Mozart, W. A.	A varázsfuvola – részletek	-	-	+	-	-	+
	B	Muszorgszkij – Ravel	-	-	-	-	-	-
A	Purcell, Henry	Arthur király – két részlet	-	-	-	-	-	-
	B	Schubert, Franz	-	-	-	-	-	-
	B	Schubert, Franz	-	-	-	-	-	-
	B	Schubert, Franz	-	-	-	-	-	-
A	Schumann, Robert	Gyermekjelenetek Op. 15.	-	-	-	+	-	-
A B		magyar népzene	+	+	+	+	+	+
A		más európai népek (nép)zenéje	-	-	-	-	-	-
A		gregorián énekek	-	+	-	-	-	-
A		zene Mátyás király udvarából	-	-	-	-	+	-

⁴³ A jegyzékben a IV. tétel szerepel. A mű háromtételű, az utolsó tételről van szó

7. táblázat: Ajánlott zenehallgatási anyag a 7-8. osztály számára. A kerettanterv és a tankönyvek összehasonlító táblázata

Ajánlott zenehallgatási anyag a 7-8. osztály számára „A” és „B” változat							
vált	zeneszerző	a mű címe	kiadó, osztály				
			A P 7	M o 7	A P 8	M o 8	
A B	Bach, Johann Sebastian	Brandenburgi verseny BWV 1048 – III.	-	-	-	-	
	B	Bach, Johann Sebastian	János passió – részletek	-	-	-	-
	B	Bach, Johann Sebastian	Ein feste Burg ist unser Gott, BWV 80	-	-	-	-
	B	Bach, Johann Sebastian	C-dúr prelúdium és fuga BWV 846.	-	-	+	-
A B	Bartók Béla	Concerto BB 123. IV.	-	-	+	-	
	B	Bartók Béla	A kékszakállú herceg vára – részletek	-	-	-	-
A	Beethoven, Ludwig van	c-moll (V., Sors) szimfónia Op. 67	+	-	-	-	
A	Britten, Benjamin	Variációk és fuga egy Purcell-témára Op. 34.	+	-	-	+	
A B	Cage, John	4'33"	-	-	-	-	
A	Chopin, Fryderyk	H-dúr nocturne, op. 32. No. 1.	-	-	-	-	
	B	Debussy, Claude	Gyermekkuckó – részletek	-	-	+	+
A B	Emerson – Lake – Palmer	Egy kiállítás képei	-	-	-	-	
A	Erkel Ferenc	Hunyadi László – részletek	+	+	-	-	
A B	Händel, Georg Friedrich	Messiás HWV 56 – For unto us a child is born	-	-	+	-	
A B	Händel, Georg Friedrich	Messiás HWV 56 – Halleluja	-	-	+	-	
A B	Kocsák Tibor	egy darabjának részlete	-	-	-	-	
A	Haydn, Joseph	Az évszakok Hob. XXI:3 – Szüreti kórus	-	-	+	-	
A B	Kodály Zoltán	Székelyfonó – Görög Ilona balladája	+	-	-	-	
	B	Kodály Zoltán	Psalmus Hungaricus	-	-	+	+
	B	Kodály Zoltán	Kállai kettős	+	-	-	-
A	Ligeti György	Atmosphères	-	-	+	-	
A	Ligeti György	Lux aeterna	-	-	-	-	
A	Liszt Ferenc	Les Préludes	-	-	-	-	
A	Lloyd Webber, Andrew	egy darabjának részlete	-	-	+	-	
A	Lully, Jean Baptist	Az úrhatnám polgár – balett	+	-	-	-	
A B	Penderecki, Krzysztof	Hirosima emlékezete	-	-	+	-	
A B	Presser Gábor	egy darabjának részlete	-	-	-	-	
	B	Purcell, Henry	Arthur király	-	-	-	-
A B	Ravel, Maurice	Bolero	-	-	+	-	
	B	Sáry László	Lokomotív-szimfónia	+	-	-	-
A	Satie, Erik	Gymnopedie No. 1.	-	-	+	-	
	B	Schönberg, Arnold	Zongoraszvit, Op. 25 – Prelúdium	-	-	-	-
A	Schubert, Franz	Die Schöne Müllerin – dalciklus	-	+	-	-	
A B	Szörényi-Bródy	egy darabjának részlete	+	-	-	-	
A	Sztravinszkij, Igor	A katona története	-	-	-	-	
	B	Vivaldi, Antonio	A négy évszak – részletek	-	-	-	-
A B		Európán kívüli kultúrák népzeneje	-	-	-	-	
A B		gregorián énekek	-	-	-	-	

A		korai többszólamú művek részletei	-	-	+	-
	B	magyar népzene	-	+	+	+
	B	nemzetiségeink népzeneje	-	-	-	-
	B	madrigálok	-	-	+	+
	B	misék	+	-	-	-
	B	motetták	-	-	+	-

Forrás: saját szerkesztés

A négy táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy kerettantervekben szereplő és a tankönyvekben megjelenő művek mindössze néhány esetben egyeznek. A tantárgyat tanító pedagógus tehát vagy a tankönyv, vagy a kerettantervi ajánlás alapján választja ki a zeneművet, vagy a saját elgondolása alapján mutat be zenedarabokat. A hivatalos dokumentumokat és a tankönyveket célszerű lenne úgy átdolgozni vagy elkészíteni, hogy a kerettantervet kidolgozók és a tankönyvírók közösen állapítsák meg azt, hogy mely művek szerepeljenek a későbbiekben tananyagként.

3.10. Az oktatást segítő hangzó kiadványok, valamint a művekkel, műcímekkel kapcsolatos megjegyzések

Kétségtelen, hogy a tankönyvekben feltüntetett zeneművek csak egy kis részét tudja az ének-zene tanár bemutatni. A kamaraművek, szimfonikus zenekari darabok bemutatása csak gépi zenével lehetséges. Ehhez különféle hangzó zenei antológiákra volt szükség. *Zenei bemutatások* (OPI, 1964-től) címmel jelent meg az az antológia-sorozat, amely az Országos Pedagógiai Intézet gondozásában jelent meg, és végigkísérte az ének-zene tanítást az első osztálytól kezdve. A zenehallgatás tantervbe emelését követően az ének-zene oktatását újabb hangzóanyag is segítette 1979 óta. Az akkor használatos bakelit lemezek folyamatosan jelentek meg Laczó Zoltán, majd Tarcai Zoltán szerkesztésében (Laczó, 1979-1985; Tarcai, 1983-84), amelyek a Nemzeti Tankönyvkiadó köteteihez készültek.

Azóta újabb tankönyvcsaládok színesítik a kiadványok sorát, amelyekhez készültek olyan antológiák, amelyek a zenehallgatási anyagot tartalmazzák. Ezeket a kiadványokat már nem forgalmazzák. A hivatalos tankönyvjegyzékben nem szerepelnek az említett, az alsó tagozat tanórai zenehallgatásához készített válogatások. Egyetlen kiadványt javasol a tankönyvjegyzék a felső tagozatos ének-zene tankönyvjegyzékénél. Az Oktker Nodus Kiadó

KFT Ének zene, zenehallgatás digitális gyűjtemény című összeállítását kínálja egyedüli kiadványként a tankönyvlista (Kovácsné és mtsai, 2014).

A dolgozatban vizsgált tankönyvsorozatokhoz – egy kivételével – auditív kiadványok is társulnak. Az egyetlen kivétel az Apáczai Kiadó gondozásában megjelent *TÉR*-sorozat. Mivel a kiadó a *Daloskönyvem* sorozatához megjelentetett CD-lemezeket, feltételezzük, hogy a *TÉR* két könyvéhez is ezek a lemezek tartoznak.

Kiváló antológia a Nemzeti Tankönyvkiadó Zenekalauz sorozatának *Tengertánc 1.* és *Tengertánc 2.* című válogatása (Ördög, 2006; Bozsik, 2005). Figyelemre méltó a két kiadvány alcíme: *Zenehallgatás az általános iskolában és otthon*. Az első és második osztályos ének-zene órákhoz készült lemez 43 felvételt (tracket) tartalmaz. A viszonylag kevés zenemű közlése azt sugallja, hogy az ismétlő zenehallgatást fontosnak tartja a kiadvány összeállítása (erre utal az alcím is). A zenehallgatási anyagot három nagy egységre rendezte a szerkesztő, amelyek a következők: *Énekes zenék*; a *Hangszeres zenék*; *Ünnepek, jeles napok zenéje*. A kiadvány nagyrészt a magyar népzeneből merít: a gyermek- és népdalok mellett Bartók *Gyermekeknek* és a *44 duó hegedűre* című sorozatból szerepelnek felvételek. A külföldi műzenei szemelvényeket Mozart, Beethoven, Bach, Jacob van Eyck és Vivaldi darabjai képviselik. A második lemez is Bartók és Kodály műveinek bemutatását helyezi előtérbe, de több külföldi és magyar szemelvény is helyet kapott a művek között.

Az Apáczai Kiadó minden évfolyam számára kínál antológiát (Schóber – Süle, 2000; 1977; Schóber – Albertné, 1997a; 1997b; Balogh – Raffay é. n.; Balogh – Némethné, é. n.,a; é. n.,b; é. n.,c). A felvételek nagy része a tankönyv zenehallgatási anyagában is szerepel. A tankönyveket többször átdolgozták, azonban a lemezsorozat jól használható a tanórákon. A természet, a környezetünk hangjai még a harmadik osztályosok számára összeállított lemezen is megtalálhatóak. Meglátásunk szerint a tanulók érdeklődését már kevésbé kötik le ezek a zajok-zörejek, ezek helyett más zenei anyagot célszerű beilleszteni. Az auditív kiadványok sorozatából mindenképpen ki kell emelnünk Pécsi Géza *Kulcs a muzsikához* című tankönyvéhez tartozó, 14 CD-ből álló sorozatot. Bár a lemezsorozat a felső tagozat és a középiskolák számára készült, zenei anyaga több mint 700 zenei szemelvényt, rövid zenei részletet ölel fel.

A volt Nemzeti Tankönyvkiadó gimnáziumi kötetéhez korábban egy bakelitlemezsorozat tartozott, jelenleg CD-ken szerepelnek a meghallgatásra szánt művek, a *Musica practica* és a *Viva la musica* (Tóthné [szerk], 2005a; 2005b) elnevezésű hangzóanyagok segítségével valósulhat meg a tanórai zenehallgatás. A tankönyv színes, rövid kultúrtörténeti adalékok is szerepelnek a korszakok bemutatása kapcsán. Nehezen igazodunk el a

tankönyvben szereplő zenehallgatási anyag megnevezése közt, a 'zenehallgatás' felirat csak a lemez nevét és számát jelöli, a mű szerzőjét és címét nevét nem. Az 'illusztráció' kifejezés vajon azt jelenti, hogy otthoni zenehallgatásra ajánlott-e a mű?

A *Sulinet* internetes felület szintén tartalmaz az ének-zene tantárgyhoz kapcsolódó tananyagot, amelyhez a zeneművek rövid részleteit bemutató oldal is tartozik. A *Komoly opera – Hanggyűjtemény* aloldal első anyaga a népi regölésről szóló 33"-es narráció (a *Kulcs a muzsikához* tankönyvhöz tartozó lemezről). Később a *Kelj fel, gazda...* kezdetű regösének szerepel az oldalon. Berlioz *Faust elkárhozása* című műve nem opera, hanem drámai legenda. Rendkívül hasznos, és legfőképpen érdekes, figyelemfelkeltő lehetne az ének-zene tantárgyhoz készült gyűjtemény, hogyha nem azzal szembesülne a zenetanár, hogy számos pontatlanság vagy súlyos hiba szerepelne az oldalon. Érdeemes lenne a tanulók elvárásaihoz igazítani az oldalt, és a tárgyi tévedéseket, pontatlanságokat, hiányokat (kik adják elő az adott részletet, a pontos részlet megnevezését) korigálni.

Kimagasló az a lemezsorozat, amely kereskedelmi forgalomba nem került, hanem ezek a kiadványok az iskolai könyvtárak számára készültek. Az Orfeusz-sorozat – amely „a legmagasabb szintű szakmai elvárásoknak világszínvonalon is megfelel” (Zelinka, 2000) – nyolc kötetéhez is tartoznak lemezek (kötetenként 4 lemez), amelyek jogtiszták, a kötetek nagyon informatívak, de inkább a középiskolás korosztály tanítására ajánlhatók. A felvételek kiváló előadókkal készültek.

A tankönyvek információkat hordoznak, betekintést nyújtanak a különféle tudományágakba. A tankönyvek több szigorú feltétel után jelenhetnek meg: lektorálják, majd engedélyeztetik a kiadványokat. Az ének-zene tankönyvek esetében is ez a folyamat zajlik le. Egyetlen tankönyvcsalád (a Nemzeti Tankönyvkiadó könyvei) és a *Kulcs a muzsikához* kötet kivételével rendkívül pontatlanul közlik a műcímeket, amelyek sokszor nem következetesek még egy tankönyvcsalád esetében sem. Az opuszszámok, illetve jegyzékszámok szerepeltetése igen ritka (nem Vivaldi, vagy Liszt műjegyzék-számaira gondolunk, hanem például a bécsi klasszikus szerzők jegyzékszámaira, amelyek alapján egy azonos műfajú és hangnemű mű beazonosítása megtörténik). A Bartók-művek három jegyzékszámából gyakran egy sem szerepel. (A kerettantervi ajánlásban is felfedezünk hiányzó jegyzékszámokat.) Bartók *Gyermekeknek* sorozatában több tankönyv is a gyermekdal kezdősorát említi, holott nem az a tétel címe. Hiányoljuk a művek műfajának megemlítését is, pedig a műfaj megnevezése is fontos adalék. A későbbi tanulmányok során a tanulók örömmel fedeznék fel újra az ismert fogalmat.

Bartók *Gyermekeknek* ciklusa esetén a füzet és a tétel száma és felirata segítene abban, hogy azt a szemelvényt mutassa be a tanár a gyermekeknek, amelyet a tankönyvíró rendelt a zenehallgatási szakaszhoz. Ha a tétel nem található a zenehallgatáshoz kiadott, de jelenleg nem megvásárolható lemezen, abban az esetben a tanár feladata megkeresni a tételt a négy füzet 79 darabja közül (eredetileg 85 kompozíció alkotta a ciklust). Szintén probléma beazonosítani egy olyan tételt, amely egy mára elfeledett szerző (Joseph Bodin de Boismortier) valamelyik ciklusában szerepel, és nincs adat arra, hogy mi a mű teljes címe. *A menüett* (Lassúné 2013b, 11) feliratú tétel a szerző szinte minden művében megtalálható.

Problémának tartjuk azt is, hogyha egy mű megnevezése másképp szerepel, mint ahogy azt a zeneszerző jelölte. Például Bárdos Lajos *Szent karácsony éjjel* című kórusműve az abban feldolgozott magyar egyházi népének kezdősorával szerepel (*Ó, gyönyörű szép titokzatos éj*) a tankönyvben (Lassúné, 2013a, 34). Mozart *G-dúr szerenádja* (amely vonósnégyesre íródott) az *Egy kis éji zene* melléknevet kapta az utókortól, és ezzel a címmel szerepel a tankönyvben (Lassúné 2017b, 29). Hálás feladat az ismert műről olyan információt közölni, amely a gyermekek érdeklődését felkelti, érdemes a tankönyvíróknak kihasználni az ilyen lehetőségeket. Szintén a közismert néven szerepel Mozart *Három német tánc* című divertimentója (Albertné, 2016b, 23). Az utolsó tánc – amelynek ismert mellékneve az *Utazás szánon* – pontos jegyzékszámát KV 605. No. 3. E mű kapcsán is a gyermekek figyelmét felkeltő tényeket közölhet a tankönyv.

Egyes művek esetében több változat is létezik, például Muszorgszkij: *Egy kiállítás képei* című ciklusa eredetileg zongorára íródott, később hangszerelte Ravel. A 7-8- osztályos „B” kerettanterv az Emerson – Lake – Palmer együttes feldolgozását is jelöli zenehallgatásként. Zongora négykezes kompozíció Ravel *Lúdanyó meséi* című szvitje, ebből is készült a szerző által zenekari változat. Az említett két mű gyakrabban szólal meg a zenekari átíratban. Bartók *Magyar képek* sorozata szintén zongoradarabok (Bartók: *10 könnyű zongoradarab*) hangszerelését tartalmazza. Érdemes a tankönyvekben jelezni azt, hogy a műveknek több változata is létezik. Hálás feladat a gyermekek számára, ha összehasonlíthatják a kétféle verziót, és véleményt is alkothatnak a kétféle hangzásvilágról – melyik áll közelebb hozzájuk, melyik a kifejezőbb.

Olyan mű is szerepel az egyik tankönyvben, amelyről bebizonyosodott, hogy csak a szerzőnek tulajdonítják a darabot, holott jóval később készült a dal. A mű Giulio Caccini *Ave Maria* című darabja (Albertné, 2016b, 24), azonban Vlagyimir Vavilov a szerző. Ugyanilyen különösnek tarthatjuk azt, hogyha egy ismert ária a zenehallgatási anyag (Verdi: *A végzet hatalma* című operájából), azonban átíratban szólal meg. A tankönyv nem közli az

eredeti mű szerzőjének nevét, és a mű címét, csak az átdolgozóét (Jean-Claude Petit: *Jean de Florette*). Az átdolgozás egy filmben hallható (Lassúné, 2017a, 15).

Számos induló szerepel zenehallgatási anyagként a tankönyvekben. Talán a legismertebb ezek közül Egressy Béni *Klapka-indulója* (Albertné, 2014, 20; 2016, 6). A mű eredetileg szólózongorára íródott, a címe eredetileg Komáromi induló. A művet Doppler Ferenc hangszerelte, később Thaly Kálmán szövege került a műhöz. Az indulókat ma általában fúvószenekarok adják elő, az eredeti mű azonban nem erre az apparátusra készült. Nehéz kinyomozni, hogy például Doppler *Kossuth-indulójának* eredeti változata milyen előadói apparátus számára készült, nem találtunk a szerző műjegyzékében erre adatot. A közismert *Isaszegi induló* Szuk Mátyás neve alatt jelenik meg, azonban az eredeti mű szerzője Gungl József, a cím pedig *Magyar induló*. Szuk Mátyás ezt a művet hangszerelte át, de Gungl neve nem szerepel a tankönyvben (Lassúné 2017b, 79).

A XIX. században a verbunkos muzsika megihlette a zeneszerzőket, így került a műfaj a népzeneből a műzenébe. Az egyik legismertebb szerző Rózsavölgyi Márk, aki kompozícióiban a verbunkos stílust alkalmazta. Sajnálatos módon egyetlen olyan műve sincs, amelynek a címe Verbunkos, bár így szerepel egy tankönyvben (Albertné 2016, 26). A műfaj valóban a verbunkos, de szükséges pontosítani a címet, hogy azonosítható legyen a mű. A tankönyvek nem engedhetnek a minőségből, minden szempont alapján tüzetesen szükséges átvizsgálni a tankönyv tartalmát. Egy újabb kiadás előtt érdemes átnézni a tankönyv zenehallgatási anyagát, és olyan műveket kínálni a tanulóknak, amelyek eredete, hangszerelése tisztázott⁴⁴.

⁴⁴ Az alsó tagozatos tankönyvek zenehallgatási anyagának rövid elemzése az Iskolakultúra 2020. évi 3. számában már megjelent (Lehotka Ildikó (2020): Zenehallgatási anyag és az ehhez kapcsolódó megfigyelési szempontok az alsó tagozat általános tantervű osztályainak ének-zene tankönyvei alapján)

3.11. A zenehallgatás különféle tantárgyakba történő integrálása az általános iskolai és a középiskolai kerettantervek alapján

A művészeti tantárgyak integrációja minden tantárggyal megvalósulhat. Az ének-zene, a vizuális kultúra, illetve a középiskola tantárgyai közé sorolt a mozgóképkultúra és médiaismeret olyan kapcsolódási lehetőségeket kínál, amelyek a tanulók számára tágabb perspektívát nyújtanak, más szemszögből láttatnak egy-egy tény, problémát, kérdést.

Tanterv- és dokumentumelemzéssel vizsgáljuk azt, hogy milyen lehetséges kapcsolódási pontokat javasol a 2012-es kerettanterv a különféle tantárgyak és az ének-zene között, illetve hogyan jelenik meg az ének-zene tantárgyi leírásánál az egyéb tantárgyakkal lehetséges közös pont. Külön vizsgáljuk az alsó, a felső tagozat és a középiskola tantárgyi kapcsolódási pontjait, amelyeket táblázatokba rendeztünk.

3.11.1. Az integráció fogalmának rövid bemutatása

Az integráció tulajdonképpen a tantárgyak közötti kapcsolatteremtés. A szakkifejezést nehéz pontosan definiálni, hiszen az integrációt jelentheti a komplexitás, a koordináció (korreláció), a koncentráció, a kooperáció valamint a centralizáció (Salamon–Sebestyén, 1982; Gordos 1977, idézi Chrappán, 1998). Az integráció fogalmának meghatározására számos példát találunk, de a szerteágazó, és több módon kapcsolódó fogalom pontos leírása helyett álljon itt még két vélemény: „Az integráció olyan gyűjtőfogalom, amelybe nagyon sokféle didaktikai nézet és tantervi modell belefér” (Chrappán, 1998). Horváth Zsuzsanna szerint egyre több olyan „tudáshalmaz” van, amely több tantárgy keretei közé is illeszkedhet (Kerber, 2002).

Érdemes áttekinteni azt, hogy az előbb említetteken kívül mit tekinthetünk integrációnak, illetve azt, hogy a milyen fogalmi előzményei voltak a ma integrációnak nevezett fogalomcsaládnak. A **tantárgyi koordináció (korreláció)** az integráció első megjelenési formája. Általában a tantárgyakban szereplő tananyag időbeli oktatását hozzák egyensúlyba a tanárok az azonos évfolyamokban. A két (vagy több) tantárgy anyaga közötti kapcsolódásban nincs alá- vagy fölérendeltségi viszony, „célja az átfedések kiküszöbölése és a más tantárgyban tanultak új szempontú megerősítése” (Mátrai, 1985, 433, idézi Chrappán, 1998). A koordináció vagy korreláció lényege tehát az, hogy a tanárok maguk keresik a tantárgyak közötti lehetséges kapcsolatokat (Chrappán, 1998).

A **tantárgyi koncentráció** fogalma a legkorábbi a szakirodalomban, amely az integráció témakörébe tartozik. A fogalom szakirodalmi megjelenésekor az integráció mint terminus technicus azonban még nem létezett. A tantárgyi koncentráció erőteljesebb kapcsolatot feltételez a tantárgyak között, mint a koordináció, hiszen a tanterv tervezésekor kiemelik a tantárgyak közötti azonosságokat, kapcsolódási pontokat.

A **tantárgyblokk** mint „*tantárgyi-tantervi egység*” a tantárgyi koncentráció legmagasabb formája, amely két vagy több tantárgy összevonását jelenti. A tantárgyblokkban általában nem a tantárgyak neve szerepel, azonban egy közös elv (például tartalmi vagy szerkezeti egység) szerint épül fel a tananyag. Ilyen blokk lehet a természetismeret tantárgy, amely például a fizikát és a kémiát, vagy a kémiát és a biológiát rendezi egy terület köré. A tantárgyblokkban tehát felismerhető az, hogy hol húzódnak meg a tantárgyak határai.

Az integráció – ahogy korábban említettük – elveti a hagyományos diszciplináris felosztást, valamint egy közös vonás alapján rendezi egységbe a tananyagot. Több (általában természettudományos) tantárgyat egyesítve mutatja be a tudományág(ak) kapcsolatát, így a különböző tantárgyak különbségei kevesebb hangsúlyt kapnak. Az **integráló (szintetizáló) tárgyak** azok, amelyeket korábban önálló tantárgyként tanítottak, később egy új tantárgy keretén belül újraalkotva, szintetizálva jelenik meg a tudásanyag. Ilyen tantárgy volt a *világnézetünk alapjai* elnevezésű, vagy a napjainkban is létező *osztályfőnöki óra* (Nagy, 1984, 130, idézi Chrappán, 1998).

Az **integrált tantárgy** fogalmának leírására több meghatározás is született. Ballér szerint olyan tantárgy, amely különböző tudományterületek tudásanyagát ötvözi, egyúttal megszünteti az „*alkotóelemek önálló struktúráját*” (Ballér, 1978, 53). Gáspár szerint az integrált tantárgyak tárgyösszevonásként működnek, szerinte a komplex tárgyak rálátást biztosítanak egy-egy problémára (Gáspár, 1981, 94, idézi Chrappán, 1998). Kárpáti véleménye szerint az integrációval új tantárgy(ak) jön(nek) létre, olyan módon, hogy egy azonos elv köré csoportosul a részterületek tudásanyaga (Kárpáti 1988, 145, idézi Chrappán, 1998). Másutt Kárpáti az „*integrált (koncentrált, komplex, tehát nem vagy nem csak szaktárgyi) nevelési-oktatási modellek*” mellett foglal állást. Chrappán Kárpáti gondolataival kapcsolatban azt írja, hogy a művészeti tárgyak – amelyek a legösszetettebbek – kapcsán érthető ez a vélemény. A művészeti tárgyakat nehéz olyan módon integrálni, ahogyan például a természettudományos tantárgyakat (Chrappán, 1998).

A **komplex tantárgy** Chrappán szerint az integráció legmagasabb foka. Gyakran keveredik, vagy szinonimaként szerepel a komplex tantárgy és az integráció fogalma,

azonban Chrappán rámutat arra is, hogy az integrációt erőteljesebbnek vélik néhányan, mint a komplex tárgyat. Ballér a komplex tárgy egyik példajaként a magyar nyelv és irodalmat nevezi meg, hiszen a tantárgy nem csak a két említett tudományágat, hanem nyelv- és irodalomtörténetet, világirodalmat, műelemzést, filmesztétikát (média és mozgóképkultúra) is magába foglalja (Ballér, 1987, 55). Ballér ugyan nem nevezi meg a rajz- és vizuális kultúrát és az ének-zenét, azonban a két tantárgy nagyon szemléletesen mutathat rá egy-egy tárgyalt témakörre. Gáspár szerint a komplex tárgyak ismérve az, hogy a „*komplex tudományok komplex rendszereket vizsgálnak*”, problémacentrikusak, valamint beletartoznak mindazok a tudományos ismeretek, amelyek a vizsgált problémakörhöz tartoznak (Chrappán, 1998).

A *művészetek* műveltségterület tantárgyai – a dráma és tánc, a mozgóképkultúra és médiaismeret, és különösen a vizuális kultúra, valamint az ének-zene számos lehetőséget kínál ahhoz, hogy egy-egy tantárgy témakörének kiegészítéséhez művészeti alkotásokat is felhasználhassak a pedagógusok. Míg az integráció leginkább a természettudományos területeken jelenik meg, addig a művészeti ágak ezeken a területeken integrálódhatnak a legkevésbé. Azonban a későbbi összehasonlító táblázatokból láthatjuk, hogy vannak kapcsolódási lehetőségek a természettudományos tantárgyak és az ének-zene, azon belül a zenehallgatás között.

3.11.2. Az integráció lehetősége a 2012-es Nemzeti alaptanterv és a kerettantervek tükrében

1995-ben jelent meg az első Nemzeti alaptanterv (NAT), a hazai oktatás fontos dokumentuma, amely már kétpólusú, a központi (országos) és helyi (területi) oktatási folyamatot szabályozta (Ballér, 1996, 150). Az első, majd a 2003-ban, 2007-ben és 2012-ben átdolgozott Nemzeti alaptanterv egyik újdonsága az, hogy már nem elsősorban tantárgyakba, hanem tíz műveltségterületbe (magyar nyelv és irodalom; idegen nyelvek; matematika; ember és társadalom; ember és természet; földünk – környezetünk; művészetek; informatika; életvitel és gyakorlat; testnevelés és sport) rendezi a közműveltségi tartalmakat.

Később a 2012-es kormányrendelet 5. §-a felsorolja a kerettantervek elkészítésére, kiadására és alkalmazására vonatkozó szabályokat, amelyek között a tantárgyközi tudás is szerepel. A kerettantervek – igazodva a jogszabályhoz – tantárgyi leírása és követelményrendszere számos kapcsolódási lehetőséget kínál a tantárgyak között. „*Az integratív szemléletet erősítették azok a közös követelmények (kereszttervek), amelyek*

arra voltak hivatottak, hogy a műveltségi területek között erősebb konzisztenciát biztosítsanak” (Vass – Perjés, 2009, 84). A műveltségterületeken belül megmaradt a diszciplináris felosztás, azonban tágabb teret adott a tantárgyi kapcsolódáshoz.

3.11.3. A zenehallgatás integrálása az alsó tagozat kerettantervi ajánlása alapján

A kerettanterv kétéves ciklusokra bontva ismerteti többek között a különféle tantárgyak ismeretanyagát, a követelményeket, az előzetes tudást, a kulcsfogalmakat. Minden tantárgyi leírásnál szerepel az, hogy milyen kapcsolódási pontok mentén találkozhatnak a tantárgyak. Ha áttekintjük az alsó és felső tagozat tantárgyi leírásait, és az ezekhez kapcsolódó ének-zenei vonatkozásokat, akkor azt látjuk, hogy a magasabb évfolyamokban több a lehetséges kapcsolódási pont, mint az 1-2. osztályban. Ennek az oka az, hogy az oktatásba lépő gyermekek tudását meg kell alapozni, közös szintre szükséges emelni, amelyre majd épülhetnek az újabb ismeretek. A gyermekek tudása fokozatosan és folyamatosan bővül, így az ismeretek összekapcsolása is megtörténik.

A kerettanterv szerint az alsó tagozaton szereplő tantárgyak közül kettőnek, az erkölcstannak, valamint a technika, életvitel és gyakorlat tantárgynak egyáltalán nincs az ének-zenéhez kapcsolódási pontja. Úgy véljük, hogy ezekhez a tantárgyakhoz is található olyan zenemű vagy zenei részlet, amely illeszkedik az adott tantárgy tanítási anyagába. Az erkölcstan tárgyhoz például olyan népdalok kapcsolódhatnak, amelyekben a családi kapcsolatokról (Kodály: *Kállai kettős – Nem vagyok én senkinek sem adósa, adósa*), az ünnepekről, emberi tulajdonságokról (Bartók: *Leánycsúfoló; Legénycsúfoló*) mesélnek. Az idegen nyelv leírásában az ének-zenei kapcsolódási pont a zenehallgatás, a 4. osztályos informatika tárgy is csak egyetlen ponton találkozik az ének-zenével, ez pedig a népdalok meghallgatása.

Áttanulmányozva a javaslatot, azt láthatjuk, hogy néhány tantárgynál csak az alapvető tudásanyag szerepel kapcsolódási pontként. Az első két osztály legtöbbször ajánlott kapcsolódási pontja a ritmus, és az ehhez kapcsolódó fogalmak, például a tempó, a taps, a metronóm, az ütem, a ritmikai ismeretek, a ritmushangszerek, a ritmusosztinató. Elsőként azt említjük meg, hogy a magyar népzene kiemelt kapcsolódási pontként értelmezhető a kerettantervek tükrében. A magyar népi kultúra megismerése már az első osztályba lépéskor elkezdődik, és a középiskolai tanulmányok alatt is folytatódik. A hangszeres és énekes népzene, népi gyermekjáték mint kapcsolódási pont a dráma és tánc, és a matematika

kivételével minden tantárgynál megjelenik, a néptánc a vizuális kultúra tantárgy keretén belül kerül említésre.

A 3-4.osztályos környezetismeret tantárgy kínálja a legtöbb kapcsolódási pontot. Az ajánlás valóban érdekes, és nem sablonos, valamint egy megfelelő mű kiválasztásával a helyi tantervhez is igazodik. A kerettanterv ajánl olyan tartalmú műveket (de nem konkrét darabokat), amelyek *Magyarországhoz, illetve a nagy tájegységekhez vagy a lakóhelyhez köthetőek*, vagy olyan *gunyoros népdalokat, amelyek egy-egy testi tulajdonságot karikíroznak*. Szerepel a javaslatban a kenyérsütéssel kapcsolatos, vagy a hajózáshoz kötődő dal, illetve olyan dalok, amelyekben az *emberi konfliktus* jelenik meg.

A magyar nyelv és irodalom tantárgy leírása sajnálatos módon meglepően kevés kapcsolódási pontot javasol. Az irodalom rendkívül sok lehetőséget kínál a művészeti tárgyak felé, hiszen az irodalom maga is művészeti ág. A tantárgy kapcsolódási pontjai például a helyes légzéstechnikát, a ritmust, tempót nevezik meg, illetve egy adott dallamhoz szöveg alkotását javasolják. Zenehallgatási anyagot nem találunk, azonban a népdalok szövegének megfigyeltetése szerepel a javaslatban. Úgy véljük, hogy a kapcsolódási pontok közlését érdemes kibővíteni, például olyan nép- és gyermekdalokkal, amelyekből népdalfeldolgozások születtek.

A vizuális kultúra kapcsolódási pontjai között az emocionális érzékenység és a teljes figyelem kialakításának fejlesztése egyaránt szerepel, véleményünk szerint mindkét fejlesztési terület bevonható a többi tantárgy feladatai közé. Művészeti tantárgyként a vizuális kultúra és az ének-zene tantárgy kapcsolódási pontjai szinte végtelenek.

A tantárgyi leírásokat összegezve a zenehallgatás fogalma háromszor szerepel, méghozzá az idegen nyelv, a tánc és mozgás, illetve az informatika tantárgynál. Mivel nincs lebontva az ajánlott ének-zenei kapcsolódás a zenetanítás részfeladatai szerint, ezért a táblázatban csak a zenehallgatással kapcsolatos javaslatok szerepelnek. Bár a közös éneklés is a zenehallgatás kategóriájába tartozik, de ezeket nem emeltük ki. Műmegnevezés egyetlen tantárgynál szerepel, a környezetismeret tantárgyi leírásának kapcsolódási pontja *Az állatok farsangja*, de a szerző neve (Saint-Saëns) nincs feltüntetve.

8. táblázat: Az ének-zene tantárgy kapcsolódási pontjai az alsó tagozatos tantárgyakhoz

magyar nyelv és irodalom	<p>1-2. osztály zeneművek tartalma, irodalmi kapcsolatok zeneművek tartalma, cselekménye szereplők jellemábrázolása</p> <p>3-4. osztály mondatszerkezetek - kérdés és felelet memóriafejlesztés, hangszín, hangerő zeneművek tartalma, cselekménye, szereplők jellemábrázolása</p>	A A A	B
matematika	<p>1-2. osztály</p> <p>3-4. osztály elemző képesség fejlesztése</p>	- A	-
erkölcstan	<p>1-2. osztály</p> <p>3-4. osztály zeneművek erkölcsi tartalma, üzenete, viselkedési normák a zeneművekben</p>	- A	-
környezet-ismeret	<p>1-2. osztály természeti képek, évszakok, állatok tájékozódás térben, irányok természetünk és környezetünk hangjai, hangutánzás környezetünk, állatok, növények a gyermekdalokban, népdalokban</p> <p>3-4. osztály</p>	A A A -	B B -
dráma és tánc	<p>1-2. osztály népi gyermekjátékok drámai történései, népdal és néptánc kapcsolata dalszövegekhez kapcsolódó dramatizált előadás, szabad mozgásos improvizáció. cselekményes programzenék, mese, meseszereplők, dramatizált megjelenítés, pl. bábozás, pantomim</p> <p>3-4. osztály népdal és néptánc kapcsolata, népszokások dramatizált előadása önkifejezés erősítése, néptánc tánc és szabad mozgás, improvizáció, dramatizált előadás tánclépés-kombinációk cselekményes zenék, programzenék dramatizált megjelenítése, pl. bábozás, pantomim</p>	A A A A A A	B B B B B B
vizuális kultúra	<p>1-2. osztály a népi tárgykultúra zenével kapcsolatos élmények vizuális megjelenítése ritmus a vizuális kultúrában</p> <p>3-4. osztály népdal és néptánc kapcsolata, népszokások dramatizált előadása zenei élmények vizuális megjelenítése kreativitás, manuális készség fejlesztése a népi tárgykultúra jellemző példáinak ismerete. Tárgyak, épületek ornamentikája; népzene, illetve műzene díszítései arányok, formák megfigyelése; szimmetria, aszimmetria; hangszerkészítés, bábkészítés</p>	A A A A A A	B B B B B B
testnevelés és sport	<p>1-2. osztály mozgás, tánc, játék, mozgáskoordináció mozgás-improvizáció</p> <p>3-4. osztály</p>	A -	B B -

Forrás: saját szerkesztés

Úgy véljük, hogy néhány tantárgynál érdemes lenne több kapcsolódási lehetőséget feltüntetni a kerettantervben, illetve olyan bőséges és gondolatébresztő javaslatokat ajánlani, amelyek a már említett környezetismeret tantárgy leírásában szerepel. Szintén érdemes lenne mind tartalmában, mind minőségében egységessé tenni a különféle tantárgyakhoz rendelt zenei kapcsolódási pontokat.

3.11.4. Az ének-zene tantárgy zenehallgatási tevékenységének egyéb tantárgyakhoz kapcsolódó lehetőségei az alsó tagozaton

Az előbbiekben a különféle tantárgyakhoz javasolt ének-zenei kapcsolódási pontokat vizsgáltuk. Hogy teljesebb képet kaphassunk, ezért a következőkben azt keressük, hogy az ének-zene tantárgyi leírásában milyen kapcsolódási pontokat találunk az évfolyamokban előírt tantárgyakkal. Az ének-zene két kerettantervi leírást, „A”, illetve „B” változatot tartalmaz, mindkét változat kapcsolódási pontjait táblázatba mellékeljük. A következőkben kiemeljük a legfontosabb jellemzőket.

Az ének-zene és a magyar irodalom tantárgy több ponton kapcsolódik, mint a magyar irodalom és az ének-zene, például szerepel a szókincsbővítés, a zeneművek tartalma, az irodalmi kapcsolatok, illetve a memóriafejlesztés. A dráma és tánc szintén nagyobb súllyal szerepel az ének-zene kapcsolódási pontjának leírásakor, hiszen a népdal, a néptánc mellett szabad mozgásos improvizáció, dramatizált előadás, valamint bábozás és pantomim is szerepel az ajánlásban. Az utóbbi két tevékenységi forma beemelése rendkívül jó, hiszen sokáig emlékezetes marad a gyermekek számára a bábozás és a pantomim. A vizuális kultúra mint kapcsolódási pont a népművészetet, azon belül a népi tárgykultúrát, a népdalt, a népzene, a népszokások megismerését javasolja. Természetesen a zenével kapcsolatos élmények vizuális megjelenítése is része a lehetséges kapcsolódásnak, valamint a kreativitás, a manuális készség fejlesztése, így a hangszer- és bábkészítés is megvalósítható az ének-zene órákon (vagy házi feladatként is szerepelhet).

A matematika kevés szálon köthető az ének-zenéhez a kerettanterv szerint, ezzel ellentétben az erkölcsstan (amelynek a tantárgyi leírásakor nem volt az ének-zenével lehetséges kapcsolódási pontja) a 3-4. évfolyamban izgalmas kapcsolódási pontokat szerepeltet. Érdemes kihasználni a zeneművek adta lehetőségeket a beszélgetésre, vizsgálni az erkölcsi tartalmat, a szereplők viselkedését, a művek ilyen témájú üzenetét.

Az ének-zene és a környezetismeret kapcsolódása jóval kevesebb lehetőséget kínál a kerettanterv szerint, mint a korábban említett elemzésben: olyannyira, hogy a 3-4. osztály

„A” és „B” változatában egyetlen javaslatot sem látunk. Az első két osztály kapcsolódási pontja a természeti képeket, az évszakokat, az állatokat, a környezetünk hangjait, a hangutánzást említi meg. A *tájékozódás térben, irányok* javaslat valószínűsíthetően a zongora billentyűzetére, illetve a kottaképre utal.

9. táblázat: Az alsó tagozatos tantárgyak kapcsolódási pontjai az ének-zenéhez

magyar nyelv és irodalom	<u>1-2. osztály</u> ritmus, tempó, dallam hallásfejlesztés <u>3-4. osztály</u> a népdalok szövege (kifejező eszközök, nyelvi fordulatok, motívumok, természeti képek)
idegen nyelv	ajánlott témakör – zenehallgatás
matematika	<u>1-2. osztály</u> ritmus, taps függvények, az analízis elemei – periodikusság zenei motívumokban geometria – időtartam mérése egységes tempójú mozgással, hanggal, szabványegységekkel <u>3-4. osztály</u> dallammotívumok sorba rendezése geometria – körjátékok
erkölcsan	-
környezetismeret	<u>1-2. osztály</u> a ritmus szerepe a zenében tűzzel kapcsolatos dalok az étkezéssel kapcsolatos dalok <i>Az állatok farsangja</i> , dalok állatokkal kapcsolatosan <u>3-4. osztály</u> ütem, ritmus, metronóm Magyarországhoz, illetve az egyes nagy tájegységekhez vagy a lakóhelyhez köthető népdalok, zeneművek gunyoros népdalok, amelyek egy-egy testi tulajdonságot karikíroznak a hangszerek hangja, hangmagasság; a hajózáshoz kötődő dalok emberi konfliktusok megjelenése dalokban népdalok, zeneművek a ló és ember kapcsolatáról, a ritmus és a mozgás kapcsolata (táncok). a kenyérsütéssel, illetve az egyes élőlényekkel kapcsolatos dalok
vizuális kultúra	<u>1-2. osztály</u> emberi hang, tárgyak hangja, zörejek megkülönböztetése hangerő, hangszín, ritmus szerint Cselekményes dalanyag, dramatizált előadás. Ritmus, hangszín, hangmagasság, zene és zörej Emocionális érzékenység fejlesztése. A teljes figyelem kialakításának fejlesztése. Tapasztalat a zenei jelenségekről Népzene énekléssel, ritmikus mozgással, néptáncal. Hangszerek <u>3-4. osztály</u> A teljes figyelem kialakításának fejlesztése. Hangszín-érzelem, különböző élethelyzetben más a hangunk Azonosság, hasonlóság, variáció felismerése. Ritmushangszerek, ritmikai többszólamúság
technika, életvitel és gyak.	-

testnevelés és sport	<u>1-2. osztály</u> magyar népi mondókák, népi gyermekjátékok, improvizáció, ritmikai ismeretek <u>3-4. osztály</u> magyar népi mondókák, népi gyermekjátékok, mozgásos improvizáció, ritmikai ismeretek
dráma és tánc	<u>1-2. osztály</u> Ritmusos énekes gyakorlatok, alapritmusok, ütemek Ünnepekhez kapcsolódó dalsokor <u>3-4. osztály</u> Ritmusos énekes gyakorlatok, alapritmusok, ütemek, ritmushangszerek.
tánc és mozgás	<u>1-2. osztály</u> népzenei anyag, népi gyermekjátékok ritmushangszerek, ritmikai többszólamúság, dallam- és ritmusosztinató, koordinációs gyakorlatok hallás utáni daltanulás, zenehallgatás <u>3-4. osztály</u> népzenei anyag, népi gyermekjátékok énekléssel zenei játékok, ritmusos és énekes szabad rögtönzések
informatika	<u>4. osztály</u> népdalok meghallgatása

Forrás: saját szerkesztés

Végül megjegyezzük, hogy három tantárgy, így az idegen nyelv, a technika és életvitel, valamint az informatika nem szerepel az ének-zene kapcsolódási pontjai között.

3.11.5. A zenehallgatás integrálása a felső tagozat kerettantervi ajánlása alapján

A felső tagozatba lépő tanulók új tudományágakkal, tantárgyakkal ismerkednek meg. Bővül a tanulók ismerete, tudásanyaga, világlátásuk egyre differenciáltabb.

A népzene kiemelten szerepel kapcsolódási pontként: a magyar nyelv és irodalom, a történelem, a társadalmi és állampolgári ismeretek, a hon- és népismeret, valamint a vizuális kultúra része lehet a népzene. A népi gyermekdalok, népi gyermekjátékok mellett a népi tánczene, a néptánc, a néphagyomány megismerése is szerepel a hon- és népismeret, valamint a dráma és tánc kapcsolódási pontjaként.

A felső tagozatos történelem, társadalmi és állampolgári ismeretek tantárgy bőséges lehetőséget kínál a történelmi korszakok művészeti, így a zenei vonatkozásának megismertetéséhez. A négy tanév alatt a tanulók nem csak a történelmi eseményeket ismerhetik meg, hanem átfogó képet is kaphatnak a zeneirodalom alkotásairól, a zenei korszakokról. Éppúgy szerepel kapcsolódási pontként a gregorián zene, mint a török és kuruc kor népdalai, katonanóták archív felvételről, vagy a 20. századi nagy zeneszerzők művei, mint John Williams filmzenéi (a két ismertetett példa a *Csillagok háborúja* és a *Harry Potter* – a történelmi kapcsolódást kétségesnek érezzük).

A biológia tantárgy kapcsolódási pontjaként csak a „B” változat közöl zenei vonatkozást, amely tartalmazza a hallás utáni daltanulást, a zenei memória és a belső hallás fejlesztését, valamint Beethoven élete is szerepel. (A többi, illetve néhány zeneszerző élete nem kapcsolódási pont. Vajon miért Beethovenre esett a választás? Talán siketsége miatt? A zeneszerzők a zeneszerzéshez elsődlegesen belső hallásukra támaszkodnak.) Úgy gondoljuk, hogy az első három feladat a tanítás és a tanulás időigényessége miatt kevésbé tartozik a biológiaórán megvalósítható tevékenységek közé. A zenei memória és a belső hallás fejlesztése (az 5-6. osztályos dráma és tánc tantárgy is közli a belső hallás fejlesztését kapcsolódási pontként) hosszú folyamat, ezért sem tarthatjuk a biológia tantárgy keretén belül kivitelezhető feladatnak.

10. táblázat: *A felső tagozatos tantárgyak kapcsolódási pontjai az ének-zenéhez*

magyar nyelv és irodalom	<p><u>5-6. osztály</u> ritmusérzék fejlesztése, ritmizálás mitológiai és biblikus témák a zenében, a képzőművészetben népdal, népballada népdalok felidézése megzenésített versek énekelte népdalok énekelte versek variáció; zenei műfajok, zenei elemek, pl. tempó, karakter, dallam, hangszín, dinamika, tonalitás, formai megoldások</p> <p><u>7-8. osztály</u> beszédhang, énekhang, beszédtempó, ritmus régie és új stílusú népdalok ritmusok, ritmusfajták azonosítása a zenei romantika dallam- és ritmusvariációk; énekelte versek, ritmushatások; a rockzene néhány jellemzője a populáris kultúra műfajai, jellemzői zenei stílusok, műfajok ismerete – dal, kánon, kórusmű, szimfónia, más hangszeres és zenekari művek, opera zenehallgatás, zenei műfajok, tipikus zenei elemek; megzenésített versek kortárs zene; ritmusérzék, dallami készségek, többszólamú és harmonikus hallás, formaérzék zenei divatok korszakok, korstílusok elnevezése, néhány alkotó és műve</p>
idegen nyelv	<p><u>5-6.; 7-8. osztály</u> zenehallgatás</p>
matematika	<p><u>5-6. osztály</u> a törtszámok és a hangjegyek értékének kapcsolata ismétlődő ritmus</p>
történelem, társadalmi és állampolgári ismeretek	<p><u>5-6. osztály</u> gregorián énekek, a reneszánsz zene a magyar népzene régie rétege és új stílusú népdalai, a népi tánczene reneszánsz zene Mátyás király udvarából a barokk és a klasszikus zene néhány mestere</p>

	<p>népdalok a török korból, kuruc dalok. A barokk zene. A tárogató Marseillaise, a nagy romantika mesterei. Erkel: Himnusz; Egressy Béni: Szózat; 1848-as dalok</p> <p><u>7-8. osztály</u> Liszt Ferenc zenéje. A kort idéző híres operarészletek katonanóták archív felvételekről neoklasszicizmus (pl. Sztravinskij: Pulcinella) Kodály Zoltán és Bartók Béla zeneszerzői jelentősége Penderecki: Hiroshima emlékezete; Britten, Ligeti György John Cage. Emerson – Lake – Palmer: Egy kiállítás képei; John Williams: filmzenék (pl. Csillagok háborúja, Harry Potter)</p>
hon- és népismeret	<p><u>5. osztály</u> népi gyermekdalok, népi gyermekjátékok a magyar népzene régi rétegű és új stílusú népdalai, a népi tánczene</p>
erkölcstan	-
természetismeret	-
biológia	<p><u>7-8. osztály „B” változat</u> hallás utáni daltanulás, a zenei memória fejlesztése; a belső hallás fejlesztése</p>
fizika	<p><u>7-8. osztály „A” változat</u> hangszerek, hangszercsoportok, az emberi énekhang fajtái</p>
kémia	<p><u>7-8. osztály „A” változat</u> a mérgezés, illetve altatószer mint operatéma (heavy) metal zene</p>
földrajz	-
dráma és tánc	<p><u>5-6. osztály</u> a belső hallás készség irányú fejlesztése. Elvárható: nehezebb ritmusképletek, ütemfajták a tánc tanulása során megismerhető a helyi vagy a nemzetiségi (nép)hagyomány, s mindez hatékonyan járulhat hozzá a közösségi tudat és az önazonosság erősítéséhez nemzetiségeink hagyományai és néptáncai</p>
vizuális kultúra	<p><u>5-6. osztály</u> zenei élmény feldolgozása zenetörténeti és zeneirodalmi alapismeretek a befogadói hozzáállás fejlesztése céljából zenei stílusok és formák népzene <u>7-8. osztály</u> a zenei és vizuális élmények kapcsolata. Zenei kompozíció művészettörténeti és zenetörténeti összefüggések a hangsúlyozás, nyomatékosítás eszközei a társművészetekben népdalok, hangszeres népzene</p>
informatika	<p><u>5-6. osztály</u> a tantárgyak által használt jelölésrendszerek ismerete <u>7-8. osztály</u> tantárgyak tananyagainak egyéni vagy csoportos feldolgozása, a produktum bemutatása multimédiás eszközökkel. többféle megoldási mód keresése, az alternatív megoldások összevetése</p>
techn, életvitel	-
testnevelés és sport	<p>ritmusgyakorlatok, ritmusok ritmus és tempó</p>

Forrás: saját szerkesztés

3.11.6. Az ének-zene tantárgy zenehallgatási tevékenységének egyéb tantárgyakhoz kapcsolódó lehetőségei a felső tagozaton

Az 5-6. osztály magyar nyelv és irodalomhoz illeszkedő kapcsolódási pontjai között megtalálható a szóbeli megnyilvánulás fejlesztésére irányuló törekvés, például a verbális kifejezőkészség fejlesztése, a verssorok ritmizálása, vagy a szövegértelmezés. Kiváló kapcsolódási pontként értelmezhetjük a zene és irodalom közötti párhuzamot. A 7-8. osztály kapcsolódási anyagában már a történelmi kronológia, így a középkor, romantika, valamint a világi és egyházi költészet is szerepel.

A történelem, társadalmi és állampolgári ismeretek tantárgyhoz kapcsolódóan megtaláljuk a leírásban a magyar történelmi és történelmi énekeket, a történelmi és irodalmi párhuzamokat egyaránt. Az 5-6. osztályos tanulmányok során a történelmi korok, korstílusok rálátást adnak a két tantárgy kapcsolatára. A 7-8. osztály kapcsolódási pontja a zeneirodalmi alkotások történelmi kapcsolatát, a történelmi és művészeti összefüggést javasolja, az utóbbit a „B” változatban szerepelteti a kerettanterv.

Az erkölcsstan tárgya a szöveg, illetve a zeneművek erkölcsi tartalmának vizsgálatát javasolja. A dráma és tánc tantárgy a népdal, a népzene, a stilizált táncok lépéseit, valamint a reneszánsz táncok, a táncformák, illetve a zenés színpadi művek cselekményét közli kapcsolódási pontként az „A” változatban. A reneszánsz táncok mellett érdemes lehet más zenei korszak tánc típusait is bemutatni. Mindkét változatban szerepelnek a nép- és műzenében szereplő táncjátékok.

A matematika és a zene közös pontjaként az absztrakt gondolkodás fejlesztését és a törték fogalmának mindkét tantárgyban történő megfeleltetését közli a kerettanterv az 5-8. osztály anyagának leírásában. A vizuális kultúra tantárgy kapcsolódási pontja az önkifejezés, az érzelmek kifejezése, emellett a művészettörténelmi stíluskorszakok megismertetése. Az 5-6. osztály tantárgyi leírásának „B” változatában szerepel a népművészeti stílusok, motívumok megismertetése.

Az idegen nyelvek kapcsolódási pontja az adott nyelven történő éneklés, vagy egy mű meghallgatása. A „B” változat a német nyelvű dalok szövegének helyes kiejtését közli, valamint három művészettörténelmi korszak dalainak eredeti nyelvű megszólaltatását. A földrajz tantárgy csak a „B” változathoz közöl kapcsolódási pontot, ez pedig a következő: *európai népek és más kontinensek zenéje*. Ebben az esetben is érdemes lenne néhány műcímet említeni.

A biológia, a kémia és a fizika tantárgyakhoz nem szerepel kapcsolódási pont.

11. táblázat: Az ének-zene tantárgy kapcsolódási pontjai a felső tagozatos tantárgyakhoz. "A" és „B” változat

magyar nyelv és irodalom	<p>5-6. osztály kérdés és felelet, versek ritmusa, szótagszáma, verssorok ritmizálása. jelek és jelrendszerek ismerete magyar történelmi énekek, irodalmi párhuzamok</p> <p>7-8. osztály középkori világi költészet, nemzeti romantika, romantikus vers, szövegelemzés romantikus és kortárs költészet, szövegelemzés régies kifejezések, szövegértés. középkori egyházi és világi költészet, szövegelemzés</p>	A A A A A A A	B B B B B B
történelem, társadalmi és állampolgári ismeretek	<p>5-6. osztály magyar történelmi énekek és a magyar történelem párhuzamai magyar történelmi énekek, irodalmi párhuzamok történelmi korok, korstílusok</p> <p>7-8. osztály zeneirodalmi alkotások történelmi kapcsolata zeneirodalmi alkotások történelmi és művészettörténelmi összefüggései</p>	A A A	B B B
erkölcstan	<p>5-6. osztály mű (szöveg) értelmezése erkölcsi szempontok alapján zeneművek erkölcsi tartalma, üzenete, viselkedési normák zeneművek erkölcsi tartalma, üzenete, emberi érzések széles skálája (szeretet, gyűlölet, hűség, igazság, elválás, hősiesség stb.)</p> <p>7-8. osztály műalkotások erkölcsi üzenete</p>	A A A	B B B
dráma és tánc	<p>5-6. osztály népdal-néptánc, hangszeres népzene, a tánc funkciója stilizált tánclépések táncjátékok a nép- és műzenében reneszánsz táncok, táncformák, zenés játék, opera cselekménye</p>	A A A A	B
matematika	<p>5-6. osztály absztrakt gondolkodás fejlesztése</p> <p>7-8. osztály absztrakt gondolkodás fejlesztése párhuzam, tükrözés, arányok</p>	A A	B
vizuális kultúra	<p>5-6. osztály önkifejezés, érzelmek kifejezése többféle eszközzel vizuális jelek és jelzések használata művészettörténelmi stíluskorszakok szimmetriát, aszimmetriát, ismétlődő, visszatérő elemeket ábrázoló alkotások népművészeti motívumok összehasonlítása, szimmetriát, aszimmetriát, ismétlődő, visszatérő elemeket ábrázoló alkotások. népművészeti stílusok</p> <p>7-8. osztály önkifejezés, érzelmek kifejezése többféle eszközzel művészettörténelmi stíluskorszakok és stílusirányzatok tükrözés, szimmetria, aszimmetria, aranymetszés</p>	A A A A A A	B B B B B B
idegen nyelvek	<p>7-8. osztály énekes művek eredeti nyelven német nyelv: dalok szövegének helyes kiejtése. Szövegértés középkori, reneszánsz énekek, barokk művek, műrészletek, más népek dalai eredeti nyelven. helyes kiejtés, szövegértés</p>	A A	B B
földrajz	európai népek és más kontinensek népeinek zenéje		B

Forrás: saját szerkesztés

3.11.7. A zenehallgatás integrálása a középiskolákban a kerettantervi ajánlás alapján

A középiskolai tantárgyakhoz szintén javasol a kerettanterv kapcsolódási pontokat. A legtöbb integrációs lehetőséget a magyar irodalom tantárgynál találjuk, hiszen a tantárgy heti óraszámja igen magas (a nyelvtan tantárgyhoz nem tartozik kapcsolódási lehetőség). Műveket, műcímeket nem közöl a kerettanterv, csak korszakokat, illetve zeneszerzőket, azonban rálátást kaphatnak a tanulók egy-egy korszak művészeti életére is. Mindkét kerettantervi változat esetében összevetettük az *Ismeretek, fejlesztési követelmények* ajánlásait, valamint az irodalom tananyag egységét. Túlságosan általánosnak tartjuk kapcsolódási pontként a „zene néhány alkotása”, vagy a „zenehallgatás” megjelölést. Hasznosnak tartanánk azt, hogy a nem ének-zene szakot végzett tanárok egy-egy, a kerettantervben szereplő mű segítségével világítsák meg a korszak jellegzetes zenei stílusjegyeit, hangzásvilágát. Török Ágnes tanulmánya a 9. osztályos irodalom és ének-zene tantárgy⁴⁵ lehetséges kapcsolódási pontjait mutatja be, és rövid, de igen tömör elemzéseket is közöl a művekről (Török, 2015). Az elemzések alapján a nem szakos pedagógusok is bemutathatják a két tantárgy azonos témájú vagy tematikájú anyagát.

A történelem, társadalmi és állampolgári ismeretek tantárgy ének-zene tantárggyal történő kapcsolódási pontjai is leginkább általános utat mutatnak: a korstílusokat, a zeneszerzőket. Néhány műmegnevezést azonban találunk, a *Marseillaise*-t (a szerző, Rouget d’Isle neve nélkül), illetve a *Csínom Palkó* kezdetű – a leírás szerint *szegénylegény katonaének* – népdalt. A *Himnusz*, a *Szózat* (a szerző megnevezése nélkül szerepel), valamint Erkel *Hunyadi László* című operája is megtalálható az ajánlásban.

A dráma és tánc tantárgy érdekes kapcsolódási pontja „a zenei mondanivaló verbális kifejtése”. Sajnos nem közöl példát arra kerettanterv, hogy milyen módon, és melyik műről történjék meg a beszélgetés. Szintén érdekes és hasznos kapcsolódási pont „a zene különféle funkcióinak, megjelenésének megfigyeltetése”, mert a zene nem elszigetelt területként, hanem akár használati-, filmzeneként, vagy szórakoztató zeneként is létezik. Hasonlóan érdekes kapcsolódási pont a különféle művészeti ágak alkotásai között a „párhuzamok keresése”.

A biológia és egészségtan tantárgy „A” változata az énekhangok bemutatásával kapcsolódik az ének-zene tantárgyhoz, illetve három esetben a *művészetek* tantárgycsoport-

⁴⁵ A két vizsgált tankönyv a következő: Pethőné Nagy Csilla (2006): *Irodalomkönyv és Szöveggyűjtemény*. Korona Kiadó, Budapest; Király Katalin (2009): *Ének-zene 9*. Mozaik Kiadó, Szeged.

megnevezéssel közli a kapcsolódási pontot (például „a fa- és virág-szimbolika”). A „B” változat egyetlen kapcsolódási pontot közöl, amely a hangképzés.

A vizuális kultúra tantárgy kapcsolódási pontjai között szerepel a művészet- és zenetörténeti összefüggések mellett a zenei élmények befogadása is. A tér és idő kifejezése kapcsán a kerettanterv megemlíti kapcsolódási pontként a zene a médiában és a filmművészetben betöltött szerepét. A testnevelés tantárgy a ritmusok, ritmusgyakorlatok mellett az esztétika fogalmát javasolja kapcsolódási pontnak. Sajnos, csak találgatni tudunk, hogy a balettra, a jégtánra, vagy egyéb esztétikai vonásokat hordozó, zenét „használó” sportágra vonatkozhat a párhuzam. Az első és második idegen nyelv a népzene, klasszikus zenét és a popzenét kínálja kapcsolódási pontként. Az idegen nyelvek tanítása folyamán számos lehetőség kínálkozik a két tantárgy kapcsolódására. A különféle nyelvek és a zene alapja lehet a ritmus, a hanglejtés, a dinamika (Kováčiková, 2018). Az idegen nyelvű mai dalok, vagy műzenei dalok (Liedek, mélodie-k, románcok) éneklése, esetleg könnyen énekelhető áriarészletek csoportszintű tolmácsolása és meghallgatása nem csak hasznos, de közelebb hozza a tanulókat a zenéhez. A célnyelv kultúrájához is közelebb vezethet az út a zenei részletek éneklésével, bemutatásával (Israel, 2013, 1363). Két kapcsolódási pontot javasol a fizika tantárgy „A” változata, egyet-egy a fizika „B” változata, a kémia (a kotta mint jelrendszer), és a földrajz.

12. táblázat: A gimnáziumi tantárgyak kapcsolódási pontjai az ének-zenéhez

<p>magyar irodalom „A” változat</p>	<p>9-10. osztály a Biblia hatása más művészeti ágakra; különböző korok bibliai témafeldolgozásai, különféle művészeti ágak példáival a középkori, a reneszánsz zene néhány alkotása a késő reneszánsz, barokk, klasszicizmus (16-17. század): az irányzatokhoz kapcsolódó, jellemző alkotások formajegyei (minden művészeti ágból) zenei és filmes feldolgozások Shakespeare-művekből a barokk formajegyei a festészetben, építészetben, a zenében megzenésített irodalmi művek Katona József: <i>Bánk bán</i>: opera-feldolgozás Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály: a magyar romantika más művészeti ágakban Petőfi művek feldolgozásai (hangoskönyv, színház, rajzfilm, dal) impreszionizmus, szimbolizmus, szecesszió más művészeti ágakban József Attila: megzenésített költemények zenei szubkultúrák</p>
<p>magyar irodalom „B” változat</p>	<p>zenei produkció, zenei befogadás jelek, jelrendszerek hasonlósága és különbözősége a művészetekben és a világban (például [...] komoly- és könnyűzene segítségével) zene és irodalom együttlélése a középkorban az irodalom kezdeteitől a reneszánszig: zenei befogadás Balassi Bálint, Zrínyi Miklós: zenei befogadás Szophoklész: <i>Antigoné</i>; Shakespeare: <i>Romeo és Júlia</i>; Molière: <i>Tartuffe</i>: zenei befogadás Liszt, Bartók, Kodály munkássága</p>

	<p>A korszak zenei életének hatása az irodalmi életre (például: Csajkovszkij, Sztravinszkij, Liszt, Bartók, Kodály)</p> <p>a 19. század és korunk zenéje</p> <p>a 20. század középső és utolsó harmadának, a 21. század első évtizedeinek művészeti irányzatai és műfajai: rockzenei példák</p> <p>művészeti műfajok, korstílusok, irányzatok a 20. század középső és utolsó harmadában. Néhány jelentős képző- és zeneművész hatása az irodalomra (például: Bartók Béla, Kodály Zoltán)</p> <p>a zene köznyelvének átalakulása az 1960-as évektől máig (például: Beatles-, Metró-, Omega-, Illés-, Locomotív GT-, Beatrice-, Edda-, Republic-, Quimby-, 30 Y-szövegek és zenék).</p> <p>a populáris műfajok és az irodalom találkozási pontjai az ezredforduló filmzene és alkalmazott zene, világzene</p> <p>József Attila műveinek zenei feldolgozásai (például: Sebő Ferenc, Koncz Zsuzsa, Ágnes Vanilla és mások)</p> <p>Szabó Lőrinc, Radnóti Miklós, Pilinszky János, Márai Sándor, Ottlik Géza, Weöres Sándor: zenei befogadás</p> <p>kortárs irodalom: zenehallgatás</p>
idegen ny 1., 2.	népzene, klasszikus zene, popzene.
történelem, társadalmi és állampolgári ismeretek	<p>9-10. évfolyam</p> <p>a középkor zenéje; a reneszánsz zenéje</p> <p>Bakfark Bálint</p> <p>szegénylegény katonaénekek (pl. <i>Csínom Palkó</i>)</p> <p>a barokk zene; a klasszika zenéje (pl. Haydn), <i>Marseillaise</i></p> <p>Himnusz, Szózat, Erkel Ferenc: <i>Hunyadi László</i> – a nemzeti opera születése, Liszt Ferenc</p> <p>11-12. évfolyam</p> <p>Verdi, Puccini, Wagner, Debussy.</p> <p>Liszt Ferenc, az operett születése, Bartók Béla, Kodály Zoltán.</p> <p>az avantgárd zene, a dzsessz</p> <p>a beat és a rock. Szórakoztató zenei műfajok</p> <p>a kulturális szokások (divat, zene) változásai a korszakban</p> <p>világzene</p>
matematika	-
etika	-
biológia - egészségtan „A” változat	<p>énekhangok</p> <p>a fa- és virág-szimbolika</p> <p>az emberábrázolás, az életkorok megjelenítése</p> <p>stílusok változásai</p>
biológia - egészségtan „B”	<p>Az ember táplálkozása, légzése, a vér</p> <p>hangképzés</p>
fizika „A” változat	<p>a hangszerek típusai</p> <p>a Nap kitüntetett szerepe a mitológiában és a művészetekben.</p>
fizika „B” vált	mozgások ábrázolása.
kémia „A” vált	a kotta mint jelrendszer
kémia „B” vált	-
földrajz	távoli tájak népeinek kulturális értékei
dráma és tánc	<p>a zene különféle funkcióinak, megjelenésének megfigyeltetése</p> <p>párhuzamok keresése az irodalom, a zene, a dráma, a film és a vizuális művészetek egyes alkotásai között</p>
vizuális kultúra	<p>érzelmek, hangulatok kifejezése: zenei befogadó élmények</p> <p>művészettörténeti és zenetörténeti összefüggések</p> <p>populáris zenei stílusok</p> <p>a zene szerepe a médiában és a filmművészetben</p>
mozgóképkult	-
technika	-
testnevelés és sport	<p>ritmus és tempó</p> <p>ritmusgyakorlatok, ritmusok</p>

Forrás: saját szerkesztés

Vannak olyan tantárgyak, amelyekhez nem közöl a kerettanterv integrációs lehetőséget. Nincs kapcsolódási pont a matematika, az etika, a kémia „B” változata, a mozgókép és médiaismeret, valamint a technika, életvitel és gyakorlat tantárgyak és az ének-zene tantárgy között. A mozgókép és médiaismeret tantárgy különösen gazdag lehetőséget kínál a különféle zeneművek megismertetésére, és legfőképpen a zene funkcióinak bemutatására. Különösen fontos lehetne az alkalmazott zene szerepének bemutatása a filmek, filmrészletek, reklámok, egyéb vizuális produktumok kapcsán.

Az ének-zene tantárgy a gimnáziumok 10. évfolyamában még szerepel a tantárgyak között, később azonban nem. A tantárgyi integráció és a tanári kreativitás lehetőséget ad arra, hogy a tanulók folytathassák a zeneművek megismerését, újrachallgatását.

3.11.8. Az ének-zene tantárgy zenehallgatási tevékenységének egyéb tantárgyakhoz kapcsolódó lehetőségei a középiskolában

Az ének-zene tantárgy leírásánál is szerepelnek a különféle tantárgyakhoz kapcsolódó integrációs pontok. Mindössze hat tantárgyra – a magyar nyelv és irodalomra, az idegen nyelvekre, a matematikára, a vizuális kultúrára, a történelemre és az informatikára korlátozódik a kapcsolódási pontok jelölése, és megállapíthatjuk, hogy mindössze általános lehetőségeket jelez a kerettanterv.

13. táblázat: Az ének-zene tantárgy kapcsolódási pontjai a felső tagozatos tantárgyakhoz. "A" és „B” változat

magyar nyelv és irodalom 9-10. osztály	dalok szövege, költői eszközök megfigyelése a zenei kifejezésben, magyar népballadák, virágénekek, szimbolika versmegzenésítés, szöveghangsúlyok, prozódia a műzene irodalmi kapcsolódásai, átköltés, humor jellem- és karakterábrázolás	A A A	B B B
idegen nyelvek	más népek dalai eredeti szöveggel zenehallgatási anyag idegen nyelven más népek dalai eredeti szöveggel szövegértés eredeti nyelvű zenei példák megértése	A A A	B B B
matematika	absztrakt gondolkodás fejlesztése a zenei formákon keresztül	A	B
vizuális kultúra	önkifejezés, érzelmek kifejezése többféle eszközzel vizuális jelek és jelzések használata művészettörténeti és zenetörténeti stíluskorszakok találkozása vizuális jelek és jelzések használata. Iniciálé zeneirodalmi alkotások művészettörténeti összefüggései	A A	B B B B
történelem	a zene történelmi kapcsolódásai, zene a főúri rezidenciákon, zene a liturgiában, polgárosodás és a nyilvános koncerttermek, operaházak zeneirodalmi alkotások történelmi összefüggései	A A	 B
informatika	információgyűjtés az internet segítségével	A	B

Forrás: saját szerkesztés

Az irodalmi művek megnevezését vagy ajánlását érdemes lenne közölni, hiszen az ének-zene tanárok nagy részének nincs a középiskolai oktatáshoz szükséges magyar nyelv és irodalom szakos végzettsége. Tág, illetve több értelmezést jelenthet a magyar nyelv és irodalom kapcsolódási pontjai között szereplő „*költői eszközök megfigyelése a zenei kifejezésben*” leírás: a zenei anyag, vagy az elhangzott zene szövegére hívja fel a tanár a tanulók figyelmét? Nem derül ki a 'humor' mint kapcsolódási pont megjelölésekor az, hogy a zenei humorról (amely gyakran értelmezhetetlen a tanulók számára), vagy a zenemű szövegében fellelhető humorról tesz-e említést a kerettanterv.

Egy-egy tantárgy kapcsolódási pontja többször is szerepel az öt tematikai egység (*zenei reprodukció I. éneklés; zenei reprodukció II. generatív (önállóan és/vagy csoportosan alkotó), kreatív zenei tevékenység; zenei reprodukció III. felismerő kottaolvasás, zeneelméleti ismeretek; zenei befogadás I. a befogadói kompetenciák fejlesztése; zenei befogadás II. zenehallgatás*) leírásakor.

A földrajz tantárgyhoz tartozhat olyan kapcsolódási lehetőség, amely egy-egy zenemű kapcsán rövid beszélgetést vagy feladatot kezdeményezhet: többek között Liszt *Hungária* című szimfonikus költeménye, Smetana *Moldva* ciklusa, különféle operák helyszíne, vagy a karakterdarabok (menüett, polonéz, mazurka stb.) közös pontot kínál a földrajz és a zene között. A dráma és tánc és az ének-zene tantárgy közötti kapcsolat szinte végtelen, a kapcsolódási pontok megjelölésével – ahogy a többi tantárgy esetében is – a tanulók tág rálátást kapnak a diszciplínák közös pontjaira.

3.11.9. A zenehallgatás integrálásának nehézségei és előnyei

A zenehallgatás más tárgyakhoz történő integrálása rendkívül hasznos lehetőség, alkalmanként érdemes beemelni az órák menetébe ezt a tevékenységformát. Nem hallgathatjuk el azonban az integrálás nehézségeit.

Elsőként azt kell megemlítenünk, hogy nincs összehangolva a tantárgyak haladási sorrendje. Egy-egy történelmi és művészeti korszak vagy irányzat más tanítási egységben, sokszor évek múlva jelenik meg a tantervekben (Chrappán, 1998). Így nem tudatosul a tanulóknál az, hogy ugyanannak a korszaknak kik a jelentős művészei, milyen volt a társadalmi berendezkedés, milyen új találmányok születtek stb. A tanulók nem látják át egy adott korszakot globálisan, csak a tantárgyak tükrében, azonban nem kapcsolják össze az ismereteket. Az ének-zene tantárgy követelményei között szerepel a bécsi klasszikus stílus, benne Haydn, Mozart és Beethoven művei, a rajz és vizuális kultúra tananyagában a klasszicizmus is szerepel (például a Debreceni Nagytemplom ebben az időszakban épült). Ezt a korszakot hatotta át a felvilágosodás mint filozófiai irányzat, Voltaire, Defoe, Goethe, Schiller művészete, de Fulton gőzhajója is ekkor épült.

A nem ének-zene tantárgyat tanító tanárok közül nem mindegyik, egyéb szakos tanár jártas a zeneirodalomban, így nehézséget okozhat a megfelelő zenehallgatási anyag kiválasztása. Szintén nehézséget jelent az, hogy milyen módszertani megoldást választ a nem szakos tanár arra, hogy előkészítse azt zenehallgatási anyagot, amely megfelelő a tanóra anyagában tárgyaltak megerősítéséhez, egyúttal jellegzetes, szemléletes, de rövid. Egy terjedelmes mű esetében a megfelelő részt ki kell emelni a műből, hiszen a tanóra fő célja nem a zenehallgatás. Mind a darabról adott magyarázat, mind a zenehallgatás elveheti az időt az óra tárgyának taglalásától, kifejtésétől.

Ideálisnak, és a tanulók szemszögéből nézve hitelesnek tarthatnánk, ha az ének-zene szakos tanár mutatná be a kiválasztott zeneművet. Azonban az ének-zene szakos tanár

nem minden esetben segítheti kollégáját a zenemű tanórán történő bemutatásakor. Az ének-zene tanárnak is kötött az órarendje, csak a „lyukasórában” lehet a nem szakos tanár segítségére. A tananyag tervezésekor célszerű az ének-zene szakos tanár segítségét kérni a darabválasztáshoz, a darab jellegzetességeinek megbeszéléséhez.

A tanulók esetleges negatív reakciójára is fel kell készülni: miért szükséges a zenehallgatás, miért ez a részlet szólal meg, miért a nem szakos tanár mutatja be a darabot, akinek nem ez a szakterülete? Végül nehéz ellenőrizni azt, hogy a tanulók aktív módon hallgatják-e a zenét, vagy csak ülnek a padban, és a gondolataik máshol járnak.

A zenehallgatás integrálása számos pozitív lehetőséget jelent: elsőként említhetjük azt, hogy a tanóra menetét színesebbé teszi a zenehallgatás, a tanulók a megszokott rutintól eltérő órabeosztást kapnak. A tanulók nem csak az ének-zene órán hallgatnak művészi (vagy alkalmazott) zenét. A tanulók komplex módon láthatnak át egy történelmi és művészeti korszakot, nem csak a diszciplínát magát tanulják. Emellett egy-egy érzés (féltékenység, szerelem, szomorúság, halálvágy kifejezése például az operákban), képzőművészeti alkotás (Hartmann festményei alapján Muszorgszkij: *Egy kiállítás képei*), irodalmi mű (operák, dalok, Liszt: *Faust-szimfónia*), neves személy (Liszt: *Mazeppa*, *Orpheus*, *Dante-szimfónia*, *Dante-sonáta*, *Magyar történelmi arcképek*) vagy táj (Borogyin: *Közép-Ázsia pusztáin*), ország (Sibelius: *Finlandia*) zenei megfogalmazását is megismerhetik.

Az óra tematikájának megfelelő, abba illeszkedő, reményeink szerint művészi zeneművek keresése otthoni feladatként is elvégezhető. A tanulók jártasak az internet használatában, a keresőprogramok segítségével kiválaszthatják és meg is hallgathatják a zeneművet, kiemelhetnek részleteket a darabból. Ez a feladat egyénileg, vagy csoportok alakításával is elvégezhető. Projektmunkaként szintén hasznos a feladat: a résztvevők keresik a lehetőségeket, jobban rálátnak a két vagy több tantárgy kapcsolatára, tanári magyarázat nélkül szerzik meg a tudást.

2005-ben történt egy olyan obszervációs vizsgálat, amely az általános és középiskolák oktatási gyakorlatát kutatta, mégpedig azt, hogy a tantárgyak közötti kapcsolatokat kihasználják-e az iskolák, a tanárok. A vizsgálat eredménye azt mutatta, hogy a még mindig a „*merev tantárgyi struktúra*” jellemezte az oktatást, a tantárgyközi kapcsolatok háttérben maradtak (Kerber, 2009). A vizsgálat szerint a mind a humán, mind a reál tárgyat tanítók csoportja zárt, a két csoport között alig létezik együttműködés. Meglepő módon az idősebb tanárok nyitottabbak a tárgyukhoz kapcsolódó ismeretek átadására. Kerber szerint a tanárként, illetve vezetőként dolgozók még nem látják a tantárgyközi oktatás fontosságát, a 2005-ös vizsgálat alapján még nem készek a változásra (Kerber, 2009).

Reméljük, hogy mára több együttműködési lehetőséget használnak ki a tanárok a közös munka megvalósítására, illetve képesek beépíteni óráikba a tantárgyközi kapcsolatokat. A 2012-es kerettanterv nagy segítséget nyújt ehhez a feladathoz.

A zenehallgatás más tantárgyakba történő integrálása tehát megvalósulhat a kerettantervek alapján, azonban nem mindegyik tantárgy zenei kapcsolódási pontja kidolgozott és következetes egyelőre. Korábban említettük, hogy nincs minden tantárgyhoz mellékelve a zenei kapcsolódási pont, illetve kevés közös pontot találunk esetenként. Ugyanaz a kapcsolódási pont szerepel két ciklusban ugyanannál a tantárgynál (tánc és mozgás, illetve dráma és tánc az alsó tagozaton). Az idegen nyelv tantárgyi leírásának kapcsolódási pontja mindössze a zenehallgatás (felső tagozat), a fizika és kémia tantárgyaknál csak az „A” változat tartalmaz kapcsolódási pontot. Érdekességként megemlítjük, hogy az utóbbi tantárgy kapcsolódási pontja *a mérgezés, illetve altatószer mint operatéma* – biztosan sikert arat a tanulók körében a különleges párhuzam.

„Zenehallgatási anyag” néhány tantárgy kapcsolódási pontjaként szerepel a kerettantervi leírásban a felső tagozaton (az alsó tagozaton mindössze egy) és a középiskolában, azonban csak kevés esetben nevezi meg a kerettanterv a zeneműveket. Hasznos lenne egy olyan összeállítást közölni, amely az adott tantárgyhoz megfelelő zenehallgatási anyagot javasol, hasonlóan az ének-zene tantárgy számára elkészült ajánlott műjegyzékkel.

Az integráció tehát a 2012-es kerettantervek szerves része, a tantárgyak kapcsolódási pontjai útmutatók ahhoz, hogy milyen zenei tevékenységek, milyen zenehallgatási anyagok illeszthetők be egy-egy humán, természettudományos vagy művészeti tárgy kereteibe. A 2020-as NAT-hoz kapcsolódó kerettanterv nem bontja le a tantárgyak közötti kapcsolódás lehetőségeit. A 2020-as módosított alaptanterv *Művészetek* alfejezetében a „*képességfejlesztés transzferhatásának kihasználása*” jelenthet egyfajta tantárgyi integrációt (NAT2020, 407).

4. A zenehallgatás megvalósulása az ének-zene tanárok szemszögéből

A Központi Statisztikai Hivatal 2019/2020-as tanév oktatási adatai szerint: 3601 általános iskola működött, beleértve a speciális, például sajátos nevelési igényű tanulók számára fenntartott iskolákat is (Általános iskolai nevelés és oktatás, 2020). 18.513 gimnáziumi

(Gimnáziumi nevelés és oktatás, 2020), 5.946 szakképző iskolai (Szakképző iskolai nevelés és oktatás, 2020) és 1,558 szakiskolai és készségfejlesztő pedagógus (Szakiskolai és készségfejlesztő iskolai nevelés és oktatás, 2020) tanított a középfokú oktatási intézményekben. Az ének-zene tantárgy a középfokú intézmények közül a gimnáziumi képzésben szerepel, a szakgimnáziumokban a tantárgy választható a *Művészetek* tantárgycsoportból (28/2000. (IX. 21.) OM rendelet, kerettanterv a szakgimnáziumok 9-12. osztálya számára), a szakképző iskolákban nem szerepel a tantárgy, a szakiskolákban pedig a középsúlyos értelmi fogyatékosok tanulhatják az ének-zenét (kerettanterv2020, kerettantervek a sajátos nevelési igényű tanulók oktatásához).

Az ének-zene tanárok számáról – levélbeli megkeresés után – az Oktatási Hivatal szíves tájékoztatásából értesültünk⁴⁶. 2018-ban 4396, 2019-ben 4659, 2020-ban 4705 aktív ének-zene tanárt tartott nyilván az Oktatási Hivatal. A kapott adatok jól tükrözik azt, hogy nem mindegyik alap- vagy középfokú oktatási intézmény rendelkezik ének-zene szakos pedagógussal, illetve a zenepedagógusok több oktatási intézményben is tanítanak. A kutatásba bevont zenepedagógusok száma alapján kaphatunk általános, de nem reprezentatív eredményt, véleményt a tantárgy oktatásáról.

4.1. A kutatás során használt mérőeszköz

Az ének-zenét tanítók számára egy 39 itemből álló, saját fejlesztésű kérdőívet állítottunk össze, amelyet az internet segítségével Google űrlappal szerkesztettünk és küldtünk el, majd SPSS-programmal elemeztünk, illetve a nyitott válaszok alapján kaptunk képet egy-egy kérdésről. 378 kitöltött kérdőív érkezett vissza 2020. április 24-e és június 10-e, majd 2021. áprilisa és júniusa között, ebből 366-ot használtunk fel az elemzéshez. Nem törekedhettünk arra, hogy minden ének-zene tantárgyat tanító véleményét megkérdezzük. Az adatgyűjtés szakmai csoportokban közzétett felhívás, valamint személyes megkeresés útján, illetve hólabda-módszerrel történt. Zárt és nyitott kérdések megválaszolásával vártuk a válaszokat a kitöltőktől. A nyitott kérdések lehetőséget adtak arra, hogy a kérdezett kifejtse a véleményét például az érvényben lévő két NAT-ról, a mai szórakoztató zene tantervbe emeléséről, vagy az ének-zene tanárok megbecsültségéről.

⁴⁶ A válaszlevél kelte: 2021.június 23. Ügyiratszám: KIR/8002-2/2021

A kérdéseket úgy állítottuk össze, hogy a korábban említett szakértői interjúk, a tanulói kérdőív és a tanulókkal történt fókuszcsoporthoz interjúkkal összhangban legyenek. Így egy-egy kérdést több szemszögből vizsgálhatunk.

4.2. Háttérváltozók

Az első kérdéscsoportban a kérdezett kora, neme szerepel, valamint az, hogy mióta tanít, van-e más szakja, milyen típusú településen tanít, általános vagy emelt szintű ének-zene osztályokban tanít, milyen típusú az ének-zene tanári végzettség (tanító, ének-zene tanár, ének-zene művésztanár, valamint hány iskolában tanít, és rákérdeztünk az intézmény fenntartójára.

A pedagógusok **életkorát** tekintve az ének-zene tantárgyat tanítókra is jellemző, hogy az idősebb generációból kerülnek ki a jelenleg is pályán lévők. Az 50 éves, illetve 50 évesnél idősebb ének-zene tanárok majdnem 50 %-os arányát tükrözi a kérdőív (48 %). A pedagógusszakma előregedett, ez alól az ének-zene tantárgyat tanítók sem képeznek kivételt. Eredményeink alapján a 40 és 49 év közöttieké 30 %, míg a 20 és a 39 év alattiak aránya mindössze 23 %. A pedagóguskar öregedése minden közoktatási intézménye jellemző, de az állami fenntartású intézményekben erőteljesebb (Varga, 2019, 72.). Az OECD TALIS-kérdőíve (*Teaching and Learning International Survey*) 2008 óta ötévente gyűjti össze a tanárok és az iskolavezetők tanítási körülményeit világszerte. A 2018-as adatok szerint a hazai pedagógusok 48 %-a 50 év fölötti, az OECD által elemzett adatok szerint ez az arány 34 % (OECD TALIS 2018, 1.). Szintén az OECD kutatására támaszkodva a pedagógusi pályát kezdők, illetve legfeljebb két éve tanítók száma 2008-ban 99 fő volt (5.7 %), míg az átlag 8.3 % (OECD TALIS, 2008).

A **tanítással töltött évek** száma a következő: 15 vagy kevesebb éve a kérdezettek 3 %-a, 16-25 éve a válaszadók 25 %-a, több mint 25 éve a pedagógusok 38 %-a dolgozik ének-zene tanárként vagy tanítóként. Tehát az oktatásban ének-zene tanárként eltöltött időszak is megerősíti előbbi eredményünket, amely szerint az idősebb generáció képezi a zenepedagógusok közel 50 %-át. Az OECD felmérése a pályán töltött évekre is kiterjedt: Magyarországon 21 év a tanítással töltött évek átlaga, míg az OECD adatai szerint 16 év (OECD TALIS 2018, 1.).

A **nemek arányát** tekintve pedagógus szakma mára elnőiesedett, a kérdőívünk és az országos adat is ezt mutatja. A 2017-ben végzett kutatás szerint a pedagógusok több mint 80 %-a nő (Varga, 2019, 70.) Mindössze 23 férfi dolgozik kérdőívünk alapján ének-zene tanárként, ez a kérdezettek mindössze 6 %-a. Hasonló adatokat kapunk *A közoktatás indikátorrendszere* című tanulmányban (Varga, 2019. 69-70.), az OCD adatai a középiskolákban tanító tanárok arányát 81 %-osnak mérte OECD TALIS 2018, 1.)

A **településtípus** megoszlása szerint a pedagógusok válaszai szerint legtöbben községben, faluban tanítanak (35 %), a legkevesebben kisvárosban, illetve Budapesten dolgoznak (15 %, illetve 17 %). A megyei jogú városokban és a városokban dolgozók aránya 27 %. Mivel olyan tanárok is vannak, akik több intézményben, több tagozaton, több településtípuson tanítanak, több választ is megjelöltek. A pedagógusok túlnyomó többsége **általános tantervű** (84 %) intézményben dolgozik, 5 % az emelt szinten oktatók száma, 1 %-uk gyógypedagógiai intézményekben tanít, a több tanterv alapján tanítók száma 10 %.

A **fenntartó szerint** elemzett oktatási intézményekben dolgozók közül a legtöbben az állami fenntartású iskolákban tanítanak (76 %), az egyházi iskolákban a kérdezettek 13 %-a, magániskolában és alapítványi iskolában 5 %-uk tanít. Itt is szerepel átfedés a több intézményben tanítók adatai alapján. 2013-ban az állam átvette az önkormányzatoktól az oktatási intézmények fenntartását. 2019-ben az általános iskolák 76.5 %-a, a középiskolák 56.9% tartozott az állami intézményfenntartóhoz. Az egyházi iskolák aránya az alapfokú oktatásban 16.4 %, középiskolai oktatásban 24.5% volt. A magán, alapítványi és egyéb fenntartású iskolák aránya 5.1 % az általános iskolák, és 17.5 % a középiskolák esetében (Varga, 2019, 169). A válaszolók aránya tehát tükrözi az országos átlagot.

A kérdőívvel vizsgáltuk azt, hogy **alsó, felső tagozaton**, vagy **középiskolában**, illetve két, vagy három szinten **hány fő tanít**. A csak a felső tagozaton tanítók aránya 28 %, a csak az alsó tagozaton 13 %, míg a középiskolákban a kérdezettek 8 %-a dolgozik, mindhárom esetben egy tanár több kategóriába is tartozhat. Az alsó és felső tagozaton 32 %, a felső és középiskolai tagozaton 10 %, a mindhárom tagozaton oktatók aránya 8 %.

Számunkra érdekes volt az az arány, hogy az **általános**, illetve az ének-zene emelt **szintű tanterv alapján** haladó pedagógusok aránya hogyan oszlik meg a **településtípusok** tükrében. Az 'egyéb' kategória a speciális (gyógypedagógiai, korábban kiegészítő iskola; készségfejlesztő iskola) tantervű képzést fedi le. Két esetben találtunk szignifikáns eredményt, mégpedig a fővárosi iskolák esetében (KHI-négyzet: 25.853; df: 3; p<0.001), Budapesten tanítók nagyobb arányban jelölték azt, hogy az emelt szintű, illetve az emelt szintű és általános tanterv alapján haladnak a tananyaggal.

14. táblázat. Az ének-zene tárgyat tanítók az általános és emelt szintű tanterv és a településtípus – Budapest – szerinti megoszlása

Budapest			
tanterv	igen	nem	összesen
általános	45 (67.2 %)	261 (87.6 %)	306 (83.8 %)
emelt	10 (14.9 %)	8 (2.7%)	18 (4.9 %)
mindkettő	12 (17.9 %)	24 (8.1 %)	36 (9.9 %)
gyógy/SNI/spec/egyéb	0 (0.0 %)	5 (1.7 %)	5 (1.4 %)
összesen	298 (100 %)	67 (100 %)	365 (100 %)

A megyei jogú városokban a pedagógusok 86 %-a tanít általános tanterv szerint, emelt tanterv alapján 2 %-uk, mindkét tanterv alapján 10 %-uk halad. A városokban dolgozó pedagógusok esetében a következő arány szerepel: általános tanterv szerint 81 %, emelt szintű tanterv szerint 6 %, mindkét tanterv szerint 10 % tanít. A pedagógusok 83 %-a általános, 1 %-a emelt szintű, 14 %-a mindkét tanterv szerint halad a kisvárosokban. Szignifikáns eredményt kaptunk a községek és a tanterv szerinti kapcsolat vizsgálatakor (Khí-négyzet: 13.345; df: 3; p 0.004).

15. táblázat. Az ének-zene tárgyat tanítók az általános és emelt szintű tanterv és a településtípus –község – szerinti megoszlása

község			
tanterv	igen	nem	összesen
általános	87 (95.6 %)	219 (79.9 %)	306 (83.8 %)
emelt	0 (0.0%)	18 (6.6%)	18 (4.9 %)
mindkettő	3 (3.3 %)	33 (12 %)	36 (9.9 %)
gyógy/SNI/spec/egyéb	1 (1.1 %)	4 (1.5 %)	5 (1.4 %)
összesen	298 (100 %)	67 (100 %)	365 (100 %)

A községekben dolgozó pedagógusok túlnyomó többsége az általános tanterv szerint tanít, emelt szinten nem halad egyetlen tanár sem. Ennek az a magyarázata, hogy a községekben kevés az olyan iskola, amelyben valamilyen tantárgyat – különösen az ének-zenét – emelt szinten oktatnák.

A 2017/2018-as tanévben az általános iskolai tanulók 2 %-a, a középiskolások közül 1,2 % tanult ének-zene tagozatos iskolában (K. Udvari, 2019.). A legtöbb ének-zene tanár az általános tagozaton oktat, mivel az ének-zene tagozatos általános és középiskolák száma alacsony, és egyre csökken ezeknek az intézményeknek a száma. A budapesti pedagógusok

10%-a tanít az emelt szintű tanterv alapján haladó oktatási intézményekben, a községekben tanítók közül senki nem halad az emelt tanterv mentén.

Következő kérdésünk a **diploma típusát** tudakolta. Az ének-zenét tanítók közül 72 % ének-zene tanári, 7 % ének-zene művésztanári képesítéssel tanít (az ének-zene művésztanárok a zeneművészeti egyetemekről kerülnek ki, míg a többi tanár a tanárképző karokról, a tanítók a tanító- és óvóképző karokról), a tanítók aránya 18 %. Ha valakinek tanítói és ének-zene tanári végzettsége is van, abban az esetben a tanító szakot másik szaknak kódoltuk. A tanítói diploma megszerzése után kérdőívünk alapján 29 kérdezett végezte el az ének-zene tanár szakot, ez a szakot tanító pedagógusok majdnem 10 %-a. Meglepően magasnak tartjuk azoknak a pedagógusoknak a számát (3 %), akik ének-zene tanári, vagy tanítói képzettség nélkül tanítanak. Az intézmények egyre gyakrabban alkalmaznak kényszerhelyzetből olyan pedagógust, akinek nem megfelelő a diplomája. Valószínűnek tartjuk, hogy az ének-zene szakos pedagógusok hiánya többek között visszavezethető a tantárgy negatív megítélésére.

Mivel a tanárképző intézményekben az ének-zene tanárszakhoz 2004 és 2010 között nem tartozott másik szak⁴⁷, ezért vizsgáltuk azt, hogy hány kérdezett rendelkezik egyszakos diplomával. (A zeneművészeti képzés – jellegénél fogva – nem hirtet közismereti tárgyakat.) Az alsó tagozaton tanítók közül 12 %-nak, a felső tagozaton tanítók közül 9 %-nak, a középiskolákban tanítók közül 10 %-nak nincsen másik szakja. Ezzel összefüggésben elemeztük azt, hogy településtípusonként egy, vagy több iskolában tanítanak-e a kérdezettek. Az egy iskolában tanítók közül Budapesten találjuk a legtöbb pedagógust (83 %), a megyei jogú városokban tanítók 67 %-a, a városban dolgozók 70 %-a, a községekben dolgozók 71 %-a dolgozik egy intézményben. Három iskolában tanít a budapesti tanárok 2 %-a, a kisvárosban, a községben és a megyei jogú városban dolgozók 5 %-a, a városban tanítók 4 %-a dolgozik. Megállapíthatjuk tehát, hogy minden településtípuson tanító kollégák közül van, aki három munkahelyen dolgozik. Háromnál több iskolában csak a budapesti tanárok nem tanítanak. Ennek okát is visszavezethetjük az egyszakos képzésre, illetve a kisvárosok, a községek iskolái kevesebb tanulói létszámmal, ezért kevesebb osztállyal működnek, így az ének-zene órákat tartó pedagógus óraszám – más szak hiányában - alacsony.

⁴⁷ 2008-ban 74, 2009-ben 110, 2010-ben 50 fő tanult ének-zene tanárszakon. Az Oktatási Hivatal szíves tájékoztatása szerint (ügyiratszám: KIR/8002-2/2021) az adattáblák felülvizsgálata még folyamatban van. A 2008-as évtől érhetőek el az adattáblázatok a Hivatal honlapján, így nem kaptunk arra választ, hogy mely évtől kezdődött az egyszakos képzés.

Elemeztük azt, hogy a több munkahelyen dolgozók a **diplomájuk megnevezése** szerint melyik kategóriába tartoznak. A *tanítók* mindössze 5 %-a dolgozik két intézményben, jellemzően tehát egy helyen végzik oktató-nevelő munkájukat, szignifikáns értéket kaptunk ($p < 0.009$). Az *ének-zene tanári* diplomával rendelkezők 86 %-a egy, 17 %-a két, 3 %-a három, és 1 %-a háromnál több iskolában tanít. Az *ének-zene művésztanárok* az egyszakos képzés és az óraszám miatt kényszerülnek két vagy több intézményben tanítani, 24 %-uk két, illetve 12 %-uk három iskolában is tanít. Ismét szignifikáns értéket kaptunk ($p < 0.032$), tehát összefügg a diploma típusa azzal, hogy hány intézményben tanít a pedagógus.

Vizsgáltuk azt, hogy a tagozatos, a normál tantervű, illetve mindkét kategóriához tartozó tanárok közül hányan dolgoznak egy, illetve több intézményben. A kapott adatok alapján az egyetlen iskolában, általános tanterv alapján dolgozók száma 198 fő (54 %), két iskolában tanítók száma 41 fő (11 %), három, illetve háromnál több iskolában dolgozók száma 1-1 fő. Az emelt tantervű osztályokban tanítók száma 18 fő (5%), egy intézményben 16 fő (4 %), két, illetve három intézményben egy-egy fő tanít. Mindkét tanterv alapján 17 (4 %) pedagógus dolgozik, egy intézményben 9 (2 %), két intézményben 6 (2 %) , három, és háromnál több munkahelyen 1-1 fő dolgozik. A nem ének-zene szakos pedagógusokra inkább jellemző, hogy egy intézményben dolgoznak (83 %), két iskolában 17 %-uk tanít.

A kérdőív kitért arra, hogy az ének-zene tanári vagy tanítói végzettség mellett **milyen egyéb diplomát** szerzett a kérdezett. A további végzettség(ek)ről kapott adatokat öt kategóriába osztottuk, amelyek a következők: humán, reál típusú végzettség, nyelvtanári képesítés, művészethez köthető diploma, illetve nincs egyéb képesítés. Érdekes néhány képzettséget megnevezni, amelyek talán nem szokványosak, illetve az ének-zene tanári vagy tanítói képzettségtől távol állnak: egészségfejlesztés-tanár, gazdasági végzettség, gyors- és gépírás, teológia, informatikatanár, marketing-logisztika. Szintén alacsony a más művészeti ágakban és a testnevelés valamilyen ágában szerzett szak, vagy diploma.

Az adatokat elemeztük a tanítási tagozatok szerint is. Az alsó tagozaton ének-zenét tanító pedagógusok 33 %-a, a felső tagozaton és a középiskolákban dolgozó szaktanárok 15 %-a, illetve 7 %-a nem szerzett más, tanári képzettséget. Ez alapján megállapítjuk, hogy a középiskolákban dolgozó ének-zene tanárok rendelkeznek több elvégzett szakkal, illetve diplomával.

4.3. Tanítási körülmények

Úgy tapasztaltuk, hogy az ének-zene órákat nem minden esetben tartják szaktanterekben. Rákérdeztünk tehát az iskola felszereltségére: vajon szaktanterem, zongora, okostábla, vagy internet-hozzáférés áll-e a szaktanár rendelkezésére. (Ha több helyen tanít a pedagógus, abban az esetben azt az adatot kértük, ahol több órája van.) Ezekben a körülményekben a szaktanár nem, vagy alig változtathat. Háromdimenziós kereszttáblával vizsgáltuk a kapott adatokat.

16. táblázat: *A szaktanteremben történő tanítás a településtípusok és a tanterv szerint*

szaktanterem															
Budapest	tanterv	igen	nem	megyei jogú város	igen	nem	város	igen	nem	kisváros	igen	nem	község	igen	nem
		emelt	13%		17%			5%	0%			8%		4%	
	egyéb	0%	0%		0%	2%		3%	4%		0%	3%		0%	2%
	mindkettő	18%	17%		8%	13%		18%	4%		13%	16%		4%	3%
	általános	68%	66%		88%	85%		71%	89%		84%	82%		96%	96%
	összesen	100%	100%		100%	100%		100%	100%		100%	100%		100%	100%

Szaktanteremben a pedagógusok 43 %-ának van lehetősége tanítani. Ha az arányokat vizsgáljuk, látható, hogy az **általános tanterv** szerint tanítók közül a budapestiek, a megyei városokban és a kisvárosokban dolgozók csekély többsége taníthat szaktanteremben. Szaktanteremben tarthatja az **emelt szintű ének-zene** tanórákat a kérdezettek 28 %-a Budapesten a pedagógusok 13 %-a, a városokban dolgozók 8 %-a tanít megfelelő környezetben. A megyei jogú városokban ez az arány 5 %, kisvárosokban pedig 3 %, a községekben nem tanítanak emelt tanterv alapján. A szaktanteremben történő oktatás akkor a legvalószínűbb, ha a települést fejlettnak tartjuk, ez részben igazolódott.

A tanterem felszereltségét is megtudakoltuk. A **zongora, pianó vagy szintetizátor** az ének-zene órák egyik fontos eszköze, hiszen a tanító, a tanár a hangszer segítségével végzi a beénekelést, segíti a dalok tiszta intonációját, a zongorakíséretes dalokat kíséri, vagy harmóniai alátámasztást ad az énekes szemelvényekhez, bemutat zongoraműveket. 2017-ben Balog Zoltán, az akkori emberi erőforrások minisztere 2 milliárd forintot tervezett elkülöníteni pianóvásárlásra, a hangszereket az iskolák igényelheték. Az ötlet Kocsis Zoltántól eredt (MTI, 2017). A kérdezettek közül 216 'igen' és 150 'nem' választ kaptunk arra a kérdésre, hogy van-e hangszer a termükben. Az állami fenntartású

intézmények 59 %-ában, az egyházi fenntartású iskolák 62 %-ában, a magán vagy alapítványi intézmények 67 %-ában található hangszer. Egyetlen esetben sincs jelentős különbség a csoportok között.

Háromdimenziós kereszttáblával vizsgáltuk településtípusok, a hangszer megléte és az oktatott tanterv alapján az adatokat.

17. táblázat: *A teremben található zongora a településtípusok és a tanterv szerint*

zongora a teremben															
Budapest	tanterv	igen	nem	megyei jogú v	igen	nem	város	igen	nem	kisváros	igen	nem	község	igen	nem
	emelt	22%	0%		4%	0%		9%	0%		2%	0%		0%	0%
egyéb	0%	0%	2%	0%	2%	6%	0%	4%	2%	0%					
mindkettő	17%	19%	15%	3%	16%	0%	19%	7%	7%	0%					
általános	61%	81%	80%	97%	73%	94%	79%	89%	93%	98%					
összesen	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%					

Minden emelt szinten tanító termében hangszer, kivéve a községeket, amelyekben nem emelt szintű oktatás folyik. Az általános tanterv szerint tanítók nagy többsége tanít a különféle településtípusokon, ahol zongora, pianínó vagy szintetizátor is található. A megyei jogú városok esetében magasabb azoknak az oktatóknak a száma, akiknek a termében megtalálható a hangszer, a többi településtípuson jellemzően kevesebben taníthatnak zongorás teremben.

Interaktív táblát 182-en használhatnak, 132-an nem, ritkán pedig 52 pedagógus dolgozhat a tanórán az okostábla segítségével. A városokban 65 %-os, a községekben 56 %-os, a megyei jogú városokban 55 %-os, a városokban 44 %-os, Budapesten mindössze 18 %-os a tantermekben található interaktív táblák aránya. Az eszköz nem csak szemléltetésre, kottapéldák írására alkalmas, hanem a zenehallgatás is történhet az eszköz segítségével. Az **internet-hozzáférés** szinte mindenhol megoldott, mindössze 19 tanár jelölte azt, hogy nincs ilyen lehetőség az oktatási intézményben. A városi iskolák 99 %-a, a budapesti intézmények 95 %-a, a megyei jogú városok 93 %-a, és a kisvárosok, falvak 92 %-a rendelkezik internet-kapcsolattal.

4.4. Tanítási anyagok, módszerek

Különbféle kérdésekkel vizsgáltuk azt, hogy a tanárok mely tankönyvekből tanítanak, visznek-e segédanyagot az órákra, otthoni zenehallgatáshoz ajánlanak-e műveket, hangverseny-látogatást szerveznek-e.

Megtudakoltuk azt, hogy milyen **tankönyvből** tanít a pedagógus. Úgy véltük, hogy a kérdezettek a szerzőt írják be válaszként, azonban ez nem így történt. A kérdéssel azt is szándékoztunk vizsgálni, hogy hányan tanítanak olyan tankönyvből, amely nem szerepelt a 2019/2020., a 2020/2021., illetve a 2021/2022. tanév tankönyvlistáján. A legtöbb válaszoló mindössze a kiadót jelölte meg (OFI), de az OFI több korábbi magánkiadó tankönyvét is gondozta (Apáczai, Nemzeti Tankönyvkiadó). Az ének-zene tantárgyat tanítók a két említett tankönyvcsalád mellett Pécsi Géza: *Kulcs a muzsikához*; Pécsi –Uzsálné: *Ének-zene-kultúra*; Kodály Zoltán – Ádám Jenő: *Énekeskönyv*; Lukin László – Ugrin Gábor *Ének-zene 9-10*; Szabó Helga szakosított tantervhez készült kötetei. Kaptunk olyan választ, amely szerint a kérdezett SNI-s ének-zene tankönyvet használ a tanórán, illetve egy másik válasz szerint „*tanulásban akadályozottak részére kialakított tankönyv*”-ből tanít a pedagógus. Egy zenetanárnál azt olvashattuk, hogy a kérdezett „*állami*” tankönyv alapján tanít.

Pontos eredményt ezért nem tudunk bemutatni, de azt meg tudjuk állapítani, hogy a kérdezettek 33 %-a az Apáczai Kiadó és Könyvterjesztő KFT., 31 %-a a Mozaik Kiadó, 26 %-a (amelyben az Apáczai és Szabó Helga, Lukin László – Ugrin Gábor középiskolai; valamint Szabó Helga – Dobszay László szakosított tantervű tankönyve) az OFI választ írta. 10 % pedig a Lukin – Ugrin-féle tankönyvet használja a tanórán. 13 fő (4 %) nem tankönyvből tanít.

Binominális logisztikus regresszióval (3. melléklet, 1. táblázat) vizsgáltuk azt, hogy melyek azok a tényezők, amelytől függhet az, hogy tankönyvből, vagy anélkül tanít a pedagógus a tanórán. Függhő, ordinális változónk a 'nincs tankönyv', a függhetlen kategorikus változók a következők: a *tagozatok*, az *okostábla* megléte, az *internetkapcsolat*, a *zenehallgatás gyakorisága*, a *zenehallgatási anyag kiválasztása* (tankönyv, kerettanterv stb), *kapcsolódik-e a zenehallgatás az óra témájához*, *ajánlás az otthoni zenehallgatáshoz*. A kapott eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy azok a pedagógusok, akik kétszer hallgattatnak egy művet, azokra inkább jellemző, hogy nem használnak a tanórán tankönyvet. Szintén inkább jellemző azokra a pedagógusokra, akik nem tankönyvből

tanítanak, hogy van a termükben okostábla, illetve akik ritkán tartják az óráikat interaktív táblával is rendelkező teremben, nagyobb eséllyel nem tankönyvből tanítanak (χ^2 : 116.387; AIC: 152.387; R^2_N 0.220). Úgy véljük tehát, hogy az okostábla tantermi jelenléte kiválthatja a tankönyv használatát.

4.5. A zenehallgatás megvalósításához kapcsolódó kérdések és elemzésük

A zenehallgatás az ének-zene órák egyik feladata. Úgy tapasztaljuk, hogy a zenehallgatás nem kapja meg a megfelelő figyelmet, hiszen a daléneklés és az elméleti ismeretek nagyobb súlyt kapnak. A 2012-es kerettanterv minden tanórához javasolja a zenehallgatást.

Elsőként a **tanórai zenehallgatás gyakoriságát** vizsgáljuk. A kérdezettek közül 163-an minden órán, 145-en gyakran és 6-an ritkán mutatnak be valamilyen zeneművet az órán. Az ének-zene tanári végzettség szerinti bontás azt mutatja, hogy az ének-zene művésztanárok 71 %-a minden órán, 29 %-a gyakran mutat be valamilyen felvételt. A 'ritkán' opciót nem jelölték. Az ének-zene tanárok 52 %-a mindig, 47 %-a gyakran, és 2 %-a ritkán hallgattat zenét tanóráján. A településtípus szerinti⁴⁸ bontás a következő:

18. táblázat: *Az ének-zene tanórai zenehallgatás gyakorisága a településtípusok szerint*

	mindig	gyakran	ritkán	összesen
település				
Budapest	35 (52.2%)	31 (46.3%)	1 (1.5%)	67 (100.0%)
megyei jogú város	47 (53.4%)	38 (43.2%)	3 (3.4%)	88 (100.0%)
város	52 (57.1%)	38 (41.8%)	1 (1.1%)	91 (100.0%)
kisváros	33 (47.1 %)	35 (50%)	2 (2.9%)	70 (100.0%)
község	42 (46.2%)	46 (50.5%)	3 (3.3%)	91 (100.0%)
összesen	209 (56.7%)	188 (51 %)	10 (3.6%)	429 (100.0%)

Azt láthatjuk, hogy a különféle településtípuson oktató zenepedagógusok tanóráin mindig, illetve gyakran történik a zenehallgatás. A 'ritkán' zenét hallgattató ének-zene tanárok aránya csekély.

⁴⁸ A pedagógusok egy része több intézményben is dolgozik, ezért látható eltérő adat az összegzésben

Szignifikáns eredményt kaptunk azonban az egy vagy több iskolákban tanítók válaszai alapján (KHI-négyzet: 19.142; df: 6; p 0.004). Úgy véltük, hogy az a pedagógus, aki egy intézményben dolgozik, gyakrabban illeszt az óra menetébe művészi zenét.

19. táblázat: Az ének-zene tanórai zenehallgatás gyakorisága az ének-zene tanárok munkahelyei számának bontásában

zenehallgatás gyakorisága	tanítási intézmények száma				
	egy	kettő	három	háromnál több	összesen
mindig	152 (50.4 %)	29 (52.7 %)	5 (41.7%)	0 (0.0%)	186 (50.8 %)
gyakran	138 (46.6%)	26 (47.3%)	7 (58.3%)	2 (66.7%)	173 (47.3 %)
ritkán	6 (2.0 %)	0 (0.0 %)	0 (0.0%)	1 (33.3%)	7 (1.9 %)
összesen	296 (100 %)	67 (100 %)	12 (100%)	3 (100%)	366 (100 %)

A táblázat alapján kiviláglik, hogy aki egy vagy két munkahelyen tanít, gyakrabban mutat be művészi zenei szemelvényeket, tehát a tanítási helyek száma összefüggést mutat a zenehallgatás gyakoriságával. Az egy, vagy két oktatási intézményben tanítók több mint fele jelölte a kérdőívben azt, hogy mindig, illetve gyakran történik zenehallgatás a tanóráján. A háromnál több intézményben dolgozók közül 33 %-uk ritkán hallgattat zenét, és nincs olyan tanár, aki minden órára beiktat zenehallgatási feladatot. Ennek az okát abban láthatjuk, hogy a különféle intézményekben történő tanításhoz a lemezeket, felvételeket a tanárnak szükséges vinnie, esetleg elfelejti vinni, vagy a másik intézményben maradt a kiadvány, esetleg nincs megoldva az intézményben az internet-hozzáférés.

A zenehallgatási anyag korábban bakelitlemezen vagy kazettán jelent meg, majd a cédé vált a leggyakoribb **hanghordozó**vá. Mára a filmek és a különféle műfajú zenék elérhetőek a legnagyobb zenemegosztó portálról, és egyéb, díjfizetés ellenében szolgáltatott csatornáról. Feltettük azt a kérdést, hogy milyen lejátszót használnak a tárgy tanítók. Több választ is jelölhettek a kérdezettek. A legtöbb tanár a youtube⁴⁹-ot használta zenehallgatáshoz (96 %), a korábban kiadott CD, illetve saját antológia alapján a pedagógusok 48-48 %-a, tanít, DVD segítségével 17 %-uk mutat be zenét a tanórákon. A bakelitlemezt is használók száma 1 % (5 fő). A kapott válaszok alapján tehát megállapíthatjuk azt, hogy magasan kiemelkedik az internet által sugárzott zenebemutató. 100 %-os arányt mutatnak a következő adatok: a nem szakos tanárok; a kisvárosi iskolákban

⁴⁹ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv (Szt.) 25.§.(1) törvény b) pontja alapján nem kell jogdíjat fizetni az „iskolai oktatás céljára és iskolai ünnepélyeken” felhangzó magyar szerzők műveinek bemutatása vagy magyar előadók tolmácsolása esetén. A külföldi szerzőkre és előadókra nem vonatkozik a törvény.

tanítók; az emelt szinthe tanítók; a háromnál több iskolában tanítók és a magán vagy alapítványi iskolában tanítók. Mivel az internetet zenehallgatásra használók körében egyöntetűen magas számot kaptunk (a legalacsonyabb, 91 % az egyházi iskolákban tanító kollégáktól érkezett), ezért nem elemeztük tovább a kapott adatokat.

A **megfigyelési szempontok** szerepe nagyon fontos a zenehallgatás előkészítésében. Minden alkalommal a pedagógusok 54 %-a, gyakran 42 % a és ritkán 18 10 %-a ad megfigyelési szempontot az elhangzó zenemű előtt. A diploma típusa szerinti bontásban az ének-zene tanárok 54 %-a mindig, 42 %-a gyakran ad megfigyelési szempontot. A művésztanárok 60 %-a és a tanítók 52 %-a mindig ad szempontot zenehallgatás előtt. Az ének-zene tanárok 4 %-a, a művésztanárok 4 %-a és a tanítók 6 %-a ritkán készíti elő a zenehallgatást valamilyen szempont megjelölésével. A nem ének-zene szakos pedagógusok 42 %-a mindig, 58 %-a gyakran ad megfigyelési szempontot a tanulóknak a zenehallgatás előtt.

Úgy véljük, hogy a megfigyelési szempontok adása rendkívüli mértékben segíti az aktív zenehallgatás folyamatának elsajátítását. Célszerű már az első zenedarabok meghallgatása előtt segíteni a tanulókat a megfigyelési szempont, szempontok tanári közlésével. Háromdimenziós keresztábrával vizsgáltuk a kapott adatokat. A vizsgálatban résztvevő szempontok: *településtípus* (több válaszlehetőséggel) *megfigyelési szempont adása* (egy válaszlehetőséggel) és az *alsó tagozaton történő tanítás* (szintén egy válaszlehetőséggel). Az itt bemutatott táblázat – a könnyebb interpretálhatóság szempontjából – nem tartalmazza a településtípus esetében a komplementer cellákat (nem tanít Budapesten; nem tanít megyei jogú városban stb.) egyik háromdimenziós keresztábra esetében sem.

20. táblázat: *A megfigyelési szempontok adása a településtípusok és a tagozatok tükrében – alsó tagozat*⁵⁰

alsó tagozat															
Budapest	szerpont	nem	igen	megyei jogú v	nem	igen	város	nem	igen	kisváros	nem	igen	község	nem	igen
	mindig	64%	67%		52%	58%		41%	48%		38%	63%		56%	56%
gyakran	31%	33%	46%	31%	49%	47%	62%	27%	41%	35%					
ritkán	5%	0%	2%	11%	10%	5%	0%	10%	3%	9%					
összesen	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%					

⁵⁰ Táblázatunkban az oszlopszázalék szerepel (nem = nem tanít alsó tagozaton; igen = tanít alsó tagozaton)

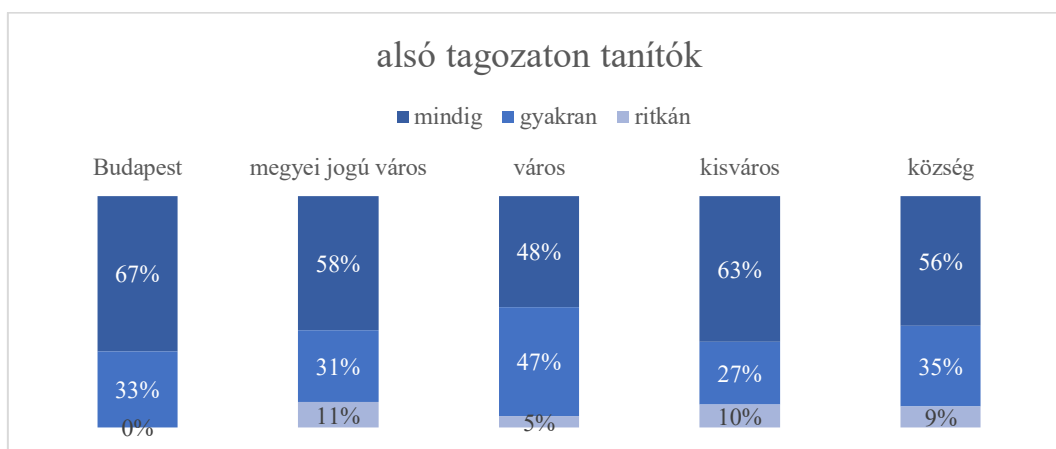
A városokban az alsó tagozaton oktatók közül a 48 %-uk mindig, 47 %-uk gyakran figyelt meg valamilyen zenei jelenséget a zenehallgatás alkalmával. A 'mindig' és 'gyakran' történő megfigyelésszempon-tadás a budapesti tanárok esetében 100 %-os, a községekben 91 %-os, városokban 95 % a kisvárosokban 90 %, végül a megyei jogú városokban tanítók 89 %-os arányt mutatnak. A ritkán zenét hallgató és az ahhoz kapcsolódó megfigyelési szempontok megadását a megyei jogú városokban (11 %), a kisvárosokban (10 %) és a községekben (9 %) oktató pedagógusok jelölték. Tehát a Budapesten dolgozó tanítók a mindig vagy gyakran történő zenehallgatáshoz rendszeresen adnak megfigyelési szempontot.

21. táblázat: *A településtípus és a megfigyelési szempont adásának együttes megoszlása az alsó tagozaton oktatás szerint. A Khí-négyzet tesztek eredménye*

	χ^2	df	p
Budapest	2.076	2	0.354
megyei jogú város	6.027	2	0.049
város	1.118	2	0.572
kisváros	10.008	2	0.007
község	1.041	2	0.594

A kisváros, és a megyei jogú város esetében 5%-os szinten jelentős az eltérés. A megyei jogú városban az alsó tagozaton tanítók nagyobb arányban jelezték, hogy ritkán adnak megfigyelési szempontot, mint azok, akik nem tanítanak alsó tagozaton, és alacsonyabb arányban jelölték ezzel együtt, hogy gyakran adnak szempontot. A kisváros esetében az mondható el, hogy az alsó tagozaton tanítók jóval nagyobb arányban adnak mindig szempontot, vagy ritkán, míg az alsó tagozaton nem tanítók tipikusan csak gyakran adnak szempontot. A következő táblázat mutatja a megfigyelési szempontok adásának arányát a településtípusok szerint.

1. ábra: A megfigyelési szempontok adásának aránya a településtípusok szerint – alsó tagozat⁵¹

A **felső tagozat** eredményei kissé eltérnek az előbbi adatoktól. A Budapesten tanítók 2 %-a ritkán hallgattat zenét, amelyhez megfigyelési szempontot is ad. A többi településtípuson dolgozó ének-zene tanár hasonló, vagy magasabb arányban jelölte a ritkán történő zenehallgatást és a megfigyelési szempontok megadását, mint az alsó tagozaton tanítók.

22. táblázat: A megfigyelési szempontok adása a településtípusok és a tagozatok tükrében – felső tagozat⁵²

felső tagozat															
Településtípus	szempont	nem tanít alsó tagozaton		nem tanít felső tagozaton	nem tanít alsó tagozaton		nem tanít felső tagozaton	nem tanít alsó tagozaton		nem tanít felső tagozaton	nem tanít alsó tagozaton		nem tanít felső tagozaton		
		nem	igen		nem	igen		nem	igen		nem	igen		nem	igen
Budapest	mindig	79%	62%	megyei jogú város	39%	54%	város	39%	46%	kisváros	35%	59%	község	55%	56%
	gyakran	21%	36%		44%	43%		50%	48%		59%	36%		27%	39%
	ritkán	0%	2%		17%	3%		11%	6%		6%	6%		18%	5%
	összesen	100%	100%		100%	100%		100%	100%		100%	100%		100%	100%

A tesztek eredményét a következő táblázat mutatja, ahol egyik eset sem szignifikáns 5 %-os szinten.

⁵¹ A 'nem tanít' alsó tagozaton kategória nélkül

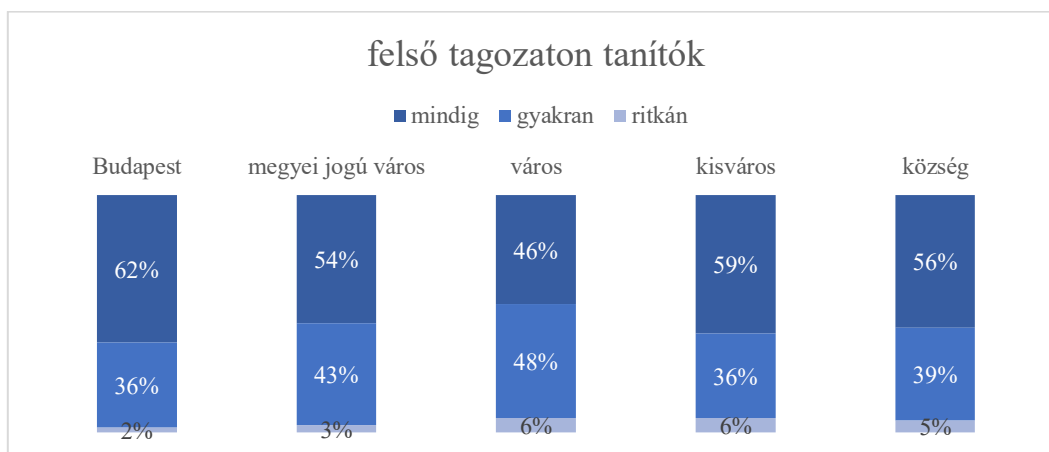
⁵² Táblázatunkban az oszlopszázalék szerepel (nem = nem tanít alsó tagozaton; igen = tanít felső tagozaton)

23. táblázat: A településtípus és a megfigyelési szempont adásának együttes megoszlása a felső tagozaton oktatás szerint. A KHI-négyzet tesztek eredménye

	χ^2	df	p
Budapest	1.414	2	0.493
megyei jogú város	5.478	2	0.065
város	0.704	2	0.703
kisváros	2.951	2	0.229
község	2.894	2	0.235

Megállapíthatjuk tehát, hogy a felső tagozaton tanítók (Budapest és a város figyelembe vételével) nagyobb arányban adnak mindig, vagy gyakran megfigyelési szempontot egy-egy zenemű megszólalása előtt.

2. ábra: A megfigyelési szempontok adásának aránya a településtípusok szerint – felső tagozat⁵³

A középiskolákban tanítók körében is elemeztük az adatokat. Budapesten a legmagasabb a minden zenehallgatás alkalmával megadott szempont-, vagy szempontrendszer (62 %), a városokban dolgozók mindössze 46 %-a készíti elő egy mű bemutatását valamilyen megfigyelési szemponttal.

⁵³ A 'nem tanít' felső tagozaton kategória nélkül

24. táblázat: A megfigyelési szempontok adása a településtípusok és a tagozatok tükrében – középiskolai tagozat⁵⁴

középiskolai tagozat																								
szempont	nem		igen		megyei jogú v	nem		igen		város	nem		igen		kisváros	nem		igen		község	nem		igen	
	Budapest	mindig	64%	70%			55%	43%			52%	29%		52%		29%		59%	17%			37%	50%	
	gyakran	36%	26%		40%	50%		44%	35%		42%	61%		37%	50%		6%	33%		100%	100%		100%	100%
	ritkán	0%	4%		5%	7%		6%	10%		6%	10%		6%	33%		100%	100%		100%	100%		100%	100%
	összesen	100%	100%		100%	100%		100%	100%		100%	100%		100%	100%		100%	100%		100%	100%		100%	100%

Mindig, illetve gyakran adnak megfigyelési szempontot a budapesti pedagógusok (96 %), a megyei jogú városokban tanítók (93 %). 90-90 %-os arányban adnak mindig vagy gyakran megfigyelési szempontot vagy szempontsört a városok és a kisvárosok középiskoláiban dolgozók, a községekben ez az arány mindössze 67 %. Ezt kevésnek véljük, hiszen a 9-10. osztályos tanulók zenehallgatási anyaga szerteágazó, hosszabb lélegzetű darabokkal ismerkednek a tanórákon, valamint az éneklésről a zeneirodalom megismerésére kerül át a hangsúly.

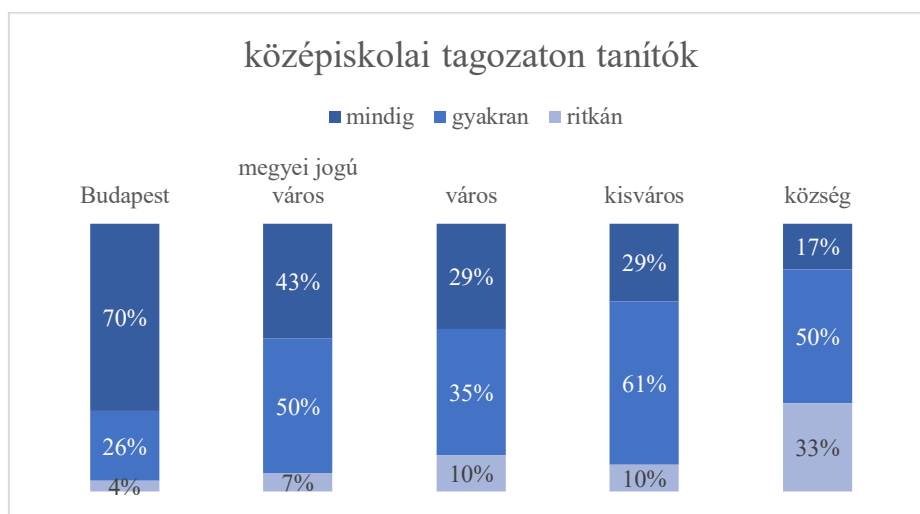
25. táblázat: A településtípus és a megfigyelési szempont adásának együttes megoszlása a középiskolai tagozaton oktatás szerint. A Khí-négyzet tesztek eredménye

	χ^2	df	p
Budapest	2.48	2	0.289
megyei jogú város	1.147	2	0.564
város	4.251	2	0.119
kisváros	4.548	2	0.103
község	9.018	2	0.011

A teszt eredménye egyedül a község esetében szignifikáns 5 %-os szinten. Azok a községekben tanítók, akik középiskolai tagozaton tanítanak, jóval nagyobb arányban adnak csak ritkán szempontot, mint a nem középiskolában tanítók. Ábránk is mutatja az adatokat.

⁵⁴ Táblázatunkban az oszlopszázalék szerepel (nem = nem tanít a középiskolai tagozaton; igen = tanít a középiskolai tagozaton)

3. ábra: A megfigyelési szempontok adásának aránya a településtípusok szerint – középiskolai tagozat⁵⁵

A tagozatok és a megfigyelési szempontok vizsgálata során a *budapesti* középiskolákban tanítók adnak minden alkalommal a leggyakrabban támpontot a zenehallgatáshoz (alsó tagozat: 67 %; felső tagozat: 62 %; középiskola: 70 %), Ezeket az adatokat követik a *kisvárosi* pedagógusok (alsó tagozat 63 %; felső tagozat: 59 %; középiskola: 50 %). A gyakran, illetve mindig szempontokat adók legmagasabb arányban a budapesti alsó tagozaton (100 %) és a felső tagozaton oktatók (98 %) közül kerülnek ki. Meglepő módon a *községek* középiskoláiban tanítók 33 %-a ritkán ad megfigyelési szempontot egy mű meghallgatásának előkészítése során. Ez esetben nem kaptunk szignifikáns eredményeket. A megfigyelési szempontok megadása a kapott adatok tükrében nem függ a diploma típusától, a tagozattól, valamint attól, hogy a pedagógus szaktanteremben tartja-e a tanórát. A fenntartó szerinti bontásban kissé magasabb arányban vannak az állami kézben lévő iskolákban tanítók a megfigyelési szempontot mindig vagy gyakran megadóik között, az alapítványi iskolákban dolgozók adnak a legkevesbé gyakran feladatot zenehallgatás előtt.

A **zenehallgatás utáni beszélgetés** is fontos egy-egy zenemű feldolgozása során. 280 tanár mindig, (77 %) 78 gyakran (21 %) és 8 tanár (2 %) ritkán beszélget az elhangzó zeneműről. A különféle bontások is azt igazolják (kivéve a háromnál több iskolában tanítók százalékát), hogy a zenehallgatás után mindig megbeszélnek a tárgyat tanítók a tanulókkal a hallottakat. Magasabb értékeket kapunk, mint a megfigyelési szempontok megadása során a 'mindig' (196 fő, 54 %) választ vizsgálva. A zenehallgatást segítő kérdéseket ritkán feltevő,

⁵⁵ A 'nem tanít' középiskolai tagozaton kategória nélkül

a magán vagy alapítványi, a speciális tantervet követő, és a háromnál több iskolában tanító ének-zene tanárok – válaszaik alapján – a zenehallgatás utáni beszélgetést fontosnak tartják.

A zenehallgatás előtt kijelölt megfigyelési szempontok és a hallott műről történő beszélgetés az aktív zenehallgatási képesség fejlesztése mellett a megfigyelési szempontok megbeszélése, valamint a műről alkotott vélemény megfogalmazásában is segítséget nyújt a tanulóknak. Véleményünk szerint a megfigyelési szempontok nem csak a zenehallgatás folyamatát segítik elő, hanem azt is, hogy a tanulók valóban aktív figyelemmel kövessék a zene folyamatát. A hallott mű megbeszélése pedig felkelti a tanulók érdeklődését a mű otthoni vagy hangversenytermi meghallgatására. Összevetettük a **megfigyelési szempont** megadása és **zenehallgatás utáni beszélgetés** kapcsolatát.

26. táblázat: *Megfigyelési szempontok megadása és a zenehallgatás utáni beszélgetés aránya*

megfigyelési szempont	zenehallgatás utáni beszélgetés			
	mindig	gyakran	ritkán	összesen
mindig	63.9 %	20.5 %	12.5 %	53.6 %
gyakran	33.9 %	67.9 %	50 %	41.5 %
ritkán	2.1 %	11.5 %	37.5 %	4.9 %
összesen	100 %	100 %	100 %	100 %

A megfigyelési szempontok megadása és a zenehallgatás utáni beszélgetést összevetve azt látjuk, hogy a hallott művet 'mindig' megbeszélő pedagógusokon belül azok az aránya, akik mindig adnak megfigyelési szempontot, 64 %. Tehát a műveket mindig megbeszélő tanárok több mint a fele fontosnak tartja mind a zenehallgatást előkészítő kérdések megadását, min a zenehallgatás után, azok nagy részt (68 %) csak 'gyakran' adnak szempontot a mű felhangzása előtt. Eredményünk szignifikáns (Khí-négyzet: 69.794; df: 4; $p < .001$): a zenehallgatás utáni beszélgetés szorosan összefügg azzal, hogy a pedagógus ad-e szempontot a zenehallgatás előtt. Minél gyakoribb a hallott mű megbeszélése, annál gyakrabban vezeti be a zenetanár a zenehallgatást különféle megfigyelési szempontok megadásával.

Az **ismétlő zenehallgatás** az ének-zene tanórák fontos része, azonban időhiány miatt elmaradhat egy mű újbóli meghallgatása – ugyanazon az órán, vagy egy későbbi foglalkozáson. A legnagyobb kategóriát azok jelentik, akik kétszer hallgattatnak meg egy

művet, ez 170 fő (46 %). A háromszori bemutatást 106 (19 %), a háromnál többször 51 (14 %), az egyszeri bemutatást 39 fő (11 %) jelölte be.

A leggyakoribb zenehallgatási esemény az, hogyha két alkalommal szólal meg egy mű a tanórán. Háromnál többször az ének-zene tanárok 17 %-a, az ének-zene művésztanárok 4 %-a, a tanítók 7 %-a, a nem szakos tanárok 8 %-a mutat be egy darabot. Mindössze egyszer az ének-zene tanárok és a nem szakos pedagógusok 10 %-a, a tanítók 9 %-a, a művésztanárok 8 %-a mutat be egyszer egy szemelvényt.

A **tagozatok** tükrében is elvégeztük az elemzést. A táblázat – a könnyebb interpretálhatóság szempontjából – nem tartalmazza a tagozat esetében a komplementer cellákat (nem tanít alsó, felső vagy középiskolai tagozaton).

27. táblázat: *Az ismétlődő zenehallgatás a tagozatok tükrében*⁵⁶

ismétlődő zenehallgatás				
tagozat	egyszer	kétszer	háromszor	háromnál többször
alsó	18 (9 %)	90 (46%)	64 (33%)	22 (11%)
felső	129 (10%)	135 (47 %)	81 (28%)	42 (15%)
középiskola	13 (13 %)	44 (46 %)	23 (24%)	16 17%)

28. táblázat: *A településtípus és az ismétlődő zenehallgatás. A Khí-négyzet tesztek eredménye*

	χ^2	df	p
alsó tagozat	5.042	3	0.169
felső tagozat	1.197	3	0.754
középiskolai tagozat	2.85	3	0.415

A középiskolákban tanítók mindössze 24 %-a hallgattat meg egy darabot háromszor, az alsó tagozaton tanítók 33 %-a jelezte a háromszori zenehallgatást. Az alsó tagozaton a tanulók rövidebb darabokat hallgatnak meg, ez magyarázhatja a különbséget. Azonban azt is láthatjuk, hogy egy mű háromnál többszöri meghallgatása leginkább a középiskolákban dolgozóakra jellemző. Azt tudjuk feltételezni, hogy egy hosszabb mű meghallgatása részletekben történik, vagy rövidebb művet mutat be többször a zenepedagógus. A Khí-négyzet teszt eredménye egyetlen esetben sem szignifikáns 5 %-os szinten.

⁵⁶ Táblázatunkban a sorszázalék szerepel

Nagyon fontosnak tarthatjuk a megfelelő zenehallgatási anyag kiválasztását. A kérdőív tartalmazott olyan kérdést, hogy a **zenehallgatási anyag kiválasztása** milyen elgondolás alapján (tankönyv, tanterv, saját válogatás) történik. Négyféle lehetőség közül jelölhették be a kérdezetek a válasz(oka)t⁵⁷, amelyek a következők voltak: a tankönyv alapján 195; saját antológiából 269; a kerettanterv alapján 129; a meglévő iskolai zenehallgatást tartalmazó kiadványok alapján 47 fő segíti a zenehallgatást. A kérdésre több választ is adhattak az ének-zene tanárok. A saját antológiát összeállítók száma a legmagasabb. Ennek oka lehet az, hogy a meglévő zenehallgatási lemezek nem tartalmazzák a kívánt felvételeket, vagy az intézmény nem rendelkezik a kiadott hanghordozókkal. Meglepő módon az oktatási intézmények számára készített antológiamezeket használja a legkevesebb zenepedagógus. A zenehallgatási CD-k már nem kaphatók a könyvesboltokban. Valószínűsítjük azt, hogy az intézményekben nem találhatóak meg a különféle válogatáslemezek, vagy azt, hogy a zenepedagógusok esetleg nem találják megfelelő minőségűnek a lemezeken szereplő felvételeket. Végül érdemes megjegyeznünk, hogy a különféle tankönyvekben javasolt művek felvétele nem minden esetben szerepel az oktatás céljára kiadott lemezeken, mert a tankönyvek tartalma megváltozott. A mai szórakoztató zenei szemelvények egyetlen olyan, az ének-zene oktatáshoz kiadott lemezsorozaton sem szerepelnek, amelyek tankönyvhöz készültek.

Összevetettük a **diploma** típusát és a zenehallgatási anyag kiválasztását. Arra kerestük a választ, hogy a különféle zenei képzésben részesült ének-zene pedagógusok hány százaléka követi a tankönyvi zenehallgatási anyagot, illetve állít össze a saját elvárásához igazodó antológiát, vagy a korábbi kiadású, iskolai válogatáslemezekről mutat be felvételt. A kerettantervekben megfogalmazott zenehallgatási javaslat alapján tanítók arányát nem tarthatjuk hitelesnek a kérdőívünk kerettantervekre vonatkozó kérdése alapján.

29. táblázat: *A diploma típusa és a zenehallgatási anyag kiválasztása*⁵⁸

diploma típusa	iskolai CD	saját antológia	kerettanterv	tankönyv
tanító	13.4 %	77.6 %	41.8 %	64.2 %
tanító é-z. műv. ter.	0 %	87.5 %	50 %	60.7 %
é-z tanár	14.1 %	87.5 %	43.3 %	58.6 %
é-z művésztanár	20 %	76 %	48 %	64 %
nem szakos	16.7 %	91.7 %	50 %	83.3 %

⁵⁷ Több választ is bejelölhettek a pedagógusok

⁵⁸ Több választ is bejelölhettek a pedagógusok

A legmagasabb értékeket a saját antológia segítségével történő zenemű-bemutató mutatja. Saját összeállítású antológia segítségével a nem szakos tanárok mutatnak be legtöbbször darabokat, legkevésbé az ének-zene művésztanárokra jellemző az elgondolásuk alapján történő bemutatás. A tankönyv zenehallgatási anyagát szintén a nem szakos tanárok jelölték a legnagyobb arányban, a többi kategóriába tartozó pedagógusok körülbelül 60 %-a támaszkodik a tankönyv zenehallgatási anyagára. A legalacsonyabb értéket az iskolai válogatáslemezekben szereplő művek bemutatása képviseli

Azt is vizsgáltuk, hogy **milyen eszközzel** történik a **zenehallgatási anyag** bemutatása. Úgy véltük, hogy a meglévő CD-k segítségével mutatja be a pedagógus a kiválasztott művet, azonban a táblázatból kitűnik az, hogy a Youtube-ról szólal meg a zene a pedagógusok döntő többségének tanóráján.

30. táblázat: A zenehallgatási anyag különféle hanghordozókkal történő bemutatása a diplomák tükrében⁵⁹

diploma típusa	iskolai CD	saját antológia	youtube	DVD
tanító	40 %	20 %	96 %	13 %
tanító é-z. műv. ter.	50 %	0.0 %	100 %	0 %
é-z tanár	49 %	55 %	95 %	18 %
é-z művésztanár	46 %	56 %	96 %	16 %
nem szakos	59 %	33 %	100 %	33 %

Látható az is, hogy a nem ének-zene szakos tanárok, valamint az ének-zene műveltségterületet választó tanítók, azok, akik a leggyakrabban az iskolai CD-lemezekről választanak zenehallgatási anyagot (59 %; 50 %), a legkevésbé a tanítók mutatnak be felvételeket lemezről (40 %). A saját antológiájuk szerint az ének-zene tanárok és művésztanárok mutatnak be zeneműveket (56 %; 55 %), az ének-zene műveltségterületet elvégző tanítók közül nincs olyan, akinek lenne válogatásgyűjteménye. A DVD-ről történő zenei anyag bemutatása a nem ének-zene szakos tanároknál a leggyakoribb (33 %). Az ének-zene műveltségterületet végzett tanítók körében nincs olyan, aki használná az eszközt, 13-15 % közt mozog azoknak a pedagógusoknak az aránya, akik valamilyen felvételt DVD-ről mutatnak be.

A tanórán kívüli, otthoni vagy szabadidőben történő zenehallgatás történhet úgy, hogy a **pedagógus ajánl zeneműveket**. A különféle tagozaton szerint haladó tanárok

⁵⁹ Több választ is bejelölhettek a pedagógusok

válaszait elemezzük. Táblázatunk – a könnyebb interpretálhatóság szempontjából – nem tartalmazza a tagozat esetében a komplementer cellákat (nem tanít alsó, felső vagy középiskolai tagozaton).

31. táblázat: *Zeneművek ajánlása a tagozatok tükrében*

ajánlás	tagozat		
	alsó tagozat	felső tagozat	középiskola
gyakran	98 (50.5%)	151 (52.6%)	59 (61.5%)
néha	83 (42.8%)	119 (41.5%)	34 (35.4%)
évente egy-kétszer	7 (3.6%)	9 (3.1%)	2 (2.1%)
sohasem	6 (3.1%)	8 (2.8%)	1 (1.0%)

32. táblázat: *Zeneművek ajánlása a tagozatok tükrében. A Khí-négyzet tesztek eredménye*

	χ^2	df	p
alsó tagozat	0.354	3	0.949
felső tagozat	2.188	3	0.534
középiskolai tagozat	6.346	3	0.096

Egyetlen esetben sem kaptunk szignifikáns eredményt, azonban az adatokból kirajzolódik az, hogy a középiskolákban tanítók javasolnak leggyakrabban zeneműveket otthoni meghallgatásra. A 'gyakran' és a 'néha' kategóriát összevonva azt látjuk, hogy az alsó tagozaton tanítók 93 %-a, a felső tagozaton oktatók 94%-a, a középiskolai tanárok 97 %-a ajánl zeneműveket a tanórán kívüli zenehallgatáshoz. A tendencia tehát kirajzolódik: minél magasabb életkorú gyermekeket tanít a pedagógus, annál gyakrabban javasol zeneműveket otthoni meghallgatásra. Az is kiviláglik, hogy a középfokon oktatók esetében mindössze egyetlen pedagógus van, aki sohasem ajánl darabot a tanulói számára.

A tanórán kívüli, szervezett zenehallgatási alkalom egy **hangverseny** meghallgatása lehet. Ideális esetben egy koncertterembe, az Erkel Színházba vagy az Operaházba szervez az iskola vagy a szaktanár látogatást. Táblázatunk – a könnyebb interpretálhatóság szempontjából – nem tartalmazza a településtípus esetében a komplementer cellákat (nem tanít Budapesten, megyei jogú városban, stb).

33. táblázat: *Hangverseny-látogatás a településtípusok tükrében*⁶⁰

	Budapest	mjv	város	kisváros	község
hangverseny					
évente egyszer	16 (23.9 %)	18 (20.5%)	22 (24.2%)	11 (15.7)	31 (34.1%)
évente kétszer	25 (37.3%)	12 (13.6%)	16 (17.6%)	16 (22.9%)	13 (14.3)
évente háromszor-ötször	19 (28.3%)	34 (38.7%)	33 (36.3%)	29 (41.4%)	17 (18.7%)
évente ötnél többször	3 (4.5%)	15 (17%)	5 (5.5%)	6 (8.6%)	4 (4.4%)
minden második évben	0 (0.0%)	3 (3.4%)	3 (3.2%)	1 (1.4%)	5 (5.5%)
sohasem	4 (6%)	6 (6.8%)	12 (13.2%)	7 (10%)	21 (23.1%)
összesen	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

A táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy az *évente egyszer* koncertet szervezők aránya a községekben tanító pedagógusok esetében a legmagasabb (34 %). Azonban a községi tanárok 23 %-a csak *minden második évben* (5 %), vagy *sohasem* látogat a tanulóival semmilyen zenei eseményre (23 %). Valószínűnek tartjuk, hogy egy nagyobb város hangversenytermébe, vagy a budapesti operaházba eljutás a nehézkes közlekedés miatt marad el. Szignifikáns eredményt három alkalommal kaptunk: a Budapesten tanítók nagyobb arányban jelölték az *évente kétszeri* hangverseny-látogatást, mint a Budapesten nem oktatók. Alacsonyabb arányban jelölték a pedagógusok a minden második évben történő látogatást, valamint azt, hogy sohasem kísérik a tanulókat zenei eseményre (χ^2 érték: 18.845; df: 5; p 0.002). Az *évente háromszor-ötször* történő hangverseny-látogatás szervezése a megyei jogú városokban tanítókra a legjellemzőbb (39 %), és alacsonyabb arányban jelölték azt, hogy sohasem látogatnak zenei eseményre a tanulókkal (χ^2 érték: 22-618; df: 5; p < .001). A községekben oktatók kisebb arányban jelölték az évi háromszor-ötször megvalósuló hangverseny-látogatást, valamint azt is, hogy sohasem szerveznek valamilyen zenei eseményt megtekinteni (χ^2 érték: 30.461; df: 5; p < .001).

A **mai szórakoztató zene** tanórai megjelenése már az 1980-as évektől kezdve vitát generált a pedagógusok között. Gönczy szerint „*döntően*” kétféle zenepedagógus létezik, még pedig az „*ultrakonzervatív*”, aki teljes mértékben elzárkózik a mai szórakoztató zenétől, illetve az „*ultraliberális*”. Utóbbi pedagógus úgy véli, hogy a szülők és a gyermekek igényeit szükséges szem előtt tartani, vagyis a tanulók a mai szórakoztató zene felé fordulását támogatja elsősorban. Gönczy arra is rámutat, hogy a tanároknak „*gondolkodási segédletet*” kellene biztosítani (Gönczy, 2015, 225).

⁶⁰ Táblázatunkban az oszlopszázalék szerepel

Logisztikus regresszióval vizsgáltuk azt, hogy az ének-zenét tanítók közül mely csoportra a legjellemzőbb a mai szórakoztató zene tanórai bemutatása. A vizsgálat során a következő változókat vontuk az elemzésbe: a) *általános vagy emelt szintű ének-zene tagozaton tanít*; b) *a diploma típusa*; c) *alsó, felső vagy középiskolai tagozaton tanít*; d) *a tanórai zenehallgatás gyakorisága*; e) *zenehallgatás utáni beszélgetés a tanulókkal*; f) *hányszor mutat be egy művet a tanórán*; g) *vélemény a mai szórakoztató zene tanórai bevonásáról*.

A településtípusok alapján azt látjuk, hogy a falvakban magasabb arányban történik a műfaj gyakori bemutatása. A legtöbb 'sohasem' válasz a megyei jogú városokban dolgozóktól érkezett. Táblázatunk – a könnyebb interpretálhatóság szempontjából – nem tartalmazza a tagozat esetében a komplementer cellákat (nem tanít Budapesten, városban, stb).

34. táblázat: *A mai szórakoztató zene bemutatása a településtípusok tükrében*⁶¹

szórakoztató zene bemutatása	településtípus				
	Budapest	megyei jogú város	város	kisváros	község
igen, gyakran	17 %	21 %	23 %	21 %	26 %
igen, ritkán	18 %	24 %	28 %	17 %	26 %
sohasem	31 %	38 %	14 %	24 %	17 %

A mintában vannak eltérések, de a kereszttáblás vizsgálat Khí-négyzet próbája egyetlen esetben sem szignifikáns 5%-os szinten. A mai szórakoztató zene tanórai bemutatása tehát nem függ össze azzal, hogy mely településtípuson dolgozik a válaszadó⁶².

Megvizsgáltuk azt is, hogy a különféle **tantervek** alapján haladó ének-zene tanárok milyen gyakorisággal hallgattatnak mai szórakoztató zenét a tanórákon. Úgy véltük, hogy az emelt tagozatokon kevesebb alkalommal történik meg a szemelvények bemutatása, annak ellenére, hogy az óraszám magasabb.

⁶¹ Táblázatunkban a sorszázalék szerepel

⁶² Budapest – χ^2 érték: 3.450; df: 2; p 0.179
 megyei jogú város – χ^2 érték: 3.600; df:2; p 0.165
 város – χ^2 érték; df: 2; p 0.187
 kisváros – χ^2 érték: 1.280; df: 2; p 0.527
 község – χ^2 érték: 0.980; df: 2; p 0.613

35. táblázat: A mai szórakoztató zene bemutatása a tantervek alapján⁶³

szórakoztató zene bemutatása	tanterv				
	általános tanterv	emelt szintű tanterv	mindkettő	gyógy/SNI/spec	nincs válasz
igen, gyakran	89 %	3 %	6 %	1 %	0 %
igen, ritkán	81 %	6 %	10 %	2 %	1 %
sohasem	69 %	3 %	28 %	0 %	0 %
összesen	84 %	5 %	10 %	1 %	0.3 %

A táblázatból az is kirajzolódik, hogy a speciális tananyag alapján haladó pedagógusok szinte alig mutatnak be mai szórakoztató zenei szemelvényeket, és ebben a kategóriában szerepel az, hogy sohasem szólal meg a mai divatzene a tanórákon. Azok a pedagógusok, akik sohasem hallgattatnak mai szórakoztató zenét az órákon, az általános és emelt szintű tanterv alapján is tanítanak. Az általános tanterv szerint haladó pedagógusokra a legjellemzőbb a mai szórakoztató zene tanórába vonása. Tehát a különféle tantervek alapján tanítók esetében 5%-os szinten szignifikáns az eredményünk (χ^2 érték: 16.010; df: 8; p 0.042).

A **diploma típusa** szerinti elemzés kapcsán úgy véltük, hogy minél magasabb zenei felsőfokú végzettséget szerzett a pedagógus, annál kevésbé hallgattat mai szórakoztató zenét az ének-zene órákon. A diploma típusa esetén több választ adhattak a pedagógusok. Az itt bemutatott táblázat – a könnyebb interpretálhatóság szempontjából – nem tartalmazza a diploma típusa esetében a komplementer cellákat (nem tanít tanítóként, nem tanít ének-zene tanárként stb.).

36. táblázat: Mai szórakoztató zene tanórai bemutatása a pedagógusok diplomatípusa alapján⁶⁴

szórakoztató zene bemutatása	a diploma típusa				
	tanító	tanító ének-zene műv. ter.	ének-zene tanár	ének-zene művésztanár	nem szakos tanár
igen, gyakran	25 %	3 %	68 %	4 %	3 %
igen, ritkán	13 %	2 %	76 %	8 %	3 %
sohasem	3 %	0 %	66 %	14 %	3 %

⁶³ Táblázatunkban a sorszázalék szerepel

⁶⁴ Táblázatunkban a sorszázalék szerepel

37. táblázat: *Mai szórakoztató zene bemutatása a diplomák típusa alapján – próba*

	érték	df	p
tanító	7.42	2	0.024
tanító ének zene műv. ter.	1.91	2	0.385
ének-zene tanár	3.44	2	0.179
ének-zene művésztanár	4.44	2	0.109
nem szakos tanár	0.01	2	0.995

A végzettség esetében egyedül a tanítók esetében mutatkozik szignifikáns eltérés 5%-os szint mellett. Akik gyakran hallgattatnak mai szórakoztató zenét, ők nagyobb arányban tanító végzettségűek, mint a 'ritkán' vagy 'sohasem' hallgattató pedagógusok.

A fenntartó szerinti felosztásban nem találtunk szignifikáns megfelelést a tanórai szórakoztató zene bemutatását vizsgálva. Az egyházi iskolákban is hasonlóan gyakori a tanórai szórakoztatózene-hallgatás, mint az alapítványi vagy az állami fenntartású iskolákban.

Összevetettük azt, hogy azok a pedagógusok, akik különféle gyakorisággal bemutatnak mai szórakoztató zenét tanóráikon, egyetértenek-e a műfaj tananyagba kerülésével. Kérdőívünkben a pedagógusok kifejthették véleményüket a mai szórakoztató zene tanórai bevonásáról. Öt kategória alapján soroltuk a válaszokat: *nem ért egyet; inkább nem ért egyet; igen is, meg nem is ért egyet; inkább egyetért; igen, egyetért.* Az 'igen is, meg nem is' kategóriába tartozó válaszok felét a 'nem', 'inkább nem', a másik felét az 'igen', 'inkább igen' csoporthoz soroltuk.

38. táblázat: *Mai szórakoztatózene-hallgatás a tanórán, és a pedagógus mai szórakoztató zenéhez kapcsolódó attitűdje*

szórakoztató zene gyakorisága	nem, inkább nem	igen, inkább igen
igen, gyakran	44 %	56 %
igen, ritkán	72 %	28 %
sohasem	97 %	3 %

Az a pedagógus, aki egyetért a mai szórakoztató zene tanórai bevonásával, nagyobb gyakorisággal mutat be mai zenét a tanulóknak. 3 % azoknak a pedagógusoknak az aránya, akik sohasem mutatnak be mai divatos zenét, azonban egyetértenek a műfaj tantervbe emelésével. Eredményünk szignifikáns (Khí-négyzet: 43.850; df:2; p 0.00). Összegezve: a településtípus és az intézményfenntartó alapján nincs nagy különbség a szórakoztató zene tanóra bemutatásának gyakoriságában. A tanterv és a diploma típusa azonban meghatározza

a divatos zenék bemutatásának gyakoriságát. Azt is megállapíthatjuk, hogy azok a zenetanárok, akik gyakrabban mutatnak be popdalokat, azok egyetértenek a tantervben szereplő, a mai szórakoztató zene megismertetésére utaló ajánlással.

Végül összevetettük a szórakoztató műfajok oktatásba történő vonását azzal, hogy a pedagógusok bemutatnak-e 20-21. századi szórakoztató zenei dalokat. Minél magasabb számot kaptunk (1-5), annál jobban egyetért a pedagógus a mai szórakoztató zene oktatásával.

39. táblázat: *A pedagógusok egyetértése a mai szórakoztató zene tantervi bevonásával, és a mai szemelvények bemutatásának gyakorisága*

	szórakoztató zene bemutatásának gyakorisága	N	M	SD
szórakoztató zene bevonásával való egyetértés szintje	igen, gyakran	14	4.41	0.82
		3	3	5
	igen, ritkán	18	3.49	1.30
		6	5	4
	sohasem	27	1.81	1.14
			5	5

Táblázatunk azt mutatja, hogy nagyobb gyakorisággal hallgattatnak meg mai szórakoztató zenei szemelvényeket azok a pedagógusok, akik egyetértenek a műfaj tantervbe vonásával.

40. táblázat: *Az ANOVA-tábla eredménye*

ANOVA				
	F	df1	df2	p
Welch próba	80.01	2	71.18	<.00
	9		9	1
Levene teszt	22.45	2	353	
	1			
		27	1.81	<.00
			5	1

Games-Howell Post Hoc teszttel is megerősítettük az eredményt, amely a következő:

41. táblázat: *Games-Howell Post Hoc teszt*

		igen, ritkán	sohasem
igen, gyakran	átlagok eltérése	0.918	2.598
	p	<.001	<.001
igen, ritkán	átlagok eltérése	-	1.81
			5
	p	-	<.001

Eredményeink szignifikánsak, tehát azok, akik sohasem mutatnak be mai, fiataloknak szóló zenét a tanórákon, azok kevésbé támogatják a műfaj tantervbe vonását, mint azok, akik ritkán, de mégis bemutatnak szemelvényeket.

A **zenehallgatás előtt** adott megfigyelési szempontok Anderson tanulmánya (Anderson, 2012-2013) és véleményünk szerint is az aktív zenehallgatást segítik elő. Binominális logisztikus regresszióval (4. melléklet, 2. táblázat) vizsgáltuk azt, hogy a pedagógusok mely csoportjára jellemző leginkább a megfigyelési szempontok megadása. Az elemzésbe a következő változókat vontuk be: a) *általános vagy emelt szintű ének-zene tagozaton tanít*; b) *a diploma típusa*; c) *alsó, felső vagy középiskolai tagozaton tanít*; d) *milyen gyakran történik zenehallgatás*; e) *a zenehallgatás után történik-e beszélgetés*; f) *hányszor mutat be a tanár egy művet*; g) *a zenehallgatási anyag kiválasztása*. Eredményünk 10 %-os szinten szignifikáns: akik mindkét tagozaton tanítanak, azok nagyobb valószínűséggel mindig adnak megfigyelési szempontot. 5 %-os szinten szignifikáns az az eredményünk, amely az alsó tagozaton tanítók és a felső tagozaton, illetve középiskolában dolgozók adatait vetette össze: a tanítók kisebb eséllyel adnak mindig megfigyelési szempontot, mint a magasabb évfolyamokban tanító pedagógusok. A binominális logisztikus regresszió eredménye a következő: $R^2_N: 0.240$; $\chi^2: 72.209$ df:20; $p < .001$. Modellünk szignifikáns, a magyarázóerő 24% (Nagerkerle).

4.6. A NAT és a kerettantervek ismerete

A következő kérdéssel arra kerestük a választ, hogy mennyire jártas a tanár az oktatási dokumentumokban, hiszen a tankönyvek mellett az egyéb (NAT, kerettantervek) útmutatók is az oktatás minél hatékonyabb megvalósításához tartoznak. A *'Melyik kerettanterv alapján tervezi az órát?'* kérdésre saját választ vártunk. Erre azért volt szükség, hogy képet kaphassunk a tantárgyat tanítók oktatásidokumentum-ismeretéről. A Nemzeti alaptanterv leírja az egy-egy tantárgyhoz kapcsolódó tevékenységeket, a kerettanterv pedig részletezve közli a tudásanyagot. A 2012-es kerettanterv kétféle változatot közöl az ének-zene tantárgyhoz, a 2020/2021-es tanévtől egy kerettanterv szerepel az 1., 5., és 9., osztályban. A kapott eredmények azt mutatják, hogy a tantárgyat tanítók közül mindössze 23-an válaszoltak pontosan a kérdésre: 19-en az „A”, 4-en a „B” kerettanterv alapján tervezik az órákat, ez a kérdezettek 7,3%-a. 87-en a 'NAT' választ adták, 20 fő a „helyi tanterv”-et írta, illetve 6-an „saját tervek alapján” (ketten a NAT-hoz történő igazodást is jelezték) választ adták. Meglepő válaszok is születtek: „iskolai”; „nem tudom”, „az aktuális”, az „érvényben levő kerettanterv”, „nélkülözöm”, „egyik alapján sem”, „ének-zene”. A kérdőív alapján megállapítjuk, hogy az ének-zenét tanító pedagógusok többsége a dokumentumok fajtáját, illetve pontos megnevezését sem ismerik. Ennek az eredménynek az ismeretében a kérdőívünk néhány korábbi kérdésére adott válaszokat nem tekinthetjük relevánsnak.

4.7. Vélemények a szórakoztató zene tanórai bemutatásáról

Kérdőívünkben a pedagógusok véleményét is megkérdeztük erről a jelenségről, akiknek a túlnyomó többsége válaszolt a *'Mi a véleménye a szórakoztató műfajok oktatásba történő bevonásáról?'* kérdésre, illetve részletesen kifejtette nézőpontját.

A szöveges válaszok alapján öt kategóriát állítottunk fel, amelyek a következők: 'igen'; 'inkább igen' 'igen is, meg nem is'; 'inkább nem'; 'nem' köré csoportosítottuk a kapott eredményeket. Ez alapján megállapíthatjuk, hogy a mai szórakoztató zene ének-zene tanórába történő beemelése **mellett** ('igen'; 'inkább igen' 'igen is, meg nem is') a kérdezettek döntő többsége foglalt állást. A szórakoztató zene teljes mértékben történő elutasítását 31 kérdezett (8 %) jelezte, tehát ezek a pedagógusok teljes mértékben elutasítják a szórakoztató zene tanórai bemutatását. Az általunk az 'inkább nem' kategóriába sorolt

válaszadók száma is alacsony, 39 fő (11 %). A középutat választók száma – akik megengedőbbek, de nem foglalnak állást, vagy mindkét kategóriát elfogadják – 55 pedagógus (15 %).

91 pedagógust soroltunk a mai szórakoztató zenét inkább elfogadó kategóriába (28 %), a mai szórakoztató zene tanulókkal történő megismertetését teljes mértékben elfogadók száma 138 (38 %). A pedagógusok 66 %-a egyetért, illetve inkább egyetért a szórakoztató zene tanórai bemutatásával.

A 'nem' válaszok közül érdemes néhányat kiemelni:

„az iskolai énekoktatás célja nem a szórakoztatás, nem a gyerekek ízlésének kiszolgálása a cél, hanem az ízlésük formálása, különbség van a szórakoztatás és a művészeti tevékenység között”.

„A rádió úgysem erre törekszik, legalább énekórán ne "egynyári művekkel" müllassuk az időt”. Azzal foglalkoznak teljes szabadidejükben, más zenére csak a heti 45 perc van”.

„Nem tartom jó ötletnek. Minőséget tanítunk, az a dolgunk, hogy felemeljünk és megemeljünk, nem pedig, hogy mi alacsonyodjunk le a béka feneké alá”.

„Nem az iskola feladata a szórakoztató műfajok megismertetése’.

Egy zenepedagógus nagyon részletesen leírta a véleményét:

„Nem osztom a szükségességét, tévképzet. [...] Nem lesz érdekesebb, tartalmasabb tőle az óra, mert ha a közvetítő dinamikus, tevékenységközpontú, valamint az iskolai atmoszféra művészetpártoló (beleértve a kollégákat), és az iskolai fegyelem nem tantárgyfüggő, hanem megalapozottan jó morálú, akkor az énekórák is nagyobb eséllyel hordoznak minőséget. A populáris zene iskolai tanítását nem tartom prioritásnak. De tévképzet, hogy ezen múlik hosszútávon az iskolai énekórák sorsa. Érdemes monitorozni a fellegvárak gyakorlatát. Közösségi élmény, közös tevékenység, sok együtt töltött idő a tanulókkal a tanórán kívül is.”

Olyan véleményt is olvashattunk, hogy a szórakoztató zene tanórai bemutatása *„nagyfokú kritikai szemléletet feltételez a tanár részéről”*, és az időkeret miatt nincs erre lehetőség. Más kitöltők szerint *nem szerencsés; rendkívül kártékony; helytelen elgondolás; elhibázott* a szórakoztató műfaj bevonása a tanórába, sőt valaki kényszernek írta le a 2012-es alaptantervben megfogalmazottakat.

A mai szórakoztató zene mellett érvelő ének-zene tanárok véleménye szerint a tanulók igénylik, szeretik a műfajt. Olvashattunk olyan véleményeket is, amelyek szerint ízlésformáló, fejleszti az esztétikai érzéket, motiválja a tanulókat, illetve szükségesnek, fontosnak, hasznosnak vélik alkalmanként bemutatni a szórakoztató zenét a tanórán.

Néhány pedagógus a gyermekek szemszögéből közelítette meg a könnyű műfaj tanórai megszólalásának fontosságát. A vélemények szerint a mai szórakoztató zene közel hozza a gyermekekhez a zenét, valamint az aktív zenehallgatás fejlesztésének a lehetőségét is megteremtheti a műfaj. Egy másik válaszban az szerepel, hogy pedagógiai szempontból „*meg lehet vele nyerni ellenálló gyerekek figyelmét, bizalmát*”. Érdekes újra egy zenepedagógus válaszát szó szerint közölni: „*nem tehetünk úgy, mintha nem létezne az a zene, amit a gyerekek naponta hallgatnak*”. Van olyan ének-zene tanár, aki azt említi, hogy a tanulók szeretik és igénylik ezt a fajta zenét, „*szívesen tanulnak modern dalokat*”. Más pedagógus a tanulók jutalmazása, megnyerése érdekében mutat be a tanórán mai szórakoztató zenét, van olyan pedagógus, aki azt említi, hogy ebben a műfajban is megismerhetik az értékes zenét. Egy tanár a kétségének ad hangot a szórakoztató zene ének-zene órai megjelenése kapcsán: „*szomorú vagyok, hogy mára ez kell ahhoz, hogy a gyerekek élvezzék az órákat, ettől függetlenül a jól megválasztott darabok még hasznukra is válhatnak*”.

A határozott véleménytől tartózkodók (‘igen is, meg nem is’ válaszok) közül van, aki úgy véli, hogy néhány szemelvény „*jól jöhet*”, egy másik pedagógus kompromisszumként tekint a mai szórakoztató zene tanórai bemutatására. Véleménye szerint a gyermekek „*mindenevők*”, ezért a tanárnak is szükséges megismernie azt a fajta zenét, amelyet a tanulók szabadidejükben hallgatnak. Egy, magát konzervatív szemléletűnek valló ének-zene tanár azt válaszolta, hogy régen az opera szerepe is a szórakoztatáshoz, a szórakoztató zenéhez tartozott, ezért számára a szórakoztató műfaj tág fogalom. Ez a zenepedagógus a tanórákon musicalek részleteit is bemutatja a művészi zenei szemelvények mellett, „*könnyűzenét*” nagyon ritkán illeszt a tanóra anyagába. Más vélemény szerint a mai, fiatalok által kedvelt, igényes zene szint vihet az órába, egy kérdezett pedig a művészi zenét részesíti előnyben a tanórákon.

Az ‘*inkább nem*’ kategóriánkba azokat a válaszokat csoportosítottuk, amelyekben a pedagógus alkalmanként a tanóra anyagába illeszt a mai szórakoztató zenét. A válaszok alapján indokolt esetben, például ünnepek alkalmával játszik le ilyen fajta zenét a tanár. Más válaszoló a szórakoztató zenén belüli igényes szemelvényt mutat be. Az egyik kérdezett, aki ugyan nem ért egyet a fiatalok zenéjének tanórai bemutatásáról, arról számol be, hogy „*nálam ritkán jelenik meg az órán [a mai szórakoztató zene], mindenki hallgassa otthon, amit ő szeret. A komolyzene hallgatása, feldolgozása nem jelent gondot az óráimon, szeretik a gyerekek*”. Hasonlóan vélekedik egy másik pedagógus: a tanulók többsége alig találkozik a művészi zenével. „*Ha azt a rövid időt popzenével töltjük, annál kevesebb esélye van a*

gyereknek minőségi zenét megismerni”. Alkalmanként egy-egy minőségi mai zenét beilleszt a tanórába ez a pedagógus, de nem rendszeresen, és nem a tananyag részeként. *„Kicsit szükségesnek érzem”* – fogalmazta meg egy pedagógus, de van olyan vélemény is, amely szerint a könnyű műfaj *„nagyon megválogatva, minőséget szem előtt tartva, kellő ismertetéssel megvalósítható, de nem feltétlenül szükséges”*. Az egyik ének-zene tanár arra hívta fel a figyelmet, hogy a szabad órakeret lehetőséget ad a fiatalok zenéjének bemutatására.

Az oktatási dokumentumokban az ének-zene tantárgy egyik feladata az ízlésformálás és az esztétikai érzék fejlesztése. A kérdezettek közül többen hasznosnak vagy fontosnak tartják azt, hogy a mai szórakoztató zene bemutatása kapcsán a zenei ízlésformálásra is felhívják a figyelmet. *„A gyerekek ízlésvilágát felelősségünk irányítani. Érték és értéktelen között meg kell tanulniuk különbséget tenni. Egymás véleménye is fontos számukra”* – olvasható az egyik válaszban. A motiváció szerepe is fontos, több válaszadó is említette a szórakoztató zenével történő motiválást. A tanulók nyitottá válnak, mert közel áll hozzájuk ez a műfaj. Egy zenepedagógus a motivációt abban is látja, hogy az óra elején *„átmozgatásra, koncentrálásra”* is megfelelő a mai szórakoztató zene bemutatása, a tanóra végén pedig *„lazításra kiváló”*. Más pedagógus úgy véli, hogy *„a jól megválasztott művek feldolgozása, eléneklése hangszerkísérettel közelebb hozhatja a tanulókat az ének-zene tárgyhoz”*. Érdemes figyelmet szentelni annak a zenepedagógusnak a véleményére, aki azt említette, hogy *„az iskolai énekoktatás célja nem a szórakoztatás, nem a gyerekek ízlésének kiszolgálása a cél, hanem az ízlésük formálása. Különbség van a szórakoztatás és a művészeti tevékenység között”*. A részletes válaszok között az is olvasható, hogy a tanulóknak feltétlenül szükséges megismerniük a 20-21. századi zeneszerzőket és műveket, még azokat is, amelyek nem a legkiválóbbak, azért, hogy a későbbiekben képessé váljanak a minőségi zene kiválasztására.

Feltételezésünk szerint az ének-zene tanárok többsége elutasítja a mai szórakoztató zene tanórai megjelenését. Azonban a kapott válaszok arról tanúskodnak, hogy a kérdezett ének-zene tanárok közül csak néhányan vannak ezen a véleményen. A pedagógusok a kérdőívben megfogalmazott válaszok alapján *„szükségesnek”, „fontosnak”, „szükségszerűnek”, „hasznosnak”* tartják a műfaj bemutatását. Mások szerint *„színesíti az oktatást”, „természetes dolog”, „az élet része”, „elengedhetetlen”, „nincs akadálya”, „haladni kell a korrall”, „jó kezdeményezés”*. Több pedagógus említette meg azt, hogy igényes válogatás lenne szükséges. Néhány válasz azt emeli ki, hogy a művészi zene sajátosságait a mai szórakoztató zenéből kölcsönzött példákkal szemlélteti. A rap és a

recitativo funkciója, a hangszerismeret vagy a dinamika mindkét műfajban szerepel a válaszok szerint⁶⁵. A zenepedagógusok többsége tehát nyitott a mai szórakoztató zene tanórai bemutatására, de többen a megfelelő, igényes szórakoztató zene kiválasztásának fontosságát jelezték. Két válaszó véleménye szerint a szórakoztató zene is kortárs zene.

4.8. Javaslatok az ének-zene tantárgy reformjára, az ének-zene tantárgy jelenleg érvényes tanterveinek változtatására, tanári vélemények a tantárgy tanításának hasznosságáról

Kérdőíves kutatásunkban fontosnak tartottuk megtudakolni az ének-zene tárgyat tanítók véleményét arról, hogy szükségesnek tartanak valamilyen változtatást, vagy reformot azért, hogy a tantárgy, a tantárgy presztízse, illetve a tananyag megújuljon.

A feltett kérdésre minden tanár, tanító válaszolt, amely azt jelzi számunkra, hogy a zenepedagógusok szembesültek a tantárgy során felmerülő nehézségekkel, esetleg a nem megfelelő tananyagrésszel, vagy a tantárgy specifikus részterületeinek hangsúlyozásával, illetve mellőzésével. Ezeket a problémákat fontosnak tartották megosztani, illetve olyan javaslatokat fogalmaztak meg, amelyek a tantárgy felépítésének, tanításának eredményesebbé válását segíthetik.

A tantárgy reformját összesen nyolc pedagógus nem tartja szükségesnek, vagy fontosnak, ebből öten mindössze a *'nem'* szóval jelezték véleményüket, és egy fő meglátása szerint „jó így” a tantárgy. Utóbbi azt is hozzátette, hogy „*nem a tantárggyal van baj, hanem a gyermekekkel*”. Ezen kívül öt válaszoló nem a tantárgy reformjában véli a megújulást, hanem a tantárgyat tanító tanár személyiségében, tudásában, illetve abban, hogy a tantárgy tanítását a megfelelő módon szükséges végezni. Ezt támasztja alá Gönczy László is, aki azt írja, hogy a tanár személyisége meghatározó szerepet tölt be „*a zenéhez való viszony formálásában*” (Gönczy, 2009, 176-7.). Gönczy hivatkozik Strém Kálmán kötetére, amelyben a „*sugárzó*” pedagógus személyiségek fontosságát hangsúlyozza a szerző (1988, 35.). Összesen tehát tíz fő nem változtatna semmit az oktatási dokumentumokban szereplő iránymutatáson.

⁶⁵ A zenei elemek és jelenségek között megtalálható például a passacaglia-basszus (egy adott, néhány hangos basszusra minden alkalommal új dallam jelenik meg): például a Led Zeppelin *Dazed and Confused* című száma, de az 1960-70-es évek szórakoztató zenéjében is előfordul. Az összhangzattan, a zenei forma, az ütemmutató, a ritmusképletek vagy a funkciók mindkét műfajban jelen vannak. A férfi- és női hangok színének megfigyeltetése is hasznos lehet.

Olyan válaszok is érkeztek, amelyek helyeslik, vagy megfelelőnek tartják a tantárgyi előírást, de minimális változtatást javasolnának a kérdezettek. Az átfogó, komplex módszer, a kreativitás, a gyermekekhez közelebb álló tananyag szerepel megoldásként a válaszokban. Ezek mellett szerepelt az, hogy a zenei írás-olvasás és a zeneelméleti ismeretek halmaza kevésbé fontos, mint az élményszerű tanóra. Van olyan pedagógus, aki beillesztené a tankönyvekbe az „*ismert, nagy slágerek*” kottáját, és a zeneszerkesztők programjának ismertetését is hasznosnak tartaná. Egy zenepedagógus az „élményalapú, sok gyakorlati muzsikálásra épülő” tanórákat tartja fontosnak.

Az ének-zene tantárgy **elméleti ismereteinek** csökkentését javasolja 17 válaszadónk. Több éneklést és kevesebb elméleti ismeretanyag tanítását javasolja az egyik zenepedagógus, egy másik ének-zene tanár a zenei élmény nyújtását fontosabbnak tartja, mint „*az elméleti ismeretek bemagoltatását és számonkérését*”. Általánosságban a válaszadók tehát az elméleti ismeretek csökkentését megfelelő megoldásnak tartanák. Érdekességképpen megjegyezzük, hogy az egyik válaszadó hiányolta a tankönyvekből a zeneelméleti ismeretek leírását.

Az **éneklés, a népdalok éneklése** az ének-zene tanítás egyik kiemelt, fontos feladata. Kodály Zoltán zenepedagógiai munkássága nem csak a magyar, hanem szinte az egész világ zeneoktatására hatást gyakorolt (deVries, 2001, 24., Szabó, 1974, 1070.). A Kodály-módszer fontosságára, a Kodály által kijelölt út folytatására, a magyar népzene alapuló zenetanítás jelentőségére hívta fel több pedagógus a figyelmet. Két vélemény azonban ennek ellentmond, az egyik kérdezett pedagógus annak ellenére túlzottnak tartja a népdalok arányát a tankönyvekben, hogy ő maga néptáncos. A másik vélemény a siratók és a sirató típusú népdalok túlsúlyát hangsúlyozza ki. Az éneklés szükségességére vagy megszerettetésére az együtt éneklés, a kóruséneklés, a népdaléneklési verseny, az iskolában népdaléneklési körök létrehozása, és az „*élményéneklés*” adhat lehetőséget.

Az ének-zene tantárgyra fordított **óraszám** növelését tartja szükségesnek 15 pedagógus. Legtöbben azt szorgalmazzák, hogy minden évfolyamon heti két tanórán történjen az ének-zene tantárgy oktatása. Az óraszám-emeléssel a tanítás érdekesebbé válhat egy válaszoló szerint. Egy pedagógus pedig az ének-zene tantárgy reformjának egyetlen feltételként az „*óraszám jelentős, de nem túlzó*” emelését tartja.

A tanári válaszok arra is rámutattak, hogy a társadalmi változás, az új generáció látásmódja, fejlődése, az **IKT-eszközök** oktatásba történő bevonása is feltételezheti a tantárgy megújítását. Az ének-zene tantárgy értékelésre is érkeztek vélemények: egy

pedagógus „eltörölné”, más zenetanár feleslegesnek tartja az osztályzat alapú értékelést, de olyan megfogalmazás is olvasható, hogy másképp szükséges közelíteni az értékelés felé.

A tanári szabadság hiányát, illetve a kevés tanári szabadságot nyolc kérdezt említette, két zenepedagógus azonban megfelelőnek tartja a tantárgy, valamint az oktatási dokumentumokban leírt tanári szabadság mennyiségét.

Végül a szakmai szervezet és a zenepedagógusok közös munkájának hiánya szerepel az egyik válaszban. „*Ki reformálná meg [a tantárgyat]? Nincs szakmai fórum. Nagy közös gondolkozással lehetne. A művészet mindig egyéni, nem lehet kockásan [tanítani]. A tanár egyénisége döntőbb, mint a tananyag!*” Elgondolkodtatóak ezek a mondatok, hiszen a 2020-as módosított NAT bevezetése előzetes egyeztetések nélkül történt meg. Megállapíthatjuk tehát, hogy az ének-zene tantárgyat tanítók döntő többségében valamilyen változtatás mellett foglaltak állást. Ezek a változások néhány válasz alapján csak kis léptékűek, de számos zenepedagógus a nagyobb változásban véli a reform lényegét.

Kérdőívünk következő kérdése arra várta a válaszokat az ének-zenét tanító pedagógusoktól, hogy a **jelenleg érvényes tantervekben** változtatnának-e valamit, illetve mely javaslatokkal nem értenek egyet. Bár az előző kérdésfeltevésünk is hasonló volt, azonban az globálisan vizsgálta az ének-zene tantárgyra vonatkozó, a pedagógusok által megfogalmazott javaslatokat. A 2012-es és 2020-as NAT, illetve a kerettantervek a pedagógusok részéről javasolt tanterv-változtatási módosítása csak az oktatási dokumentumokra vonatkozott.

A vélemények közül elsőként a két szélsőséges választípust mutatjuk be. A jelenleg érvényes tantervek ajánlásai, illetve javaslatai közül 14 zenepedagógus 'semmit' nem változtatna meg. Öt fő nem tudja, még nem tudja, vagy nem gondolkodott azon, hogy milyen módon, vagy a tantárgy melyik szakaszát (daltanulás, daléneklés, zeneelméleti ismeretek, zenetörténet, zenehallgatás) érdemes újragondolni. 14 kérdezt tehát megfelelőnek tartja az alap-, illetve kerettantervekben megfogalmazott javaslatokat.

A 'mindent', 'majdnem mindent', vagy 'sok mindent' megváltoztatni szándékozók száma 9 fő. A válaszok között szerepel két olyan is, amelyben a kérdezt arról számol be, hogy mellőzi az oktatási dokumentumok ismeretét. Az egyik válaszolót 'nem igazán érdekli a tanterv, mert mindig azt és úgy tanította, ahogyan helyesnek gondolta, mert nem a paragrafusok számítanak'. A másik válaszolót 'sohasem érdekelte a kerettanterv'. Olyan válasz is érkezett, amelyben a zenepedagógus nem ismeri a tantervet, az időhiányra hivatkozik. Az utóbbi két beszámoló alapján megállapíthatjuk, hogy vannak olyan pedagógusok, akik számára érdektelenek azok a dokumentumok, amelyek útmutatásai

alapján célszerű, illetve szükséges a pedagógiai munkát végezni. Véleményünk szerint kikerülhetetlen az oktatási dokumentumok ismerete, hiszen azok alapján történik a tárgy tanítása.

Elsőként az **óraszámokra** vonatkozó válaszokat gyűjtöttük össze, és elemeztük azokat. 11 válaszolónál csak az 'óraszám', a 'heti óraszám' szerepel, azonban az nem jelezték, hogy több, illetve kevesebb tanórai foglalkozást javasolnak. Az óraszám-növelést, illetve a magasabb óraszám lehetőségét 28 kérdezett, egy zenepedagógus a magasabb művészeti óraszámot említette. A heti egy ének-zene órát öt fő tartotta megfelelőnek, egy további ének-zene tanár a heti egy tanóra mellett a mindennapi éneklés mellett foglalt állát. Egy válaszban az szerepelt, hogy „*a heti óraszámot [változtatná meg], átadva a kompetenciamérésben érintett tantárgy valamelyikének*”. Ebben az esetben csak feltételezni tudjuk, hogy kevesebb tanórát javasol az ének-zene tantárgy számára. Kevesebb óraszámot még három pedagógus javasolt. Olyan válasz is érkezett, amely szerint kevesebb heti óraszám és kevesebb tananyag szükséges a tantárgy tanításához. A heti két, egy esetben három ének-zene óra lehetséges megvalósulása négy válaszadónál szerepelt. A középfokú oktatás ének-zene tanóraszámához is érkezett négy javaslat. Hét zenepedagógus a heti két tanóra mellett foglalt állást, egy tanár véleménye pedig az, hogy a középiskolákban három évig, egy másik vélemény szerint a 11-12. évfolyamokon is jelenjen meg a tantárgyak között az ének-zene.

Az **elméleti anyag** mennyiségének megváltoztatását több zenepedagógus tartja fontosnak, két kivétellel kevesebb tudnivalót javasolnak a válaszadók. Egy vélemény szerint a zeneelmélet tanításának „*a kevés óraszám miatt nincs értelme*”. Egy pedagógus pedig úgy véli, hogy a zeneelméletet „*nehéz tanítani magasabb osztályokban*” az alapismeretek hiánya miatt. Az **éneklés** tanórai szerepének fontosságát szintén vizsgáltuk a pedagógusok véleménye alapján. 16 válasz alapján az ének-zene tanárok több éneklést javasolnak a tanórákon, illetve az „*éneklés megszerettetésének*” fontosságát is kiemelte egy pedagógus. A kórusművek éneklésének lehetősége szerepelt a pedagógus válaszában, ezt nagyon fontosnak tarthatjuk. Például Bárdos Lajos: *Kicsinyek kórusa*, Szőnyi Erzsébet (hangszerkíséretes, gyermekzenekari kíséretes) gyermekkórusai, Kodály Zoltán bicíniumai magyar népdalokat dolgoznak fel. Ezek a kórusművek könnyen megtanulhatóak, fejlesztik a többszólamú hallást, az éneklők egymásra történő figyelését, de legfőképpen művészi zenei élményt nyújtanak a kis előadóknak. Az iskolai kórusok működését négy pedagógus említette válaszában, ketten a kötelező időkeret biztosítását javasolják. Végül a dalválasztás szabadságának lehetőségét hiányolja az egyik kérdezett.

A **zenehallgatási anyag** megváltoztatását többen kezdeményenék. Három kérdezett csak a 'zenehallgatás', vagy a 'zenehallgatási anyag megváltoztatása' szavakat írta le a kérdőívben, de nem javasolt megoldást. A zenehallgatást és az éneklést tartja a tanórák központi feladatának négy kérdezett. Szintén megfelelőnek véli a zenehallgatási anyagot, azonban bővítené azt a mai szórakoztató zene szemelvényeivel négy pedagógus. Szintén négy vélemény szerint a zenehallgatási anyag megújítása szükséges lenne. Azt azonban nem jelezték a kérdezettek, hogy mely műveket javasolnak, illetve mely műveket nem javasolnak új tananyagként. „*Egyes klasszikus darabok eltörlése*” lehetne egy új alternatíva – olvasható az egyik pedagógus válaszában. Egy kérdezett a „*relaxáló zenehallgatást*” tartaná fontosnak a tanórák menetében. A pedagógus ebben az esetben sem fejtette ki részletesen a véleményét, így nem tudjuk megállapítani azt, hogy a mai relaxáló zenék közül, vagy a művészi zene irodalmának lassú tételeiből javasolna zenedarabokat. A zenehallgatás megújításában véli egy ének-zene tanár a lehetséges tantervi változást. Egy másik pedagógus több műzei szemelvény bemutatását javasolja, míg egy fő a 'kortárs darab' szükségességét jelezte. Érkezett egy olyan válasz is, amely szerint hasznos és szükséges lehetne egy „*összefoglaló kiadvány dalok, zeneművek ajánlásával*”. A zenehallgatás koncepcióját egy fő változtatná meg. Véleménye szerint „*gyakorló zenepedagógusokat szükséges felkérni arra, hogy összeállítsák a zenei anyagot, ne egyetlen szakember döntse el, hogy mely művek képezik a válogatást*”.

22 válaszban (illetve egy válaszban két alkalommal) jelent meg a '**tanári szabadság**'-ra vonatkozó vélemény. Az ének-zene tanárok kivétel nélkül keveslik a tanári szabadságot, holott a gimnáziumok számára készült 2012-es kerettanterv 9-10. osztálya számára készült „A” változat az alábbiakat tartalmazza: „*a kerettantervben feltüntetett ajánlott óraszám az összórászám 90%-ára ad kötelező fejlesztési tartalmat, míg a fennmaradó 10%-ra szabad felhasználást biztosít a tervezés során*” (kerettanterv2016). A 2020-as NAT-hoz illeszkedő, az 5-8. osztályok számára készült kerettanterv is megfogalmazza a tanári szabadságot: „*a szabad órakeret lehetőséget ad a tanárnak az értékválasztásra kedvelt dalaiból, illetve a különböző médiumok által közvetített sokféle zenéből, napjaink szerteágazó rétegműfajaiból*” (A 2020-as NAT-hoz illeszkedő tartalmi szabályozók). A 9-10. évfolyam számára készült kerettantervben is szerepel a szabad óraszám fogalma. A pedagógus dönti el, hogy milyen tananyagot tanít (a NAT2020 a mai zene bemutatását javasolja). Néhány válasz pontosabban megfogalmazza azt, hogy a kérdezett véleménye szerint mi szükséges a tanári szabadság megvalósulásához. Nagyobb szabadságot tartana helyesnek a tananyagválasztásban egy fő, a dalok, illetve a zenehallgatási anyag

kiválasztásának szabadságát javasolja egy-egy ének-zene tanár. Egy-egy vélemény szerint a helyi sajátosságokat ismerő szaktanároknak, illetve a különböző összetételű osztályokat tanítók számára adna több szabadságot egy-egy fő.

Nyolc pedagógus szerint az általános iskolákban érdemes visszaállítani a zenetörténet ismertetése, a zeneművek bemutatása során a kronológiai sorrendet. A NAT2012 első hat évfolyamára készült kerettantervei szerint a korszakok szerinti rendszerezés a hetedik osztályban kezdődik. Ez a koncepció a NAT2020-ban is megjelenik. Egy zenepedagógus véleménye az, hogy a zenetörténet tanítása úgy célszerű, hogy a művészeti tárgyakban egyidejűleg ismertessék a korszakot, így egyfajta tantárgyi integráció is megvalósulhatna.

Az ének-zene tanítása során a tanulók nem csak egy új diszciplínát ismernek meg, nép- és műdalokat énekelnek és elemeznek, elméleti ismereteket és zenetörténetet tanulnak, zeneműveket hallgatnak, hanem a tantárgy speciális jellege miatt rálátást kaphatnak például a történelmi vagy a művészeti korszakokra. A zenetanulás transzferhatása mára bizonyított, és az is ismert, hogy a tantárgy tanítása során az érzelmi nevelés és esztétikai érzék fejlesztése is megvalósul.

Az ének-zene tanárok számára készült kérdőív egyik kérdése a tantárgyat tanítók véleményét tudakolta arról, hogy a **tantárgy tanításának hasznát** mely területeken látják. A kérdés megválaszolása nem volt kötelező, azonban a kérdezettek döntő többsége leírta véleményét. A pedagógusok 65 esetben utaltak az ének-zene tanárok a zene fejlesztő hatására. A válaszok között olvasható olyan, amely szerint „*fejlesztő minden téren*”, a tantárgy fejlesztő hatása kihat a többi tantárgyra. A kreativitás, a logikai gondolkodás, a figyelem koncentráltságának fejlesztése mellett az önbizalom, az önismeret fejlesztésének lehetősége is szerepel a válaszokban. „*Csak jótékony hatásai vannak*” az egyik ének-zene tanár véleménye szerint, aki válaszában a ritmusérzék fejlesztését az olvasás könnyebbé tételével párosította. Ezek mellett a helyes légzést, a testtartás-javítást a tantárgy egyik hasznos vonásának tulajdonítja. A lelki egészség, az életöröm, a jókedv, az önismeret fejlesztése is megtalálható a válaszokban az ének-zene tanítás egyik lehetséges hasznaként. Egy válaszoló kiemeli a tantárgy interdiszciplináris lehetőségét, más kérdezett a hagyományok, a gyermekjátékok megismertetését véli hasznosnak. Az egyik ének-zene tanár szerint „*olyan agyi tevékenységet mozgat meg, amit egyetlen másik tantárgy sem,*

erősen hat az emóciókra, fizikai közérzetet javít, fejleszti a szociális kompetenciát". A tantárgyat az ének-zene tanárok fejlesztő hatásúnak tartják.

Az érzelem kifejezőerejének fejlesztése, az érzelmi nevelés, az érzelmi intelligencia, az érzelmi érzékenyítés fogalma 46 válaszban jelent meg. Az ének-zene tanárok tehát fontosnak tartják a zenén keresztül megvalósuló érzelmi nevelést, a tanulók *„érzelmi intelligenciájának hathatós fejlesztését*". Egy zenepedagógus az érzelmek kifejezését, azok feldolgozását tartja fontosnak, egy másik ének-zene tanár véleménye szerint *„a lélek ápolása, az érzelmek feldolgozása, kifejezése*" lehet a tantárgy tanításának haszna. A zenét és az éneklést az érzelmek kifejezésére *„nagyszerű lehetőség*"-nek tartja egy ének-zene tanár. Véleménye szerint a zeneszerető- és az éneklést is gyakorló tanuló jobban képes kezelni a mindennapokban jelentkező stresszhelyzetet. Szintén az értelmi intelligencia fejlesztésnek célját tartja egy zenepedagógus fontosnak, azonban hozzáfűzi azt, hogy *„értéket tanítunk, de sajnos sok esetben érdektelen közönségnek*".

A közösség, közösségfejlesztés, közösségépítés fogalma 36 válaszban szerepelt. Az éneklés, közös zenélés, közös zenehallgatás tehát meghatározó lehet a tanítás során, és az iskola életében is jelentősége van egy ének-zene tanár szerint. Van, aki kifejezően *„közösségalkotás*"-nak, más *„közösségi lét*"-nek írja le a fogalmat.

A személyiségfejlesztés hatásáról 18 válaszadó számol be. Vannak olyan kérdezettek, akiknek az a véleményük, hogy a zene *„pozitív módon befolyásolja a személyiséget*", illetve megteremti a harmonikus személyiséget. A művészeti nevelést tartja az egyik zenepedagógus a személyiségfejlesztés legfontosabb eszközének. A műveltség szó 17 esetben szerepelt a kérdezettek válaszaiban. A kérdezettek a zene ismeretét az általános műveltség, az alpműveltség, széles körű műveltség részének tartják, amelyet a tanulók az általános és a középiskolában szerezhetnek meg.

A zenetanulás a kreativitást is fejleszti. A kreativitás fejlesztése 12 ének-zene tanár meglátása szerint megvalósulhat a zenei neveléssel. Az ízlésfejlesztés, ízlésformálás 13 esetben szerepelt a zenepedagógusok válaszaiban. Van olyan pedagógus, aki az ízlésformálást abban látja, hogy a tanulók által még nem ismert, vagy nem kedvelt zenedarabokat az ének-zene tanár elfogadtassa az osztály tagjaival. Egy zenepedagógus úgy véli, hogy az ének-zene óra *„a legjobb tanóra az ízlésfejlesztésre*". Hozzáteesszük, hogy minden művészeti óra az ízlésfejlesztést is szolgálja. A zenetanulás során a zenetanár értéket is közvetít, 10 pedagógus véleménye szerint. *„Emberi értékeket tanít*" – írja az egyik ének-zene tanár. Egy másik zenepedagógus szerint a tanulók a zenetanulás folyamata során közelebb kerülhetnek az európai kulturális értékekhez.

A transzferhatás jelenségét emelte ki 16 pedagógus, mások a tantárgy tanulása során az önkifejezés fejlesztésének lehetőségét látják. Egy válasz a tanulás folyamatának segítségét véli a tantárgy hasznának, négyen a komplex képességfejlesztés egyik lehetséges módjának vélik a zenetanulást.

A zenehallgatás jelentőségéről is beszámol 13 ének-zene tanár: a zenehallgatóvá nevelés lehetőségét három pedagógus említette, ketten a zenehallgatás „*érzelem-felszabadító*”, illetve „*lazító hatás*”-áról számolnak be. A „*sokrétű zenehallgatás*” szókapcsolat is megjelenik a válaszok között. A válaszadó valószínűleg a művészi és a mai szórakoztató zene hallgatását is fontosnak tartja.

Néhány ének-zene tanár hosszabb és elgondolkodtató választ írt a felvetett kérdésre. Egyet érdemes bemutatni: „*Élmény, közösségre nevel, koncentrációra és logikára tanít. Alapja az egészséges léleknek és a világhoz való hozzáállásnak. E nélkül minden szárazabb és sekélyesebb lenne. Remekül lehet a zenetörténeti anyagon keresztül átfedést és kötést találni a többi tudományággal.*”

5. A zenehallgatás megvalósulása a tanulók szemszögéből

Néhány kutatás eredménye azt mutatja, hogy a tanulók az ének-zene tanórát nem kedvelik. Janurik Márta (2007) három tantárgy (az ének-zene, a matematika és az irodalom) kapcsán átélt flow-élmény megjelenését vizsgálja 230 általános iskolai és középiskolai tanuló válaszai alapján. A papír-ceruza teszt kitöltésével végzett teszt alapján Janurik azt állapította meg, hogy az ének-zene órák nem teljesítik azt a feladatot, amelyet a Nemzeti alaptanterv és a kerettanterv kitűzött. A válaszok azt jelezték, hogy az ének-zene órák „*viszonylag kevés örömmel, sok unalommal, apátiával és szorongással*” telnek, a tanulók nem kedvelik a művészi zenét (Janurik, 2007, 316). A zeneiskolában is tanulók azonban fogékonyabbak a zene és az irodalom iránt, tanulmányi eredményük is jobb, több lemez van a családjukban (Janurik, 2007, 314). Dohány Gabriella felmérése szerint a tanulók legkedveltebb ének-zene órai szakasza a zenehallgatás, a népdal éneklése, az új dal tanulása, a zenei ismeretek bővítése, a zenehallgatás és a szolfézs közül. A zenehallgatás mint legkedveltebb tevékenység az énekléshez viszonyítva passzív magatartásforma, „*ám a zeneértővé válás és az analitikus gondolkodás kiépítéséhez nélkülözhetetlen feladat*” (Dohány, 2013, 133). Egy évvel későbbi Dohány Gabriella másik kutatása. A szerző zeneiműveltség-vizsgálata (zenei

ismeret és zenei képesség) 178 szegedi középiskolás tanuló válaszáan alapul, a kérdéssor a Nemzeti alaptanterv előírásai és a Kodály-módszer figyelembe vételével készült. Dohány is rámutat arra, hogy az ének-zene órák a szakközépiskolások körében az utolsó helyen áll a tantárgyak sorában. Azonban a gimnazisták válasza szerint a negyedik legkedveltebb tantárgy az ének-zene. A zeneiskolába járók szignifikánsan jobb eredményeket értek el a teszt kitöltése alapján (Dohány 2014, 109). Egy másik tanulmányban az szerepel, hogy nem szerez örömet az énekórai zenehallgatás, még a könnyűzene hallgatása sem (Janurik – Józsa, 2018, 10).

A tanórai zenehallgatás attitűdje a fiúk és lányok körében nem jelez szignifikáns különbséget. Azonban az éneklést kedvelők a zenehallgatáshoz is pozitívan közelednek (Janurik – Józsa, 2018, 13). Váradi Judit 149, 8-10 éves tanuló (N = 149) válaszára épülő kutatásának egyik eredménye az, hogy az ének-zene tanórákat a kérdezettek 86 %-a kedveli. Összehasonlításképpen: az Egyesült Királyságban a középiskolai tanterv legkevésbé népszerű tantárgya a zene, annak ellenére, hogy általános iskolai tanterv egyik legnépszerűbb és legsikeresebb szakasza (Boal-Palheiros – Hargreaves, 2001, 104). Váradi tanulmányában azt írja, hogy kiemelkedően jó eredményt hozott a tanórai zenehallgatás kedveltségét vizsgáló kérdés: a tanulók 95 %-a szereti a zenehallgatást. szerint az iskolai zenehallgatás hatása a későbbiekben fog érvényesülni. (Váradi, 2013). Ugyanez a kutatás kitér a tanórai zenehallgatás gyakoriságára. A gyermekek 37 %-a szerint gyakran szólal meg valamilyen mű, 14 %-a szerint egyáltalán nincs zenehallgatás a tanórán (Váradi, 2013).

Kutatásunkat online kérdőíves felméréssel végeztük, az intézményvezetőkkel történt megbeszélés után. 219 intézményt kerestünk fel levélben, illetve telefonon, 68 iskolából kaptunk vissza kérdőíveket. Több intézményből jelezték, hogy nincs szakos tanár, ezért nem vállalhatják a tanulói kérdőívek kitöltését. A saját fejlesztésű teszt kitöltését tanórákon, illetve a pandémia időszakában nem iskolai keretek között, hanem otthon végezték online a 8., illetve 10. osztályos tanulók (N = 1451) 2019 decembere és 2020 novembere, majd 2021 áprilisa és májusa között. Azért ezt a két korosztályt választottuk, mert a 8. osztályban a tanulók meghallgathattak több zeneművet, a zenetörténeti korszakok sajátosságait is ismerik, valamint azért, mert az alapfokú közismereti oktatás utolsó évét végzik a tanulók. Azok, akik nem gimnáziumban, vagy olyan intézményben tanulnak tovább, amelyben a tantárgyak között nem szerepel az ének-zene, nem lesz módjuk a későbbiekben – iskolai keretek között – a zene mélyebb megismerésére. A 10. osztályos középfokú oktatásban az ének-zene tanítása a tanévben lezárul, a középiskolások szervezett

formában már szintén nem tanulják a tantárgyat. Az iskolák kiválasztása a következő szempontok szerint történt: a régiók és Budapest iskolái, a település- és iskolatípusok, valamint a fenntartó szerinti bontásban kértük fel az intézményeket a kérdőív kitöltésére.

5.1. Háttérváltozók

A tanulói kérdőív első szakaszában egydimenziós leíró statisztikával elemeztük a tanulók életkorát, nemét, az osztályt, a település- és iskolatípust, valamint azt, hogy tagozatos osztályba járnak-e. A kérdések között szerepelt a tanulmányi átlag, a család anyagi helyzete, a szülők végzettsége, valamint az, hogy a tanuló járt, vagy jár-e zeneiskolába.

A **tanulók életkorának** vizsgálatakor azt látjuk, hogy a legnagyobb számban a 14 évesek töltötték ki a kérdőívet (37%). A második legnagyobb adatot a 16 évesek csoportja mutatja (27 %). A tanulók 12 %-a jelölte azt, hogy a betöltött életkora 13 év. A legfiatalabb kitöltők mellett különösen érdekesnek tűnt, hogy két olyan tanuló is elküldte a kérdőívet, aki már elmúlt 18 éves, mindkettő 10. osztályos tanuló. A tanulók 56 %-a 8. osztályos, 44 %-a pedig 10. osztályos tanuló.

Az **iskola típusa** szerinti elemzés azt mutatja, hogy a kitöltők fele általános iskolai tanuló, nyolcosztályos gimnáziumban a kérdezettek 14 %-a, hatosztályos gimnáziumban 7 %-uk, négy- és ötosztályos (nyelvi előkészítő évfolyammal) gimnáziumban 29 %-uk tanul. A **nemek szerinti eloszlás** arányos: 45 % fiú és 55 % a lány tanuló. A **településtípusok** szerint a kérdezettek 6 %-a tanul Budapesten, 22 %-a megyei jogú városban, 29 %-a városban, 23 %-a kisvárosban és 20 %-a községben. A **fenntartó szerinti** megoszlás azt mutatja, hogy állami intézménybe a tanulók döntő többsége, 83 % jár, egyházi iskolákban 14 %-uk, magán vagy alapítványi iskolában 3 %-uk tanul.

A tanulók több mint a fele **általános tantervű osztályba** jár (57 %), az emelt szinten tanulók közül a legtöbben (20 %) nyelvi tagozaton tanulnak. A reál tagozatokat választó tanulók aránya 10 %, a humán tagozatos tanulóké pedig 7 %. Rendvédelmi és zenei tagozaton a kérdezettek 3-3 %-a, humán tagozaton 7 %, sporttagozaton 1 % tanul. A tagozatos osztályokba járó tanulók magasabb óraszámban tanulják a választott tantárgyat, tehát a középiskolai, illetve a felsőfokú továbbtanulás szempontjából előnyösebb helyzetben vannak.

A **tanulmányi átlag** meghatározhatja azt, hogy a tanuló a későbbiekben milyen típusú, vagy melyik középiskolát, egyetemet választhatja. Minél jobb egy tanuló bizonyítványa, annál több és elismertebb középiskolába vagy egyetemre mehet továbbtanulni. A kérdezett tanulók 1.5 %-a teljesített 2.5 átlag alatt, 8 %-uk 2.51- 3 átlaggal, 12 %-uk 3.01 – 3.5 átlaggal, 17 %-uk 3.51 – 4 átlaggal. A tanulók 22 %-a 4.01 – 4.5 átlaggal, 16 %-uk 4.5 – 4.7 átlaggal végezte legutóbbi félévét. A jeles tanulók aránya 14 %, a kitűnőké pedig 9 %. Tehát a 4-es és az afölötti átlagot a kérdezettek több mint 60 %-a teljesítette. Kérdőívünk tanulmányi eredményeit vizsgálva a legtöbben (fiúk és lányok egyaránt) 4.01 – 4.5 közötti átlagon teljesítettek (37 %).

A **nemek** eloszlása alapján is elemeztük keresztábrával a **tanulmányi átlagok** adatait. A lányok tanulmányi eredménye minden esetben jobb, mint a fiúké (ld. 24. táblázat). Fényes esszéje a lányok középfokon elért eredményesebb tanulmányi átlagáról számol be (Fényes, 2009). Szemerszki tanulmányában azt írja, hogy „a lányok nagyobb hasznosságot tulajdonítanak a tanulásnak, mint a fiúk, s kicsit érdekesebbnek és kellemesebbnek is tartják, annak ellenére, hogy egyúttal nehezebbnek is” (Szemerszki, 2015, 71). A tanulmányi eredményt a tanulók 8. és a 9. illetve 11. évfolyamban elért tanulmányi átlagával is összevetette, nemek szerint. Mindkét évfolyam tanulmányi átlaga a lányok kedvezőbb eredményeit mutatja (Szemerszki, 2015, 59.), táblázatunkból is ez látszik.

42. táblázat: A nemek és a tanulmányi átlag megoszlása

	lány	fiú	összesen
bizonyítvány átlaga			
2.5 alatt	5 (33.3%)	10 (66.7%)	15 (100.0%)
2.51 – 3.0	22 (35.5%)	40 (64.5%)	62 (100.0%)
3.01 – 3.5	45 (41.7%)	63 (58.3%)	108 (100.0%)
3.51 – 4.00	100 (49.0%)	104 (51.0%)	204 (100.0%)
4.01 – 4.5	154 (52.0%)	142 (48.0%)	296 (100.0%)
4.51 – 4.7	159 (65.2%)	85 (34.8%)	244 (100.0%)
jeles (4.8)	133 (64.9%)	72 (35.1%)	205 (100.0%)
kitűnő	118 (64.5%)	65 (35.5%)	183 (100.0%)
összesen	736 (55.9%)	581 (44.1%)	1317 (100.0%)

A lányok tanulmányi eredménye mind a nyolc tanulmányi átlag kategóriájában jobb, mint a fiúké- eredményünk szignifikáns (Khí-négyzet: 48.835; df: 7; $p < 0.001$). A nagyon gyenge, 2.5 alatt és a 2.51 – 3 átlagú tanulók közül a fiúk kerülnek ki nagyobb arányban. A jeles és a kitűnő tanulóknál az arány megfordul, a lányok eredményesebbek a

fiúknál. A 3.51 – 4.5-ös átlag vizsgálatokor a két nem tanulmányi előrehaladása aránya hasonló, a 3.51 – 4.00 átlagot majdnem azonos arányban érték el a fiúk és a lányok.

A **településtípusok** és a **tanulmányi átlag** kereszttábla-elemzése azt mutatja, hogy a községekből kerülnek ki a leggyengébb, 2.5 alatt és a 2.51 – 3 átlagot teljesítő tanulók. A megyei jogú városok tanulóinál nem szerepelt a legalacsonyabb átlag. Jeles rendű és kitűnő eredmények a megyei jogú városokban születtek. Elemzésünk szerint 4.01 – 4.5 átlag a leggyakoribb. Eredményünk szignifikáns (Khí-négyzet: 157.4881; df: 28; p<0.001).

43. táblázat: A településtípus és a tanulmányi átlag összefüggése

	Budapest	megyei jogú város	város	kisváros	község	összesen
bizonyítvány átlaga						
2.5 alatt	2 (13.3%)	0 (0.0%)	3 (20.0%)	4 (26.7%)	6 (40.0%)	15 (100.0%)
2.51 – 3.0	10 (16.1%)	2 (3.2%)	13 (21.0%)	12 (19.4%)	25 (40.3%)	62 (100.0%)
3.01 – 3.5	5 (4.6%)	8 (7.4%)	37 (34.3%)	31 (28.7%)	27 (25.0%)	108 (100.0%)
3.51 – 4.0	15 (7.4%)	20 (9.9%)	60 (29.6%)	50 (24.6%)	58 (28.6%)	203 (100.0%)
4.01 – 4.5	14 (4.7%)	53 (17.9%)	82 (27.7%)	85 (28.7%)	62 (20.9%)	296 (100.0%)
4.51 – 4.7	13 (5.3%)	75 (30.6%)	68 (27.8%)	56 (22.9%)	33 (13.5%)	245 (100.0%)
jeles (4.8)	11 (5.3%)	80 (38.3%)	64 (30.6%)	31 (14.8%)	23 (11.0%)	209 (100.0%)
kitűnő	9 (4.9%)	63 (34.4%)	53 (29.0%)	32 (17.5%)	26 (14.2%)	183 (100.0%)
összesen	79 (6.0%)	301 (22.8%)	380 (28.8%)	301 (22.8%)	260 (19.7%)	1321 (100.0%)

A tanulók családja **anyagi helyzetének** elemzése a tanulók többségének véleménye szerint jó, megvan mindenük, kényelmesen élnek (82 %). Rendkívül jó anyagi háttérrel rendelkező családban a tanulók 13 %-a, csak a legszükségesebbekre költő, illetve rossz és nagyon rossz pénzügyi helyzetben lévő családban a tanulók 2 %-a él. **Nemenként** a család **anyagi helyzetének** megítélése nem tér el, a fiúk és a lányok körülbelül ugyanolyan arányban vélik a családjukat 'nagyon jó', 'jó', 'közepes', 'rossz' és 'nagyon rossz' körülmények között élőknek. Azt is mutatja a 26. táblázat, hogy a lányok családjuk anyagi helyzetét kényelmesebbnek ítélik, mint a fiúk.

44. táblázat: A család anyagi helyzete és a nemek aránya⁶⁶

	lány	fiú	összesen
család anyagi helyzete			
nagyon jó	77 (53.8%)	66 (46.2%)	143 (100.0%)
jó	513 (55.2%)	416 (44.8%)	929 (100.0%)
közepes	20 (57.1%)	15 (42.9%)	35 (100.0%)
rossz	7 (46.7%)	8 (53.3%)	15 (100.0%)
nagyon rossz	1 (50.0%)	1 (50.0%)	2 (100.0%)
összesen	618 (55.0%)	506 (45.0%)	1124 (100.0%)

Rossz anyagi körülmények között a fiúk 53 %-a, nagyon rossz körülmények között mindössze egy-egy fiú és lány tanuló nevelkedik az önbevallásos kérdőív adatai szerint.

A **településtípusok** szerinti bontásban a megyei jogú városokban élők jelölték a legtöbbször azt, hogy rendkívül jó körülmények között élnek (28 %), a városokban tanulók 29 %-a él kényelmesen.

45. táblázat: A család anyagi helyzete a településtípusok tükrében

	Budapest	megyei jogú város	város	kisváros	község	összesen
anyagi helyzet						
nagyon jó	6 (4.1%)	41 (28.3%)	33 (22.8%)	37 (25.5%)	28 (19.3%)	145 (100.0%)
jó	59 (6.3%)	202 (21.7%)	266 (28.6%)	231 (24.8%)	172 (18.5%)	930 (100.0%)
közepes	5 (14.3%)	2 (5.7%)	19 (54.3%)	5 (14.3%)	4 (11.4%)	35 (100.0%)
rossz	5 (33.3%)	2 (13.3%)	2 (13.3%)	1 (6.7%)	5 (33.3%)	15 (100.0%)
nagyon rossz	1 (50.0%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	1 (50.0%)	2 (100.0%)
összesen	76 (6.7%)	247 (21.9%)	320 (28.4%)	274 (24.3%)	210 (18.6%)	1127 (100.0%)

A településtípus és az anyagi helyzet közötti elemzés szignifikáns kapcsolatot mutat (Khí-négyzet: 53.2633; df: 16; $p < 0.001$). Ugyan mindegyik településtípus esetén a jó anyagi körülmény dominált, de ennek az aránya kisvárosok esetén volt a legnagyobb (84%) és Budapest esetén a legkisebb (78%). A következő leggyakoribb kategória ('nagyon jó') a megyei jogú városok esetén volt a legmagasabb (17%), és szintén Budapest esetén a legalacsonyabb (8%). A Budapesten iskolába járók 33 %-a véli úgy, hogy rossz körülmények között élnek, valamint Budapesten, illetve községben tanul az az egy-egy tanuló, aki rendkívüli anyagi nehézségek között él.

⁶⁶ Khí-négyzet: 0.601; df: 4; $p = 0.9629$

5.1.1. A zenehallgatás megvalósulása a tanulók szemszögéből

A tanulói kérdőív második szakasza a zenehallgatás ének-zene tanórai megvalósulását elemzi. Elsőként a tanórai **zenehallgatás gyakoriságát** vizsgáltuk.

46. táblázat: A zenehallgatási alkalmak gyakorisága az ének-zene tanórákon

	gyakoriság	%	% kum.
minden órán	789 fő	58.10	58.10
kéthetente	326 fő	24.01	82.11
havonta egyszer	105 fő	7.73	89.84
kéthavonta egyszer	50 fő	3.68	93.52
egy félévben egyszer	47 fő	3.46	96.98
sohasem	41 fő	3.02	100.00
összesen	1358	100.00	100.00

A tanulók 3 %-a jelölte azt a választ, hogy sohasem, illetve egy félévben egyszer történik a tanórán zenehallgatás. Kéthavonta egyszer a tanulók 4 %-a, havonta egyszer 8 %-uk hallgat zenét a tanórán. Ez alapján megállapíthatjuk azt, hogy a tanulók körülbelül 15 %-a nem, vagy ritkán hall művészi zenét a tanórán. A kéthetente egyszer történő (ez minden második ének-zene óra a 6. osztálytól az általános tanterv szerint) zenehallgatás a kérdőívek 24 %-ában szerepelt, minden órán a tanulók 58 %-a szerint megszólal valamilyen zenemű (Váradi 2013-as tanulmánya szerint a tanulók 37 %-a hallgat zenét gyakran a tanórán). Ezt az arányt nagyon jónak tarthatjuk. Azonban ha nem marad el az ének-zene tanóra, akkor is mindössze 18 alkalommal szerepel a tanóra anyagában a zenehallgatás, ha az kéthetente valósul meg.

47. táblázat: A zenehallgatási alkalmak gyakorisága az évfolyamok bontásában

	évfolyam	8.	10.	összesen
zenehallgatás				
minden órán		398 fő (50.8%)	385 fő (49.2%)	783 fő (100.0%)
kéthetente		176 fő (54.3%)	148 fő (45.7%)	324 fő (100.0%)
havonta egyszer		74 fő (72.5%)	28 fő (27.5%)	102 fő (100.0%)
kéthavonta egyszer		32 fő (68.1%)	15 fő (31.9%)	47 fő (100.0%)
egy félévben egyszer		38 fő (80.9%)	9 fő (19.1%)	47 fő (100.0%)
sohasem		32 fő (78.0%)	9 fő (22.0%)	41 fő (100.0%)
összesen		750 fő (55.8%)	594 fő (44.2%)	1344 fő (100.0%)

Az **évfolyamonkénti felosztást** áttekintve megállapítható, hogy a 10. osztályba járók közül kevesebb tanuló hallgathat minden tanórán zenét, mint a 8. osztályosok, és ugyanez

figyelhető meg a kéthetente, illetve a havonta egyszer történő zenehallgatás vizsgálatakor. Eredményünk szignifikáns (Khí-négyzet: 42.7951; df: 5; $p < 0.001$). A táblázatból az is kiviláglik, hogy a rendszeres, a minden órán és a kéthetente történő zenehallgatás a jellemző a két évfolyam tükrében. A kéthavonta, az egy félévben egyszer, illetve a zenét sohasem hallgatók aránya a 8. osztályosok körében a gyakoribb. Ha a tanuló kéthavonta egyszer hall művészi zenét a tanórán, azt jelenti, hogy minden 8. órán ismerkedhet meg egy zenedarabbal. A kéthavonta történő zenehallgatás a tanév alatt mindössze öt alkalmat jelent a tanévben, ha nem marad el az ének-zene óra.

A különféle **emelt szintű tagozatra** járó tanulók körében feltételeztük, hogy a humán tagozatosok vélhetően többször **hallgatnak** az ének-zene tanórákon **zenét**. Ehhez azonban szükséges az, hogy az ének-zene szaktanár a különféle osztályok számára különféle tanmenetet, óravázlatot készít, és az alapján tanít.

48. táblázat: *A tanórai zenehallgatás gyakorisága az emelt szinten tanulók körében*

	ált	Arany J. TGP	humán	nyelvi	reál	rendvéd	sport	zenei	össz
zenehallg									
minden órán	416 (55.8%)	0 (0.0%)	65 (8.7%)	130 (17.4%)	102 (13.7%)	10 (1.3%)	14 (1.9%)	9 (1.2%)	746 (100.0%)
kéthetente	173 (56.5%)	7 (2.3%)	16 (5.2%)	58 (19.0%)	19 (6.2%)	17 (5.6%)	4 (1.3%)	12 (3.9%)	306 (100.0%)
havonta egyszer	59 (64.1%)	1 (1.1%)	2 (2.2%)	16 (17.4%)	9 (9.8%)	2 (2.2%)	0 (0.0%)	3 (3.3%)	92 (100.0%)
kéthavonta egyszer	25 (54.3%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	12 (26.1%)	1 (2.2%)	2 (4.3%)	0 (0.0%)	6 (13.0%)	46 (100.0%)
félévente egyszer	24 (55.8%)	0 (0.0%)	1 (2.3%)	16 (37.2%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	2 (4.7%)	43 (100.0%)
sohasem	25 (71.4%)	0 (0.0%)	1 (2.9%)	5 (14.3%)	0 (0.0%)	2 (5.7%)	1 (2.9%)	1 (2.9%)	35 (100.0%)
összesen	722 (56.9%)	8 (0.6%)	85 (6.7%)	237 (18.7%)	131 (10.3%)	33 (2.6%)	19 (1.5%)	33 (2.6%)	1268 (100.0%)

Meglepő számunkra, hogy a zenei tagozatra járók tanórai zenehallgatásának gyakorisága nagyon alacsony. Ennek az okát csak feltételezni tudjuk: az elméleti ismeretek, az éneklés, esetleg a kórusművek gyakorlása elsődlegességet élvez. Azok, akik sohasem hallgatnak a tanórán művészi zenét, legnagyobb arányban az általános tagozaton tanulnak (71 %). Ismét szignifikáns eredményt kaptunk (Khí-négyzet: 118.8777; df: 35; $p < 0.001$).

Úgy véltük, hogy minél nagyobb lélekszámú egy **település**, annál gyakoribb a **tanórai zenehallgatás**. A tanórán a leggyakrabban (kéthetente, illetve minden órán) a városokban, kissé kevesebb arányban a megyei jogú városokban hallgatnak zenét a fiatalok.

49. táblázat: A zenehallgatás gyakorisága a településtípusok tükrében

	Bp	megyei jogú város	város	kisváros	község	összesen
zenehallg.						
minden órán	40 (5.1%)	229 (29.0%)	214 (27.1%)	150 (19.0%)	156 (19.8%)	789 (100.0%)
kéthetente	25 (7.7%)	67 (20.6%)	104 (31.9%)	84 (25.8%)	46 (14.1%)	326 (100.0%)
havonta egyszer	6 (5.8%)	11 (10.6%)	32 (30.8%)	39 (37.5%)	16 (15.4%)	104 (100.0%)
kéthavonta egyszer	7 (14.0%)	6 (12.0%)	11 (22.0%)	11 (22.0%)	15 (30.0%)	50 (100.0%)
félévente egyszer	3 (6.4%)	1 (2.1%)	8 (17.0%)	17 (36.2%)	18 (38.3%)	47 (100.0%)
sohasem	2 (4.9%)	1 (2.4%)	15 (36.6%)	8 (19.5%)	15 (36.6%)	41 (100.0%)
összesen	83 (6.1%)	315 (23.2%)	384 (28.3%)	309 (22.8%)	266 (19.6%)	1357 (100.0%)

Feltételezésünk tehát beigazolódott eredményünk szignifikáns (Khí-négyzet: 95.9221;df: 20; $p < 0.001$), komplex képet kaptunk. A minden tanórán zenét hallgatók legnagyobb aránya a megyei jogú városokból kerül ki. (29 %), ezt követi a városokban (27 %), a községekben (20 %), majd a Budapesten (5 %) tanulók aránya. A művészi zenével a tanórán sohasem ismerkedők legnagyobb arányban községekben és a városokban tanulnak (37-37 %).

A középiskolákban az éneklésről a zenehallgatás felé tolódik a hangsúly. Ezért érdekesnek tartottuk keresztábrával elemezni azt, hogy az **mely iskolatípusban** milyen arányban jelenik meg a **zenehallgatás**.

50. táblázat: A zenehallgatás gyakorisága az iskolatípusok szerint

	általános iskola	szak-gimnázium	négyoszt. gimnázium	hatoszt. gimnázium	nyolcoszt gimnázium	összesen
zenehallg						
minden órán	348 (44.2%)	6 (0.8%)	245 (31.1%)	78 (9.9%)	111 (14.1%)	788 (100.0%)
kéthetente	156 (47.9%)	2 (0.6%)	108 (33.1%)	12 (3.7%)	48 (14.7%)	326 (100.0%)
havonta egyszer	77 (73.3%)	1 (1.0%)	18 (17.1%)	1 (1.0%)	8 (7.6%)	105 (100.0%)
kéthavonta egyszer	32 (64.0%)	0 (0.0%)	9 (18.0%)	3 (6.0%)	6 (12.0%)	50 (100.0%)
egy félévben egyszer	35 (74.5%)	2 (4.3%)	2 (4.3%)	1 (2.1%)	7 (14.9%)	47 (100.0%)
sohasem	29 (72.5%)	0 (0.0%)	8 (20.0%)	0 (0.0%)	3 (7.5%)	40 (100.0%)
összesen	677 (49.9%)	11 (0.8%)	390 (28.8%)	95 (7.0%)	183 (13.5%)	1356 (100.0%)

Úgy tapasztaljuk, hogy a különféle iskolatípusokban egyaránt megvalósul a minden órán történő zenehallgatás. Azonban az is figyelemre méltó, hogy a minden tanórán minden órán zenét hallgatók 44%-a az általános iskolából kerül ki, azonban a szakgimnáziumok esetében ez az arány még az egy százalékot sem éri el. Eredményünk tehát szignifikáns (Khí-négyzet: 87.0548; df: 20; $p < 0.001$). A kéthetente megvalósuló zenehallgatás az általános iskolákban 48 %, a szakgimnáziumokban rendkívül alacsony ez az arány, alig több, mint fél százalék.

A zenehallgatás gyakoriságát és a zenehallgatás előtti megfigyelési szempontok tanár általi megjelölését is összevetettük. A 'Kapsz feladatot a zenehallgatáshoz?' kérdésnél a kérdőívben segítséget adtunk ahhoz, hogy mi a megfigyelési szempont fogalma, milyen zenei jelenségekre, folyamatokra figyeljen a tanuló (*milyen hangszert hallasz; mit fejezhet ki a zene; milyen az elhangzott mű formája*). Feltételezzük, hogy a zenehallgatás gyakorisága és a zenehallgatáshoz kapott feladatok megoldása között összefüggést találunk.

51. táblázat: A megfigyelési szempontok adása a zenehallgatás gyakoriságának

tükrében

	igen, a tanár adja meg	igen, ami a tankönyvben van	sohasem	nem tudom	összesen
zenehallgatás					
minden órán	534 (69.8%)	58 (7.6%)	96 (12.5%)	77 (10.1%)	765 (100.0%)
kéthetente	188 (58.9%)	28 (8.8%)	66 (20.7%)	37 (11.6%)	319 (100.0%)
havonta egyszer	56 (54.9%)	13 (12.7%)	15 (14.7%)	18 (17.6%)	102 (100.0%)
kéthavonta egyszer	19 (39.6%)	9 (18.8%)	14 (29.2%)	6 (12.5%)	48 (100.0%)
egy félévben egyszer	20 (43.5%)	2 (4.3%)	13 (28.3%)	11 (23.9%)	46 (100.0%)
sohasem	9 (22.5%)	1 (2.5%)	17 (42.5%)	13 (32.5%)	40 (100.0%)
összesen	826 (62.6%)	111 (8.4%)	221 (16.7%)	162 (12.3%)	1320 (100.0%)

Feltételezésünk helyesnek bizonyult, szignifikáns az eredményünk (Khí-négyzet: 98.7967; df: 15; $p < 0.001$): összefüggést látunk a tankönyvben szereplő, vagy a tanár által megnevezett megfigyelési szempontok és a zenehallgatás gyakorisága között. Azok a tanulók, akik minden órán hallgatnak zenét, 70 %-ban a tanár által adott megfigyelési szempontok szerint, 8 %-ban a tankönyvben szereplő szempont szerint hallgatják a zenét.

Végül összevetettük azt, hogy melyek azok a fő tényezők, amelyekről függhet a tanórai zenehallgatás gyakorisága. Ennek teszteléséhez ordinális logisztikus regressziós modellt alkottunk, amelyben a függő, ordinális változó a *zenehallgatás gyakorisága*, míg a független kategorikus változók az *évfolyam*, a *tagozat*, az *iskola típusa* és a *település típusa* voltak (5. melléklet, 3. táblázat). Mivel a teljes modellben az *évfolyam* globális hatása nem volt szignifikáns, így azt eltávolítottuk. Az így kapott modell illeszkedését Khí-négyzet próbával ellenőriztük, amely esetünkben jó illeszkedést, de alacsony magyarázóerőt mutatott ($\chi^2(15)=118.33$, $p < 0.001$, $R^2_{McF}=4.0$).

Az esélyhányadosok az órai zenehallgatás egyre nagyobb mértékű gyakoriságának esélyére vonatkoznak. A táblázatból látszik, hogy a *település típusa* a megyei jogú városok esetében szignifikáns magyarázatot produkál a referenciaszinthez (*község*) képest ($p=0.017$). Tehát azok a tanulók, akik megyei jogú városban tanulnak, az esélye annak, hogy ének-zene órán gyakrabban hallgatnak zenét, 1.75-szorosa azoknak a diákoknak, akik községekben tanulnak. Az *iskola típusa* változó esetében hasonló, egyre gyakoribb órai zenehallgatást tapasztalunk az általános iskola referenciaszinthez viszonyítva, szignifikáns hatást a négyosztályos ($p=0.005$, OR=1.73) és hatosztályos

($p < 0.001$, $OR = 3.17$) gimnáziumok esetében tudunk kimutatni, utóbbi esetben a modell legmagasabb esélyhányadosát láthatjuk. A *tagozat* változó esetében sokkal változatosabb a kép, szignifikáns hatást az Arany János Tehetséggondozó Program, a rendvédelmi és a zenei tagozat esetében tudunk kimutatni, és mindhárom esetben az óra zenehallgatás gyakoriságának csökkenését jelzik az esélyhányadosok a referenciaszinthez, az általános tagozathoz képest.

Az **ismétlő zenehallgatás** szerepe fontos, mert a tanuló jobban megismerheti az adott művet, több szempont szerint ismerkedhet a darabbal. Következő táblázatunkkal azt vizsgáltuk, hogy pozitívan befolyásolja-e a tanulók véleményét a zenehallgatásról az, hogy ha egy-egy mű többször is elhangzik a tanórákon.

52. táblázat: A zenehallgatás fontossága a tanulók számára a zenei bemutatók gyakoriságának tükrében⁶⁷

	nagyon fontos	inkább fontos	közepesen fontos	inkább nem fontos	egyáltalán nem fontos	összesen
mű bemutatása						
egyszer	113 (39.9%)	74 (26.1%)	52 (18.4%)	21 (7.4%)	23 (8.1%)	283 (100.0%)
kétszer	171 (44.4%)	114 (29.6%)	78 (20.3%)	13 (3.4%)	9 (2.3%)	385 (100.0%)
háromszor	56 (36.8%)	55 (36.2%)	21 (13.8%)	12 (7.9%)	8 (5.3%)	152 (100.0%)
háromnál többször	99 (46.3%)	55 (25.7%)	34 (15.9%)	8 (3.7%)	18 (8.4%)	214 (100.0%)
összesen	439 (42.5%)	298 (28.8%)	185 (17.9%)	54 (5.2%)	58 (5.6%)	1034 (100.0%)

A legmagasabb értéket az egy-egy mű háromnál többször történő meghallgatása esetén kaptuk (46 %), a tanulók tehát nagyon fontosnak tartják a zenehallgatást. Egy mű két alkalommal történő tanórai megszólalása alapján a tanulók 44 %-a, a háromszor bemutatott mű felhangzása szerint nagyon fontos a zenehallgatás (37%). Bár nem kaptunk szignifikáns értéket, azonban kirajzolódik az, hogy egy mű többszöri, tanórai megszólalása pozitív irányban befolyásolhatja a tanórai zenehallgatás jelentőségét.

A mai **szórakoztató zene** tanórába vonásának arányát először az évfolyamok és a gyakoriság bontásában vizsgáljuk, keresztábrával.

⁶⁷ Khí-négyzet: 3108178; df: 12; p 0.0015

53. táblázat: Szórakoztató zene bemutatása az évfolyamok és a gyakoriság tükrében⁶⁸

	évf.	8	10	összesen
szórakoztató zene				
minden alkalommal		42 (54.5%)	35 (45.5%)	77 (100.0%)
néha		218 (49.1%)	226 (50.9%)	444 (100.0%)
ritkán		207 (58.3%)	148 (41.7%)	355 (100.0%)
sohasem		230 (58.5%)	163 (41.5%)	393 (100.0%)
nincs zenehallgatás		14 (70.0%)	6 (30.0%)	20 (100.0%)
összesen		711 (55.2%)	578 (44.8%)	1289 (100.0%)

Azt tapasztaljuk, hogy a 8. évfolyamosok tanóráin kissé gyakoribb a mai szórakoztató zene minden tanórába vonása (55 %), mint a 10. évfolyam esetében. Azt is megállapíthatjuk, hogy a 8. évfolyamban tanulók 59 %-a sohasem hall szórakoztató zenét az ének-zene órákon. A 'néha' történő szórakoztatózene-hallgatást mindkét korosztály 50 % közelében jelölte (8. osztály: 49 %, 10. osztály: 51 %), ritkán a 8. évfolyamosok 58 %-a, és a 10. osztályosok 42 %-a ismerkedik hangzó anyaggal.

A **településtípusok** szerinti elemzés azt mutatja, hogy a minden tanórán történő szórakoztatózene-hallgatás a községekben tanuló 8. és 10. évfolyamosok esetében valósul meg a legtöbbször (10 %), de sohasem szólal meg mai szórakoztató zene a kisvárosi tanulók tanóráján (38 %).

54. táblázat: A mai szórakoztató zene bemutatásának gyakorisága a településtípusok tükrében

	mindig	néha	ritkán	sohasem	nincs zene	összesen
település						
Budapest	4 (5.1%)	29 (36.7%)	22 (27.8%)	23 (29.1%)	1 (1.3%)	79 (100.0%)
mjv	14 (4.5%)	123 (39.8%)	99 (32.0%)	71 (23.0%)	2 (0.6%)	309 (100.0%)
város	20 (5.6%)	123 (34.3%)	83 (23.1%)	126 (35.1%)	7 (1.9%)	359 (100.0%)
kisváros	14 (4.8%)	93 (32.1%)	74 (25.5%)	109 (37.6%)	0 (0.0%)	290 (100.0%)
község	26 (9.9%)	79 (30.0%)	80 (30.4%)	68 (25.9%)	10 (3.8%)	263 (100.0%)
összesen	78 (6.0%)	447 (34.4%)	358 (27.5%)	397 (30.5%)	20 (1.5%)	1300 (100.0%)

A két szélsőséges érték mellett a néha és ritkán megszólaló mai szórakoztató zene a megyei jogú városokra jellemző (40 %, illetve 32 %). Tehát a NAT2012 és a hozzá kapcsolódó kerettantervek javaslata alapján a mai zene és az alkalmazott zene bemutatása az

⁶⁸ Khí-négyzet: 11.6091; df: 4; p 0.0205

intézmények több mint negyedében nem valósul meg. A 8. osztályosok inkább hallanak szórakoztató zenét minden tanórán (55 %), mint a középiskolások. Bár több 8., mint 10. osztályos tanuló jelölte be azt, hogy a tanórán felhangzik szórakoztató zene, mégis ez az évfolyam az, amelyben a tanulók 59 %-a sohasem ismerkedik a szórakoztató zene jellegzetességeivel.

Ordinális regresszióval megvizsgáltuk, hogy a mai szórakoztató zene bemutatása függ-e az évfolyamoktól, a tagozattól, a településtől, az iskolatípustól. A hipotézis teszteléséhez a függő, ordinális változó a *populáris zene órán* volt, míg a független kategorikus változókat az *évfolyam*, a *tagozat*, az *iskola típusa* és a *település típusa* alkották. A teljes modellben az *évfolyam* globális hatása nem volt szignifikáns, így azt eltávolítottuk a végleges modellből. Az így kapott modell illeszkedését Khí-négyzet próbával ellenőriztük, amely esetünkben jó illeszkedést, de alacsony magyarázó erőt mutatott ($\chi^2(15)=38.61$, $p<0.001$, $R^2_{McF}=1.3$).

A 6. melléklet 4. táblázatában közölt esélyhányadosok az órai szórakoztató zene hallgatás egyre nagyobb mértékű gyakoriságának esélyére vonatkoznak. Látható, hogy a *település típusa* a városok esetében szignifikáns magyarázatot produkál a referenciaszinthez (*község*) képest ($p=0.018$). Az *iskola típusa* változó esetében hasonló, egyre gyakoribb órai zenehallgatást tapasztalunk az általános iskola referenciaszinthez viszonyítva, szignifikáns hatást a négyosztályos ($p<0.001$, $OR=1.92$) és hatosztályos ($p<0.021$, $OR=1.84$) gimnáziumok esetében tudunk kimutatni. A *tagozat* változó esetében szignifikáns hatást mindössze az Arany J. esetében tudunk kimutatni (2. táblázat), és az óra populáris-zene hallgatás gyakoriságának csökkenését jelzik az esélyhányadosok a referenciaszinthez (általános tagozat) képest ($p=0.014$, $OR=0.06$).

5.1.2. Az ének-zene tanítás tárgyi feltételei

Az **ének-zene tanítását segítő eszközök** használatát keresztábrával vizsgáltuk, először településtípusonként, majd évfolyamonként. Az ének-zene órák fontos eszköze a **zongora**, pianínó, esetleg a szintetizátor. A hangszer segítségével az éneklés tisztaságát segítheti az ének-zene tanár, kísérheti a műdalokat, bemutathat zongoradarabokat vagy zenekari művek részleteit (gyakran a saját átiratában). A kérdezettek 60 %-a jelölte azt, hogy a teremben található zongora, pianínó, vagy egyéb billentyűs hangszer. Az évfolyam szintű elemzés szerint a 8. évfolyamosok 39 %-a tanul olyan tanteremben, amelyben a pedagógus

rendelkezésre áll valamilyen billentyűs hangszer. A középiskolákban tehát magasabb a hangszerrel ellátott tantermekben található aránya.

Az **iskolatípus szerinti** felosztást vizsgálva szignifikáns eredmény született (Khí-négyszet: 397.6731; df: 4; $p < 0.001$). Azt látjuk, hogy a hatosztályos gimnáziumba járók ének-zene tanóráit segíti a leggyakrabban a tanár **zongorával** (98 %). A négy- és nyolcosztályos gimnáziumok tantermi hangszer-ellátottsága 86 %; illetve 82 %, a legalacsonyabb érték a szakgimnáziumok esetében szerepel (67 %).

55. táblázat: Zongora, pianínó vagy szintetizátor az iskolatípusok szerint

	van	nincs	összesen
iskolatípus			
általános iskola	252 (34.9%)	471 (65.1%)	723 (100.0%)
szakgimnázium	8 (66.7%)	4 (33.3%)	12 (100.0%)
négyosztályos gimnázium	350 (85.6%)	59 (14.4%)	409 (100.0%)
hatosztályos gimnázium	93 (97.9%)	2 (2.1%)	95 (100.0%)
nyolcosztályos gimnázium	160 (81.6%)	36 (18.4%)	196 (100.0%)
összesen	863 (60.1%)	572 (39.9%)	1435 (100.0%)

Az általános iskolai tanulók 35 %-a válaszolta azt, hogy van a termükben zongora, ez az arány nagyon kevés. Az **évfolyamok szerinti** bontás szintén arra mutat rá, hogy a 8. osztályos tanulók (általános iskolai, hat- vagy nyolcosztályos gimnáziumba járók) 62 %-ának munkáját nem segítheti az ének-zene tanár zongorával. A 10. osztályos tanulók 82 %-a válaszolta azt, hogy van hangszer a termében.

A **településtípusok** alapján szintén elemeztük azt, hogy az intézményben meglévő hangszer és a település nagysága között van-e összefüggés.

56. táblázat: Zongora, pianínó vagy szintetizátor megléte a településtípusok szerint

	van	nincs	összesen
település			
Budapest	44 (49.4%)	45 (50.6%)	89 (100.0%)
megyei jogú város	274 (85.1%)	48 (14.9%)	322 (100.0%)
város	278 (67.6%)	133 (32.4%)	411 (100.0%)
kisváros	156 (47.6%)	172 (52.4%)	328 (100.0%)
község	111 (38.5%)	177 (61.5%)	288 (100.0%)
összesen	863 (60.0%)	575 (40.0%)	1438 (100.0%)

Szignifikáns eredményünk alapján (Khí-négyszet: 175.0343; df: 4; $p < 0.001$) a megyei jogú városok iskoláiban 85 %-os a hangszer-ellátottság, ez a legmagasabb arány az öt

településtípus viszonylatában. A városi oktatási intézmények 68 %-ában található billentyűs hangszer, a kisvárosok arányában ez az érték 48 %. Budapesten 50 %-ban, a községekben 39 %-ban található zongora a tantermekben. Az iskolák 40 %-ában tehát nem áll a zenepedagógus rendelkezésére zongora, pianínó vagy szintetizátor.

Végül binomiális logisztikus regressziós modellel (7. melléklet, 9. táblázat) vizsgáltuk azt, hogy mely tényezők azok, amelyek meghatározzák a tantermi zongora meglétét. A modellben a függő változó a *teremben van zongora* volt, míg a független kategorikus változók között az *évfolyam*, a *tagozat*, az *iskola típusa* és a *település típusa* szerepelt.

A teljes modellben mindegyik magyarázó változó globális hatása szignifikáns volt, a modell illeszkedése és a magyarázó ereje megfelelőnek tekinthető ($\chi^2(16)=476.91$, $p<0.001$, $R^2_{McF}=27.5$).

A táblázatban közölt esélyhányadosok a tanteremben lévő zongora meglétére vonatkoznak. Látható, hogy a *település típusa* változó egyes szintjei esetében a referenciaszinthez képest (*község*) nem tudtunk kimutatni szignifikáns hatást, azonban az *iskolatípus* esetében minden szint a referenciaszinthez képest (*általános iskola*) szignifikánsan növeli a zongora meglétét a tanteremben (2. táblázat). A tagozat változó esetében a rendvédelmi és a sport szintek az általános referenciaszinthez képest csökkentik a zongora meglétének esélyét a tanteremben, míg az évfolyamok esetében is egy szignifikáns csökkentő hatást tudtunk kimutatni a 10. évfolyamon a 8., referencia-évfolyamhoz képest.

Az **interaktív tábla** hasznossága elvitathatatlan. Valószínűsítjük, hogy a középiskolai, illetve az egyetemi felvételi, vagy érettségi vizsga tantárgyait tartják olyan tantermekben, ahol megtalálható az interaktív tábla. Kérdésünkkel arra kerestük a választ, hogy az ének-zene tantárgy tanításához az ének-zene tanárnak van-e lehetősége használni az okoseszközt, hiszen a gépi zenehallgatás megvalósulhat az interaktív tábla segítségével is. A 8. **évfolyamosok** 57 %-a, a 10. osztályosok 42 %-a jelezte azt, hogy a tantermük felszereltségéhez tartozik az interaktív tábla.

A **településtípusok** megoszlásában kitűnik az, hogy a budapesti iskolák mindössze 9 %-ában van lehetőség az interaktív tábla használatára, ez a legalacsonyabb arány a településtípusok tükrében.

57. táblázat: *Interaktív tábla a településtípusok szerint*

	van	nincs	összesen
település			
Budapest	8(9.0%)	81 (91.0%)	89 (100.0%)
megyei jogú város	94 (29.2%)	228 (70.8%)	322 (100.0%)
város	279 (67.9%)	132 (32.1%)	411 (100.0%)
kisváros	238 (72.6%)	90 (27.4%)	328 (100.0%)
község	129 (44.8%)	159 (55.2%)	288 (100.0%)
összesen	748 (52.0%)	690 (48.0%)	1438 (100.0%)

A megyei jogú városok 29 %-os arányukkal követik a fővárosi iskolákat, tehát a két legnagyobb településtípus iskoláiban van a legkevesebb lehetőség az okostábla ének-zene órai használatára. Szignifikáns eredményt kaptunk (Khí-négyzet: 236.1674; df: 4; $p < 0.001$). Valószínű, hogy a nagyobb iskolákban a fontosabb tantárgyak megtartása történik olyan tanteremben, amely rendelkezik okostáblával.

Az ének-zene órák elengedhetetlen kelléke az **ötvonalas tábla**. Feltételeztük, hogy az ének-zene órák során a zenepedagógusok rendelkezésére áll ez az eszköz. Véleményünk szerint az adatok magukért beszélnek. A kérdezett tanulók 30 %-ának a tanóráin nem áll a tanár rendelkezésére ötvonalas tábla. Az évfolyamok tükrében feltűnik az, hogy a 8. osztályosok 28 %-a, a 10. osztályosok 32 %-a ötvonalas tábla segítségével tanul a tanórán. A településtípusok alapján a legkedvezőbb adat a megyei jogú városokban tanulóktól érkezett (30 %). 32 %, illetve 26 % az olyan városi és a kisvárosi iskolákban tanulók aránya, akiknek az ének-zene tanára *nem* tud felvázolni a táblára kottapéldát. Eredményünk ismét szignifikáns: Khí-négyzet: 52.9901; df: 4; $p < 0.001$.

58. táblázat: *Ötvonalas tábla a településtípusok tükrében*

	Budapest	megyei jogú város	város	kisváros	község	összesen
van	37 (8.7%)	127 (29.7%)	89 (20.8%)	68 (15.9%)	106 (24.8%)	427 (100.0%)
nincs	52 (5.1%)	195 (19.3%)	322 (31.8%)	260 (25.7%)	182 (18.0%)	1011 (100.0%)
összesen	89 (6.2%)	322 (22.4%)	411 (28.6%)	328 (22.8%)	288 (20.0%)	1438 (100.0%)

A zenei írás-olvasás, az egyes elméleti ismeretek, illetve a zeneművek főbb dallamainak bemutatása tehát vagy nem történik meg, vagy más módon (például okostábla segítségével, esetleg fénymásolt lapokkal) valósul meg.

Az **iskolatípusok** szerinti elemzésünk szerint szinte minden iskolatípusra jellemző az, hogy a termék több mint a felében hiányzik az ötvonalas tábla. Mindössze a hatosztályos

gimnáziumok termeiben fordul meg ez az arány. Szignifikáns eredményünk a következő: Khí-négyzet: 49.1353; df: 4; $p < 0.001$.

59. táblázat: *Ötvonalas tábla az iskolatípusok tükrében*

	van	nincs	összesen
általános iskola	207 (28.6%)	516 (71.4%)	723 (100.0%)
szakgimnázium	2 (16.7%)	10 (83.3%)	12 (100.0%)
négyosztályos gimnázium	109 (26.7%)	300 (73.3%)	409 (100.0%)
hatosztályos gimnázium	58 (61.1%)	37 (38.9%)	95 (100.0%)
nyolcosztályos gimnázium	51 (26.0%)	145 (74.0%)	196 (100.0%)
összesen	427 (29.8%)	1008 (70.2%)	1435 (100.0%)

Véleményünk szerint elengedhetetlen, hogy a pedagógus rendelkezésére álljon a taneszköz. Remélhetőleg interaktív tábla segítségével közölhet kottapéldákat a zenepedagógus a tanítás során.

Következő kérdéscsoportunk az iskolán kívüli lehetséges zenehallgatási motiváció közül a zenével többlet foglalkozó tanulók zenehallgatási gyakorlatát vizsgálja. Úgy véljük, hogy a zeneiskolába járók, az iskolai kórusban éneklők, és azok a tanulók, akik más tanórán énekelnek, több időt töltenek művészi zene hallgatásával.

5.1.3. Az ének-zene tanórákon kívüli művészizene-hallgatás

Kérdésünkre, miszerint „*az ének-zene tanórán kívül hallgatsz komolyzenét otthon, vagy útközben?*” a legmagasabb arányban a 'sohasem' válasz érkezett, 42 %. Ez azt jelzi, hogy a tanulók mindössze az ének-zene tanórán hallanak művészi zenét, de csak abban az esetben, ha a tanár bemutat különféle zeneműveket. Az évente művészi zenét mindössze egyszer-kétszer hallgatók aránya 17 %. A két kategóriát összevonva megállapíthatjuk, hogy a tanulók 59 %-a nem, vagy alig ismerkedik szabadidejében művészi zenével.

60. táblázat: *A tanulók tanórán kívüli művészizene-hallgatásának gyakorisága*

	gyakoriság	%	% kum.
igen, hetente többször	273 fő	19.32	19.32
igen, hetente egyszer	123 fő	8.70	28.03
igen, havonta egyszer	182 fő	12.88	40.91
igen, évente egyszer-kétszer	247 fő	17.48	58.39
sohasem	588 fő	41.61	100.00
összesen	1413	100.00	100.00

A hetente többször művészi zenét hallgatók aránya 19 %, a kérdezettek 9 %-a számolt be a heti egy alkalommal történő zenehallgatásról. A két kategória azt jelzi, hogy a tanulók mindössze 28 %-a keres rendszeresen művészi zenét szabadidejében.

A **településtípusok** tükrében vizsgáltuk a tanulók művészizene-hallgatásának gyakoriságát. Úgy véltük, hogy minél nagyobb egy település, annál kedvezőbb a zenehallgatás, hiszen a nagyobb városokban lehetőség van koncertlátogatásra, más élő zenei eseményre. Öt válasz közül jelölték be a tanulók a rájuk jellemző zenehallgatási gyakoriságot.

61. táblázat: Az ének-zene tanórákon kívüli művészizene-hallgatás - településtípusonként⁶⁹

	igen, hetente többször	igen, hetente egyszer	igen, havonta egyszer	igen, évente egyszer-kétszer	sohasem	összesen
település						
Budapest	13 (15.5%)	7 (8.3%)	15 (17.9 %)	18 (21.4 %)	31 (36.9 %)	84 (100.0 %)
mjv	57 (17.9 %)	35 (11.0 %)	48 (15.0 %)	66 (20.7 %)	113 (35.4 %)	319 (100.0 %)
város	67 (16.5 %)	31 (7.6 %)	53 (13.0 %)	77 (18.9 %)	179 (44.0 %)	407 (100.0 %)
kisváros	70 (21.8 %)	19 (5.9 %)	34 (10.6 %)	52 (16.2 %)	146 (45.5 %)	321 (100.0 %)
község	66 (23.5 %)	31 (11.0 %)	32 (11.4 %)	34 (12.1 %)	118 (42.0 %)	281 (100.0 %)
összesen	273 (19.3 %)	123 (8.7 %)	182 (12.9 %)	247 (17.5 %)	587 (41.6 %)	1412 (100.0 %)

A kérdőív alapján a 'sohasem' válasz szerepelt a legnagyobb százalékban: A kisvárosokban tanulók 46 %-a, a városokban, községekben tanulók 44 %-a; illetve 42 %-a, a budapestiek 37 %-a és a megyei jogú városok diákjainak 35 %-a sohasem hallgat szabadidejében művészi zenét. Sajnálatosnak véljük ezt az összesen 42 %-os arányt, még abban az esetben is, ha a kisvárosban tanulók 21 %-a, a megyei jogú városokban tanulók 18 %-a, a községben lakók 23 %-a budapestiek 16 %-a, a városi tanulók 17 %-a válaszolta azt, hogy hetente többször hallgat értékes zenét.

A **tanórán kívüli zenehallgatás** gyakoriságát vizsgáltuk úgy is, hogy az alapfokú művészeti iskolában zenét tanulók és csak az ének-zene órákon részt vevők véleményét értékeltük.

⁶⁹ Khí-négyzet: 31.0495; df: 16; p 0.0133

62. táblázat: A zenehallgatás gyakorisága a zeneiskolai képzésben részesült vagy részesülő, illetve nem részesült tanulóknál⁷⁰

	igen, hetente többször	igen, hetente egyszer	igen, havonta egyszer	évente egy- kétszer	sohasem	összesen
zeneiskola						
jár (4 vagy több éve)	25 (29.8 %)	13 (15.5 %)	10 (11.9 %)	16 (19.0 %)	20 (23.8 %)	84 (100.0 %)
jár (4-nél kevesebb éve)	3 (16.7 %)	5 (27.8 %)	2 (11.1 %)	2 (11.1 %)	6 (33.3 %)	18 (100.0 %)
járt (4 vagy több évet)	22 (13.4 %)	25 (15.2 %)	21 (12.8 %)	43 (26.2 %)	53 (32.3 %)	164 (100.0 %)
járt (4-nél kevesebb évet)	18 (12.4 %)	15 (10.3 %)	26 (17.9 %)	25 (17.2 %)	61 (42.1 %)	145 (100.0 %)
nem jár	193 (21.2 %)	60 (6.6 %)	107 (11.8 %)	144 (15.8 %)	406 (44.6 %)	910 (100.0 %)
összesen	261 (19.8 %)	118 (8.9 %)	166 (12.6 %)	230 (17.4 %)	546 (41.3 %)	1321 (100.0 %)

Azt tapasztaljuk, hogy az extrakurrikuláris képzésben is részesülők többször hallgatnak zenét hetente egy vagy több alkalommal, mint azok, akik nem járnak zeneiskolába. Az is kitűnik a táblázatból, hogy akik négy vagy több éve járnak zeneiskolába, 30 %-os arányt mutatnak a heti többszöri zenehallgatás kategóriájában. Szintén fontosnak véljük azt, hogy akik négy évnél többet jártak a zeneiskolába, de már abbahagyták a zenei tanulmányaikat, azok a tanulók 13 %-ban hallgatnak heti rendszerességgel művészi zenét. Ez az arány alig különbözik a zeneiskolába négy évnél kevesebbet jártak arányánál (12 %). A négy évnél kevesebb ideig zenét tanulók, illetve a zenét már nem tanulók heti zenehallgatási gyakorlata alacsonyabb, mint a négy, vagy négy évnél többet járók aránya. Azok a tanulók, akik sohasem hallgatnak zenét a szabadidejükben, nem jártak vagy járnak zeneiskolába, azoknak az aránya magas, 45 %. Bár eredményünk nem szignifikáns, mégis látható az adatokból, hogy azok, akik zenei tanulmányokat folytatnak, többször keresik az alkalmat a művészizene-hallgatásra. A zenét nem tanulók közül a heti többszöri zenehallgatás arány 20 %.

Összevetettük azokat az adatokat, amelyek azt mutatják, hogy az ének-zene órákon kívül, az **iskolai ünnepeken** is éneklő tanulók **zenehallgatási** gyakorisága.

⁷⁰ Khí-négyzet: 62.1668; df: 16; p<0.001

Valószínűsítettük, hogy az iskolai ünnepeken a kórusal fellépő tanulók több időt szentelnek a művészizene-hallgatásra.

63. táblázat: *Az ünnepeken éneklő tanulók iskolán kívüli zenehallgatási gyakorlata*⁷¹

	minden ünnepe- ség során előfordul	többször előfordult már	néha előfordul	nagyon ritkán fordul elő	sohasem fordult elő	nem válaszolok	összesen
kórus							
hetente többször	52 (19.1 %)	61 (22.4%)	38 (14.0 %)	32 (11.8 %)	64 (23.5 %)	25 (9.2 %)	272 (100.0 %)
hetente egyszer	20 (16.3 %)	39 (31.7 %)	19 (15.4 %)	9 (7.3 %)	23 (18.7 %)	13 (10.6 %)	123 (100.0 %)
havonta egyszer	35 (19.3%)	35 (19.3%)	32 (17.7%)	24 (13.3%)	31 (17.1%)	24 (13.3%)	181 (100.0%)
évente egy- kétszer	50 (20.3%)	51 (20.7%)	34 (13.8%)	37 (15.0%)	42 (17.1%)	32 (13.0%)	246 (100.0%)
sohasem	74 (12.6%)	117 (19.9%)	74 (12.6%)	47 (8.0%)	204 (34.7%)	72 (12.2%)	588 (100.0%)
összesen	231 (16.4%)	303 (21.5%)	197 (14.0%)	149 (10.6%)	364 (25.8%)	166 (11.8%)	1410 (100.0%)

A kapott eredmények azt mutatják, hogy akik több alkalommal hallgatnak zenét, azok az iskolai rendezvényeken az iskolai kórusban énekelnek: leggyakrabban azok a tanulók, akik többször énekeltek iskolai ünnepeken, koncerten vagy diákgálán (22 %). Azok, akik minden ünnepeken szerepeltek, mégis kevesebb arányban jelölték meg a hetente egyszeri vagy többszöri alkalmat (16 %; 19 %). Alacsonynak tartjuk azt az arányt, amely a kórusban nem éneklő tanulók tanórán kívüli zenehallgatási tevékenységét mutatja: 35 %-uk sohasem hallgat zenét. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a tanórán kívüli közös éneklés a szabadidőben történő művészizene-hallgatást is befolyásolja, míg a kórusban nem éneklők jóval kevesebb időt fordítanak a zenehallgatásra.

A zene (éneklés, zenehallgatás, ritmikai elemek, egyéb zenei jellemzők) integrálása szinte minden tantárgy felé megvalósulhat. Összevetettük a más tanórákon is éneklő tanulók arányát a zenehallgatási gyakorisággal, feltételezve, hogy akik nem csak az ének-zene órán énekelnek, többet hallgatnak a szabadidejükben művészi zenét.

⁷¹ Khí-négyzet: 66.8794; df: 20; p<0.001

64. táblázat: *Más tanórákon is éneklő tanulók iskolán kívüli zenehallgatási gyakorlata*⁷²

	igen, hetente többször	igen, hetente egyszer	igen, havonta egyszer	igen, évente egyszer-kétszer	sohasem	összesen
más óra						
igen	67 (22.8%)	33 (11.2%)	44 (15.0%)	39 (13.3%)	111 (37.8%)	294 (100.0%)
nem	205 (18.5%)	90 (8.1%)	138 (12.4%)	207 (18.6%)	471 (42.4%)	1111 (100.0%)
összesen	272 (19.4%)	123 (8.8%)	182 (13.0%)	246 (17.5%)	582 (41.4%)	1405 (100.0%)

A **más tanórákon is többször éneklő**, szabadidejükben hetente zenét hallgató **tanulók** aránya 23 %, a nem éneklőknél ez az arány 19 %. A más tanórákon nem éneklők 42 %-a sohasem keres olyan alkalmat, amikor művészi zenét hallgathat. Eredményünk szignifikáns, így rámutat arra, hogy az egyéb tanórákon is éneklők gyakrabban hallgatnak zenét (Khí-négyzet: 11.0442; df: 4; p 0.0261).

Összevetettük azt is, hogy azok, akik az iskolai **kórusban** énekelnek, és az ének-zene órákon kívül **más tanórákon** is végeznek valamilyen zenei cselekvést, több alkalommal hallgatnak-e a szabadidejükben művészi zenét.

65. táblázat: *Kórusban és más tanórákon éneklők zenehallgatási szokása*

	más óra	igen	nem	összesen
kórus				
minden ünnepségen		57 (24.5%)	176 (75.5%)	233 (100.0%)
többször előfordult már		72 (23.7%)	232 (76.3%)	304 (100.0%)
néha előfordul		36 (18.2%)	162 (81.8%)	198 (100.0%)
nagyon ritkán fordul elő		31 (20.4%)	121 (79.6%)	152 (100.0%)
sohasem fordult elő		57 (15.6%)	308 (84.4%)	365 (100.0%)
nem válaszolok		42 (25.5%)	123 (74.5%)	165 (100.0%)
összesen		295 (20.8%)	1122 (79.2%)	1417 (100.0%)

Eredményünk azt bizonyítja, hogy azok a tanulók, akik más tanórán és kórusban is énekelnek az ének-zene órai foglalkozások mellett, kimagaslóan többször keresik az alkalmat a művészi zene hallgatására. A minden ünnepségen és a tanórákon is éneklők 25 %-a hallgat, az egyik iskolai tevékenységet sem folytatók 75 %-a egyáltalán nem hallgat művészi zenét

⁷² Khí-négyzet: 11.0442; df: 4; p 0.0261

szabadidejében. Eredményünk az adatok ismeretében szignifikáns (Khí-négyzet: 12.3873; df: 5; p 0.0298).

Az **iskolán kívüli zenehallgatást** motiváló tényezők közül a **családi háttér** vizsgálatát is fontosnak tartottuk. Elsőként a tanulók családjának gazdasági tőkéjét elemeztük. Úgy véljük, hogy a jobb anyagi körülmények között élő tanulók számára a zenehallgatás fontosabb lehet, mint akiknek a családja megélhetési gondokkal küzd. A 'rendkívül jó' és a 'jó' választ jelölők 25 %-os, illetve 17 %-os arányban hallgatnak tanórán kívül is hetente többször zenét.

66. táblázat: A család anyagi helyzete és a tanórán kívüli zenehallgatás gyakorisága⁷³

	hetente többször	hetente egyszer	havonta egyszer	évente egy-kétszer	sohasem	összesen
család anyagi helyzete						
nagyon jó	37 (25.7%)	17 (11.8%)	16 (11.1%)	18 (12.5%)	56 (38.9%)	144 (100.0%)
jó	173 (18.9%)	75 (8.2%)	122 (13.3%)	172 (18.8%)	373 (40.8%)	915 (100.0%)
közepes	7 (20.6%)	3 (8.8%)	5 (14.7%)	5 (14.7%)	14 (41.2%)	34 (100.0%)
rossz	2 (13.3%)	2 (13.3%)	1 (6.7%)	5 (33.3%)	5 (33.3%)	15 (100.0%)
nagyon rossz	0 (0.0%)	1 (50.0%)	1 (50.0%)	0 (0.0%)	0 (0.0%)	2 (100.0%)
összesen	219 (19.7%)	98 (8.8%)	145 (13.1%)	200 (18.0%)	448 (40.4%)	1110 (100.0%)

A 'nagyon rossz' anyagi körülmények között élő tanulók szinte egyáltalán nem hallgatnak művészi zenét. Egy-egy tanuló válaszolta azt, hogy hetente, illetve havonta egyszer hallgat művészi zenét. A 'rossz' anyagi körülmények között élők zenehallgatási hajlandósága szintén alacsony. A legtöbb tanuló – szubjektív válasza szerint – jó, átlagos körülmények között él (81 %), azonban látszik az a tendencia, hogy a kiegyensúlyozott, anyagi biztonságban élők többször hallgatnak szabadidejükben zenét.

Az adatokat az is alátámasztja, hogyha a heti többszöri, illetve a heti egyszeri zenehallgatást vizsgáljuk: a jó anyagi helyzetben lévők 37 %-a, az átlagos körülmények között élők 32 %-a, a rosszul élő tanulók 26 %-a hallgat zenét rendszeres gyakorisággal. A 'sohasem' választ jelölők aránya a rossz körülmények között élőknel a legalacsonyabb (30

⁷³ Khí-négyzet: 19.1459; df: 16; p 0.2612

%), 43 % az átlagos, és 46 % a jó anyagi körülmények között élők körében. Azt látjuk az adatokból, hogy a zenét sohasem, vagy évente mindössze egyszer hallgatók aránya minden esetben a kérdezettek fele. Bár nem kaptunk szignifikáns eredményt, de kirajzolódik az a tendencia, hogy a jobb anyagi helyzet is befolyásolhatja a művészizene-hallgatást.

Nemek szerint is összevetettük azt, hogy az ének-zene órákon kívül a **fiúk vagy a lányok hallhatnak-e többször zenét**. Feltételeztük, hogy a lányok gyakrabban keresnek maguknak valamilyen zenét, hiszen a lányok tanulási módszere jobb eredményre vezet, mint a fiúké, önfegyelmük és megfelelni vágyásuk is határozottabb, a kultúra iránt fogékonyabbak (Fényes, 2009, 96). A válaszok alapján ellentétes eredményt kaptuk: a fiúk töltenek több időt zenehallgatással. A fiúk 37 %-a, a lányok 30 %-a tölti az idejét hetente egyszer vagy többször különféle zenék hallgatásával. A zenét soha nem hallgatók aránya fiúk esetében 42 %, a lányok esetében pedig 43 %. Janurik és Józsa tanulmánya a tanórai zenehallgatás kedveltségét vizsgálta (Janurik – Józsa, 2018, 13), de az adatok alapján úgy véljük, hogy a tanórai és a szabadidős művészizene-hallgatás a két nem arányában szinte azonos.

A **tanulási eredményesség** és a szabadidőben történő **művészizene-hallgatás** kapcsolatának elemzése előtt feltételeztük azt, hogy az iskolában jobban teljesítők a zenehallgatást is jobban preferálják azoknál, akiknek a bizonyítványa kevésbé jó. Első vizsgálatunk, amely mind a hat tanulmányi átlag alapján elemezte az adatokat, beigazolódott: a 2.5 átlag alatti tanulók hallgatnak a legritkábban zenét. A pontszámok aránya két kivétellel fokozatosan nőtt: a 3.01 – 3.5 átlagú tanulók kevésbé értékelik fontosnak a zenehallgatást a 2.51 – 3.0 átlagú tanulóknál, illetve a kitűnő tanulókat megelőzik a jeles rendűek az elemzésünk szerint. Újabb, gyakoriság-táblázattal történt vizsgálatunk során az átlagokat újabb kategóriába soroltuk: a 3 és a 3 átlag alatti; a 3.01 – 3.5 – 4 átlag; valamint a 4.1 – 4.5; 4.41 – 4.7; a jeles (4.8) és a kitűnő (5) képezte a három csoportot.

67. táblázat: A zenehallgatás fontossága a tanulók számára a tanulmányi átlag tükrében

1.

	3 alatt	3-4	4-5
átlag	3.38	3.66	4.01
szórás	1.39	1.28	1.10
min.	1.00	1.00	1.00
medián	3.00	4.00	4.00
max.	5.00	5.00	5.00
érvényes	74.00	304.00	924.00
% érvényes	96.10	97.44	99.04

A Kruskal-Wallis próba eredménye alapján a zenehallgatás fontosságának megítélése nem azonos a tanulmányi eredmények alapján meghatározott 3 csoportban ($\chi^2(7)=35.79$, $p<0.001$, $\eta^2=0.018$), az utóvizsgálatok eredménye alapján a 4-5-ös tanulmányi átlagúak szignifikánsan fontosabbnak ítélték meg a zenehallgatást a mind a 3-4 és a 3 alatti átlagúaknál ($p<0.001$ mindkét esetben). Várakozásunk szerint beigazolódott a feltevésünk, növekvő tendenciára következtethetünk a bizonyítvány átlaga és a zenehallgatás fontosságának megítélése közötti eredményekből.

Azt is feltételeztük, hogy a **tanterem felszereltsége** is hozzájárulhat a szabadidőben folytatott zenehallgatáshoz. Első vizsgálatunk gyakoriság-táblázattal történt, amely a következő:

68. táblázat: A zenehallgatás fontossága és a tanterem felszereltsége közötti összefüggés – zongora

	van	nincs
átlag	3.95	3.73
szórás	1.17	1.22
min.	1.00	1.00
medián	4.00	4.00
max.	5.00	5.00
érvényes	851.00	558.00
% érvényes	98.50	97.04

A tanterem felszereltségét (számítógép vagy laptop; interaktív tábla; ötvonalas tábla; zongora) tudakolva egyetlen esetben találtunk olyan adatot, ami arra utal, hogy fontos, meghatározó lehet egy eszköz a tanórai zenehallgatás fontosságának megítélésében, ez az „eszköz” a zongora vagy pianínó.

68. táblázatunk, valamint a Mann-Whitney próba és az utóvizsgálatok megerősítik azt, hogy a tanteremben található hangszer kis mértékben befolyásolhatja a művészzenehallgatást. A Mann-Whitney próba eredménye alapján a zenehallgatás fontosságának megítélése kedvezőbb a zongorával felszerelt tanterekben tanuló diákok esetében ($W=261976$, $p<0.001$, $r=0.092$, kicsi hatás). Tehát a jobban felszerelt (zongorával rendelkező) tanteremben tanuló diákok fontosabbnak tartják a zenehallgatást az ének-zene órán. Ennek okát nem tudjuk, de magyarázatként lehetséges az, hogy a tanulók a tantárgyhoz a zongorát mint hangszert kötik. Azt is vélhetjük, hogy a pedagógus a bemutatandó művek témáit bemutatja a zongorán, és ezáltal az élő zenei bemutatáshoz, majd a zenehallgatáshoz kötik a tanulók a hangszer tantermi meglétét.

Végül logisztikus regresszióval vizsgáltuk azt, hogy a szabadidős **művészzenehallgatást mely tényezők befolyásolhatják**. Függő változóként a *tanórán kívüli művészzenehallgatást* jelöltük ki, független kategorikus változóink a *zeneiskolai tanulmányok; milyen gyakran szerepel a zenehallgatás az ének-zene órán; hányszor mutat be egy művet a tanárod; kapsz-e megfigyelési szempontot a zenehallgatáshoz; énekelsz-e az iskolai kórusban; énekelsz-e más tanórán; mi a nemed; milyen a családotd anyagi helyzete*. A független kategorikus változókat a kérdőívben a megfelelő kérdéshez tartozó válaszlehetőségek alapján határoztuk meg. A teljes modellben globális szignifikáns hatása a magyarázó változók közül csak a *feladat zenehallgatáshoz* és a *más tanórán éneklés* változóknak volt, így a többit eltávolítottuk a végleges modellből. A modell illeszkedése megfelelő volt, de nagyon alacsony magyarázóerőt kaptunk ($\chi^2(3)=14.82$, $p=0.002$, $R^2_{McF}=0.8$).

69. táblázat: *A művészzenehallgatást befolyásoló tényezők*

Model Coefficients – tanórán kívül

magyarázó változó	becsült érték	SE	Z	p	esély-hányados	95%-os konfidencia intervallum	
						alsó	felső
feladat zenehallgatáshoz.nom:							
igen, ami a tankönyvben van – sohasem	0.5677	0.2861	1.9840	0.047	1.7641	1.0069	3.0954
igen, a tanár adja meg – sohasem	0.5310	0.2014	2.6364	0.008	1.7006	1.1496	2.5348
más órán éneklés.ord:							
igen – nem	0.4220	0.1759	2.3987	0.016	1.5250	1.0801	2.1537

A táblázatból láthatjuk, hogy az otthoni művészizene-hallgatás gyakoriságát emeli, ha a tanulók kapnak valamilyen feladatot, megfigyelési szempontot az órai zenehallgatáshoz (tankönyvi feladat esetén $p=0.047^{74}$, $OR=1.76$, tanár által megadott feladat esetén $p=0.008$, $OR=1.70$), és ezzel egyező hatású a más órán történő zenehallgatás is ($p=0.016$, $OR 1.53$).

5.1.4. A tanulók ének-zene tanórához kapcsolódó attitűdje

Annak érdekében, hogy megtudjuk a tanulók az **ének-zene tantárgy**hoz kapcsolódó **attitűdjét**, ordinális logisztikus regressziós modellt alkottunk. Modellünkben a függő ordinális változó a *tantárgy kedvelése*, a független változók a *zenehallgatás tanórai gyakorisága; hányszor mutat be egy művet a tanár az órán; kap-e megfigyelési szempontot a zenehallgatáshoz a tanuló; ajánl-e a tanár zeneműveket otthoni meghallgatásra; hallgatnak-e a tanulók mai szórakoztató zenét a tanórán*. A független kategorikus változókat a kérdőívben a megfelelő kérdéshez tartozó válaszlehetőségek alapján határoztuk meg. Első vizsgálatunkkor minden magyarázó változót bevontunk a modellbe, majd azokat, amelyeknek a globális hatása nem volt szignifikáns, eltávolítottuk. Ebben az esetben 'egy mű többszöri bemutatása' és a 'megfigyelési szempont adása zenehallgatáshoz' változók kiestek a modellből. A kapott modell illeszkedését Khí-négyzet próbával ellenőriztük, amely esetünkben jó illeszkedést mutatott ($\chi^2(9)=107.58$, $p<0.001$). Az illeszkedési mutatók közül a McFadden-féle korrigált pszeudo-R2 mutatót közöljük (R2McF), amely azt fejezi ki, hogy a null-modellhez képest, amelyben csak a konstans szerepel, a mi modellünk mennyit javít a magyarázóerőn. A fenti modellben a $R2McF=4.9$, ami alacsony magyarázóerőnek mondható. A logisztikus regresszió legfontosabb hozadéka az esélyhányadosok áttekintése.

A 8. melléklet 10. táblázatában közölt esélyhányadosok az ének zene tantárgy egyre nagyobb mértékű kedvelésének esélyére vonatkoznak. A *tanár ajánl* magyarázó változó szignifikánsan meghatározza az ének-zene óra egyre erősödő kedvelését ($p<0.001$), és a referenciaszintnek tekintett *nem*-hez (nem ajánl zeneműveket otthoni meghallgatáshoz a tanár) tartozó ének-zene óra kedvelés esélye 2.26-szorosára nő, amennyiben a tanár ajánl zeneműveket otthoni hallgatásra. Tehát akiknek a tanárai ajánlanak zeneműveket otthoni meghallgatásra, az esélye annak, hogy nagyobb valószínűséggel kedvelik az ének-zene órát, 2.26-szorosa azoknak a diákoknak, akiknek a tanárai nem ajánlanak zenét. A *populáris (mai*

⁷⁴ Kérdőívünk alapján a tanulók 23 %-a nem tankönyvből tanul

szórakoztató) zene minden kategóriája szintén szignifikáns magyarázatot ad. Az esélyhányadosok, amelyek referenciaszinthez (*sohasem* hallgatnak ének-zene órán mai szórakoztató zenét) való viszonyulást jelzik, minden kategóriánál egyre nagyobb értéket mutatnak. Ez azt jelenti, hogy minden kategóriában (*ritkán, néha* vagy *minden alkalommal* hallgatnak populáris zenét) nagyobb az esélye annak, hogy valaki jobban kedveli az ének-zene órát, mint amikor egyáltalán nem hallgatnak. Ahogy a populáris zenehallgatás kategóriáin haladunk felfelé, úgy találkozunk egyre nagyobb és nagyobb esélyhányadosokkal, vagyis a populáris zene hallgatásának gyakorisága növeli az ének-zene óra kedveltségének esélyét. A tanórai *zenehallgatás* változóval ugyanazt tapasztaljuk, mint a *populáris zene* esetében. Az egyre gyakoribb *zenehallgatás* kategóriák a *sohasem* kategóriához viszonyítva egyre növekvő esélyhányadosokat mutatnak, vagyis ennek megfelelően az óra kedvelésének esélye szintén nő. Azonban szignifikáns esélyhányadost csak a *kéthetente – sohasem* ($p=0.026$) és a *minden órán – sohasem* ($p=0.012$) sorokban látunk. Ez utóbbi eset a táblázat legnagyobb esélyhányadosát jelenti, vagyis azok a tanulók, akik minden órán hallgatnak zenét, az esélye annak, hogy nagyobb valószínűséggel kedvelik az ének-zene órát, 4.8-szorosa azoknak a diákokénak, akik sohasem hallgatnak.

Az ének-zene órák **részfeladatainak** értékelését is elemeztük a kérdőív válaszaiból. A daltanulás, -éneklés, a zenei írás-olvasás, az elmélet, a zenetörténet és a zenehallgatás közül a legutóbbi eredményeire fókuszálunk. A településtípusok közül a megyei jogú városokban tanulók értékelték a legmagasabbra a zenehallgatás fontosságát, a kisvárosokban élők adták a legkevesebb pontszámot.

70. táblázat: A zenehallgatás mint részfeladat értékelése településtípusok szerint

	Budapest	megyei jogú város	város	kisváros	község
átlag	3.62	4.19	3.91	3.68	3.71
szórás	1.15	0.99	1.16	1.30	1.28
min.	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
medián	4.00	4.00	4.00	4.00	4.00
max.	5.00	5.00	5.00	5.00	5.00
érvényes	85.00	319.00	401.00	322.00	281.00
% érvényes	95.51	99.07	97.57	98.17	97.57

A Kruskal-Wallis próba (36.69652; df: 4; p: 2e.07) és a hatásnagyság-vizsgálatok alapján valóban a megyei jogú városokban vélik a legfontosabb részfeladatnak a tanulók a zenehallgatást, a budapesti tanulók esetében kisebb arányt kaptunk.

Váradai 2013-as és Dohány szintén 2013-as tanulmányára utalva a tanulók az ének-zene óra legfontosabb részfeladatának a zenehallgatást tekintik. Feltételeztük, hogy kérdőívünkben hasonló eredményt kapunk. A Friedman-próba eredménye alapján a tanórai részfeladatok fontosságának megítélése nem azonos ($\chi^2(4)=900.71$, $p<0.001$, $W=0.162$, kicsi hatás).

71. táblázat: Az ének-zene tantárgy részfeladatainak fontossága

	daltanulás	elmélet	zenehallgatás	zenei írás-olvasás	zenetörténet
átlag	3.35	3.01	3.86	2.91	2.87
szórás	1.24	1.23	1.20	1.18	1.20
min.	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
medián	3.00	3.00	4.00	3.00	3.00
max.	5.00	5.00	5.00	5.00	5.00
érvényes	1411.00	1410.00	1409.00	1409.00	1407.00
% érvényes	98.05	97.98	97.92	97.92	97.78

Az utóvizsgálatok eredménye alapján pedig minden részfeladat-pár fontosságának megítélése szignifikánsan eltért egymástól ($p<0.006$ minden esetben), kivéve a legkisebb fontosságúnak ítélt zenetörténet és zenei írás-olvasás. Szignifikánsan a legfontosabbnak a zenehallgatást tartják a tanulók, majd a daltanulás és az elmélet részfeladatok következnek, ezeket követi a zenetörténet és a zenei írás-olvasás, amelyek megítélése már nem tért el egymástól.

Vizsgáltuk a **8. és 10. osztályos tanulók** véleményét a zenehallgatás fontosságának megítéléséről. A két évfolyam bontásában végzett vizsgálatát azért végeztük el, hogy az

életkor és az iskolatípus befolyásolja-e a zenehallgatás fontosságát, változik-e a két korosztály véleménye.

72. táblázat: A zenehallgatás fontossága a 8. és 10. évfolyam tükrében

	8	10
átlag	3.71	4.05
szórás	1.25	1.09
min.	1.00	1.00
medián	4.00	4.00
max.	5.00	5.00
érvényes	782.00	613.00
% érvényes	98.12	98.39

A táblázat alapján a magasabb évfolyamon tanulók fontosabbnak tartják a zenehallgatást az ének-zene órán, ezt támasztja alá a Mann-Whitney próba ($W=203008.5$, $p<0.001$, $r=0.138$, kicsi hatás). Ennek magyarázatát a tanulók életkorával magyarázzuk: úgy véljük, hogy a 16 évesek érettebben gondolkodnak, a tantárgyat talán már más tantárgyak kapcsolódási pontjaiként is értelmezik.

A tizenévesek számára az együvé tartozás meghatározó szerepet tölt be. A kamaszok egy-egy kialakult csoportja az általuk fontosnak vagy helyesnek vélt normát követ (Sütőné, 2004). Az iskola is a kamaszok egyik meghatározó színtere: a serdülők szociális készségei fejlődnek, barátságokat kötnek, csoportokat alakítanak, figyelembe veszik egymás véleményét. Ezért azt tudakoltuk, hogy ha **valaki szerint fontos** a tanórai zenehallgatás, akkor véleménye szerint **fontos a társainak** is.

73. táblázat: A zenehallgatás fontossága az osztálytársak véleménye szerint

	gyakoriság	%	% kum.
nagyon fontos	263	22.42	22.42
inkább fontos	293	24.98	47.40
közepesen fontos	273	23.27	70.67
inkább nem fontos	158	13.47	84.14
egyáltalán nem fontos	186	15.86	100.00
összesen	1173	100.00	100.00

Gyakoriság-táblázatunk alapján kiviláglik, hogy akik közepesen fontosnak, inkább vagy nagyon fontosnak tartják a tanórai zenehallgatást, azok úgy vélik, hogy a társaik számára is fontos a részfeladat.

5.1.5. A zenében megjelenő érzelmek megnevezése

Tanulói kérdőívünk utolsó szakaszában arra kerestük a választ, hogy a tanulók helyesen nevezik-e meg az egy-egy zeneműrészlet által kifejezett érzést. A zenehallgatással, a zenemű által kifejezett érzelmekkel, vagy a zenehallgatás hatásával kapcsolatos vizsgálatok közül Burián Miklós (2009) kísérletét már bemutattuk. Csillagné Gál Judit tanulmánya (idézi Csillag, 1999) arra is kereste a választ, hogy az alsó tagozatos gyermekek, illetve a tanítóképző főiskolára járó hallgatók meg tudják-e nevezni azt, hogy az általuk hallott zeneműben hány személyt jellemez a zeneszerző⁷⁵. Sem a tanulók, sem a 19 éves hallgatók csoportja nem érte el a 20 %-os helyes válaszadást. Resnicow és munkatársainak tanulmánya az érzelmi intelligenciát vizsgálta három zenemű segítségével. Három zongoradarab⁷⁶ szólalt meg ötféle előadásban. Az első tolmácsolás a zeneszerző eredeti szándéka szerint szólalt meg, majd úgy, hogy a négy alapérzelmeket fejezte ki az előadó (Resnicov és mtsai, 2004).

Kérdőívünkben a négy alapérzelem feltüntetése szerepelt a válaszlehetőségek között. Olyan műveket választottunk, amelyekben a zeneszerzők is megnevezik az általuk kifejezni szándékozott érzelmet⁷⁷. Két-két zeneműrészlet ábrázolta az öröm, illetve a harag érzését, egy-egy a félelem és a düh zenei megjelenítését idézte. Az első zenei részlet a 'bánat'-ot fejezte ki, ennek megnevezését a tanulók 72 %-a választotta helyesen. Második zenei szemelvényünk az örömet idézte, ezt a feladatot oldották meg a legtöbben helyesen (85 %). A 'harag' megnevezését vártuk el a kérdezettektől, ezt mindössze a tanulók 54 %-a tudta helyesen kiválasztani. A negyedik zenehallgatási feladat megoldása szintén az 'öröm' megnevezését feltételezte, 58 %-os arányban neveztek meg helyesen a tanulók az érzést. Ez meglepő volt számunkra, hiszen majdnem 30 %-kal kevesebben ismerték fel az 'öröm', a boldogság zenei megjelenését, mint a második zenei szemelvényénél. A tanulók 52 %-a írt

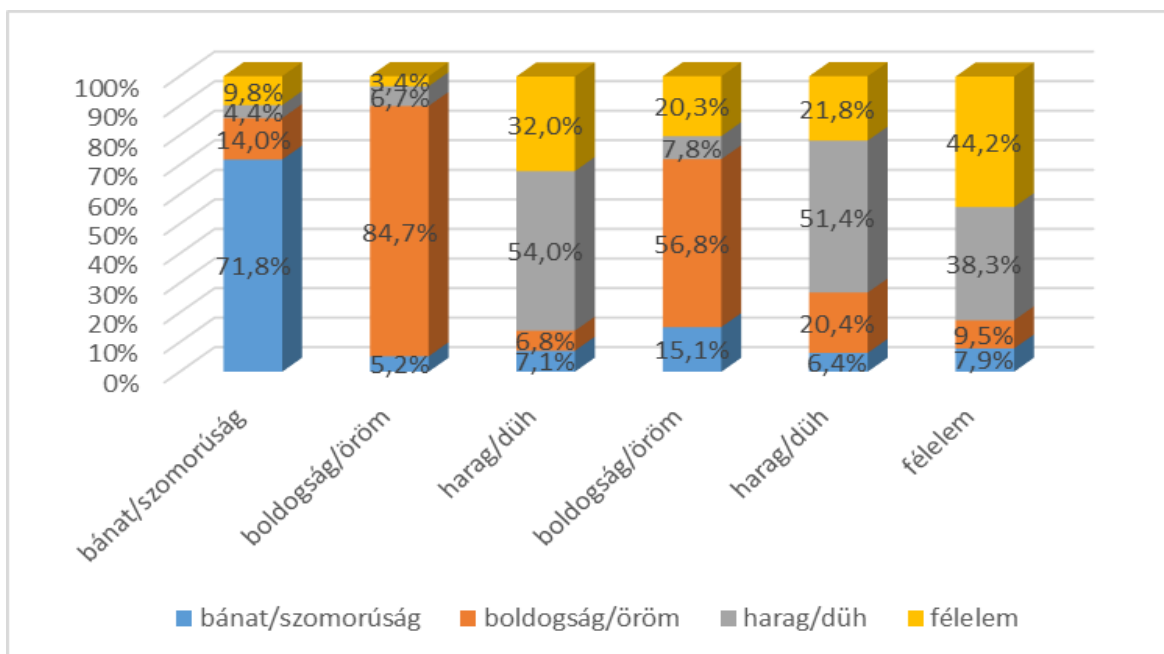
⁷⁵ A zenemű Muszorgszkij: *Egy kiállítás képei* című zongoraciklusának *Samuel Goldenberg és Schmuyle* tétele

⁷⁶ A következő zeneművek szólaltak meg ötféle előadásban: 1. Bach: *d-moll prelűd* a 12 prelűd sorozatból (No. 6); 2. Bartók: *Gyermekeknek – Andante*, No. 2; Pers Khísetti: *Little Piano Book – Dialogue*, Andante, No. 3.

⁷⁷ A felhangzó művek megszólalásuk sorrendjében a következők: 1. Bartók Béla: *Bánat*. BB111a; Sz 103; W 72; 2. Händel: *Tűzijáték – szvit*. HWV 351. *La Réjouissance (Örvendezés)*; 3. Prokofjev: *Rómeó és Júlia* – balett Op. 64. *Lovagok tánca*; 4. Csajkovszkij: *Rómeó és Júlia* – nyitányfantázia; 5. Vivaldi: *In furore iustissimae irae* - kantáta RV 626. 6. Muszorgszkij: *Egy kiállítás képei – A gnóm*.

helyes megoldást az ötödik zenei szemelvény meghallgatása után ('harag'). Az utolsó részlet a félelmet ábrázolta, ezt mindössze a tanulók 44 %-a ismerte fel.

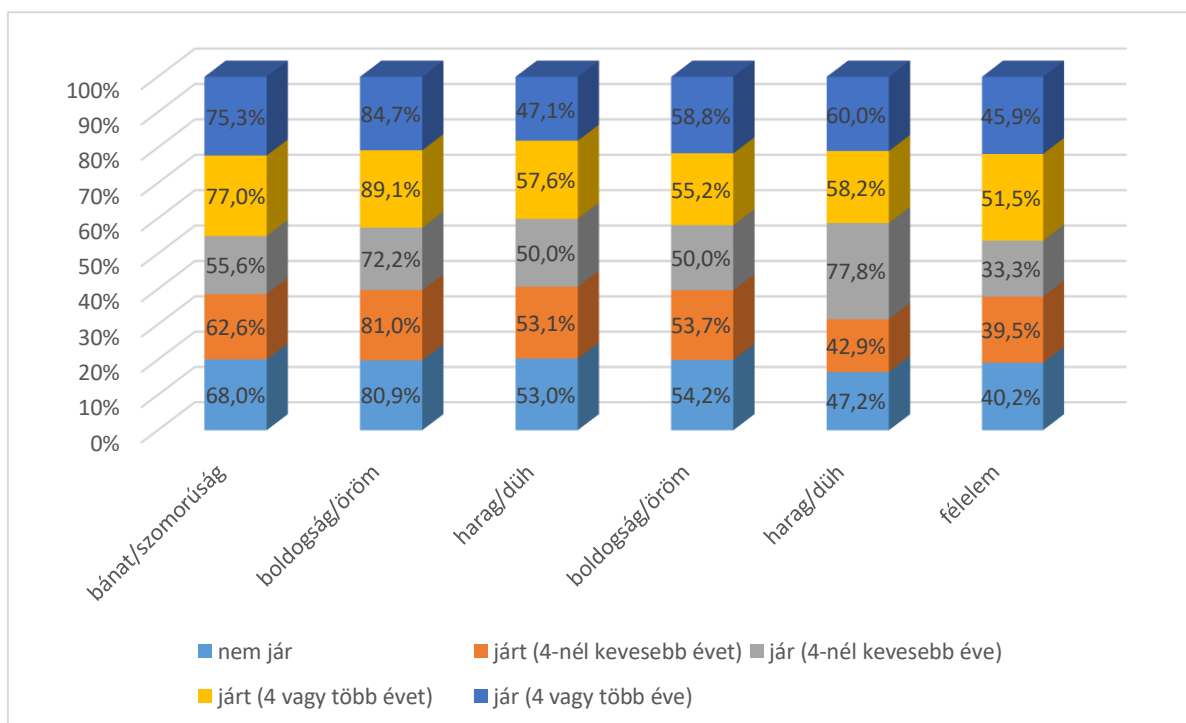
4. ábra: *Érzelem-felismerés a tanulók körében*

Mind a hat zenei részletnél azt látjuk, hogy a tanulók az általunk várt válasz mellett a többi érzelmeket is megnevezték, tehát nem volt olyan érzelmek, amelyet egyöntetűen felismertek volna a kérdezettek. Nem volt egyértelmű a tanulók számára a harag/düh és a félelem felismerése. Bár öt zenei részlet kapcsán a megfelelő válasza érkezett a legtöbb jelölés, a 3. és a 6. kérdésnél feltűnő egy másik érzelmek megnevezésének nagyszámú aránya (37 %, illetve 39 %). Egyetlen esetben, az utolsó részlet kapcsán találtuk úgy, hogy a tanulók több mint a fele nem ismerte fel a zenében megjelenő érzelmeket (44 %).

A **zeneiskolába is járó tanulók** hetente 4-6 tanórán foglalkoznak a zenével tanári útmutatással, és az otthoni gyakorlás is növeli a zenében történő elmélyedés folyamatát. Ezért úgy véltük, hogy a zeneiskolai tanulók az érzelmek felismerése terén jobb eredményt mutatnak.

5. ábra: Az érzelmek felismerése a zeneiskolába jártak, járók és nem járók körében

Az öt kategória szerinti elemzés eredményei alapján nem mondható el az, hogy jelentős különbség lenne a zeneiskolába járók, a zeneiskolába jártak, vagy a soha nem járók válaszai között. Meglepő módon az első zenei részlet, a bánat zenei megjelenítését azok ismerték fel legkisebb arányban, akik négy évnél kevesebb idő óta járnak zeneiskolába (56 %). Szintén nem várt eredményt kaptunk zeneiskolában sohasem tanulók részéről: a második legjobb arányban érkezett helyes válasz (75 %). A második zenei részlet érzelem-megnevezése volt a legsikeresebb, azonban ebben az esetben is azt tapasztaljuk, hogy a négy évnél kevesebb ideje zenét tanulók eredménye a legalacsonyabb (72 %), a legtöbben azok nevezték meg az érzelmet, akik négy, vagy több évig látogatták a zeneiskolát (81 %). A harag zenei megjelenítését szintén az utóbbi kategóriába tartozók ismerték fel (58 %), a négy éve zeneiskolába járók aránya a legalacsonyabb (47 %). A negyedik zenei részlet megnevezésekor a várt eredményt kaptuk: a négy vagy több éve zeneiskolások 59 %-a ismerte fel a bemutatott érzelmet. Ez a feladat volt az, amelyben a helyes válaszok aránya kis szórást mutatott. A harag újabb zenei felismerése a négy évnél kevesebb idő óta zenét tanulók eredménye szerint a legjobb (78 %), a zeneiskolában a négy évnél kevesebb időt töltöttek esetében az arány 43 %). Utolsó érzelem-felismerési feladatunkat a négy vagy több évet zeneiskolába járt tanulók oldották meg a legjobban (51 %), a négynél kevesebb éve járó tanulók közül adták a legkevesebb helyes választ (33 %). Úgy véltük, hogy a négy, vagy

négy évnél hosszabb ideje zenét tanulók aránya lesz a legmagasabb, azonban egyetlen esetben igazolódott a várt eredmény. Azt sem állapíthatjuk meg, hogy a zeneiskolába nem járók eredménye a legalacsonyabb: egyetlen érzelem-felismerés esetében sem kaptuk ezt az eredményt.

5.2. Tanulói fókuszcsoportos interjúk

Kutatásunkat fókuszcsoportos interjúk készítésével is szélesítettük. A fókuszcsoportos interjúkat a tanulói kérdőívek kiegészítéséhez készítettük, hiszen a kérdőíves felmérés során a kérdezett egy-egy kérdésről nem fejtheti ki a véleményét. A fókuszcsoportos interjúk során a 39 résztvevő nem csak a véleményét mondta el, hanem metakommunikációs eszközökkel és spontán reakcióikkal is alátámasztotta mondanivalóját. Kilenc csoportban vizsgáltuk a tanulók tanórai zenehallgatáshoz történő véleményüket. A zeneiskolába is járó csoportok tagjai Budapesten és Budapest környéki iskolákban tanulnak. A 15 lány és 8 fiú közül egy kislány 2. osztályos, öten 4., hatan 5., hatan 6., egy-egy tanuló 7., 8., 9., illetve 10., valamint ketten 11. osztályosok voltak az interjúkészítés pillanatában. Az interjúk első csoportja egy megyei jogú városban készült a helyi alapfokú művészeti iskola egyik tantermében. A beszélgetések résztvevői az intézmény növendékei. A közismereti tantárgyakat egy fő az egyik budapesti elit gimnáziumban végzi, egy fő egy dráma tagozatos középiskola tanulója. Négy tanuló ének-zene tagozatos iskolában tanul, illetve nemzetiségi és egyházi iskolában is többen végzik tanulmányaikat. Az oldott légkörben történt interjúk 2019 novembere és 2020 novembere készültek. A kérdéseket összehangoltuk a tanulói kérdőívvel, de azok közül csak a legfontosabbakat válogattuk ki, illetve a tanórák hangulatát is megtudakoltuk.

Az interjúk másik négy csoportja olyan tanulókkal történt, akik nem jártak és nem járnak zeneiskolába. Az interjúk 2021 április-májusban készültek, Heves, Győr-Moson-Sopron, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, családoknál. A 16 kérdezett közül négyen gimnáziumba járnak, valamint öt alsó-, és hat felső tagozatos tanuló válaszolt a kérdésekre. Négyen egyházi iskolába járnak, ketten emelt tanterv alapján tanulnak biológiát, illetve számítástechnikát. Egy fiú osztatlan iskolába jár.

Elsőként azt kérdeztük, hogy a tanulók melyik **tankönyvből** tanulnak. A tankönyv íróját egyetlen esetben sem tudták megnevezni a tanulók, de a hatodik osztályosok a tankönyvön szereplő képet megemlítették (Rápli Györgyi – Szabó Katalin tankönyve). A hat középiskolás tanuló közül kettő, az általános iskolások közül három nem tanul tankönyvből

(5 %). Az ének-zene tanár ad segédanyagot a daltanuláshoz, vagy a táblára kottázza a tanulandó szemelvényt. Egy másik középiskolás tanul tankönyvből, de segédanyagot is kapnak a tanórán. Az általános iskolások közül három főnek nincs tankönyve. A tankönyv szerepe tehát fontos dokumentum a kérdezettek válaszai alapján, azonban nem minden esetben a tanulás feltétele. A tankönyvben szereplő szemelvények mellett kiegészítő anyagot is kap két tanuló.

A tanítás egyik feltétele a megfelelő tanítási környezet, kérdésünk a **szaktanteremre** vonatkozott. Csak négy zenetagozatos, két gimnáziumi tanuló és négy általános iskolába járó (26 %) említette azt, hogy szaktanteremben történik az ének-zene oktatása. Zongora, pianínó vagy szintetizátor nincs a többi tanuló termében, tehát zongorakíséretes dalokat nem énekelnek a gyermekek, és a dalok tanulásánál, a tiszta éneklés pontosításánál az ének-zene tanár nem támaszkodhat a hangszer segítségére. A hangszer hiányában az ének-zene tanár nem mutathat be zongoradarabokat sem, tehát a hangszeres élő zene varázsával nem találkozhatnak a tanulók.

A **zenehallgatáshoz szükséges eszközként** a tanulók a számítógépet, illetve a letöltést (Youtube) nevezték meg. CD-lemezről csak ritkán hallgatnak meg egy-egy művet a tanulók. Megállapíthatjuk, hogy a tantárgyat tanítók – ha nem is teljes mértékben, de kihasználják a 21. század technikai lehetőségeit.

Következő kérdésünk a **tanórai zenehallgatás megvalósulására** vonatkozott. Három kivétellel mindenki azt válaszolta, hogy az órák menetének része a zenehallgatás (92 %). Rákérdeztünk arra is, hogy a zenehallgatás a tanóra melyik részében történik. A válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy a tanóra bármelyik szakaszában történhet a zenehallgatás. Egy középiskolás említette azt, hogy egyszer az egész tanórát a gépi zene hallgatása töltötte ki, Bartók Béla: *A kékszakállú herceg vára* című operát hallgatták. Az **ismétlő zenehallgatás** nem mindegyik tanuló tanórájának a része, három fő válaszolta azt, hogy egy művet egyszer hallgatnak meg, 22 tanuló (56 %) óráján azonban megvalósul az ismétlő zenehallgatás. Arra is mondott példát az egyik 6.-os lány, hogy nem csak egy felvételt hallgatnak meg, hanem más előadó tolmácsolását is követik, példának a *Hull a szilva...* kezdetű népdalt említette. Szintén beszámolt egy tanuló arról, hogy egy művet mai hangszereléssel is meghallgattak. Az elit gimnáziumba járó tanuló rendszeresen ír dolgozatot zenefelismerésből: „*többször meghallgatjuk, mert általában dolgozatot szoktunk írni, zenefelismerés van a dolgozatban*”. A dráma tagozatos lány is dolgozatot ír a zenehallgatási anyagból, 12 szemelvényt kell felismerniük. A hatvani gimnazista fiú óráján szintén szerepel feladatként zenefelismerés. A tanulóknak meg kell nevezni a mű szerzőjét, a mű címét, a korszakot, a tételt, esetenként a

hangszert is a dolgozatban. Egy hatodik osztályos tanuló is említette a dolgozatírást, a tanár által feltett kérdés a hangszerfelismerést vizsgálta.

A **megfigyelési szempontok** megadását mindössze 13-an említették (13 %), ezt nagyon kevésnek tartjuk. Megfigyelési szempontként a hangszer hangjának felismerését kérte a tanár (milyen hangszer utánozza a patak csobogását). Egyikük elmondta, hogy a tanára a darab meghallgatása előtt beszél a műről, és annak felépítéséről. A zenehallgatás utáni beszélgetést hét tanuló említette.

Az **otthoni zenehallgatásra** nevelést és a későbbi hangverseny-látogatást is a tanórákon célszerű elkezdni. Ennek az egyik módja az, hogyha a tantárgyat tanító pedagógus ajánl otthoni zenehallgatásra zeneműveket, illetve koncertlátogatást szervez. Az otthoni, illetve szabadidős zenehallgatás hozzájárul a tanulók zenei ismereteinek gazdagításához, a zeneművek, korszakok, műfajok közötti tájékozódáshoz. Az ének-zene tanórák száma, a tantárgy összetettsége és a tananyag alapján feltételezzük, hogy kevés pedagógus képes a tantárgy oktatási dokumentumaiban feltüntetett követelményeket teljes mértékben átadni. A zenehallgatás az a részegység, amelyet a tanulók otthon, útközben, vagy a szabadidejükben is elvégezhetnek. Megkérdeztük a tanulókat, hogy a tanár javasol-e műveket otthoni meghallgatásra. 12 (31 %) fő számolt be arról, hogy tanára javasol zeneműveket otthoni meghallgatásra. Egy középiskolai tanuló szerint „*a tanár által favorizált zeneszerzők műveit, Bach, Mozart, Beethoven, Paganini*” darabjait érdemes hallgatnia. A másik tanuló arról számolt be, hogy a pedagógus „*az óra témájához kapcsolódó zenéket fel szokta sorolni*”. A **hangverseny-látogatás** lehetőség szerinti megvalósítása a 2012-es és a 2020-as NAT-ban is szerepel. A kérdezettek közül heten voltak hangversenyen (18 %), az egyikük a Müpában, a másikuk (6. osztályos lány) egy próbán a Zeneakadémián, a zenei tagozatos énekkarosok voltak koncerten a tanárukkal. Egy budapesti és egy bányaterenyeyi általános iskolás lány arról számolt be, hogy intézményükben tartottak hangversenyt zenészek.

A **szórakoztató zene** tanórába vonását kilenc fő (23 %) említette. Az egyik zenetagozatos tanuló elmondása szerint nagyon ritka a mai szórakoztató zene hallgatása a tanórákon. Három gimnazista válasza szerint mindenféle stílusú zene elhangzik az órákon. „*Szoktunk mindenfélét [hallgatni], popzenét, régebbit is, mait is, én a retrót szeretem*” – válaszolta az egyikük. Egy másik középiskolás tanuló említette, hogy néha az egész óra anyaga a szórakoztató zene. 10. osztályos az a tanuló, akinek a tanára művészi zenei

alkotásokat mutat be, de „metálosan”,⁷⁸ tehát a mai szórakoztató zene hangszer-összeállításában. A felső tagozatra járók szerint is megszólal mai szórakoztató zene a tanórán. Egy ötödik osztályos fiú arról számolt be, hogy egyszer a lányok, egyszer a fiúk választhatnak mai zenét, és ha kellő fegyellemmel követték a tanórát, az utolsó öt percben az előre kiválasztott dalt hallgathatták meg. Az alsó tagozatosok közül mindössze egy gyermek említette a mai szórakoztató zene hallgatását; valószínűleg ennél a korosztálynál még nem alakult ki pontosan a kétféle zenei műfaj közötti különbség felismerése.

A beszélgetések során a zenehallgatás **tantárgyi integráció**jára is utalt 11 tanuló (11 %). Az, akinek az ének-zene tanórák menetében nem szerepel a zenehallgatás („szeretném, ha hallgatnánk”), esetenként az irodalom- és történelemórán hall zenét, ritkán a tanár néhány tudnivalót is ismertet a művel kapcsolatban. Néhány esetben a matematikaórán szól zene, „*de ez pihentető*”; vélhetően passzív zenehallgatás történik a tanórán. Történelemórán az ősemberek zenéjét mutatta be a szaktanár. Az egyik hatodik osztályos tanuló hon- és népismeret órán hallgatott az osztállyal együtt például rockoperát. A nyelvórákon szintén hallgatnak zenét a tanulók: az angolnyelv-órán mindig van zenehallgatás, mert a munkafüzetéhez tartozik egy CD is, amelynek a felvételeiből válogat a tanár. Németórán szintén történik zenehallgatás, de a kérdezett 6. osztályos fiú nem tudta megmondani, hogy nép- vagy műzenét mutat-e be a nyelvtanár. Egy 4. osztályos lány a rajzórán hallgathat „nyugis zenét, ami a munkában nem állít meg”.

Megtudakoltuk azt, hogy a **zenehallgatás passzív vagy aktív** módon történik-e az ének-zene tanórákon. A válaszok alapján úgy véljük, hogy a zenehallgatás folyamata általában aktív, hiszen kapnak megfigyelési szempontot a gyermekek, de esetenként rajzolhatnak a tanulók, illetve „*nincs megtiltva*” a rajzolás. Más tanuló arról számolt be, hogy „*bármit csinálhatnak a zenehallgatás alatt*”, de szükséges a csendet megtartani. Csak az egyik zenetagozatos tanuló tanóráján követelmény a zenehallgatás során az aktív figyelem. A zenehallgatás alatti táncolás, vagy a zenére történő mozgás lehetőségét egy 5. osztályos tanuló említette, dunántúli ugróst táncoltak. A zenehallgatás és a mozgás együttes folyamata az alsó tagozatos évfolyamok számára javasolt a két NAT és a kerettantervek szerint, ezzel magyarázható az, hogy egyetlen tanuló említette a zenehallgatás alatti táncot. A zenehallgatás közben, vagy az utána történő rajzolásról senki nem számolt be. Itt jegyezzük meg, hogy az Apáczai Kiadó 7. osztályos tankönyvében a zenehallgatás utáni rajzolás a feladat (Rápli, 2016c, 49). Szintén szerepel rajzolási feladat Lakner 5. osztályos

⁷⁸ A tanuló Wagner: *A valkűr* című operájának *A valkűrök lovaglása* szakaszt hozta példának.

tankönyvében: a rajzolás alatt énekelnek a gyermekek a tankönyvi utasítás szerint (Lakner, 2020a, 65, 91). Ketten említették azt, hogy az órarendben szerepel a táncóra, az egyikük sváb táncot tanul.

A tanulók tanórai zenehallgatásról alkotott egyik középiskolás tanuló véleménye az, hogy *„pont ideális, amennyi az órába belefér”*, egy másik azt gondolja, hogy *„nincs semmi rossz a zenehallgatásban. Az egyik legfontosabb. Ne csak tanuljunk róla, hanem éljük át és halljuk, hogy bizonyos elemek mit is jelentenek, és úgy próbáljuk megérteni, meghallani”* a zenét. Ugyanerről számolt be egy másik középiskolás tanuló. A neves gimnáziumba járó fiú szerint is fontos a zenehallgatás. Az egyik egyházi fenntartású gimnáziumban tanuló lány szerint *„az órán hagyta a tanár, hogy pihenjünk”*. Egy alsó tagozatos kislány véleménye a zenehallgatásról az, hogy *„nem kell tanulni”*. Az egyik 8. osztályos fiú szerint *„megnyugtató”* a tanórai zenehallgatás, egy középiskolás lány azért szereti ezt a szakaszt, *„mert zene”*.

A beszélgetések alkalmával a **tanórai fegyelem** kérdése többször felmerült. Az ének-zene órák feladata az élménynyújtás, ezért nem várható el a tanulóktól a néma csend betartatása és a „katonás fegyelem”. Az egy- és (reményeink szerint) kétszólamú éneklés, a ritmuskopogás, esetleg a zenehallgatás során a tanulók kifejezik érzelmüket, halk tetszésnyilvánítással, vagy éppen hangos bekiabálással. A tanulói interjúkon részt vevők közül az alsó tagozatosok számoltak be arról, hogy a tanórákon néhány gyermek *„rossz”*. Lehetséges, hogy az ének-zene órai fegyelmet nem hasonlíthatjuk össze például a reál tantárgyakon mutatott viselkedéssel, hiszen a művészetoktatás az érzelmek felszabadulását is segíti.

6. A kutatás eredménye

Kutatásunk eredményeképpen a zenehallgatás különböző szempontok szerinti megvalósulását mutatjuk be a tanulók és az ének-zenét tanító pedagógusok, az ének-zene tanárképzésben oktatók véleménye, valamint a fókuszcsoporthoz tartozók interjúk alapján.

6.1. Személyi feltételek: a pedagógusképzés

Az ének-zene tantárgy és a tantárgyat tanítók presztízse elmarad az érettségi tantárgyaktól és az azokat oktató pedagógusokétól. Kevesen választják az ének-zene tanári hivatást, hiszen a tantárgy több összetevőből épül fel, az óraszám a 6-10. osztályokban mindössze heti egy tanóra, az énekkari próbák, a műsorokra történő csoportos vagy egyéni felkészítés, az anyagi és a társadalmi megbecsültség nem teszi vonzóvá ezt a hivatást.

Bár tanulmányunk elsősorban az általános és középiskolai zenehallgatás dokumentumait és fejlesztő hatásait vizsgálja, mégis érdemes szemügyre venni azt, hogy az **óvodapedagógusok** képzésében a zenei nevelés milyen súllyal szerepel. Mint ismeretes, 2014. szeptember 1. óta a gyermekeket kötelező óvodába járatni a Nemzeti köznevelési törvény 20/2012 (VIII.31.) EMMI rendelete alapján, attól az évtől kezdve, amelyben a gyermek augusztus 31. napjáig a harmadik életévét betölti (20/2012 [VIII.31.] EMMI).

Az óvodapedagógus képzésre jelentkezők a felvételi eljárás során ének-zenei alkalmassági vizsgán többek között dalénekléssel, ritmus-visszatapsolással mutatják be azt, hogy rendelkeznek-e az óvodai zenei tevékenység vezetéséhez. Az alkalmassági vizsgán résztvevők magyar népdalokat vagy műzenei szemelvényeket énekelnek emlékezetből, ezeket a dalokat különböző magasságú hangról is meg kell tudniuk szólaltatni. A felvételizők zenei emlékezetét ritmus-visszatapsolással, illetve a megadott rövid dallamok visszaéneklésével vizsgálja a bizottság. Szintén a felvételi vizsgabizottság feladata megállapítani a jelentkező kottaolvasási készségét rövid, egyszerű lapról olvasási feladattal.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem 2017 őszén indult óvodapedagógus alapképzésében az ének-zene kiemelt szerepet kapott. Az *ének-zene és módszertana* tantárgy öt félévig szerepel a tantárgyak között, heti 2 órában tanulják a hallgatók a tárgyat, kivéve a harmadik félévet, amikor a heti óraszám négyre emelkedik (ELTE TÓK, Alapképzések – 2021). Az óvodapedagógus képzés ötödik félévében helyet kap a zenehallgatással kapcsolatos ismeretek elsajátítása, így a hallgatók megismerik az óvodai nevelés

zenehallgatási anyagát, „*a gépzenei anyag helyes megválogatását*”. Emellett a különféle zenei korszakok stílusjegyeit, műfajait, zeneszerzőit, a zeneelméleti (például a ritmika, a hangsorok, a formatan) sajátosságokat sajátítják el a hallgatók a nép- és műdalok éneklésén kívül (Tantárgyi tájékoztató ELTE TÓK, 2017). Az ELTE óvodapedagógus szakának zenei képzése tehát megfelelő alapot ad a kisgyermek neveléséhez, a gyermekdalok, énekes körjátékok, a kisgyermek életkorának megfelelő zenehallgatási anyag kialakíthatja a zenei érdeklődést, az esztétikai érzéket.

A **tanítók** feladata az iskolába lépő gyermekek oktatása az első négy, néhány tantárgy esetében hat évig. A tanítójelöltek az összes, 1-4. osztály műveltségi területéhez tartozó tantárgyat tanulják a felsőfokú képzés során, és egy kötelezően választott műveltségi területen belül az 5-6. osztály tananyagához szükséges tudást is elsajátítják. Az ének-zene tantárgy is beletartozik a választható műveltségterület tantárgya közé.

A tanítók képzése tehát univerzális, de egy, a hallgatók által választott tantárgyra, tantárgycsoportra nagyobb rálátást kapnak. Az alsó tagozaton tehát ének-zene szakos tanárok csak néhány esetben tanítanak. Az ének-zene tanórákat is a tanítók tartják, olyanok is, akik kevésbé elhivatottak a tantárgy iránt. Nem csak Magyarországon, hanem más országokban is az a gyakorlat, hogy a 6-10 éves gyermekeket nem ének-zene szakot végzett pedagógusok tanítják, például Finnországban, ahol az első hat évben minden tantárgyat egyetlen pedagógus tanít. A 7-9. osztályban már képzett zenetanár tartja a tanórákat, de a tantárgy tanulása csak egy évig kötelező (Ruismäki – Ruokonen, 2010, 16). Törökországban szintén az osztálytanító tartja a zeneórákat (Altun, 2010. 1182.). Az Amerikai Egyesült Államokban képzett zenészek segítik konzultánsként a tanítók munkáját, többek között zeneműveket ajánlanak a tanítóknak a későbbi önálló zenetanításhoz (Reynolds és mtsai, 2005, 80.).

Az **ének-zene tanárok** feladata sokrétű, maga a tantárgy neve is jelzi, hogy a tanórákon nem csak énekelnek a gyermekek, hanem a zenével – az elmélettel, a zeneművekkel – kapcsolatos tevékenységet is végeznek. Az ideális tanár tehát átadja ezeket az ismereteket, a dalokat művészi szinten éneklé el, mutatja be, és zongorán kíséri a műdalokat. Az ének-zene tanár tanításon kívüli feladatai között számos egyéb tevékenység szerepel. Tanári segítséggel készülnek fel a tanulók a szereplésre iskolai ünnepségen (esetleg zongorán kíséri a tanulókat a nevelő). Megszervezi a koncertlátogatásokat, felkészíti a tanulókat a művek befogadására, alkalmanként iskolai hangversenyt szervez.

Az ének-zene tantárgy és az ének-zenetanárok megítélése nem kedvező (L. Nagy 2004, Janurik, 2018), valószínűleg ezért is jelentkeznek kevesen az ének-zene tanári pályára.

L. Nagy országos felmérése szerint maguk az ének-zene tanárok sem tartják tárgyuk presztízsét jónak, ugyanitt láthatjuk, hogy a tantestületek tagja utolsó előtti helyre sorolják a zeneórákat, a szülők és a tanulók véleménye szerint pedig a rangsorban az utolsó helyen szerepel a tárgy (L. Nagy, 2004). Elgondolkodtatóak ezek a vélemények. Talán ezért is csökken a végzettek száma. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen (Zeneakadémián) 1982-ben 25 fő (Gádor – Szirányi, 1982), 2001-ben 16 fő (Gádor – Szirányi, 2001), azonban 2017-ben mindössze 1 fő kapott ének-zene tanári diplomát.

A nyolc, ének-zene tanárokat kibocsátó felsőoktatási intézmény adatait áttekintve kétségtelen, hogy a zenepedagógusi pályát egyre kevesebben választják.

73. táblázat: A FIR-be jelentett ének-zene tanári végzettségek száma 2013-2017 között

Intézmény	végzettség	szakképzettség	2013	2014	2015	2016	2017
DE	egyetem	okl. ének-zene tanár, karvezető	1	-	-	-	-
	MA	okl. ének-zene tanár	-	3	4	3	1
	MA	okl. ének-zene művésztanár	-	-	-	-	1
ELTE	főiskola	ének-zene tanár, karvezető	4	1	3	3	-
	MA	okl. ének-zene tanár	12	9	11	13	16
EKE	főiskola	ének-zene tanár	-	-	-	-	1
	MA	okl. ének-zene tanár	-	-	-	15	7
	főiskola	ének-zene tanár	-	-	2	-	-
	főiskola	ének-zene tanár, karvezető	2	1	-	-	-
	MA	okl. ének-zene tanár	12	22	19	-	-
LFZE	egyetem	okl. ének-zene tanár, karvezető	3	-	1	-	-
	MA	okl. ének-zene tanár	-	2	3	6	1
NYE	főiskola	ének-zene, népzene tanár	-	-	-	2	1
	MA	okl. ének-zene tanár	-	-	-	15	7
	főiskola	ének-zene, népzene tanár	7	4	3	-	-
	MA	okl. ének-zene tanár	5	8	9	-	-
NYME	főiskola	ének-zene tanár	-	4	-	-	-
	főiskola	ének-zene tanár, egyházzeneész	1	-	-	-	-
	főiskola	ének-zene tanár, karvezető	1	-	-	2	-
	MA	okl. ének-zene tanár	-	8	8	9	-
PTE	egyetem	okl. ének-zene tanár, karvezető	-	1	1	2	-
	főiskola	ének-zene tanár, karvezető	-	1	-	-	-
	MA	okl. ének-zene tanár	6	3	1	2	6
SZTE	főiskola	ének-zene tanár	3	1	3	1	-
	MA	okl. ének-zene tanár	12	4	14	17	8
összesen			69	72	82	90	49

forrás: Oktatási Hivatal

A legszembevetőbb az, hogy 2017-ben kis híján feleannyi tanár került ki az egyetemekről, mint az előző évben; a 2016-os évben végeztek a legtöbben a táblázatban vizsgált időszak alatt. Említésre méltó az is, hogy vannak olyan évek, amikor egy-egy adott egyetem egyetlen ének-zene szakos tanárt sem bocsátott ki. A vizsgált öt év alatt a Debreceni Egyetemen 13-

an, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen 16-an végeztek, az Eötvös Lóránt Tudományegyetem 72, az Eszterházy Károly Egyetem 81, a Nyíregyházi Egyetem 61, a Nyugat-magyarországi Egyetem 33, a Pécsi Tudományegyetem 31, a Szegedi Tudományegyetem 55 fő okleveles tanárt bocsátott ki. Valószínűsíthetjük azt, hogy a nyelvvizsga hiányában néhány oklevelet nem adtak ki.

Kodály három dolgot nevezett meg az iskolai zenetanítás sikertelenségének okaként: kevesellte a tanításra alkalmas tanerők számát, a tananyagot, és a zenetanításra fordítható időt. Ugyanebben az írásában azonban azt is jelzi, hogy az újabb képzésben résztvevők már képesek örömtelivé tenni az énekórákat. *„A jól vezetett énekóra nem teher, hanem üdülés derű és jókedv forrása”* (Kodály I. 74). Kodály mondata ma is érvényes.

Az általános iskolai ének-zenetanárok képzése és szakmai tudása Kodály halála után is gyakran vitákat gerjesztett. Az 1977-es győri, negyedik Zenei Nevelési Konferencián a résztvevők összefoglalták a zenetanítás időszerű kérdéseit. Arra a következtetésre jutottak, hogy (a) az alsó tagozaton az ének-zene tárgyat tanítók szakképzettsége nem kielégítő (b) nem elég színvonalas az alsó tagozaton az ének-zene oktatása (c) kevés az idő a tanítóképzőkben arra, hogy megfelelő lehessen a zenei képzés (d) a zenei tárgyú kisfilmek, szemléltető eszközök száma kevés (Szőnyi, 1984. 87).

Egy televízióban elhangzott, 1984-ben rögzített beszélgetés során Petrovics Emil, Szabó Helga, Forrai Katalin és Lukin László – négy meghatározó zenepedagógus – fejtette ki a véleményét az általános iskolai ének-zene oktatásról. A vita során elhangzott az, hogy az iskolai zeneoktatás válságban van, a tanárok szakmai felkészültsége nem kielégítő, a tantárgyra fordítható óraszám kevés. Forrai Katalin szerint az óvóképző főiskolák jó zenei tudást adnak a hallgatóknak, azonban a tanítóképzők nem tartanak felvételit ének-zenéből, és mindössze 75 zeneórát kapnak a hallgatók a három főiskolai év alatt. A szakképzett tanárok hiányáról tett említést Petrovics Emil, Lukin László pedig a képesítés nélkül zenét tanítók nagy számára hivatkozott (Petrányi, 1986).

A rendszerváltozás után is sok bírálat érte a tanárképzést, Szabó Helga újra említette az alsó tagozaton szakszerűen tanítók hiányát, az óraszámok csökkenését, a zenei tagozatos iskolák és zenetagozatos osztályok megszűnését. Szabó említést tett az alacsony kezdőfizetésről, amely nem motiválja a családalapítás előtt álló fiatalokat. A tanárok nem kielégítő módszertani felkészültsége mellett Szabó Helga az új, *„színesebb óratípus”* oktatásba emelését említi, amely órák ugyan kellemesek, de a zenei képességek fejlesztését

nem segítik. (A mai oktatási rendszer viszont éppen az ilyen típusú órákat tartja kívánatosnak.)

Nemes László Norbert az iskolai zeneoktatás válságáról beszélt egy 2014-es interjúban. A válság okát abban látja, hogy a „*kontraszelekció több ezer rossz tanárt ömlesztett a rendszerbe*” (Nemes, 2014. 21.). Nemes Szabó Helgához hasonlóan említi a módszertani hiányosságokat, a kevés óraszámot, de a tanítás tartalmát is tévesnek tartja. Az ének-zenetanárok szakmai érdektelenségét jelzi az, hogy a tanárok nem járnak koncertre, nem olvasnak szakirodalmat, nem járnak konferenciákra (Nemes, 2014. 21.).

A tanári személyiség kulcsfontosságú az ismeretek átadása során, ebben látja L. Nagy Katalin az ének-zene tanítás megerősödésének, a tartalmi és tárgyi korszerűsítésének egyik feltételét. L. Nagy figyelmeztet arra, hogy nem csak zenei, hanem a globális tudás, a folyamatos tanulás is része az ének-zene tanárok önképzésének. Az ének-zene tanítás akkor lehet hatékony, ha a társadalmi környezet rendszeréhez illeszkedik (L. Nagy, 2002).

Az általános iskolai ének-zenetanárok képzése a tanárképző főiskolákon folyt, mára a tanár- és tanítóképző főiskolák egyetemmé alakultak, vagy beolvadtak az integrált egyetemekbe. Az ének-zene tanárképzés jelenleg az egykori főiskolák mai jogutód-intézményeiben (Eger, Miskolc, Szeged, Nyíregyháza, Budapest ELTE, Szombathely), valamint a zeneművészeti felsőoktatás intézményeiben (Budapest, Pécs, Debrecen) történik. A kétfajta szinten történő ének-zene tanárképzést jelentősen megkülönbözteti a felvételi, alkalmassági vizsgán elvárt és kontrollált zenei felkészültségi szint, és az arra épülő szakmai képzés, valamint a hallgatók hozzáállása. A tanítóképző karokon végzetek akkor taníthatnak az általános iskola első hat osztályában, ha az ének-zene műveltségterületi képzést is teljesítették.

A jelenlegi ének-zene tanárképzésről olyan, a felsőoktatásban dolgozó zenei szakértőkkel⁷⁹ készítettünk interjút, akiknek rálátásuk van az ének-zene tantárgy tanítására,

⁷⁹ Az interjúalanyok ABC-rendben a következők:

Dr. habil. Döbrössy János, az ELTE TÓK Ének-zene Tanszékének tanszékvezetője, egyetemi docens ének-zene-, zeneelmélet tanár, karnagy

Dr. Erdős Ákos, az ELTE Művészetközvetítő és Zenei Intézetének egyetemi adjunktusa ének-zene tanár, karnagy

Fasching Zsuzsanna, az ELTE Savaria Egyetemi Központ adjunktusa

Klem Dénes, az Eszterházy Károly Egyetem Ének-zene Tanszékének tanársegédje, karnagy

Prof. Dr. Lakner Tamás, a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának dékánja, egyetemi tanár, karnagy

Dr. Pintér-Keresztes Ildikó, a Nyíregyházi Egyetem Zenei Intézetének főiskolai docense, a Nyíregyházi Művészeti Szakgimnázium tanára

Rápli Györgyi, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem oktatója intézményvezető-helyettes, ének-zene tanár, karnagy, tankönyvszerző

valamint az ének-zene tanárképzésre. A kérdezettek maguk is oktatnak módszertani tantárgyakat. Az oktatás, tanítás mellett az egyik interjúalany tankönyvíróként-, a kerettanterv elkészítésében részt vevő szakemberként is ismert, egy interjúalanyunk pedig új pedagógiai program kidolgozója. Rápli Györgyi véleménye a tanárképzésről hasonló Nemes László Norbert és Szabó Helga korábban említett gondolataival. Rápli Györgyi, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem *Kodály zenepedagógiai koncepciójának elvei a gyakorlatban* elnevezésű tantárgyának tanára és tanítási gyakorlat-vezetője úgy látja, hogy az elmúlt időszakban a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen kimagasló a képzés. Rápli Györgyi meglátása szerint a tanárképző karok, intézetek ének-zene tanári szakára nagyon kevés a jelentkező. Rápli Györgyi szerint a jelentkezők csekély hányada jelöli meg a szakot azért, mert valóban „*ezt az utat akarja járni*”, az, aki valóban elhivatott az ének-zene tanári pálya iránt. Az egyetemi évek alatt nem lehet pótolni azt a zenei tudást, amit 10-14 év alatt kellett volna felépíteni, gyarapítani. Ha hiányzik a megfelelő előképzettség, abban az esetben nem olyan tanárrá válik a hallgató, akit „*a szakma megkíván*”. Sajnálatosnak tartja, hogy néhány év múlva a csak minimális tudással rendelkezők is tanítani fognak. A zeneakadémiai hallgatók zenei- és előadóművészi tudása sokkal alaposabb és mélyebb, bár lehetséges, hogy néhányuk pedagógiai felkészültsége elmarad a tanárképző egyetemen végzettekhez képest. Sajnálatos módon egyre kevesebben jelentkeznek az ének-zene művésztanár szakra, mert a képzés csak egyszakos, de a közoktatási intézményekben az ének-zene tantárgy óraszámára kevés, így arra kényszerülnek, hogy több iskolában, középiskolában tanítsanak a későbbiekben (Lehotka, 2020).

Döbrössy János szerint is csökken a felvételizők tudásának színvonala, de úgy látja, hogy a zeneiskolákban, vagy a szakgimnáziumokban tanulók tudása is kevesebb, mint korábban. De „*ahogy vannak világra szóló énekeseink, hangszereseink, úgy vannak nagyon alapos tudású hallgatók is*”. A hallgatókat 10-11 területen kell fejleszteni, képezni, amelyek közül csak az egyik az ének-zene tárgya. Az óvodapedagógusok gyakran jobban felkészültek, de azért jelentkeznek arra a karra, mert ott három, nem pedig négyéves a képzés. A felvételi vizsga során minimális szűrő van, az pedig az alkalmassági vizsgálat. Vannak olyan felvételizők, akik az alsó tagozaton énekeltek utoljára. Lakner Tamás azon a véleményen

Dr. Stachó László, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem és Szegedi Tudományegyetem Bartók Béla Művészeti Karának oktatója és kutatója, muzikológus, muzikológus tanár, pszichológus, elméleti nyelvész

Szűcs Sándor, a Miskolci Egyetem Bartók Béla Zeneművészeti Intézetének docense, a Miskolci Bartók Béla Zene- és Táncművészeti Szakgimnázium tanára, karnagy

Dr. Török Ágnes, a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Karának egyetemi docense, oktatási dékánhelyettes, karnagy

van, hogy vannak ügyesebb hallgatók, de vannak olyanok, akik éppen csak megfelelnek a felvételi követelményeknek. Tapasztalata szerint olyan tanítónők is tartanak ének-zene órát, akik nem tudnak tisztán énekelni. A jó pedagógus titka legfőképpen az egyéniségben rejlik, ez különösen érvényes a művészeti tárgyat tanítók esetében. Szűcs Sándor korábbi (nem zeneművészeti, hanem tanárképző intézményben szerzett oktatói) tapasztalata szerint volt olyan hallgató, aki nem tudott tisztán énekelni, és volt olyan is, akik nem ismerte a kottát. Szűcs Sándor a tanítási gyakorlaton is változtatna. Jelenleg az utolsó évben a portfólió elkészítése és a szakdolgozat megírása mellett tanítanak a tanárjelöltek, ezt nem előzi meg a hospitálás és a részleges (a tanóra egy részét tartja a hallgató) tanítás. Szűcs Sándor a korábbi gyakorlatot intenzívebbnek, jobban felépítettnek érezte. Fasching Zsuzsanna úgy gondolja, hogy az alkalmassági vizsga mellett a pszichológiai vizsgálat is előírás legyen: képes lesz-e a pályára a felvételiző, lesz-e affinitása a tanításhoz (Lehotka, 2020)?

Török Ágnes szerint a gyakorlat (hangszeres, énekes előadás) és a kreativitás nem kap elég hangsúlyt a képzés során. Török Ágnes kevésnek véli a tanár egyéniségének fejlesztését, mert *„a tudásanyag bővítése nem jár együtt a szabad tanáregyéniség fejlesztésével”*. Az ének-zene és a különféle tantárgyak kapcsolódási pontjai szerepelnek az oktatási dokumentumokban, de Török Ágnes véleménye szerint a felsőoktatásból *„hiányzik a fogékonyság a tantárgyak összefogására”*. Klem Dénes úgy érzékeli, hogy az ének-zene tanárokat képző karokon a képzés megfelelő, azonban a felvételi vizsgákon egyre alacsonyabb a jelentkezők tudásszintje. A tanítóképző karokra felvett hallgatók között vannak olyanok, akik az ének-zene alkalmassági vizsgán nem énekeltek tisztán, de később ők is taníthatják a tárgyat. Klem Dénes szerint kívánatos lenne, hogy az alsó tagozaton is ének-zene tanárok tartsák meg az órákat. Szintén ezen a véleményen van Lakner Tamás. Lakner Tamás egy reprezentatív felmérés eredményére is hivatkozik, amely szerint a tanítók az ének-zene tantárgy 60 %-át nem tartják meg. Klem Dénes úgy véli, hogy nem minden tanító éli meg pozitív módon, hogy ének-zenét is tanít az osztályában, mert anélkül nem lenne meg a kötelező óraszám. Klem Dénes azt is megemlítette, hogy a hallgatók kevésbé ismerik az ének-zene tanításának szakirodalmát (Lehotka, 2020).

Stachó László maga is részt vett a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem ének-zene művésztanár képzésének átfőrmálásában, megújításában. Stachót a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (Zeneakadémia) 2012-ben kérte fel arra, hogy dolgozza ki az új, *„specifikusan zenepedagógiai tanárképzési rendszert”* (Stachó, 2009). Ez a rendszer meg is valósult, és *„2013-tól (különböző folyamatos változtatásokkal, lerontásokkal) most is érvényben van”*. A tanárképzés megújításának egyik lehetőségét a *„szakmai és emberi*

nyitottságra és értő toleranciára nevelésben látja, valamint alapvetőnek tartja a kreatív hozzáállást, a Kokas-pedagógia alapelveit is felhasználva a testi tudatosság fejlesztését, és ezzel szoros összefüggésben a türelemre és önuralomra nevelést (Lehotka, 2020).

Pintér-Keresztes Ildikó nagyon fontos kérdésnek tartja az ének-zene tanárképzést, és távolabbról közelítené meg a felvetett kérdést „*egy jó tanár minden életszakaszában jelen volt a zenei nevelés*”. Pintér-Keresztes Ildikó véleménye szerint már késő a csak a tanárképzés során a hallgatók érdeklődést felkelteni a zene iránt, késő a hallás- és egyéb zenei fejlesztéseket elkezdni, ezért Kodály elképzelése szerinti iskolákat javasolna. Pintér-Keresztes Ildikó változtatna a módszertani szakirodalmon, Ádám Jenő munkáját véleménye szerint minden hallgatónak szükséges ismernie. Pintér-Keresztes Ildikó a hallgatókat jóval hamarabb, többször vinné tanórákra, a gyermekek közé. Véleménye szerint a gyermeki hozzáállást, érdeklődést, reakciót semmilyen tevékenység nem tudja rekonstruálni (Lehotka, 2020).

Erdős Ákos a tanárképzés legégetőbb problémájának azt tartja, hogy az oktatott tantárgyakra fordítható időkeret lecsökkent. Erdős is úgy látja, hogy a tanárok nem megfelelően képzettek, de ezt nem az ének-zene tanároknak és a képzésnek címezné, hanem magának a tanárképzésnek, hiszen – véleménye szerint – ugyanez tapasztalható más szakok esetén is. Míg 20-25 éve magasabb zenei képzettséggel tettek felvételi vizsgát a hallgatók, most vannak olyanok, akik nem tudnak zongorázni, a kottaolvasással is küzdenek (Lehotka, 2020).

Az ének-zene szak már nem vonzó a felsőoktatásban továbbtanulni szándékozók körében. Ennek oka arra vezethető vissza, hogy kevés az óraszám az egyszakos tanárok esetében, nehéz a szak elvégzése, és nem utolsó sorban az anyagi és erkölcsi megbecsülés sincs összhangban az ének-zene tanárok munkájával. A tantárgy tanításán kívüli sok munkát Fasching Zsuzsanna említette, így a dolgozatjavítást, a kórusszervezést, a hangversenyre történő kísérést (Lehotka, 2020).

6.2. Tárgyi feltételek

Az ének-zene tantárgy háttérben maradását és alacsony presztízsét az is mutathatja, hogy a tanterem, ahol a zenepedagógus tanít, milyen eszközökkel rendelkezik. A 2012-es kerettantervek a következő eszközöket írják elő többek között a tantárgy tanításához: (a)

szaktanterem pianínóval vagy zongorával (b) ötvonalas tábla (c) jó minőségű CD- és DVD-lejátszó, erősítő, hangszórók (d) számítógép internetkapcsolattal, projektorral.

Az ének-zene tanórákat a tanári kérdőívek válaszai szerint a pedagógusok kevesebb mint a fele, 48 %-a tartja (a) **szaktanteremben**, a *szakosított tanterv* alapján haladó zenepedagógusok 53 %-ának van lehetősége a szaktantermi oktatásra. A tanulói kérdőívek azt erősítik meg, hogy az ének-zene tanítás átlagosan 60 %-ban történik szaktanteremben (a megyei jogú városokban és a városokban 32 %-os, a kisvárosokban 18 %-os, a községekben 13 %-os, Budapesten 5 %-os a szaktanteremben tanulók aránya). A fókuszcsoportos interjúk alapján a kérdezett tanulók 26 %-a tanulhat szaktanteremben, a zenetagozatra járók többsége tartozik ebbe a kategóriába.

A **zongora, pianínó** vagy szintetizátor az ének-zene tanítás elengedhetetlen kelléke. Habár a 2012-es kerettantervek a szintetizátort nem említik, a szintetizátor helyettesítheti a zongorát, vagy pianínót. Azonban az ének-zene tanárok válaszai alapján 126 intézményben elektromos hangszer sincsen, holott egy egyszerű hangszer ára megfizethető. A tanulók 60 %-a számolt be arról, hogy a teremben, amelyben az ének-zene tárgyat tanulják, megtalálható a zongora vagy pianínó. A fókuszcsoportos beszélgetés szerint a tanulók 26 %-a zongora nélküli tanteremben tanul.

Az (b) **ötvonalas** tábla alapvető tárgyi eszköz az ének-zene órákon. Csak a tanulói válaszokra támaszkodhatunk, mert feltételeztük azt, hogy az ének-zene tanárok számára biztosított a kottázáshoz történő, például hordozható tábla. A tanulók 30 %-a írhatja le az ötvonalas tábláról a kottapéldákat, ez az arány rendkívül alacsony. Az **okostábla vagy interaktív** tábla kiválthatja a hagyományos ötvonalas tábla használatát, azonban a pedagógusok mintegy 44 %-a tanít olyan tanteremben, ahol mindig vagy néha áll rendelkezésére az eszköz. A tanulók 56 %-a jelezte azt, hogy az ének-zene órán interaktív tábla segítségével is oktathat a szaktanár, a fókuszcsoportos interjúk során is említették néhányan a tanulók közül az okostáblát a tanítási eszközök között. Véleményünk szerint az ötvonalas tábla használata egyszerűbb és gyorsabb a zenepedagógusok számára.

A jó minőségű **CD- és DVD-lejátszó** használata (c) helyett a zenepedagógusok előnyben részesítik a Youtube-on található felvételek bemutatását. Az ének-zene tanárok 46 %-a mutat be CD-lejátszó, és 19 %-a DVD-lejátszó segítségével különféle felvételeket a tanórákon. A tanulók 46 %-a hallhat CD-lejátszóval és 33 %-a DVD lejátszóval bemutatott műveket a tanórák során. A fókuszcsoportos interjúkon résztvevő tanulók számára az ének-zene tanár ritkán játszik le valamilyen zeneművet CD-játszóval.

A tanórai számítógép-használat a 2020 március közepén kezdődött online-oktatás óta

a tanórák természetes része. A CD- és DVD-lejátszó helyett számítógép segítségével (d) történik a zenei bemutatás, amelyhez internet-hozzáférés is szükséges. Az intézmények túlnyomó többsége rendelkezik internet-hozzáféréssel, ezért lehetséges az, hogy a későbbiekben a számítógép fogja átvenni a CD- és DVD-játszók szerepét a tanórákon.

6.3. A zenehallgatás gyakorisága

A tanórai zenehallgatás fontossága olvasható a 2012-es és 2020-as Nemzeti alaptantervben, és az alaptantervhez készült kerettantervekben. Az ének-zene tantárgy zenehallgatási szakasza azonban tankönyvekben szinte súlytalan. A tankönyvírók sokszor csak a mű szerzőjét és címét tüntetik fel, a mű egy-egy témájának kottaképe vagy betűkottája (a ritmus és a szolmizáció) az alsó tagozatos tankönyvben csak ritkán jelenik meg. A felső tagozat és különösen a középiskola számára készült tankönyvek több kottapéldát tartalmaznak, de érdemes a 6-10 éves gyermekeknek szóló kiadványokban is több, egyszerű példát közölni. A zenehallgatási anyag szerepeltetése nem következetes, nincs minden órához zenemű rendelve az elemzett tankönyvek alapján. A **tanulói kérdőívek** elemzésekor azt állapítottuk meg, hogy a hetente, vagy kéthetente történő zenehallgatás 84 %-ban történik meg az ének-zene órán. A tanári kérdőívek is azt tükrözik, hogy a zenehallgatási szakasz 186 válasz (51 %) alapján minden tanóra része, 174 ének-zene tanár (47 %) gyakran mutat be zeneművet, vagy zenemű-részletet. Mindössze 7 ének-zene tanár (2 %) válaszában szerepel az, hogy ritkán szólal meg valamilyen kompozíció a tanóráján. A **fókuszcsoportos interjúk** során vegyes képet kaptunk. Vannak olyan tanulók, akik sohasem hallgatnak gépi zenét a tanórán (1 %), de a többi kérdezett azt válaszolta, hogy kéthetente – a zenetagozatos tanulóknak hetente – mutat be az ének-zene tanár valamilyen zeneművet. A *zenei szakértők* közül Ráplí Györgyi úgy véli, hogy lehetőség szerint minden ének-zene tanórán legyen zenehallgatás, illetve kapcsolódó zenehallgatás, vagy tematikus zenehallgatás (akár tanári bemutatás, akár gépi zene). Döbrössy János szerint az alsó tagozaton az élő zene, a tanítói dalbemutatás a legfontosabb (Lehotka, 2020). Emellett az ismétlő, gépi zenehallgatás az, ami a kisgyermek számára hasznos. Megállapíthatjuk, hogy az **oktatási dokumentumok** közül a tankönyvek nem szerepeltetnek minden tanórához zenehallgatási anyagot, az tanulók számára új anyagot, vagy ismétlő zenehallgatási feladatot. A 2012-es NAT és a kerettantervek „A” és „B” változatához a korábban készült tankönyveket javasolta az

Oktatási Hivatal, a két különféle kerettantervhez azonban nem készült két különböző kiadvány. A 2020-as NAT tankönyvei sem közölnek minden órához zenehallgatási anyagot, tehát a tankönyvcsalád eddig megjelent kötetei alapján megállapíthatjuk, hogy a zenehallgatási szakasz még mindig nem szerepel azonos súllyal az elméleti ismeretekhez és a daltanuláshoz viszonyítva.

6.4. A megfigyelési szempontok

Az aktív, értő zenehallgatás tanulható, fejleszthető folyamat. Péter szerint a zenehallgatás alkalmával a hallásra és a figyelemre támaszkodhat a tanuló. A zenehallgatás során a zenei emlékezet és a megfigyelőképesség is fejlődhet (Péter, 1973, 206). Ehhez azonban szükséges a tanári, vagy tankönyvi segítség. A tanító, vagy a tanár feladata az, hogy segítse a tanulókat a zenében nyilvánvaló (például az előadói apparátus, a tempó, a dallam, a ritmika, a harmónia, a forma), vagy csak rejlő (például a hangnemi kitérés, imitáció, metrumváltás) elemek felismerésében. Ehhez olyan kérdéseket szükséges feltenni, vagy olyan feladatot adni, amelyek a gyermekek, a tanulók számára könnyen érthetőek, és a kérdések a tanulói életkorhoz igazodva – megválaszolhatóak. A megfigyelési szempontok megadása tehát előmozdítja a zenemű feldolgozását, valamint előkészíti a későbbiek során bemutatandó darabokra történő rálátást, valamint a zenehallgatás aktív módjára készíti a tanulókat.

Tankönyvelemzésünk során ismertettünk néhány megfigyelési szempontot, a 2012-es NAT pedig a következőket közli: *„a zenetörténeti [...] műveltségi elemek ének-zenei élményekhez, tevékenységekhez kapcsolódóan dolgozhatók fel eredményesen”* (NAT2012, 10785.). Ugyanitt az élő zene (tanári vagy vendégelőadó által megvalósuló bemutatás) kapcsán szerepel az, hogy *„kiemelt cél [...] a zenére épülő befogadói élmények megteremtése, amelyekben jelentő szerepet kap a pedagógus személyes, motiváló útmutatása”* (NAT2012, 10785). Véleményünk szerint ez a javaslat a gépzene-hallgatásra is vonatkozik, hiszen a tanár közvetíti a tanulók felé a befogadást segítő kérdéseket, ez által motiválja a tanulókat, és nem utolsó sorban saját maga is aktívan figyeli a zenei történéseket.

A dokumentum-elemzések alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy túlnyomó részt az ének-zenét tanító pedagógusra hárul a megfelelő kérdések, feladatok kidolgozásának feladata. Bár Csillagné kísérletei programja többek között azt is bizonyította, hogy a tanulók

képesek voltak kérdéseket feltenni a zenehallgatások alkalmával (Csillag, 1996, 62), elsődlegesen a tanár személyisége és felkészültsége a zenehallgatási szakasz sikerességének egyik kulcspontja.

A tanulók 70 %-a választotta azt a válaszlehetőséget, hogy minden órán elhangzott valamilyen megfigyelési szempont, ebből 8 %-uk a tankönyvben szereplő szempontot jelölte adataink szerint. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során azonban arról számoltak be a tanulók (33 %), hogy nem minden esetben kapnak szempontsort a zenehallgatás előtt. Az általános iskolai tanulók esetében feltételezzük azt, hogy – bár hoztunk példát arra, hogy a megfigyelési szempont fogalma alatt mit értünk – nem értelmezték a kérdést megfelelően. A középiskolai tanulók közül mindössze ketten számoltak be arról, hogy kapnak szempontot a zenehallgatáshoz. A tanári kérdőívek azt mutatják, hogy a pedagógusok túlnyomó többsége, 94 %-uk megfigyelési szempontokkal készíti elő a zenehallgatást minden alkalommal (53 %) vagy gyakran (41 %). fókuszcsoporthoz tartozó interjúk szerint ez az arány 33 %. A kapott eredmények ellent mondanak egymásnak: vagy a tanárok jelölték be olyan választ, amelyet helyesnek tartottak, vagy a tanulók nem tartották fontosnak, vagy nem tudták megemlíteni a tanári kérdéseket.

A zenei szakértőkkel készített interjú során ketten tértek ki a megfigyelési szempontok szükségességére. Rápli Györgyi véleménye az, hogy *„mindenképp szükséges adni olyan megfigyelési szempontokat, vagy valamilyen értelmezési kapaszkodót, amely segítségével a tanuló könnyebben megfigyeli, érti és ezáltal befogadja az adott darabot”*. Döbrössy János úgy véli, hogy az ismétlődő zenehallgatás előtt mindig célszerű új szempontot kell adni a gyermeknek, amely nem csak az aktív zenehallgatásra nevel, de a gyermek jobban elmélyed a hallgatott darabban (Lehotka, 2020).

6.5. A tanórai ismétlődő zenehallgatás

Tankönyvelemzésünk érintette a kiadványokban szereplő ismétlődő zenehallgatási feladatokat. Sztravinszkij szerint a vizuális művészet térbeli, a zene időbeli jellegű és *„éber emlékezetet”* igényel. A képzőművészeti alkotásokat megtekinthetjük és összehasonlíthatjuk egymással, a zeneművek esetében azonban az emlékezetünkre hagyatkozunk (Stravinsky, 2020, idézi Izzo, 2020, 9.). Az ismétlődő zenehallgatás egyaránt növelheti egy zenemű tetszését, ezáltal pozitív érzelmeket válthat ki (Hamlen – Shuell, 2006, 29; Witviliet – Vrana, 2007, idézi

Freitas és mtsai, 2018). Az ismétlő zenehallgatás tehát szükségszerű ahhoz, hogy egy művet jobban megismerjünk, és képesek legyünk elhelyezni a darab jellegzetességei alapján például a hangszerelés, a zenei korszak, a műfaj halmazában. A 9-10. osztály 2012-es kerettantervének „A” változatában utalást kapunk az ismétlő zenehallgatásra: kevesebb mű szólaljon meg a tanórán, de azokat „*alaposan és sokféle részletre kiterjedően*” ismertesse a pedagógus (kerettanterv2016 „B” változat, 9-10. osztály).

A pedagógusok 90 %-a jelölte be az ismétlődő zenehallgatás megvalósulását, a leggyakoribb esetben kétszer szólalt meg egy-egy mű a tanórán. A tanulói kérdőív szerint a kérdezettek 38 %-a kétszer, 43 %-a háromszor, vagy háromnál többször hallgat meg egy művet (81 %). A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során a kérdezettek több mint fele (56 %) számolt be az ismétlő zenehallgatás megvalósulásáról. Ismét eltérést tapasztalunk a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során kapott válaszok és a kérdőívek adatai között.

A szakértőkkel készített interjúk alkalmával Döbrössy János említette az ismétlődő zenehallgatás hasznosságát, de több oktató a mozgással összekapcsolt zenehallgatás élményéről beszélt (Lehotka, 2020). Feltételezzük azt, hogy a zene mozgással történő követése (például a zenei forma leképezése) csak akkor valósulhat meg, ha a tanuló ismeri a zenei anyagot.

6.6. A tanórán kívüli zenehallgatás

Jól mutathatja a tanár eredményességét az, ha a tanuló a tanórai (kötelező) zenehallgatáson kívül más zenehallgatási alkalmakat is keres, illetve részt vesz zenei eseményeken. A **tanítási időben megvalósuló zenehallgatás** egyik lehetséges módja az, ha a tanuló más tantárgyi órán is hallhat zeneművet. A 2012-es Nemzeti alaptanterv mind a tíz műveltségi területhez tartozó tantárgy leírásában részletesen közli a különféle tantárgyakhoz a kapcsolódási pontokat. Egy-egy zenemű más órán – az ahhoz kapcsolódó tananyag kiegészítéseként – megvalósuló elhangzása történhet az órát tartó tanár vezetésével, vagy az ének-zene szaktanárral. Szerencsés esetben az ének-zenetanár kétszakos, és tanítja is a másik tárgyat egy-egy osztályban, így a számukra leghitelesebb személytől kapják az adott darabról az információt, a zenemű és a tanított anyag közötti kapcsolódást. Ha nem ének-zene szakos tanár tanítja a másik tárgyat, akkor két lehetőség kínálkozik az integrált zenehallgatásra. Az első lehetőség az, ha az ének-zenét tanító

tanár mutatja be a később elhangzó zeneművet. Ez csak akkor valósulhat meg, ha az ének-zene tanárnak nincs órarendi órája, vagy ha el tudja cserélni az óráját. Mindkét lehetőség korlátozott, hiszen a tanároknak alig van „lyukas órája”, az óracseré pedig szervezést igényel. A második megoldás az, hogy a tanár maga mutatja be a tárgyához és a tananyaghoz illeszkedő zeneművet. Tanulói kérdőívünk alapján a tanulók 21%-a énekelt más tanórán, ha valós választ adtak a kérdezettek, abban az esetben ezt nagyon jó aránynak tarthatjuk.

A **projektmunka** is adhat alkalmat a zenehallgatásra. A projekt témáját – ha az adott iskola témahetet vagy témanapot jelöl ki - az iskola vezetősége, vagy a tantestület választja ki az időponttal, időtartammal együtt. A tanárok is kijelölhetnek témát, melyet egy-egy tagozat (alsó vagy felső) vagy osztály mutat be tablókon, prezentációval, előadásokkal. Projektmunkát végezhet egy osztály egy-egy csoportja is. A nagyobb projektben részt vevőket kiválaszthatja az iskola vezetősége, vagy a tanár. De a tanulók maguk is jelentkezhetnek egy téma kidolgozására. A projektmunka tárgyának választható egy-egy személy életének bemutatása, egy történelmi esemény kidolgozása zenével alátámasztva (a tantárgyak kínálnak ilyen lehetőségeket), de a tanulók által számítógéppel készített zenedarab, vagy egy zenemű számítógéppel történt új hangszerelésének bemutatása. A projektmunka értékét növeli, hogy az osztály vagy csoport közösen dolgozik, így a társas kapcsolatok fejlődnek. A projektmunka bemutatása történhet tanórán, vagy például az iskolát átfogó téma bemutatása a tanórák után is, valamint a tanítási idő alatt, amely nem az iskola épületében zajlik. A projektmunka azoknak a középiskolai tanulóknak különösen hasznos, akik „*ügyetlenek a zenei aktivitásokban*”, passzív módon ülnek a tanárón, vagy „*dacolók a tanár által kínált értékekkel szemben*” (Rápli, 2017, 2.). Zenehallgatási projektmunka lehet például egy ismert zenemű többféle feldolgozásának összevágása – az eredeti hangszerelést váltja a mai szórakoztató zenében használatos apparátus.

A **tanórán kívül** az **iskolai ünnepek** is alkalmat nyújthatnak a közös zenehallgatásra. Az ünnepek egy-egy része lehet a szavalaton, ünnepi beszéden, vagy rövid színdarab bemutatásán kívül egy, vagy több rövid zenedarab elhangzása. A tanulók meghallgathatják az iskolai kórust, vagy zenekart, hangszeren játszó diákokat vagy énekes szólistát. Ideális esetben az ének-zene tanár hangverseny-látogatást szervez, esetleg az iskola tanulói mutathatják be egy-egy iskolai hangverseny alkalmával a hangszeres tudásukat. Ezért keresni kell az alkalmat arra, hogy a tanulók ne csak a tanórákon hallgassanak zenét (túlnyomó részt hangfelvételtől), hanem részt vehessenek koncerteken, opera-előadásokon, vagy egyéb eseményeken. Az extrakurrikuláris zenehallgatási lehetőségekről már az 1932-es tantervben is találunk utalást: „*Az iskolai ünnepeken tegyük lehetővé, hogy a levették,*

iskolai egyesületek (esetleg más népművelési intézmények) ének- vagy zenekarában meghallgassák a tanulók az iskola volt növendékeinek előadását” (tanterv, 1936. 449). Az 1946-os tanterv „*egy-egy Éneklő ifjúsági hangverseny, komoly zenekari, vagy más művészeti zenei bemutatás, rádióhangverseny ... alkalomszerű meghallgatásával*” jelzi a tanórán kívüli zenehallgatási alkalmat (Tanterv, 1946. 44.).

A kerettantervek fontos támpontokat nyújtanak az extrakurrikuláris színterekhez. Az 1-4., és az 5-8. osztály számára készült 2012-es kerettanterv „A” változata, és a szakgimnáziumok tantárgyi leírása a rendszeres **hangverseny-látogatást** említi, az adott csoport vagy osztály életkorának megfelelő művek meghallgatásával (kerettanterv2016). A kerettanterv azt is kiemeli, hogy a hangversenyen szereplő mű meghallgatása legyen előkészítve, a tanulók ismerjék meg a darab témáit, a koncert után pedig beszélgetéssel erősítsék meg az élményt (kerettanterv2016, 1-4 „A”, 5-8 „A”, szakgimnáziumok 9-10 évfolyama). Az 1-4. és 5-8. osztály kerettantervének „B” változata a tanulók énekkarokban és más önszerveződő együttesekben való részvételéről ír, valamint a közös zenei élmények szerzéséről, a hangversenyekre, táncházakba való látogatások lehetőségéről (kerettanterv2016 1-4 „B”, 5-8 „B”). Ugyanezek az elvek találhatóak a gimnáziumok 9-10. osztálya számára készült kerettanterv „A” és „B” változatában is. A 2020-as NAT (NAT2020, 408.) és a kerettanterv (A 2020-as NAT-hoz illeszkedő tartalmi szabályozók) hasonlóan fontosnak tartja a hangverseny-látogatást.

A tanulói kérdőívek alapján a tanulók közül 37 %-uk járt ének-zene tanárával, vagy iskolai szervezéssel hangversenyen vagy operában. Tehát a tanulók kevéssel több mint egyharmada járt már hangversenyen vagy operában. Hasonló eredményt mutat az a tanulmány, amely az észak-alföldi régió 4. és 6. osztályos tanulóinak válaszait elemi: zenés gyermekműsorra a tanulók mindössze 38 %-a jutott el (Héja és mtsai, 2020, 86). A tanárok 12 %-a sohasem szervez koncertlátogatást, minden második évben 3 %-uk, évente 25 %-uk, évente kétszer 20 %-uk, háromszor-ötször pedig 33 %-uk, ötnél többször 7 %-uk teremt lehetőséget élőzene-hallgatásra. Ismét azt tapasztaljuk, hogy a tanárok – a kapott válaszok alapján – jóval magasabb arányban kísérik el hangversenyre vagy operába a tanulókat (86 %), míg a tanulók 27 %-a járt már tanárával az említett eseményen. A fókuszcsoport tagjainak közül mindössze 18 %-a látogatott el zenei eseményre. Az oktatási dokumentumok mellett az ének-zene tanárképzésben dolgozók mindegyike a hangverseny-látogatás jelentőségét hangsúlyozta (Lehotka, 2020).

Nem csak a hangverseny-látogatás, vagy az előbbieken részletezett zenehallgatási alkalmak teremtenek lehetőséget a zenehallgatásra, hanem a tanórán a szaktanár által történő

javaslat egy-egy zenedarab meghallgatására. A fókuszcsoportos interjúkon részt vett tanulók közül mindössze négyen kapnak zeneműajánlást tanáruktól. A tanulói kérdőívek azt tükrözik, hogy az ének-zene órákon a szaktanártól a kérdezettek 60 %-a kap zeneműajánlást. A fókuszcsoportok tagjai esetében ez az arány 18 %. A tanári kérdőívek 10 fő (4 %) kivételével 100 %-os eredményt mutatnak. A tanulók tehát kapnak egyfajta iránymutatást, hogy melyik zeneművet érdemes meghallgatni. Azonban szinte lehetetlen ellenőrizni, hogy a tanuló valóban meghallgatta-e az ajánlott zenedarabot, illetve azt, hogy nem csak háttérzeneként szólalt meg a kompozíció.

6.7. A szórakoztató zene

A mai divatzene⁸⁰ hallgatása a fiatalok egyik legkedveltebb szabadidős elfoglaltsága. A tanári és tanulói kérdőívek eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy az ének-zene órákon a mai zenének van létjogosultsága. A zenei szakértőkkel készített interjúk elemzése során megállapíthatjuk, hogy nem egységes a kérdezettek véleménye.

Erdős Ákos szerint *„abban a pillanatban, hogy ha valami tantárggyá válik, és a tananyagba kerül, érdektelenné válhat a tanulók számára”*. Úgy véli Erdős, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni a mai szórakoztató zenét. Szórakoztató zene mindig volt, főként azt fogyasztották és fogyasztják ma is az emberek. Nehéz a szórakoztató zenét valamilyen skatulyába zárni, magát a fogalmat is érdemes lenne definiálni. Erdős azt tapasztalja, hogy a klasszikus zenén felnőtt ének-zene tanárok tartózkodóak a mai szórakoztató zenével szemben. Erdős utolsó gondolatát erősíti meg Rápli Györgyi. Véleménye szerint a könnyűzenében nem jártasak a tanárok, mert más irányú képzést kaptak. De ha az összhangzattan, a prozódia, vagy akár a hangszerelési megoldások alapján elemeztet, vagy mutat be a tanár egy mai divatos zenét, rá tud mutatni annak a funkciójára, értékeire, vagy hiányosságaira. Szűcs Sándor szerint sokan vélik úgy, hogy nincs könnyű- és komolyzene, csak jó és rossz zene. Mindkettőben van jó és rossz alkotás, de a két kategóriát egymás mellé helyezni, vagy szembe állítani nem célszerű. Szűcs Sándor úgy véli, hogyha a tanár foglalkozni akar a mai szórakoztató zenével, az a magasabb osztályban tanulóknál tegye (Lehotka, 2020).

⁸⁰ Rápli Györgyi (2017, 2.) találó kifejezése a mai szórakoztató zenére

Klem Dénes szerint a 20. századi szórakoztató zene tanítása „*illékony jég, amelyre nem biztos, hogy rá kell lépni*”. Elegendőnek tartja azt a nép- és műzenei anyagot, amely a tankönyvekben szerepel. Véleménye szerint az, hogy a tanulók mai szórakoztató zenei szemelvényeket énekelnek népdalok helyett, az nem hozza meg a kedvet az énekléshez. Döbrössy János szerint az alsó tagozaton nincs sok helye a mai szórakoztató zenének. Véleménye szerint el kell fogadni azt, hogy a gyermekeket ez a fajta zene – könnyű befogadhatósága miatt – érdekli. Különbőféle zenei szempontok szerint a felső tagozatos vagy középiskolás tanulókkal meg tudja a tanár beszélni az elhangzott zenét, így valamilyen impulzust kapnak a tanulók a mai szórakoztató zene sajátosságairól is (Lehotk 2020).

Fasching Zsuzsanna véleménye az, hogy be kell mutatni a fiatalokat érdeklő mai zenét. „*A kor hozza magával, és elmaradhatatlan az, hogy a pedagógus képezze magát. Nyitni kell a tanulók felé*”. Lakner Tamás szerint heti egy órában a gyermek csak a tanóra keretén belül jut el például Mozarthoz, de a popzenéhez mindenhol. A gyermek ízlését formálni kell. Ha a tanár ízlése megfelelő, akkor egy témához mellé teheti a popzenét, de olyat, amely már kiállta az idő próbáját. A szabad órakeret alkalmat ad arra, hogy az ének-zene tanár a szórakoztató zene tárának egy-egy darabját bemutassa a tanórán. Lakner véleménye szerint „*nem kell degradálni a mai szórakoztató zenét*”. Török Ágnes úgy véli, hogy tilos a mai szórakoztató zene bemutatása. Véleménye szerint fel sem kellene vetődnie ennek, hiszen egy szülő mindent megtesz azért, hogy a gyermeket egészségesen táplálja gyümölcssel, zöldséggel. Akkor a gyermek lelkét miért nem táplálja később a tanár helyesen? „*A popzenében se vitamin, se zöldség nincsen*”. Pintér-Keresztes Ildikó szintén azon a véleményen van, hogy az ének-zene tanórákon nincs helye a szórakoztató zenének (Lehotka, 2020).

A zenei szakértők tehát közül négyen úgy gondolják, hogy a művészi zenéből kiindulva, és azzal összevetve lehetséges bemutatni a mai szórakoztató zenét. Döbrössy János egy meghatározott szempontrendszeren keresztül ismertetné a fiatalok zenéjét. Az ének-zene tanárok nem kaptak képzést a mai szórakoztató zene bemutatására két interjúalanyunk szerint. Három interjúalanyunk véleménye pedig az, hogy a mai kor divatos zenéje ne kerüljön be az ének-zene órákra.

Úgy véljük, hogyha mindenképpen szükséges a mai szórakoztató zene bemutatása, az a középiskolában történjen meg néhány, két-három tanóra anyagaként. De csak abban az esetben, ha a tanulók a 20-21. század művészi zenéjét is ismerik. Így egyfajta rálátásuk lesz a zene irányának, vagy a zenei nyelv változásának folyamatára, valamint viszonyítási alapjuk a funkciójukban eltérő zenei műfajok között.

Tanári és tanulói kérdőíveink, valamint a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk egyaránt vizsgálták a tanórai szórakoztató zene megjelenését. A tanulói válaszok alapján 6 %-os a minden tanórán, 34 %-os a néha, és 29 %-os a ritkán megszólaló mai zene aránya összesen 69 %). A tanulók 31 %-a számolt arról be, hogy sohasem hallgatnak mai szórakoztató zenét. Ugyanez az arány a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk esetében 23 %. A pedagógusok 41 %-a gyakran, 51 %-a ritkán mutat be – önbevallása szerint – mai szórakoztató zenét (összesen 92 %). A zenetanárok mindössze 8 %-a nem mutat be zenehallgatási anyagként mai szórakoztató zenét. A tanári és tanulói visszajelzések tehát nem egyeznek a szórakoztató zene tanórai bemutatásáról. Ordinalis regressziós vizsgálatunk (6. melléklet, 4. táblázat) azt is vizsgálta, hogy mely tényezők befolyásolhatják a tanulói válaszok alapján a tanórai szórakoztató zene bemutatását.

6.8. A tanórai és a szabadidőben történő művészizene-hallgatást befolyásoló tényezők

Tanulói kérdőívünk válaszai alapján azt is vizsgáltuk, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a tantárgy kedvelését, illetve tanórai és a szabadidős zenehallgatás gyakoriságát befolyásolják.

A tanórai zenehallgatás fontosságát az ismétlődő zenehallgatásról kapott adataink jelzik. Azok a tanulók, akik egy zeneművet három alkalomnál többször hallhatnak meg, és számukra 'nagyon fontos' a zenehallgatás, azoknak az aránya 46 %. 44 %-os eredményt a kétszeri meghallgatás esetén kaptunk azoktól, a háromszori bemutatás 37 %-os, az egyszeri bemutatás 40 %-os arányt mutat azok körében, akiknek szintén 'nagyon fontos' a zenehallgatás.

Logisztikus regresszióval történt elemzésünk (51. táblázat) még egy fontos tényre mutat rá. A megfigyelési szempontok szerepe meghatározó az aktív zenehallgatás fejlesztéséhez, megkedveltetéséhez. Azonban a megfigyelési szempontok adása az otthoni művészizene-hallgatást is befolyásolják. Tehát ha a tanár ad, vagy a tankönyv közöl megfigyelési szempontot rendszeresen, az növeli a művészizene-hallgatás gyakoriságát.

A tanterem felszereltsége növelheti a tanórai művészizene-hallgatás fontosságát. Ha a teremben van zongora, abban az esetben fontosabbnak vélik a tanulók a zenehallgatást,

mint ha nincs hangszer a teremben. Egyéb taneszközök megléte azonban nem befolyásolja a tanulók véleményét a zenehallgatás fontosságáról.

A tanórán kívüli művészizene-hallgatás aránya sajnálatosan alacsony, a tanulók 59 %-a egyáltalán nem, vagy évente mindössze egy-két alkalommal keres lehetőséget a zenehallgatásra. Összevetettük ezt az arányt a zeneiskolai képzésben részesült, illetve részesülő tanulók adataival. Azoknak a tanulóknak az aránya, akik négy vagy több éve tanulnak zenét, 30-uk hetente többször, 16 %-uk heti rendszerességgel hallgat művészi zenét. A zeneiskolát nem látogatók aránya 21%; illetve 9 %. Ennek ellentmond az, hogy azok a tanulóknál, akik négy évnél kevesebb ideje, illetve jelenleg nem tanulnak zenét, a hetente többszöri zenehallgatás aránya elmarad a négy vagy több éve zeneiskolás tanulókéétól. Megállapíthatjuk tehát, hogy a jelenleg négy vagy több éve zenét tanulók hetente többször hallgatnak művészi zenét, tehát a zenével történő, nem kötelező jellegű zenetanulás a művészi zene hallgatásának gyakoriságát is befolyásolja.

Szintén befolyásolja a hetente többszöri művészizene-hallgatást a tanórán kívüli, minden iskolai eseményen történő éneklés. 19 % azoknak a tanulóknak az aránya, akik ünnepeken énekelnek az iskolai kórusban, és a heti többször zenehallgatási alkalmat jelölték a kérdőívben. A havonta egyszer zenét hallgatók aránya szintén 19 %. A hangversenyeken nem éneklők és művészi zenét nem hallgatók aránya 35 %. Az adatokból ez esetben is kirajzolódik, hogy a tanórán kívüli művészizene-hallgatás gyakorisága összefügg egyéb zenei tevékenységekkel.

A más tanórákon is éneklő tanulók iskolán kívüli zenehallgatási szokásait is elemeztük. Hetente többször hallgatnak művészi zenét azok, akik más tanórákon is énekelnek (23 %), a tanórákon nem éneklők és művészi zenét sohasem hallgató tanulók aránya 42 %. Ezek az adatok is alátámasztják azt, hogy az ének-zene órán kívüli zenélés befolyásolja a művészi zene hallgatásának gyakoriságát.

Azt is megvizsgáltuk, hogy azok a tanulók, akik kórusban, és más tanórákon énekelnek, vajon többször keresik-e az alkalmat a zenehallgatásra. A minden ünnepeken és más tanórán is énekelnek, 25 %-os arányt mutatnak- Ezzel ellentétesen 84 %-os azoknak a tanulóknak az aránya, akik semmilyen más, ének-zene órán kívüli zenei tevékenységet nem végeznek.

A családi háttér is meghatározhatja a tanulók szabadidős zenei tevékenységét. Amíg a nagyon jó és jó körülmények között élő tanulók 26 %-a, illetve 19 %-a hallgat hetente többször valamilyen zeneművet, addig a nagyon rossz körülmények között élők közül egy tanuló hetente egyszer, egy pedig havonta egyszer keres zenehallgatási alkalmat.

Tanulói kérdőívünk utolsó kérdései arra vonatkoztak, hogy hat rövid zenemű-részlet alapján a tanulók képesek-e megnevezni a művekben megjelenített alapérzelem egyikét. A hat részlet közül a 'boldogság/öröm' megnevezése 85 %-os arányt ért el, azonban a második, ugyanezt az érzelmet bemutató részletet a tanulók mindössze 57 %-a nevezte meg helyesen. A vizsgálatot elvégeztük a zeneiskolában tanulók és tanultak, és zenei képzésben nem részesültek, részesülők összevetésével. Megállapítottuk, hogy a zenében megjelenített érzelmek helyes megnevezése nem függ attól, hogy a tanulók zeneiskolában is tanulnak zenét, vagy nem tanulnak zenét. Tehát a zenében megjelenő érzelmek felismerése a két vizsgált korosztály válaszai szerint még nem mutatják a zenei nyelvezet elsajátítását. Ezt talán azzal magyarázhatjuk, hogy a mai szórakoztató zene szövege segíti a tanulókat a zenével kifejezni szándékozott érzelem felismerésében.

6.9. A kutatási kérdések megválaszolása

Első kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy *a nevelési-oktatási dokumentumok alapján és a tanulók, valamint az ének-zene tanárok véleménye szerint fontosnak tarthatjuk-e az ének-zene órák zenehallgatási szakaszát?*

Az ének-zene tanárok a kérdőívben megválaszolt és általunk elemzett adatok szerint fontosnak tartják a zenehallgatást, hiszen a kérdezettek döntő többsége minden órán bemutat művészi zenei felvételt. A tanulók is fontosnak vélik a tanórai zenehallgatást, különösen abban az esetben, ha egy művet többször hallgathatnak meg, illetve a megfigyelési szempont is befolyásolja a zenehallgatás kedvelését. Az ének-zene tantárgy részfeladatai közül a tanulók a zenehallgatást értékelték a legmagasabb pontszámmal. A kérdőív alapján azok a tanulók, akik azt jelezték, hogy a zenehallgatás fontos a számukra, azok a társaikról is ezt vélik.

Második kutatási kérdésünkkel a mai szórakoztató zene tanórai megjelenését térképeztük fel. *(A NAT2012 és a hozzá kapcsolódó kerettantervek, valamint a tankönyvek a szórakoztató zene bemutatását is célul tűzik ki. Megjelenik-e a kevés óraszám ellenére a szórakoztató zene az ének-zene tanórákon a pedagógusok és a tanulók véleménye alapján?)*

Kutatási kérdésünkre egyértelmű választ kaptunk a kérdőívekből. Azt vártuk, hogy a pedagógusok nagy többsége ritkán illetve a tanóra menetébe mai szórakoztató zenét.

Harmadik kutatási kérdésünk a zenehallgatási anyaghoz kapcsolódott. *(Az ének-zenét tanító pedagógusok a tankönyvek, a NAT2012, a NAT2020 kapcsolódó kerettantervek, valamint a korábban kiadott zenehallgatási antológiák alapján választhatják ki azokat a zeneműveket, amelyek megismertetését elengedhetetlennek tartják. Megfelelő mennyiségűnek és minőségűnek tarthatjuk a zenehallgatási anyagot a felsorolt oktatási dokumentumok alapján?)* A NAT2012 és az ehhez kapcsolódó kerettantervek zenehallgatási anyaga megfelelő és részletes, a legmegfelelőbb műveket tartalmazza. A különféle kiadók tankönyveinek zenehallgatási anyaga – egy-két műtől eltekintve – szintén jól szolgálja azt a célt, hogy a tanulók rálássanak a zeneirodalom korszakaira, alkotóira, azok műveire. A pedagógusok egyéb dokumentum (tankönyv) alapján, a már forgalomban nem lévő zenehallgatási gyűjtemények és saját antológiájuk szerint mutatnak be zeneműveket a tanórákon.

Negyedik kutatási kérdésünk *(Az ének-zene tanórák része az aktív zenehallgatás a két NAT és a kapcsolódó kerettantervek alapján. A daltanítás és az elméleti ismeretek bemutatása, gyakorlása mellett vajon a zenehallgatás is a tanórák szerves részét képezi? Megvalósul az ismétlő zenehallgatás az ének-zene órákon?)* Bár az említett dokumentumok jelzik az aktív zenehallgatást (NAT2012, 10787; kerettanterv2020 1-4, 'A' változat), azonban ennek a mérésére nem vállalkozhattunk. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a zenehallgatás az ének-zene órák fontos feladata, és az ismétlő zenehallgatás is megvalósul. A pedagógusok 90 %-a, a tanulók 80 %-a szerint az ismétlő zenehallgatás a tanórák szerves részét képezi.

Ötödik kutatási kérdésünk a megfigyelési szempont szerepét vizsgálta két kérdőív alapján. *(Az ismétlő zenehallgatás mellett nagyon fontosnak tartjuk a megfigyelési szempontok megadását egy-egy darab tanulói megismertetése előtt. Az aktív zenehallgatás folyamatának és fejlesztésének egyik fő feltétele az, hogy a tanulók – életkoruknak megfelelően – valamilyen szempont, vagy szempontok szerint figyeljenek a zene folyamatára.)* A kérdésünkre kapott válaszok szerint megvalósul a zenehallgatási szakasz előkészítése a megfelelő szempontok megadásával. A kérdőív szerint a pedagógusok 94 %-a ad szempontot a zenehallgatáshoz, a tanulók 70 %-a figyel a zenét a kapott utasítások alapján, a fókuszcsoporthoz tartozó tagjainak 33 %-a követheti a zenét a közölt kérdés alapján.

7. Összegzés

Az 1868 évi oktatási törvény a tantárgyak között szerepeltette az ének tantárgyat. A zenehallgatás megvalósulásának tanórai lehetőségét ugyanebben a törvényben olvashatjuk – a törvény szerint az akkor működő tanítóképezdékben a hangszertanulás is (a zongora és a hegedű) kötelező tantárgy (1868. évi XXXVIII. törvénycikk). Az eltelt másfél évszázad során a zenehallgatás megemlézése, illetve tanórába építése szinte minden tantervben szerepel. Az 1962-es Tanterv és Utasítás szerint a zenehallgatás már jelentősebb szerepet tölt be a tanórákon, a tantárgy kiegészített neve – ének-zene is jelzi ezt (Miklósvári, szerk. 1962). Nem csak a tantárgy neve változott, hanem a zenehallgatási szakaszhoz készült, és az ország mindegyik általános iskolája számára elérhetővé vált bakelitlemez-sorozat is újdonságnak számított. A zenehallgatáshoz (akkori elnevezéssel zenei bemutatáshoz) 1964-től jelentek meg bakelitlemezek (Országos Pedagógiai Intézet, 1964a; 1964b; 1964c; 1965; 1966), korábban a rádióadások, vagy a gramofonfelvételek segítettek az iskolai gépzenehallgatást. Laczó Zoltán újabb lemezsorozata (Laczó, 1979-1985) és a zenehallgatás témájában közölt publikációi (Laczó, 1985; 1985a; 1987; 2002; 2002a; 2009) az ének-zene tanórák zenehallgatási szakaszának fontosságát emelte ki.

Az 1960-as években a tanórák zenehallgatási szakaszának fontosságát jelezte az, hogy a tankönyvekhez megjelenő ének-zene munkafüzetekben is szerepeltek feladatok. például a rajzolt hangszer alá a tanulók beírták, hogy mely műben hallgató az instrumentum. A tanár által kiválasztott zeneművek szerzőit, az előadó(k) nevét, az előadás módját jegyezheték be a munkafüzetbe a tanulók, valamint a mű témájának kottázása is feladatként szerepelt. A *Zenei olvasmánynapló* elnevezésű feladat a tanórán kívüli zenehallgatáshoz adott feladatokat (Lugossy – Petneki, 1964, 26-28; Lugossy – Petneki, 1965, 22-25; Péter – Petneki, 1965, 9-10; Péter – Petneki, 1966, 19-21). Később a zeneirodalom és a zenehallgatás népszerűsítésére országos versenyek zajlottak általános és középiskolások számára, Varga Károly szervezésében, például a 2001-es *A Magyar Zene Évezrede – Honfoglalás Muzsikával*, vagy a 2002-ben indult *Hungaroton-Hang-Játék* (Morva, 2009, 68).

A tanórai zenehallgatás történhet gépi eszközzel, de a zenepedagógus, vagy meghívott vendég, esetleg a tanuló előadása, személyes varázsa élvezetesebbé teszi a tanulók számára a zeneműben történő elmélyedést. Tanári és tanulói kérdőívünkben azt tudakoltuk, hogy egy népdal bemutatása, amely az óra tananyaga, a zenehallgatás kategóriájába tartozik-

e. A tanulói válaszok adatai azt mutatják, hogy a kérdezettek 33 %-a, az ének-zene tanárok 30 %-a szerint a népdal-, vagy dalbemutatás nem tartozik a zenehallgatás tevékenységébe. A válaszok azt jelzik, hogy a tanórai zenehallgatás fogalma esetenként csak a gépi zene által történő zenebemutatásra vonatkozik.

A zenehallgatás Laczó szerint számos képességet fejleszt, mint például a figyelem, az esztétikai érzék fejlesztése, de az érzelmi nevelés során is szerepet kap a zenehallgatás. Az 1995-ös, első Nemzeti alaptantervhez kapcsolódóan Laczó Zoltán (1997) és Joób Árpád (1997) olyan tantervjavaslatról ír, amelynek a lényege az, hogy a dal- és műzenei anyag tanítása a zenehallgatásból kiindulva történjen meg. A 2012-es NAT és a kapcsolódó ének-zene kerettantervek szerint a zenehallgatás minden tanórán valósuljon meg.

A művészi zenei hangversenyeket, opera-előadásokat kevesen látogatják. A felnőttek több mint 50 %-a „soha nem járt zenei rendezvényen”, 16 % évente többször, 1-1 % havi, illetve heti gyakorisággal látogat hangversenyre (Retkes – Várkonyi, 2010. 157), a Szonda Ipsos Média, Vélemény- és Piackutató Intézet által 2005-2008 között készült kutatás (N = 1500) alapján. A felmérés eredménye tehát azt jelzi, hogy a tanórai zenehallgatás már korábban sem töltötte be a kitűzött célt: az aktív zenehallgatóvá nevelést és a közönségnevelést. A művészi zene megismertetése az iskola egyik feladata, és sokak számára ez az egyetlen lehetőség a művek megismerésére, és a zeneművekkel kapcsolatos tudásanyag megszerzésére. Az előbb említett kutatás alapján az oktatási rendszer a felelős a nem kellő súlyú zenei nevelésért (Retkes – Várkonyi, 2010. 191).

Értekezésünk célja a zenehallgatás fontosságának hangsúlyozása. Az aktív zenehallgatás hatásait leíró fejezetben bemutattuk a tevékenység érzelmekre gyakorolt, a kedélyállapotot pozitívan befolyásoló hatását (Divya és mtsai, 2013) a pszichiátriai kezelésen résztvevők esetében is (Scudamore és mtsai, 2021). A figyelem fejlesztésében szintén nagyfokú eredmények érhetők el az aktív zenehallgatással (Divya és mtsai, 2013). Egy, már ismert zenemű újrahallgatása növeli a zenemű kedvelését, valamint pozitív hatással lehet a hangulatra (Hamlen – Shuell, 2006, 22; Witviliét és Vrana, 2007; Carina és mtsai, 2018), az agyi károsodást elszenvedett, vagy Alzheimer-kórban szenvedő betegek esetében is kimutatták a jelenséget (Freitas és mtsai, 2018). Az emlékezetre szintén hatással van az aktív zenehallgatás. A sokat vitatott Rauscher-féle Mozart-effektus néven ismert vizsgálat a zenehallgatás rövidtávú memóriára hatását vizsgálta. A megfelelő szempontok alapján

történő, egy mű többszöri meghallgatása szintén fejleszti az emlékezetet (Anderson, 2012-2013).

A tanulói kérdőívek elemzése után több esetben találtunk kapcsolatot arra, hogy mely tényezők befolyásolják pozitív irányba a tanórai, illetve a szabadidőben történő zenehallgatást. Elsőként az adatokat összegezzük vázlatosan, amelyek a **tanórai zenehallgatás** fontosságát mutatják.

A **tanulmányi átlag** és a zenehallgatás fontosságának megítélése szignifikánsan összefügg. A 4-5 átlagot elért tanulók kifejezetten fontosabbnak tartják az órai zenehallgatást, mint a gyengébben teljesítők.

Egy zenemű többszöri meghallgatása a tanulók esetében a zenehallgatás kedveltségét befolyásolja. Rámutattunk arra, hogy a háromnál többször meghallgatott mű esetén a tanulók 46 %-a vélte 'nagyon fontos'-nak a zenehallgatást. Kétszer meghallgatott mű esetén a tanulók 44 %-a 'nagyon fontos'-nak, 30 %-uk 'inkább fontos'-nak tartja a tanóra ezen szakaszát. A kétszer, vagy többször felhangzó mű meghallgatása tehát a tanulók zenehallgatás iránti attitűdjét pozitív irányba fordította. Egy mű többszöri meghallgatása a tanulók az ének-zene tantárgyhoz köthető attitűdjére is hatással van.

Az **ének-zene órák részfeladatai** (daltanulás; elmélet; zenei írás-olvasás; zenehallgatás) közül a zenehallgatási szakaszt vélik legfontosabbnak a tanulók, tehát megfontolandó a későbbi tantervekben, tankönyvekben több zenehallgatási feladatot beemelni. Kapcsolatot találtunk gyakoriság-táblázatunk alapján arra, hogyha egy **tanuló fontosnak** véli a tanórai zenehallgatást, abban az esetben a **társai véleménye szerint is fontos** egy mű bemutatása.

Számunkra váratlan módon tárgyi feltétel is hatással van a zenehallgatás megítélésére. Gyakoriság-táblázattal vizsgáltuk azt, hogy a teremben lévő **billentyűs hangszer** befolyásolja-e a tanórai zenehallgatás megítélését. Rávilágítottunk arra, hogy a tanulók kedvezőbbnek vélik a zenehallgatási szakaszt abban az esetben, hogyha a teremben található zongora.

A következőkben a **szabadidőben történő zenehallgatásra** ható eredményeinket ismertetjük. Az **anyagi körülmények** hatással vannak a szabadidőben történő zenehallgatásra. A jó és a rendkívül jó háttérrel rendelkező tanulók gyakrabban keresik az alkalmat arra, hogy szabadidejükben művészi zenét hallgassanak, a nagyon rossz anyagi helyzetben felnővők között mindössze két tanuló keresi az alkalmat a művészi zenehallgatásra. A tanórán a **megfigyelési szempont** tankönyvi vagy tanári megadása is az otthoni művészi zenehallgatás gyakoriságát emeli.

Azok a tanulók, akik az iskolai kórusral **ünnepségeken, koncerten vagy diákgalán énekeltek**, nagyobb arányban hallgatnak a szabadidejükben művészi zenét, mint akik nem vettek részt az említett zenei eseményeken közreműködőként. Szintén (szignifikánsan) befolyásolja a szabadidőben történő zenehallgatás gyakoriságát, amennyiben a tanulók **más tanórákon** is folytatnak zenei tevékenységet. Szignifikáns az eredmény a **kórusban és más tanórákon** is éneklő tanulók **szabadidőben történő zenehallgatási** gyakorlata esetén.

Kutatásunk bizonyítja azt, hogy azok a tanulók, akik az iskolai ének-zene órákon kívül is foglalkoznak a zenével, többször hallgatnak művészi zenét szabadidejükben. A fent említett eredményeken kívül a zeneiskolában is tanulók, vagy korábban tanulók szabadidőben történő zenehallgatási szokása is gyakoribb, mint az extrakurrikuláris képzésben nem részesülők esetében.

Megállapíthatjuk azt, hogy a zenélésre, zenehallgatásra fordított idő meghatározza a szabadidőben történő zenehallgatás gyakoriságát. Érdekes tehát óraszám-, a tantárgy tanulására fordított évek számának növelésével, a középiskolák típusától függetlenül az ének-zene tantárgy oktatásával, az iskolai kórusok, kamaraegyüttesek létrehozásával segíteni a művészi zene hallgatása iránti attitűdöt.

Dolgozatunkban azt is szándékoztunk feltérképezni, hogy miért nem jut el megfelelő módon a művészi zene a tanulókhöz. Az egyik lehetséges ok tanárképzésbe felvételt nyert ének-zene tanár hallgatók bemeneti tudása, és a tantárgy sok szegmensből összeálló egysége. A másik ok az oktatási dokumentumok nem megfelelő egymásra épülésében keresendő. Szintén ok lehet a tankönyvek zenehallgatási szakaszának kidolgozatlanlansága: például a zenehallgatási anyag nem minden alkalommal kapcsolódik a tanóra kitűzött céljához (a daltanuláshoz, vagy az elméleti ismeretekhez), vagy nem szerepel zenehallgatási anyag a tankönyvben szereplő tanóra anyagához. Harmadik okként a tanulók érdektelenségét említhetjük, azonban az ének-zene órát tartó pedagógus felelőssége az, hogy a zenehallgatás megvalósulásához megteremtse a befogadáshoz szükséges motivációt, érdeklődővé, kíváncsivá tegye tanulókat. A 6-8. osztály és a középiskola első két évfolyamának kevés ének-zene óraszámja is okként szerepelhet, valamint az, hogy a tantárgy a 10. osztály után megszűnik. A tantárgy és a tantárgyat tanítók presztízse nem mérhető a „fontos” tantárgyakéval, például a magyar nyelv és irodalom, a matematika, vagy az idegen nyelvek, vagyis az érettségivizsga-tárgyak elsődlegességével. Ehhez az is társul, hogy az említett tantárgyakat tanító pedagógusok nagyobb elismertséget élveznek. A tantárgy presztízst a tárgyi feltételek sem növelik: a tanórák nem minden oktatási intézményben zajlanak

szaktanteremben, illetve sok esetben nincs hangszer a tanteremben. Kutatásunk szerint ötvonalas tábla mindössze a tanulók 30 %-ának óráin áll a tanár rendelkezésére, amely arány igen csekély.

Első hipotézisünk *(feltételezzük azt, hogy az oktatási dokumentumok egymásra épülnek, valamint azt, hogy világosan fogalmazzák meg az ének-zene tantárgy zenehallgatási szakaszának célját, feladatait. Feltételezzük azt is, hogy a zenepedagógusok és a tanulók véleménye más az ének-zene órák zenehallgatási gyakorlatáról)* részben bizonyított. Dokumentum-elemzésünk és összehasonlító vizsgálatunk alapján megállapíthatjuk azt, hogy a 2012-es oktatási dokumentumok közül az alaptanterv és különösen az ahhoz kapcsolódó két, „A” és „B” kerettanterv részletesen leírja az ének-zene tantárgy feladatait, a kerettantervek az ajánlott művek zenehallgatási jegyzékét is tartalmazzák. Kiemeljük, hogy majdnem minden tantárgyhoz rendelték az ének-zene tantárgyhoz kapcsolódó pontokat, amelyek azonban nem egységesek: van például olyan diszciplína, amelynek az évfolyam szintű bontásában nem szerepel javaslat. Nagyszerű, kidolgozott és a tanulók számára érdekesítő kapcsolódási pontok is szerepelnek egyes tantárgyaknál. A tantárgyi integráció tehát a NAT2012-es kerettantervek fontos szakasza. A NAT2020 és a kapcsolódó kerettanterv a zenehallgatási szakaszhoz mindössze a szerzők nevét és a művek címét közli, a tantervi integrációra történő utalás nem jelenik meg a két dokumentumban.

A tankönyvek zenehallgatási anyagának elemzése azt mutatja, hogy a 2012-es kerettantervek ajánlása és a tankönyvek anyaga sajnálatos módon nagymértékben eltér. Ennek magyarázata lehet az, hogy a hivatalos tankönyvjegyzékben több tankönyvcsalád is szerepelt, ezek közül egyetlen kiadóé mind a nyolc évfolyamon. Ezért vizsgáltuk azokat a tankönyvcsaládokat is, amelyek a tankönyvjegyzék szerint csak néhány évfolyamban javasoltak. A két kerettantervhez nem készültek kötetek, tehát megállapíthatjuk, hogy az oktatási dokumentumok nincsenek egymáshoz illesztve. A NAT2020-hoz új ének-zene tankönyvek készültek és készülnek felmenő rendszerben. Egy tankönyv választható az általános tantervű osztályok számára, tehát a zenehallgatási anyag is egységessé válik.

Itt jegyezzük meg, hogy a pedagógusok a tankönyv zenehallgatási anyagára támaszkodnak elsősorban. A pedagógusoknak nem kötelező ragaszkodniuk a betűhív dokumentumokhoz, a tanári szabadság megengedi, hogy eltérjenek az ének-zene és egyéb tárgyat tanító tanárok a tankönyvektől, alap- és kerettantervektől. Azonban valamilyen irány mentén mégis igazodni kell az érvényben lévő, tantárgyakra kidolgozott dokumentumokhoz. Úgy véljük, hogy ez a dokumentum az ének-zene tankönyv. Kérdőívünk válaszaiban

azonban az is megjelenik, hogy a tanulók 23 %-a nem tankönyvből tanul, az ének-zene tanárok, tanítók 4 %-a sem használja a tankönyvet az ének-zene órák során. A minőségi oktatás tankönyv nélkül is megvalósítható (Ivić és mtsai, 2009, 18.), de a tantárgy esetében például a kottapéldák – véleményünk szerint – elengedhetetlenek. Vélhetőleg azért a tankönyv az elsődleges forrás, mert az ének-zene szakos tanárok, tanítók a tankönyv alapján haladnak a tananyaggal. Kérdőívünkben az oktatási dokumentumok ismeretét is tudakoltuk, mégpedig a zenetanárok szöveges válaszát vártuk arra, hogy „*melyik kerettanterv alapján tervezi az órát?*” A pedagógusok mindössze 10 %-a válaszolt világos kérdéseinkre megfelelően.

Hipotézisünk második szakasza azt feltételezi, hogy a tanulók és az ének-zene tanárok véleménye eltér a tanórai zenehallgatás gyakorlatáról. A tanulók a kérdőív válaszai alapján az ének-zene tantárgy részfeladatai közül a zenehallgatást értékelték a legmagasabb pontszámokkal. Emellett a tanulók fontosnak vélik a tanórai zenehallgatást, különösen abban az esetben, ha egy művet többször hallgathatnak meg. Azt is megállapítottuk, hogy azok a tanulók, akik azt jelezték, hogy a zenehallgatás fontos a számukra, azok a társaikról is ezt vélik. A pedagógusok kérdőíve szintén azt támasztja alá, hogy fontosnak tartják a tanórai zenehallgatást. A kapott adatok rámutatnak arra is, hogy a tanulók tanóráin megvalósul a művészi zene hallgatása. Mindössze a tanulók 3-3 %-a sohasem, illetve félévenként egyszer hall a tanórán valamilyen zeneművet.

Második hipotézisünk (*feltételezzük azt, hogy a mai szórakoztató zene tanórai bemutatása csak néhány esetben valósul meg a kevés óraszám miatt, valamint azért, mert a pedagógusok a művészi zene bemutatását preferálják*) nem igazolódott be. Gonda 1992-ben még azt írta, hogy „[...] az általános iskolai ének-zene tanítás néhány ritka kivételtől eltekintve – a kompozíciós muzsikán és népzene kivül eső műfajokkal hagyományosan nem foglalkozik” (Gonda, 1992).

A mai szórakoztató zene tanórába vonása a pedagógusok döntő többségére jellemző. A kérdezettek mintegy 8 %-a utasítja el teljes mértékben, 11 %-a pedig 'inkább nem' javasolja a műfaj tanórai bemutatását, 66 %-a pedig helyesnek tartja a fiatalok zenéjének bemutatását. Egyetérthetünk azzal, hogy a tanulók ismerjék meg a különféle műfajokat, a zene különböző funkcióit, így az értékválasztási készségük is fejlődhet. Az ének-zene tanárképzésben a művészi zene sajátosságainak oktatása az elsődleges, a pedagógusok nem kaptak a mai szórakoztató zene bemutatásához képzést, valamint a megfelelő segédanyagok

is hiányzanak a műfaj oktatásához⁸¹. A kérdezett tanulók 5 %-a minden órán, alkalmanként pedig (néha 31 %, ritkán 25 %) 56 %-uk ismerkedik a szórakoztató zenével, 28 %-uk óráján sohasem hangzik el mai zene.

Harmadik hipotézisünk (*Feltételezzük azt, hogy az oktatási dokumentumok zenehallgatási anyaga bőséges. Feltételezzük azt, hogy a javasolt zenei anyag a tanulók életkorához igazodik, és a művészi zene nagy alkotásait, valamint a hallgatott darabokon keresztül a zenei korszakokat, a műfajokat, az előadói apparátust bemutatja*) vizsgálata dokumentum-elemzésen alapul. Mind a tankönyvek, mind a kerettantervek ismeretében megállapíthatjuk azt, hogy a zenehallgatási anyag bőséges – egyes tankönyvek esetében több évre elegendő –, a tanulók tehát számos kompozíciót ismerhetnek meg. Szinte minden esetben igazodik a zenehallgatási anyag a tanulók életkorához, kivételként a Mozaik Kiadó 3. osztályos tankönyvének egyik Beethoven tételrészletét említjük, illetve ugyanitt Richard Strauss *Imígyen szóla Zarathustra* című szimfonikus költeményét. (Szintén megkérdőjelezzük az Oktatási Hivatal 1. osztályos tankönyvében szereplő John Cage: *4'33''* című művet, amely a hallgatót körbeölelő zajok, zörejek megfigyelésére készíti (Rápli, 2020a, 30). Véleményünk szerint egy összetett műből egy-egy rövid részletet kiemelni nem szerencsés. Természetesen a megfelelő megfigyelési szempontokkal, tanári magyarázatokkal elképzelhető egy rövid részlet bemutatása, de a mű hangulati elemei, az egyéb zenei jelenségek csak a teljes tétel vagy mű esetén érzékelhetőek. A tanulók a 10 évfolyam alatt a legnevesebb művekkel ismerkedhetnek meg, a zenei korszakok stílusjegyein keresztül, a műfaji sokszínűséggel szintén találkoznak a tanórákon. A legfontosabb előadói apparátusok bemutatására is találunk példákat a tankönyvekben, sőt a nem megszokott hangszer-összetétel szintén megjelenik. Hipotézisünk tehát beigazolódott.

Negyedik hipotézisünk (*feltételezzük azt, hogy az ének-zene órai zenehallgatás mennyisége és minősége nem elégséges ahhoz, hogy egy-egy szemelvényben elmélyedhessenek a gyermekek. Feltételezzük azt is, hogy az ismétlődő zenehallgatás nem valósul meg. Az ismétlődő zenehallgatás szerepe elengedhetetlen, hiszen egy többször meghallgatott darab ismerőssé válik a tanulók számára, több zenei jelenséget fedezhetnek fel a műben*) első része nem igazolódott be. Az ének-zene órák zenehallgatási szakasza megvalósul, azonban azt nem tudjuk vizsgálni, hogy a tanulói tevékenység folyamata aktív vagy passzív.

⁸¹ Gonda János könyvét – *A populáris zene antológiája* – említhetjük kivételként, a kötethez három kazetta is tartozik (Gonda, 1992).

Az ismétlődő zenehallgatás szintén az ének-zene órák része. A 2012-es kerettantervek és a 2020-as módosított kerettanterv egyaránt ajánlja az ismétlődő zenehallgatást, illetve a zeneművekben történő elmélyedést, a vizsgált tankönyvek is törekszenek az ismétlődő zenehallgatás megvalósítására.

A tanulói kérdőíveket elemezve azt a következtetést vontuk le, hogy a tanulók 38 %-a hallgat meg két alkalommal, 34 %-uk háromszor vagy háromnál többször egy művet. Egy kompozíció egyszeri meghallgatására a tanulók 27 %-ának tanóráin került sor. A tanári oldalról vizsgálva az egyszeri bemutatások aránya 11 %, két alkalommal a pedagógusok 46 %-a hallgattat meg egy művet, míg a háromszor, illetve a háromnál többször történő bemutatás a válaszok szerint a tanárok 29%-ára, illetve 14 %-ára jellemző. Tehát hipotézisünk második fele sem igazolódott.

Utolsó hipotézisünk *(Feltételezzük azt, hogy a tankönyvekben minden javasolt zeneműhöz, zeneműrészlethez található megfigyelési szempont, vagy szempontsor, amely segíti a művek befogadását. A megfigyelési szempontok megadása segíti az aktív zenehallgatást, később a tanulók már az egyszerűbb megfigyelési szempontok mellett (például tempó, előadói apparátus), melyek megfigyelése már automatikussá válik, már bonyolultabb zenei összefüggésekre figyelhetnek fel)* megválaszolásához a dokumentum-elemzések mentén jutottunk el. Az alsó tagozaton történik a zenetanulás megalapozása, valamint az aktív zenehallgatásra történő nevelés. A felső tagozaton, illetve a középiskolában a tanulók remélhetőleg már olyan zenehallgatási gyakorlattal rendelkeznek, hogy a tankönyvekben már kevésbé szükséges a megfigyelési szempontok megadása, valamint a tantárgyat már olyan ének-zene szakos tanár tanítja, aki a megfelelő kérdésekkel, vagy rávezetéssel készíti elő a zenemű meghallgatását. A megfigyelési szempontok tankönyvbeli szerepeltetését nagyon fontosnak tartjuk azért, mert a gyermekek és a tanító a kérdéseket sorvezetőként használhatja a zenehallgatást előkészítő szakaszban. Tankönyvelemzésünk eredményeképpen megállapíthatjuk, hogy a megfigyelési szempontok hiánya, illetve néhány esetben a nem kellő pontossággal fogalmazott, vagy nem a tanulók életkorához illeszkedő szempont az aktív zenehallgatás képességének fejlesztését nem segíti elő. A Szonda Ipsos Média, Vélemény- és Piackutató Intézet felmérése alapján a művészi zene azért kevésbé népszerű, mert „a legtöbb mű élvezetéhez szükséges egyfajta háttértudás, mert [...] csak ezáltal válik igazán örömtelivé a zenehallgatás” (Retkes – Várkonyi, 2010. 191). Ennek a háttértudásnak a megszerzését segítené tehát a megfelelő mennyiségű és minőségű megfigyelési szempont vagy szempontrendszer megadása. Tanulói kérdőívünk alapján táblázat bebizonyosodott az, hogy a tanórai zenehallgatás gyakorisága és a

megfigyelési szempont megadása között szignifikáns az összefüggés. Tehát a zenehallgatás előkészítéséhez, az adott zenemű tanulói feldolgozásához szükséges lenne egy kidolgozott szempontrendszer.

Disszertációnk újdonságát az jelenti, hogy elemzést készítettünk az oktatási dokumentumok (a 2012-es Nat és a kapcsolódó két ének-zene kerettanterv, a 2020-as NAT és az ehhez készült kerettanterv, az ének-zene tankönyvek és az iskolai használatra készült hangzó anyagok) zenehallgatást érintő leírásairól, szakaszairól. Ezek alapján átfogó és összehasonlító elemzést végeztünk, és rámutattunk arra, hogy a tankönyvek, a 2012-es Nemzeti alaptantervben és a két kerettantervben megfogalmazott ajánlások zenehallgatási anyaga más műveket tartalmaz. Az ének-zene órai zenehallgatási anyaghoz nem készült újabb hangzóanyag. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a 2012-es kerettantervek bőséges segítséget nyújtanak a zenepedagógusoknak a tantárgy tanításához, a 2020-as módosított NAT és a kapcsolódó kerettanterv kevésbé részletes, például a tantárgyi integráció nem szerepel a leírásban. Hangzóanyag ehhez a dokumentumhoz sem készült.

Szintén újszerű az ének-zene tanárok véleményének kutatása. 2018-ban Asztalos Andrea készített és elemzett ének-zene szakos tanárok számára egy olyan kérdőívet, amelyben az alsó és felső tagozaton tanító pedagógusok munkamódszereit, a tanítás gyakorlatát (Asztalos, 2018). Felmérésünk vizsgálta többek között a két irányító oktatási dokumentum (a 2012-es Nemzeti alaptanterv, valamint a két, ének-zene tantárgyhoz készült kerettanterv) ismeretét. A tantárgy presztízsét szintén feltérképeztük a válaszok alapján, hiszen a szaktanárok érzékelik intézményükben a legteljesebben az ének-zene megbecsültségének fokát. A tanítás körülményeinek (hány intézményben tanít a pedagógus, milyen az iskola felszereltsége) leírása alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a tantárgyat tanítók 15 %-a több intézményben dolgozik, a válaszolók több mint a fele nem szaktanteremben tanít, valamint az ének-zene tanításához előírt hangszer, de még az ötvonalas tábla sem biztosított az iskolák egy részében.

A kutatás részeként a zenehallgatás tanórai megvalósulását (megfigyelési szempontok, a darab meghallgatása utáni beszélgetés, egy zenemű bemutatásának gyakorisága, a zenemű kiválasztása melyik oktatási dokumentum alapján történik, kapcsolódik-e a zenehallgatás a tanóra anyagához) is vizsgáltuk az ének-zene tanárok és a tanulók véleményét figyelembe véve. A kapott adatok szerint mind a tanárok, mind a tanulók válaszai alapján megfelelőnek tarthatjuk a tanórai zenehallgatási szakaszt.

Szintén újszerű, hogy hat rövid zenei részleten keresztül vizsgáltuk azt, hogy a tanulók a négy alapérzelem zenei megjelenítését felismerik-e. A kapott eredmények nem teljes mértékben tükrözték elvárásunkat. A boldogság és szomorúság kifejezése a mai szórakoztató zenében is jelen van, tehát ez alapján (például a tempó, a moll vagy dúr hangsor/hangnem, az előadásmód) nem véltük bonyolultnak az említett két érzés megnevezését⁸². A mai szórakoztató zenék túlnyomó többségéhez tartozik szöveg is, amely elősegítheti, vagy alátámaszthatja a dallam „jelentését”.

A későbbi kutatás tárgya lehet a Nemzeti alaptantervek ének-zene tantárgyhoz készült zenehallgatási szakaszainak leírására vonatkozó összehasonlító elemzése, hiszen nem jelent meg ebben a témában publikáció. Szintén kutatási téma lehet az 1979-től kiadott lemezsorozat (Laczó, 1979-1985), vagy a rendszerváltás után, a magánkiadóknál megjelent zenehallgatási antológiák elemzése, vagy összehasonlító vizsgálata. (Az 1964-től kiadott lemezsorozatot Kiss Henriett elemzi disszertációjában (Kiss, 2020). A tankönyvek rendszerváltás előtti és utáni zenehallgatási anyagának vizsgálata rámutathat arra, hogy mely műveket tartanak a tankönyvszerzők időt állónak, és mely művek kerültek ki a tananyagból⁸³. A tanóra dal- vagy elméleti anyaga és az órához kapcsolódó zenehallgatási anyag tankönyvben történő szerepeltetése szintén kutatásra érdemes terület. A tankönyvek összehasonlító elemzésével ráláthatunk a kiadványok dal- és zenehallgatási anyagának szervesülésére.

Szintén egyedi lehet egy olyan kutatás, amelyben a határainkkal szomszédos országok zenehallgatási anyagát vizsgálja a tantervek és a tankönyvek tükrében, illetve összeveti egy-egy földrész két-három országának tanórai zenehallgatási gyakorlatát. Jelen dolgozatunkban nagyon röviden mutattuk be a környező országok és az Egyesült Királyság négy országrésze alaptanterveinek zenehallgatási szakaszát.

A mai szórakoztató zene tankönyvi és tanórai megjelenése – kérdőíveink adatai szerint – fontos kutatási téma lehet, hiszen a műfaj átszövi a mindennapokat, megkerülhetetlen része az életünknek.

Az ének-zenét tanító pedagógusok számára hasznos lehet az értekezés, mert egyrészt megismerheti a tantárgyról pedagógustársai véleményét, másrészt ráláthat a tanulók

⁸² Itt jegyezzük meg, hogy például a Hooligans együttes *Paradicsom* című számában a „Süt a nap” szöveg alatt moll hangsorra jellemző harmóniakat hallunk, holott a napsütés a jókedvet, vidámságot sugallja – ennek megfelelően a dúr hangsort várná a hallgató. On-line: <https://www.youtube.com/watch?v=MALbl8R2etM> Utolsó megtekintés: 2022. január 23.

⁸³ Vajon a művek a szocialista eszmék miatt kerültek ki a tananyagból, esetleg kevésbé értékes zenei anyaguk miatt?

válaszaiból arra, hogy a 8. és 10. osztályosok hogyan vélekednek az ének-zene tárgy zenehallgatási szakaszáról. A nem ének-zene szakos pedagógusok, az intézményvezetők, illetve a tantárgy iránt érdeklődők az előbb említetteken kívül megismerhetik az ének-zene tanárok iskolán belüli szerepét, a zenehallgatási anyagot, a zenehallgatási anyag tanításának folyamatát. Az ének-zene tanítás szűkös tárgyi feltételeiről is tájékozódhat az olvasó, valamint a zenehallgatás tantárgyi integrációjának lehetőségeire is kap példát.

Dolgozatunk tehát több irányba kitekintve közelítette meg az iskolai zenehallgatás megvalósulását. Azonban nem kaptunk választ arra, hogy a művészi zene hallgatása miért nem élvez prioritást, vagy egyenlő figyelmet a szórakoztató zenével szemben a tanulók körében, holott az ének-zene tanárok – saját véleményük szerint – a tanóra zenehallgatási szakaszát megfelelően előkészítik és irányítják, a tanulók pedig kedvelik a zeneművek bemutatását. Lehetséges, hogy új módszerek segítenének a tanulókhöz közelebb hozni a művészi zenét. Ennek egyik útja lehet a hangzó zenéből kiinduló dal- és elmélettanítás.

Hivatkozott irodalom

- 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról (2012). *Magyar közlöny*, 66. szám. 10635-10847. On-line: https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf Utolsó megtekintés: 2022. 01. 05.
- 130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról. On-line: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500130.KOR&txtrreferer=A0300243.KOR> Utolsó megtekintés: 2022. 01. 05.
1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában. On-line: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800038.TV> Utolsó megtekintés: 2022. 01. 05.
2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről. On-line: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv> Utolsó megtekintés: 2022. 01. 05.
2013. évi CCXXXII. törvény a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról. Online: <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/index.php?menuindex=200&pageindex=kozltart&ev=2013&szam=216>. Utolsó megtekintés: 2021. 12. 10.
- 22/2016. (VIII. 25.) EMMI rendelet - a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről szóló 51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelet módosításáról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1600022.EMM×hift=20160901&txtrreferer=00000003.TXT> Utolsó megtekintés: 2021. 12. 10.
- 28/2000. (IX. 21.) OM rendelet a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. On-line: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0000028.OM&txtrreferer=99700026.MKM> Utolsó megtekintés: 2021. 12. 10.
- 363/2012. (XII.17.) Kormányrendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról. *Magyar közlöny*, 171. sz. 2012. december 17.
- 501/2013. (XII. 29.) Korm. rendelet a nemzeti köznevelés tankönyvellátásáról. On-line: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300501.kor>. Utolsó megtekintés: 2022. 03. 11.

- 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet – a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről. On-line: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200051.EMM×hift=20180831&txtr eferer=A1400017.EMM> Utolsó megtekintés: 2022. 03. 11.
- A 2020-as NAT-hoz illeszkedő tartalmi szabályozók. Oktatási Hivatal. On-line: https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat. Utolsó megtekintés: 2020. 12. 14.
- A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. *Magyar közlöny*, 17. szám. 290-446. On-line: <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes> Utolsó megtekintés: 2021. 04. 09.
- Abeles, H. F. – Chung, J. W. (1996): Responses to music. In: Donald A. Hodges (szerk.), *Handbook of music psychology*, 2. kiadás. San Antonio, IMR Press. 285-342.
- Ábrahám István (1993): A tankönyv funkciói, szerkezeti elemei. Tankönyvműfajok. In: *Kiadói ismeretek. Útmutató tankönyvszerzők és -szerkesztők számára*. Korona Kiadó, Budapest.
- Adorno, Theodor (1962): *Einführung in die Musiksociologie*. II. fejezet. A zenével kapcsolatos magatartás típusai. On-line: http://www.szociologia.eu/sites/default/files/hir_csatolmanyok/theodor_adorno_a_z enevel_kapcsolatos_magatartas_tipusai.pdf 2017 Utolsó megtekintés: 2021. 02. 03.
- Albertné Balogh Márta (2016a): *Harmadik daloskönyvem*. Eszterházy Károly Egyetem.
- Albertné Balogh Márta (2016b): *Negyedik daloskönyvem*. Eszterházy Károly Egyetem.
- Allgemein bilden(kerettanterv2020, kerettantervek a sajátos nevelési igényű tanulók oktatásához)der Musikunterricht in Österreich. On-line: http://menet.mdw.ac.at/menetsite/german/t_content3_1_1_at.html?fbclid=IwAR2AqvxEgrH9X7WfZYXTC6H4mkAlCnQpcdViMWb-UDZCc1bYfkFdU_RVbSY Utolsó megtekintés: 2021. 11. 03.
- Általános iskolai nevelés és oktatás (2020). Központi Statisztikai Hivatal. On-line https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0008.html Utolsó megtekintés: 2021. 11. 03.
- Altun, Zühal Dinç (2010): Exploring effective music teaching strategies of primary school teachers. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. Elsevier Ltd.

- Anderson, William Todd (2012-2013): Mindful Listening Instruction: Does It Make a Difference. *Contributions to Music Education*, XXXIX., 13-30.
- Angi István (2001): *Az esztétikum zeneisége*. KOMP-PRESS, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár.
- Árvayné Nezvald Anett (2012): A zenei nevelés transzferhatásai csecsemő- és kisgyermek korban. *Képzés és gyakorlat*, X. 3-4. sz. On-line: http://www.parlando.hu/2017/2017-6/Arwayne_Nezvald_Anett.pdf. Utolsó megtekintés: 2019. 03. 05.
- Asztalos Andrea (2018): Az ének-zene tantárgyat tanító pedagógusok tanításról alkotott nézetei. *Educatio*, XXVII. 3. sz. 481-489.
- Asztalos Andrea (2019): *Az általános iskolai ének-zene tanárok, tanítók gondolkodása a gyerekek zenei képességeinek fejlesztésével, a tanítással és az értékeléssel kapcsolatban. Doktori (PhD) disszertáció tézisei*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest. On-line: https://ppk.elte.hu/dstore/document/389/doktorjel%C3%B6lt_Aasztalos%20Andrea_magyar%20%C3%A9zisz%C3%BCzet.pdf Utolsó megtekintés: 2021. 07. 10.
- Asztalos Kata (2012): A zenei képességek és a zenei műveltség kutatása. *Iskolakultúra*, XII. 10. 76-92. On-line: <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/21318/21108> Utolsó megtekintés: 2021. 10. 10.
- Auh, Myung-Sook – Walker, Robert – Jong, Jin-Hee – Kim, Sook-Won (2000-2001): A Cross-Cultural Investigation of Musical Tastes of Korean, American, and Australian University Students Focusing on Informal and Formal Musical Experiences. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 2000/2001, 147 sz. *The 18th International Society for Music Education ISME Research Seminar* (2000/2001 től). University of Illinois Press on behalf of the Council for Research in Music Education. 9-14.
- Austria, R Foundation for Statistical Computing
- Az általános iskola nevelés és oktatás terve (1978). Bevezetését elrendelte az oktatási miniszter 114/1977. (M.K.11.) OM számú utasításával. Országos Pedagógiai Intézet, Pécs.
- Az általános iskola nevelés és oktatás terve (1990). Kiadta az OM 114/1977. (M.K.11) számú utasításával. Országos Pedagógiai Intézet, Pécs.

- Az általános iskolai nevelés és oktatás terve I-III. (1978). Oktatási Minisztérium. OPI, Budapest.
- Balázs Erzsébet (2014): „Nem wurlitzer a verkli”. *Barátság* **XXI.** 6. sz. 8056-8059. On-line: http://nemzetisegek.hu/repertorium/2014/06/belivek_14-17.pdf. Utolsó megtekintés: 2020. 12. 06.
- Ballér Endre (1996): *Tantervelméletek Magyarországon a XIX-XX. században*. Országos Közoktatási Intézet.
- Balogh Ferenc – Németh Endréné (é. n.): Zenehallgatási anyag az általános iskolák hetedik osztálya számára I-II. OKTKER Kft. – Nodus Kiadó, Veszprém.
- Balogh Ferenc – Németh Endréné (é. n., a, b): Zenehallgatási anyag az általános iskolák hatodik osztálya számára I-II. OKTKER Kft. – Nodus Kiadó, Veszprém.
- Balogh Ferenc – Németh Endréné (é. n., c): Zenehallgatási anyag az általános iskolák nyolcadik osztálya számára I-II.AP-082061. OKTKER Kft. – Nodus Kiadó, Veszprém.
- Balogh Ferenc – Raffay Katalin (é. n.): Zenehallgatási anyag az általános iskolák ötödik osztálya számára. OKTKER Kft. – Nodus Kiadó, Veszprém.
- Bamberger, Richard-Boyer – Ludwig-Serenovic, Karl – Striezel, Horst (1998): *Zur Gestaltung und Verwendung von Schulbüchern. Mit besonderer Besichtigung der elektronischen Medien und der neuen Lernkultur*. ÖBV Padagogischer Verlag, Leipzig.
- Barkóczi Ilona – Pléh Csaba (1977): *Kodály zenei nevelési módszerének pszichológiai hatásvizsgálata*. Bács megyei Lapkiadó Vállalat, Kecskemét.
- Bartha Dénes (1934): *Szalkai érsek zenei jegyzetei monostor-iskolai diák korából (1490)*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Bartók Béla (1937): A gépzene. In: Szöllösy András (szerk., 1948): *Bartók Béla válogatott zenei írásai*. Magyar Kórus. 60-66.
- Bartók Béla (1963a): *Gyermekeknek*. I-II. Editio Musica, Budapest
- Bartók Béla (1963b): *Gyermekeknek*. III-IV. Editio Musica, Budapest
- Baumann, Victor H. (1960): Teen-age Musical Preferences. *Journal of Research in Music Education*. **VIII.** 2. sz. 75-84.
- Baylan, Satu – Haig, Caroline – MacDonald, Maxine – Sties, Chiara – Easto, Jake – Thomson, Meigan – Cullen, Brenda – Quinn, Terence J. – Stott, David – Mercer, Stewart W. – Broomfield, Niall M. – Murray, Heather – Evans, Jonathan J. (2020): *Measuring the effects of listening for leisure on outcome after stroke (MELLO): a*

- pilot randomized controlled trial of mindful music listening*. *International Journal of Stroke*. **XV**, 2. sz. 149-158.
- Baylan, Satu – McGinlay, Meigan – MacDonald, Maxine – Easto, Jake – Cullen, Brenda – Haig, Caroline – Mercer, Stewart W. – Murray, Heather – Quinn, Terence J. – Stott, David – Broomfield, Niall M. – Stiles, Chiara – Evans, Jonathan J. (2018): Participants' experiences of music, mindful music, and audiobook listening interventions for people recovering from stroke. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1423(1) 349-359.
- Benchmarks Expressive Arts (2017). Education Scotland. Foghlam Alba. On-line: <https://www.musicmattersintheuk.com/uploads/6/7/6/4/6764787/expressiveartsbenchmarkspdf.pdf> Utolsó megtekintés: 2021. 04. 09.
- Boal-Palheiros, Graça – Hargreaves, David J (2001): Listening to music at home and at school. *British Journal of Music Education*. July 2001. 103-118. Utolsó megtekintés: 2020. 12. 06.
- Boyle, J. D. – Hostermann, G. L. – Ramsey, D. S. (1981): Factors influencing pop music preferences of young people. *Journal of Research in Music Education*, **XXIX**. 1. sz. 47-55.
- Bozsik Rozália (szerk, 2015): *Zenekalauz. Tengertánc 2. Zenehallgatás az általános iskolában és otthon*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest.
- Buchner, Alexandr (2001): Musical clock. In: *Oxford music online*: <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000019419> Utolsó megtekintés: 2020. 12. 22.
- Burián Miklós (2009): A virtuális polifónia kaotikus permutációinak felismerése és kreatív alkalmazása. Egy új koncepció körvonalai az énektanítás kezdő szakaszában. *Új pedagógiai szemle* LIX. 7. sz. On-line: http://epa.oszk.hu/00000/00035/00134/pdf/EPA00035_upsz_200907_035-046.pdf. Utolsó megtekintés: 2019. 10. 05.
- Buzás Inez (1997): A NAT célrendszere a „Művészetek” műveltségi terület „Ének-zene” részterületének szemszögéből. Nem iskolás fokon... Pedagógia szakosok a közoktatás fejlesztéséről. Konferencia. Pécs, Tanárképző Intézet. 1997. november 28-29. On-line: <http://mek.oszk.hu/01800/01818/html/index.htm>. Utolsó megtekintés: 2020. 05. 22.

- Choate, Robert A. (szerk, 1968): *The Tanglewood Declaration, in Documentary Report of the Tanglewood Symposium. Music Educators National Conference*. Washington, DC 139.
- Chrappán Magdolna (1998): A diszciplináris tárgyaktól az integrált tárgyakig. *Új pedagógiai szemle XLVIII.* 12. sz. On-line: <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00022/1998-12-ta-Chrappan-Diszciplinaris.html>. Utolsó megtekintés: 2019.11.13.
- Chrappán Magdolna (2017): A természettudományi tárgyak helyzete és elfogadottsága a közoktatásban. *Magyar tudomány, CLXXVIII.* 11. sz. 1352-1368.
- Chybowski, Julia J. (2017): Selling Musical Taste in Early Twentieth-Century America: Frances E. Clark and the Business of Music Appreciation. *Journal of Historical Research in Music Education, XXXVIII.* 2. sz. 104-127.
- Comenius, Johannes Amos (2006): *Orbis pictus*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó.
- Copland, Aaron (1957): *What to Listen for in Music*. McGraw-Hill Book Company, New York, London, Toronto.
- Curriculum for Excellence: Expressive Arts. Experiences and Outcomes. <https://education.gov.scot/education-scotland/scottish-education-system/policy-for-scottish-education/policy-drivers/cfe-building-from-the-statement-appendix-incl-btc1-5/experiences-and-outcomes#arts> Utolsó megtekintés: 2021. 04. 09.
- Curriculum for Wales. Guidance (2020). On-line: <https://hwb.gov.wales/curriculum-for-wales/> Utolsó megtekintés: 2021. 04. 09.
- Csató Mónika (2010): Alternatív ének-zenei nevelési program. *Parlando*, 2010, 4. sz. On-line: <http://www.parlando.hu/2010-4-csaknet/Csato.htm>. Utolsó megtekintés: 2021. 05. 11.
- Csíkos Csaba (2012): Melyik a kedvenc tantárgyad? Tantárgyi attitűdök vizsgálata a nyíltvégű írásbeli kikérdezés módszerével. *Iskolakultúra, XXII.* 1. sz. 3-03.
- Csillag Ferenc (1992): „Belülről és kívülről” Mai szemmel egy tizenöt évvel ezelőtti zenepedagógiai oktatási kísérletről. *Iskolakultúra*, 1992. 2. sz.
- Csillagné Gál Judit (2008): *Zeneművekben történő tájékozódás pszichológiai vizsgálata*. Flaccus Kiadó.
- Dárdai Ágnes (2002): *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs.
- Demeter József – Molnár Mária – Wojtekovits Istvánné (2015b): *Technika - Ének-zene- Rajz* 2. Eszterházy Károly Egyetem.
- Demeter József – Molnár Mária (2013): *Kézikönyv a Technika – Ének-zene – Rajz 1. tanításához*. Apáczai Kiadó Kft, Celldömölk.

- Demeter József – Molnár Mária (2015a): *Technika - Ének-zene - Rajz 1.* Eszterházy Károly Egyetem.
- Department of Education (é. n.): The Importance of Music. A National Plan for Music Education. On-line: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/180973/DFE-00086-2011.pdf Utolsó megtekintés: 2021. 04. 09.
- Deszpot Gabriella (2009): Zenei átváltozás. Kokas Klára komplex művészeti programja, mint pedagógia és terápia. *Parlando*, 2009. **LI.** 6. sz.
- deVries, Peter (2001): Reevaluating Common Kodály Practises. In: *Music Educators Journal*, **LXXXVIII.**, 3. sz. 24-27.
- Dobray István (1974): *Zenehallgatás az iskolában.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- Dobray István (1983): *A zenehallgatás feladatrendszere és módszere.* Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Dohány Gabriella (2013): *A zenei műveltség és az ének-zene tanulásával kapcsolatos háttérváltozók összefüggéseinek empirikus vizsgálata a középiskolás tanulók körében.* Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem. On-line: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1943/1/Disszertacio_dohany.pdf. Utolsó megtekintés: 2020. 10. 12.
- Dohány Gabriella (2014): Háttérváltozók és a zenei műveltség összefüggéseinek vizsgálata középiskolások körében. *Magyar pedagógia* **CXIV.** 2. sz. 91-114. http://www.magyarpedagogia.hu/document/2_Dohany_MP1142.pdf. Utolsó megtekintés: 2020. 06. 13.
- Dr. Lakner Tamás (2020a): *Énekeskönyv 5.* Oktatási Hivatal. On-line: https://www.tankonyvkatalogus.hu/pdf/OH-ENZ05TA_teljes.pdf Utolsó megtekintés: 2022. 06. 03.
- Dr. Lakner Tamás (2020b): *Énekeskönyv 6.* Oktatási Hivatal. On-line: https://www.tankonyvkatalogus.hu/pdf/OH-ENZ05TA_teljes.pdf Utolsó megtekintés: 2022. 02. 03.
- Dr. Lakner Tamás (2020c): *Ének-zene 9.* Oktatási Hivatal. On-line: https://www.tankonyvkatalogus.hu/pdf/OH-ENZ09TA_teljes.pdf Utolsó megtekintés: 2022. 06. 03.
- Dr. Lakner Tamás (2020d): *Ének-zene 10.* Oktatási Hivatal. On-line: https://www.tankonyvkatalogus.hu/pdf/OH-ENZ10TA_teljes.pdf Utolsó megtekintés: 2022. 06. 03.

- Duffield, Paul E. (1951): The "Teen-Ager's" Taste in Out-of-School Music. *Music Educators Journal*, **XXXVII**. 1. sz. 19-20.
- Dunn, R. E. (1997): Creative thinking and music listening. *Research Studies in Music Education*. **VIII**. 42-55.
- Ellington, H – Harris, D (1986): *Dictionary of Instructional Technology*. Kogan Page, London. 169.
- ELTE TÓK alapképzések – óvodapedagógus szak. On-line: https://www.tok.elte.hu/dstore/document/1868/NOK_taj_2021.pdf Utolsó megtekintés: 2022. 06. 03.
- Etmektsoglou, Ioanna (2017): An Evaluation of the Sound-Music Experiences of Special Needs Children in Inclusive Kindergartens of Mediterranean Countries. In: *Early Childhood Music Education in the Mediterranean: Raising Children's Musicality, Evaluating Music Learning and Enabling Teacher's Preparation*. C.C.R.S.M. Cyprus Centre for the Research and Study of Music.
- Farnsworth, P. R. (1926): The effect of repetition on ending preferences in melodies. *American Journal of Psychology*, **XXXVII**. 116-122.
- Fehér Anikó (2009): Ki mire tanítható? (Kell-e rendszerváltás a zeneoktatásban, avagy „Hej, nem szeretem az idők járását...”) *Parlando*, **LI**. 6 sz.
- Fényes Hajnalka (2009): Nemek szerinti iskolai eredményesség és a férfihátrány hipotézis. *Magyar pedagógia*, **CIX**. 1. sz. 77-101.
- Ferencziné Ács Ildikó (2020): Tantervtörténeti összefoglaló. *Parlando* 2020/2. On-line: https://www.parlando.hu/2020/2020-2/Ferenczine_Acs_Ildiko.pdf Utolsó megtekintés: 2020. 11. 05.
- Flowers, Patricia J. (2001): Patterns of Attention in Music Listening. In: *Bulletin of the Council for Research in Music Education Spring*, 2001, No. 148, Pioneering Inquiry in the New Century: Exemplars of Music Research, Part I (Spring, 2001). 48-59.
- Fowler, Charles B. (1967): The Museum of Music: A History of Mechanical Instruments. *Music Educators Journal* **LIV**. 2. (1967 október) 45-49.
- Freitas, Carina – Manzato, Enrica – Burini, Alessandra – Taylor, Margot J – Lerch, Jason P. – Anagnostou, Evdokia (2018): Neural Correlates of Familiarity in Music Listening: A Systematic Review and Neuroimaging Meta-Analysis. *Frontiers in Neuroscience*. 2018. október 5. On-line: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnins.2018.00686/full#B90> Utolsó megtekintés: 2021. 08. 11.

- Gádor Ágnes – Szirányi Gábor (szerk, 1982): *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola évkönyve az 1981/82-es tanévről*. On-line: <https://lfze.hu/data/files/Zeneakademia-1981-82-evkonyv.pdf> Utolsó megtekintés: 2020. 02. 02.
- Gádor Ágnes – Szirányi Gábor (szerk, 2001): *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem évkönyve a 2000/2001-es tanévről*. On-line: <https://lfze.hu/data/files/Zeneakademia-2001-02-evkonyv.pdf> Utolsó megtekintés: 2020. 02. 02.
- Gáspár László (1981): *Egységes világnézet, komplex tananyag*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Georgii-Hemming, Eva – Kvarnhall, Victor (2015): Music listening and matters of equality in music education. In: *Swedish Journal of Music Research* Vol. 2 2015. 27-44.
- Georgii-Hemming, Eva (2010): Music education – a personal matter? Examining the current discourses of music education in Sweden. In: *British Journal of Music Education*. XXVII. 1. sz. 21-33. On-line: https://pdfs.semanticscholar.org/625f/8dbcede546f6b3faf1b29d4ec93e6069590eb.pdf?_ga=2.50003813.253135916.1606598927-869222111.1606598927. Utolsó megtekintés: 2020. 10. 11.
- Gibling, Sophie P (1917): Types of Musical Listening. In: *The Musical Quarterly*, III. 3. sz. On-line: <http://www.jstor.org/stable/738029>. Utolsó megtekintés: 2020. 10. 11.
- Gimnáziumi nevelés és oktatás (2020) Központi Statisztikai Hivatal https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0014.html Utolsó megtekintés: 2022. 01. 11.
- Gonda János (1992): *A populáris zene antológiája*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest.
- Gönczy László (2009): Kodály-koncepció: a megértés és alkalmazás nehézségei Magyarországon. *Magyar pedagógia* **CIX**. 2. sz. 169-185. On-line: http://magyarpedagogia.hu/document/Gonczy_MP1092.pdf. Utolsó megtekintés: 2019. 11. 16.
- Gönczy László (2015): Populáris zene és iskola. Vass Bence (szerk, 2015): *Zenepedagógia tankönyv*. Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Zeneművészeti Intézet, Pécs. On-line: https://www.art.pte.hu/sites/www.art.pte.hu/files/files/menuek/dokument/tudomany/inovacio/zmi/zenepedagogia_vegleges.pdf Utolsó megtekintés: 2019. 11. 16.
- Groussard, M. – Rauchs, G. – Landeau, B. – Viader, F. – Desgranges, B. – Eustache, F. és mtsai (2010): The neural substrates of musical memory revealed by fMRI and two semantic tasks. *Neuroimage* **LIII**. 1301–1309.

- Hamlen, Karla R. – Shuell, Thomas J. (2006): The Effects of Familiarity and Audiovisual Stimuli on Preference for Classical Music. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*. 2006 tavasz, 168 sz. University of Illinois Press on behalf of the Council for Research in Music Education, 21-34
- Hausmann Alice (2011): *Ízlés vagy sodródás? Összefüggések a romániai magyar középiskolások zenei ízlése, zenével kapcsolatos magatartása és értékrendje, kulturális fogyasztása között*. Disszertáció. Debreceni Egyetem. Online: https://www.parlando.hu/2017/2017-4/Hausmann_Alice-Osszefugések.pdf. Utolsó megtekintés: 2020. 06. 13.
- Hegyi József (1974): *Az ének-zene tanítása*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Heikki Ruismäki – Inkeri Ruokonen (szerk, 2010): *Rights of the Child to the Arts, Culture and Creativity. 2nd International Journal of Intercultural Arts Education Conference: Post-Conference Book*. University of Helsinki, Helsinki.
- Héjja Bella Emerencia – Lehotka Ildikó – Dragony Gábor (2020): *Klasszikus kulturális szokások és attitűdök*. Váradi Judit (szerk): *Művészeti körkép*. Kutatás a művészeti nevelés helyzetéről és lehetőségeiről, a tanórai és a tanórán kívüli művészeti tevékenységről és rendezvényekről. MMA-MMKI
- Ho, Wai-Chung (2009): The Perception of Music Learning among Parents and Students in Hong Kong. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*. 2009 nyár, 181. sz. University of Illinois Press on behalf of the Council for Research in Music Education. 71-93. On-line: <https://ccea.org.uk/key-stages-1-2/curriculum/arts/music> Utolsó megtekintés: 2021. 04. 09.
- <https://ccea.org.uk/key-stages-1-2/curriculum/arts/music> Utolsó megtekintés: 2021. 04. 09.
- Israel, Hilda F. (2013): Language Learning Enhanced by Music and Song. In: *Literacy Information and Computer Education Journal (LICEJ)*, Special Issue. II., 1.1360-1366. On-line: https://www.researchgate.net/publication/307917016_Language_Learning_Enhanced_by_Music_and_Song. Utolsó megtekintés: 2020. 10. 16.
- Ivić, Ivan – Pešikan, Ana – Antić, Slobodanka (2009): *Útmutató a jó tankönyvhöz. Általános minőségi követelmények*. Platoneum, Újvidék, Forum, Újvidék
- Izzo, Jeffrey (2020): Space, Time and Memory: Examining the Disconnect between Looking at Contemporary Art and Listening to Contemporary Music. *College Music Symposium*, LX, 2. sz. 1-13.

- Janata, P. (2009): The neural architecture of music-evoked autobiographical memories. *Cerebral Cortex* **XIX.**, 2579–2594.
- Jancsák Csaba – Képiró Ágnes – Kiss Mária – Kontár Piroska – Szőnyi Andrea (2018): A Holokauszt oktatása Kelet-Közép-Európában, középiskolában használatos tankönyvek tükrében. In: *Belvedere Meridionale*, **XXX.** 2. sz. 119–142. pp. On-line: http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/15172/1/06_Jancsak_2018_02.pdf Utolsó megtekintés: 2019. 12. 01.
- Janurik Márta – Józsa Krisztián (2017): Zene és tanulás. *Parlando*, 2017. 2. sz. On-line: https://www.parlando.hu/2017/2017-2/Janurik_Jozsa.pdf Utolsó megtekintés: 2020. 10. 16.
- Janurik Márta – Józsa Krisztián (2018): Az iskolai zenetanulás iránti motivációt alakító néhány tényező (In: *Gyermeknevelés – online tudományos folyóirat 2018/ 2.* On-line: https://www.researchgate.net/publication/327076445_Az_iskolai_zenetanulas_iranti_motivaciot_alakito_nehany_tenyezo. Utolsó megtekintés: 2020. 03. 11.
- Janurik Márta (2007): Áramlatélmény az iskolai ének-zene órákon. In: *Magyar pedagógia*, **XVII.** 4. sz. 295-320. On-line: http://av.edia.hu/mped/document/Janurik_MP1074.pdf Utolsó megtekintés: 2020. 10. 16.
- Janurik Márta (2008a): A zenei képességek szerepe az olvasás elsajátításában. *Magyar pedagógia* **CVIII.** 4. sz. On-line: http://magyarpedagogia.hu/document/Janurik_MP1084.pdf Utolsó megtekintés: 2020. 10. 16.
- Janurik Márta (2008b): Betöltik-e szerepüket az ének-zeneórák a mai oktatásban? *Iskolakultúra*, 2008. 9-10-sz.
- Janurik Márta (2009): Hogyan viszonyulnak a az általános és középiskolás tanulók a a klasszikus zenéhez? Új pedagógiai szemle, 2009, 7. sz. 47-67. On-line: https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/upsz_2009_7_04.pdf Utolsó megtekintés: 2021. 10. 16.
- Janurik Márta (2018): Az ének-zene oktatás megújulásának lehetőségei. In: *Magyar tudomány*, 179. **CLXXIX** 6. sz. 818-825. On-line: https://mersz.hu/hivatkozas/matud_irod_2018_06_7943#matud_irod_2018_06_7943 Utolsó megtekintés: 2020. 10. 16.
- Joób Árpád (1997): Egy tantervelképzelés elé. *Iskolakultúra* 1997. 9. sz. 98-99.

- Juslin, Patrik N. – Laukka, Petri (2003): Communication of Emotions in Vocal Expression and Music Performance: Different Channels, Same Code? *Psychological Bulletin*. American Psychological Association. CXXIX, 5. sz. 770–814.
- K. Udvari Katalin (2019): Ének-zenei általános iskolák, ének-zene tagozatos iskolák, mintaiskolák a közoktatásban és a tehetséggondozásban. *Parlando*, 2019. 4. sz. On-line: https://www.parlando.hu/2019/2019-4/K_Udvari_Katalin.pdf. Utolsó megtekintés: 2020. 12. 22.
- Kährika, Pille – Leijena, Äli – Kivestua, Tuulike (2012): Developing music listening skills using active learning methods in secondary education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 45 (2012) 206 – 215.
- Karlovitz János (2000): Tankönyvi, tankönyvelméleti alapfogalmak. In: *Könyv és Nevelés*. 2000. II. 2. szám. On-line: <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=122> Utolsó megtekintés: 2019. 11. 23.
- Karlovitz János (2001): Kommunikációs stratégiák a tankönyvekben. In: *Elektronikus könyv és nevelés*, 2001. III. 3. szám. Online: <https://epa.oszk.hu/01200/01245/00011/cikk13.html> Utolsó megtekintés: 2019. 12. 03.
- Karres Magdolna dr. Nádassy Lászlóné (1981): *Az intenzív zenei nevelés hatása a gyermek személyiségnek fejlődésére*. Disszertáció, Szeged kézirat. On-line: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/3642/1/1981_karres_magdolna.pdf Utolsó megtekintés: 2020. 10. 16.
- Kemény Ferenc (Fináczy Ernő és Kornis Gyula közreműködésével szerk, 1934): *Magyar Pedagógiai Lexikon II. kötet*. Magyar Pedagógiai Társaság, Révai Irodalmi Intézet kiadása, Budapest. 784.
- Kerber Zoltán (2006): A tantárgyközi oktatás helyzete. Kerber Zoltán (szerk.): *Hidak a tantárgyak között. Kereszttantervi kompetenciák és tantárgyközi kapcsolatok*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. On-line: <https://ofi.hu/tantargykozi-oktatas-helyzete>. Utolsó megtekintés: 2019. 04. 10.
- Kerchner, Jody L. (1996): Creative Music Listening. *Journal of General Music Education*. X. 1. sz. 28-30.
- Király Katalin (2018a): *Ének-zene 6*. Mozaik Kiadó Kft., Szeged.
- Király Katalin (2018b): *Ének-zene 9*. Mozaik Kiadó Kft., Szeged.
- Király Katalin (2018c): *Ének-zene 10*. Mozaik Kiadó Kft., Szeged.

- Király Katalin (2019a): *Ének-zene 5.* Mozaik Kiadó Kft., Szeged.
- Király Katalin (2019b): *Ének-zene 7.* Mozaik Kiadó Kft., Szeged.
- Király Katalin (2019c): *Ének-zene 8.* Mozaik Kiadó Kft., Szeged.
- Kiss Henriett (2013): Zenehallgatás az általános iskolában. *Iskolakultúra*, 2013. 5-6. sz.
- Kiss Henriett (2017): Az iskolai zenehallgatás kezdetei. *Parlando*. On-line: http://www.parlando.hu/2017/2017-3/Kiss_Henriett-Az_iskolai_zenehallgatas_kezdetei.html Utolsó megtekintés: 2020. 10. 16.
- Kiss Henriett (2020): *Zenehallgatás az iskolai ének-zene órákon az 1960-as években.* Disszertáció. ELTE, Budapest.
- Kitáb al-Hiyal. By The Banú (sons of) Músà bin Shákir (1979): *The Book of Ingenious Devices.* D. Reidel Publishing Company, Dordrech.
- Kocsis Zoltán (2005): Bartókot daloló megasztárok – Kocsis Zoltán zongoraművész karmester. Bán Zoltán András interjúja. *Magyar narancs*, 2005. 47. sz. On-line: https://magyarnarancs.hu/belpol/bartokot_dalolo_megasztarok_-_kocsis_zoltan_zongoramuvesz_karmester-64818. Utolsó megtekintés: 2020. 12. 10.
- Kodály Zoltán (1982): *Visszatekintés I-III.* Szerk: Bónis Ferenc. Zeneműkiadó, Budapest.
- Kokas Klára (1967): Érdeklődés kialakulása ének-zenei tevékenység folyamatában. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1967. 2. sz. 187-194.
- Kokas Klára (1972): *Képességfejlesztés zenei neveléssel.* Zeneműkiadó, Budapest.
- Kontra István – Falus Tamásné (szerk, 1990): *Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Ének-zene 5-8. osztály.* Művelődési Minisztérium, Budapest.
- Kováčiková, Elena (2018): Learning Languages through Music, Teaching Music through Languages. On-line: https://www.researchgate.net/publication/324218243_Learning_Languages_through_Music_Teaching_Music_through_Languages. Utolsó megtekintés: 2020. 12.10.
- Kovácsné Fódi Krisztina, Kaphegyiné Szabó Mária, Komáromi Attiláné (2014): *Ének zene, zenehallgatás digitális gyűjtemény*
- Körmendy Zsolt (2013): Koncertpedagógia és közoktatás. *Neveléstudomány*, 2013/4. sz.
- Köznevelési tankönyvjegyzék a 2014/2015. tanévre. Oktatási hivatal. On-line: https://www.oktatas.hu/kozneveles/tankonyv/jegyzek_es_rendeles/kir_tkv_jegyzek. Utolsó megtekintés: 2019. 06. 05.

- Köznevelési tankönyvjegyzék a 2016/2017. tanévre. Oktatási hivatal. On-line: <https://www.oktatas.hu/kozneveles/tankonyv/jegyzek-es-rendeles/kir-tkv-jegyzek>.
Utolsó megtekintés: 2019. 06. 05.
- Köznevelési tankönyvjegyzék a 2018/2019. tanévre. Oktatási hivatal. On-line: <https://www.oktatas.hu/kozneveles/tankonyv/jegyzek-es-rendeles/kir-tkv-jegyzek>.
Utolsó megtekintés: 2019. 06. 05.
- Köznevelési tankönyvjegyzék a 2019/2020. tanévre. Oktatási hivatal. On-line: <https://www.oktatas.hu/kozneveles/tankonyv/jegyzek-es-rendeles/kir-tkv-jegyzek>.
Utolsó megtekintés: 2019. 11. 20.
- Köznevelési tankönyvjegyzék a 2020/2021. tanévre. Oktatási hivatal. On-line: <https://www.oktatas.hu/kozneveles/tankonyv/jegyzek-es-rendeles/kir-tkv-jegyzek>.
Utolsó megtekintés: 2020. 12. 10.
- Köznevelési tankönyvjegyzék a 2021/2022. tanévre. Oktatási hivatal. On-line: <https://www.oktatas.hu/kozneveles/tankonyv/jegyzek-es-rendeles/kir-tkv-jegyzek>.
Utolsó megtekintés: 2022. 03. 10.
- Központi Statisztikai Hivatal (2019): *Statisztikai tükör. Oktatási adatok, 2018/2019.* On-line: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1819.pdf> Utolsó megtekintés: 2020. június 2.
- Kratus, John (2017): Music Listening is Creative. *Music Educators Journal*, **XIII.** 3. sz. 46-51.
- L. Nagy Katalin (2002): Az ének-zene tantárgy helyzete és fejlesztési feladatai. *Új pedagógiai szemle*, 2002. november. 157-170. On-line: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00065/2002-11-hk-LNagy-Enek.html>. Utolsó megtekintés: 2019.11.03.
- L. Nagy Katalin (2009): Az ének-zene tantárgy helyzete egy kérdőíves felmérés tükrében. On-line: <https://ofi.oh.gov.hu/az-enek-zene-tantargy-helyzete-egy-kerdoives-felmeres-tukreben> Utolsó megtekintés: 2019. 11. 03.
- Laczó Zoltán (1973): A szolfézs és énektanítás néhány fontos pszichológiai vonatkozása. In: Turcsányi Emil (szerk.): *Az iskolai szolfézs és énektanítás módszertana.* Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Laczó Zoltán (1979-1985): *Zenehallgatás az általános iskola 1-2. osztálya számára.* Hungaroton SLPX 19001, SLPX 19074, SLPX 19130, SLPX 19245-6-7, SLPX 19276-7-8.

- Laczó Zoltán (1982): Az ének-zene tanítás céljai és feladatai az általános iskolák felső tagozatában. In: Falus Tamásné (szerk., 1982): *Ének-zene 5-8. osztály. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Laczó Zoltán (1985a): The non-musical outcomes of music education: influence on intelligence? *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 85. 109–118.
- Laczó Zoltán (1987): Zenehallgatás. In: Lukin Lászlóné – Lukin László – Laczó Zoltán: *Ének-zene 7-8. osztály*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Laczó Zoltán (1987a): *Zenehallgatás az általános iskola alsó tagozatában*. Tankönyvkiadó Budapest.
- Laczó Zoltán (1997): Egy zenehallgatásközpontú tantervről. *Iskolakultúra*, 1997. 9. sz. 92-98.
- Laczó Zoltán (2002a): Visszatekintés és hogyan tovább. *Parlando*, 2002. 1. sz. On-line: <http://www.parlando.hu/Laczo8.htm>. Utolsó megtekintés: 2019.11.03.
- Laczó Zoltán (2009): Zenehallgatás. OFI. On-line: <http://ofi.hu/laczo-zoltan-zenehallgatas> Utolsó megtekintés: 2020. 10. 16.
- Lantos Rezsőné – Lukin Lászlóné (1984): *Ének-zene 1-3. osztály*. Tanári kézikönyv. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Lantos Rezsőné – Lukin Lászlóné (2014): *Ének-zene az általános iskola 3. osztálya számára*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest.
- Lantos Rezsőné – Lukin Lászlóné (2016a): *Ének-zene az általános iskola 1. osztálya számára*. Eszterházy Károly Egyetem
- Lantos Rezsőné – Lukin Lászlóné (2016b): *Ének-zene az általános iskola 2. osztálya számára*. Eszterházy Károly Egyetem
- Lassúné Ruskó Renáta (2017a): *Ének-zene 3. – Munkáltató feladatgyűjtemény*. Mozaik Kiadó Kft., Szeged.
- Lassúné Ruskó Renáta (2017b): *Ének-zene 4. – Munkáltató feladatgyűjtemény*. Mozaik Kiadó Kft., Szeged.
- Lassúné Ruskó Renáta (2018a): *Ének-zene 1*. Mozaik Kiadó Kft., Szeged.
- Lassúné Ruskó Renáta (2018b): *Ének-zene 2*. Mozaik Kiadó Kft., Szeged.
- Lawrence, Ethan (2015): Pop Music in the Classroom: Using Listening Examples to Teach Music Theory. NAFME. On-line: <https://nafme.org/pop-music-in-the-classroom/> Utolsó megtekintés: 2021. 10. 12.
- Lehotka Ildikó (2019): Albertné Balogh Márta: Negyedik daloskönyvem – A negyedik osztályos általános iskolai ének-zene tankönyv zenehallgatási anyaga. In: Váradi

- Judit – Szűcs Tímea (szerk, 2019): *A zenepedagógia múltja, jelene, jövője. Tanulmánykötet a felsőfokú zetanárképzés 50 éves évfordulója alkalmából rendezett konferencia előadásaiból.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Lehotka Ildikó (2020): Zenehallgatási anyag és az ehhez kapcsolódó megfigyelési szempontok az alsó tagozat általános tantervű osztályainak ének-zene tankönyvei alapján. In: *Iskolakultúra*, **XXX**. 3. sz. On-line: <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/issue/view/1701> Utolsó megtekintés: 2021. 10. 12.
- Lehotka Ildikó (2021): Az ének-zene tantárgy helyzete napjainkban: a szakértők szemével. *Parlando*, 3. sz, 1-20. On-line: https://www.parlando.hu/2021/2021-3/Lehotka_Ildiko_interjuelemzes.pdf Utolsó megtekintés: 2021. 11. 12.
- Listening. Listening and responding to their own and others' music making. On-line:
- Losonczi Ágnes (1969): *A zene életének szociológiája.* Zeneműkiadó, Budapest.
- Lugossy Magda – Petneki Jenő (1964): *Ének-zenei munkafüzet az általános iskolák ötödik osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest. 26-28.
- Lugossy Magda – Petneki Jenő (1965): *Ének-zenei munkafüzet az általános iskolák hatodik osztálya számára.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- Lukin László – Ugrin Gábor (2017): *Ének-zene. Középfiskola 9-10. évfolyam.* Eszterházy Károly Egyetem.
- Lundquist, Lars-Olov, Carlsson, Fredrick adn Hilmersson, Juslin, Patrik N. (2009): Emotional Responses to Music: Experience, Expression, and Physiology. In: *Psychology of Music*, 37(1) SAGE Publications Ltd. 61-90.
- M. Nádasi Mária (2012): A tankönyvek szerepe a tanítás-tanulás folyamatában. In: *Oktatás-informatika*, 2012. 7. sz. On-line: <http://www.oktatas-informatika.hu/2012/07/m-nadasi-maria-a-tankonyvek-szerepe-a-tanitas-tanulas-folyamataban/> Utolsó megtekintés: 2019. 12. 01.
- Machlis, Joseph (1977): *The Enjoyment of Music.* W & W Norton and Company, New York.
- Madsen, Clifford K. – Geringer, John M. (2001): A Focus of Attention Model for Meaningful Listening. *Bulletin of the Council for Research in Music Education.* Winter, 2000/2001, 147 sz., 103-108.
- Malmos Edina – Chrappán Magdolna (2016): Természettudományos attitűd vizsgálat egy pilotmérés tükrében. *Educatio*, **XXV**. 4. sz.

- Masopust Katalin (2007): A művészeti nevelés értékközvetítő szerepe. *Parlando*, 2007. 2. sz. Online: <https://www.parlando.hu/Plusz1-Masopust.htm>. Utolsó megtekintés: 2018. 06. 11.
- Mélykútiné Dietrich Helga (2004): Zenei nevelés születés előtt és után. Döbrössy János (szerk., 2004): *Ének Zene Nevelés*. Trezor Kiadó, Budapest. 9-34.
- Meyer, M. (1903): Experimental studies in the psychology of music. *American Journal of Psychology*, **XIV.**, 456–478.
- Miklósvári Sándor (szerk., 1962): *Tanterv és utasítás az általános iskolák számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Morrison, Charles D. (2009): Music Listening as Music Making. In: *The Journal of Aesthetic Education* **XLIII.**, 1. sz. 77-91.
- Morva Péter (2009): Életre szóló játék. Varga Károly játékos zenei ismeretterjesztési és pedagógiai munkássága. *Új Pedagógiai Szemle*, 2009. 7. sz. 65-73. On-line: https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/upsz_2009_7_0_5.pdf. Utolsó megtekintés: 2020. 12. 10.
- MTI (2017): A ciklus végére minden iskolában lehet pianínó. On-line: <https://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/hirek/a-ciklus-vegere-minden-iskolaban-lehet-pianino>. Utolsó megtekintés: 2020. 07. 26.
- Music National Curriculum Subject Advisory Group (2014): Music Key Stages 1 to 3. National Curriculum in England. Key messages, guidance and explanatory notes for schools. On-line: <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbnxuZXdtXNpY2N1cnJpY3VsdW1ndWlkYW5jZXxneDo0NDRiMzk1MDM1MDM0Zjll> Utolsó megtekintés: 2021. 04. 09.
- Ministersztvo osviti i nauki ukraini (2017) Navcsalni programi dlja 5-9 klasziv (Міністерство освіти і науки україни (2017): НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ 5-9 КЛАСІВ [2017]) On-line: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas?fbclid=IwAR3UEs0c5v3zmgnbpDzr1bEQNi9g_XExpNscAjPVEpZGuaVJpQPsNf0ZZmE Utolsó megtekintés: 2012. 09. 11.
- Nagy Ádám (2013): Szabadidős tevékenységek. In: Székely Levente (szerk, 2013): *Magyar ifjúság Kutatás 2012. Tanulmánykötet*. On-line: https://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar>Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf. Utolsó megtekintés: 2020. 11. 21.

- Nagy Sándor (1984): *Az oktatásemélet alapkérdései*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Nemes László Norbert (2014): Az iskolai zeneoktatás válsága. Csengery Kristóf interjúja. *Zenekar*, 2014. 4. sz. 20-24.
- OECD TALIS. *Country Notes. Results from TALIS 2018 – Hungary*. On-line: https://www.oecd.org/education/talis/TALIS2018_CN_HUN.pdf Utolsó megtekintés: 2021. 03. 04.
- OECD TALIS. *The Experience of New Teachers - Results from TALIS 2008*. <http://www.oecd.org/education/school/theexperienceofnewteachers-resultsfromtalis2008.htm> Utolsó megtekintés: 2021. 03. 04.
- Ord-Hume, Arthur W.J.G (2001): Musical instrument. *Oxford music online*: <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000018229#omo-9781561592630-e-0000018229>. Utolsó megtekintés: 2020. 12. 11.
- ORDIN nr. 3458/09.03.2004 privind aprobarea programelor școlare pentru clasa a IX-a de liceu și a programelor școlare ale disciplinelor de cultură generală pentru școala de arte și meserii. Online: <http://oldsite.edu.ro/index.php/articles/6332> Utolsó megtekintés: 2021. 07. 04.
- Orsovics Yvette (2013): *Az alsó tagozatos ének-zene tankönyvek módszertani felépítése, összehasonlító elemzése*. Disszertáció. Eötvös Lorán Tudományegyetem, Budapest.
- Országos Pedagógiai Intézet (1964a, szerk.): *Zenehallgatás az általános iskola 1–4. osztálya számára*. Összeállította: Kovács Lajos. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, Budapest.
- Országos Pedagógiai Intézet (1964b, szerk.): *Zenehallgatás az általános iskola 5. osztálya számára*. Összeállította: Lugossy Magda – Petneki Jenő. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, Budapest.
- Országos Pedagógiai Intézet (1964c, szerk.): *Zenehallgatás az általános iskola 6. osztálya számára*. Összeállította: Lugossy Magda – Petneki Jenő. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, Budapest.
- Országos Pedagógiai Intézet (1965, szerk.): *Zenehallgatás az általános iskola 7. osztálya számára*. Összeállította: Péter József – Petneki Jenő. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, Budapest.
- Országos Pedagógiai Intézet (1966, szerk.): *Zenehallgatás az általános iskola 8. osztálya számára*. Összeállította: Péter József – Petneki Jenő. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, Budapest.

- Országos Pedagógiai Intézet (1969, szerk.): *Zenei bemutatások a gimnáziumok I. osztálya számára*. Hungaroton Records Ltd.
- Országos Pedagógiai Intézet (1969b, szerk.): *Zenei bemutatások a gimnáziumok II. osztálya számára*. Hungaroton Records Ltd.
- Ördög László – Riznerné Kékesi Mária (2016a): *Ének-zene az általános iskola 5. évfolyama számára*. Eszterházy Károly Egyetem
- Ördög László – Riznerné Kékesi Mária (2016b): *Ének-zene az általános iskola 6. évfolyama számára*. Eszterházy Károly Egyetem
- Ördög Mária (szerk, 2006): *Zenekalauz. Tengertánc 1*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Papp Géza (1981): *Készségfejlesztés az általános iskolai ének-zene órán*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Pécsi Géza – Uzsalyné Pécsi Rita (2008): *Ének-Zene-Kultúra*. Kulcs a muzsikához Kft, Pécs
- Pécsi Géza (1989): *Kulcs a muzsikához. Művészeti, elméleti és magyar népzenei alapismeretek*. Kulcs a muzsikához Kft, Pécs.
- Péter József – Petneki Jenő (1965): *Ének-zenei munkafüzet az általános iskolák 7. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest. 9-10.
- Péter József – Petneki Jenő (1966): *Ének-zenei munkafüzet az általános iskolák 8. osztálya számára*. Tankönyvkiadó, Budapest. 19-21.
- Péter József (1973): *Zenei nevelés az általános iskolában*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Péteri Judit (1981): Johann Sebastian Bach: Goldberg-változatok, BWV 988. Kroó György (szerk.) *A hét zeneműve*. 1981/2. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest.
- Petrányi Judit (1986): Zeneművelés kisiskolás fokon. Párkány László (szerk) *Stúdió '81-'84*. RTV Minerva, Budapest. 266-270.
- Pille Kährika, Äli Leijena, Tuulike Kivestua (2012): Developing music listening skills using active learning methods in secondary education. In: *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 45 (2012) 206–215. Utolsó megtekintés: 2020. 11. 13.
- Pintér-Keresztes Ildikó (2012): Elmélet és gyakorlat kapcsolata 2012 után az ének-zeneoktatásban. *Training and practice*. **XI.** 2. szám. On-line: http://trainingandpractice.hu/?q=hu/kepzes_es_gyakorlat/content/788578260. Utolsó megtekintés: 2020. 07. 03.
- Plan realizacije nastave za osnovnu skolu (План реализације наставе за основну школу) <https://zuov.gov.rs/plan-realizacije-nastave-os-skolska-2021-22-godina/> Utolsó megtekintés: 2021. 11. 03.

- Planovi i programi i sztave i ucseya, zakoni i pravilni (Планови и програми и ставе и учења, закони и правилници) [Tantervek, törvények, rendeletek] <https://zuov.gov.rs/zakoni-i-pravilnici/#1610656112041-e410e47d-a7ef> Utolsó megtekintés: 2021. 08. 01.
- Platón (1968): Az állam. Harmadik könyv. Gondolat Kiadó, Budapest. On-line: <https://mek.oszk.hu/03600/03629/03629.htm#63> Utolsó megtekintés: 2022. május 4.
- Platthy Sarolta – Vendrei Éva (1997): *Ének-zene tanterv az emelt óraszámú (ének-zenei) 1-10. osztályok részére*. Kodály Intézet, Kecskemét.
- Pojasznyuvalna zapiszka (ПОЯСНЮВАЛНА ЗАПИСКА). On-line: https://cdn.fsbx.com/v/t59.2708-21/14244591_10202277156366576_1705408689_n.docx/1-muzichne-mistecztvo-1-4-klas.docx?nc_cat=100&ccb=1-5&nc_sid=0cab14&nc_ohc=9mnHI8NAXYYAX_fAgot&nc_ht=cdn.fsbx.com&oh=7b190b516122e77df98d91fb4788942e&oe=61642CFB&dl=1 Utolsó megtekintés: 2021. 09. 03.
- Powell, Brian – Smith, Gareth Dylan – West, Chad – Kratus – John (2019): Popular Music Education: A Call to Action. *Music Educators Journal*, **CVI.**, 1. sz. 21-24. On-line: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0027432119861528>. Utolsó megtekintés: 2020. 12. 02.
- Pravilnik o planu programg nasztave i ucseya za gimnaziju (Правилник о Плану програмг наставе и учења за гимназију) (2020) [Szabályok könyve a tantervről és a tanítási programról a gimnáziumok számára, 2020]. *Службени гласник*. On-line: <https://zuov.gov.rs/wp-content/uploads/2020/08/pravilnik-gimnazija.pdf> Utolsó megtekintés: 2021. 08. 01.
- Programa școlară pentru disciplina EDUCAȚIE MUZICALĂ Clasele a V-a – a VIII-a. Anexa nr. 2 la ordinul ministrului educației naționale nr. 3393 /28.02.2017. MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE. Bukarest. Online: <http://www.isjbacau.ro/compartiment-curriculum/arte-plastice/anul-scolar-2017-2018-1/programa-scolara-pentru-disciplina-educatie-muzicala-clasele-a-v-a-2013-a-viii-a/view>. Utolsó megtekintés: 2021. 07. 04.
- Programa școlară pentru disciplina MUZICĂ ȘI MIȘCARE CLASELE a III-a – a IV-a. Anexa nr. 2 la ordinul ministrului educației naționale nr. 5003 / 02.12.2014 MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE. Online: <https://www.isjcta.ro/wp->

- content/uploads/2013/06/28-Muzica-si-miscare_clasele-a-III-a-a-IV-a.pdf Utolsó megtekintés: 2021. 07. 04.
- Programa școlară pentru MUZICĂ ȘI MIȘCARE. Clasa I. (Zene és mozgás. 1. osztály) On-line: https://media.hotnews.ro/media_server1/document-2012-06-12-12502614-0-muzica-miscare.pdf Utolsó megtekintés: 2021. 07. 04.
- Programa școlară pentru MUZICĂ ȘI MIȘCARE. Clasa II. (Zene és mozgás. 2. osztály) Bukarest, 2012. Online: https://media.hotnews.ro/media_server1/document-2012-06-12-12502741-0-muzica-miscare.pdf Utolsó megtekintés: 2021. 07. 04.
- Pukánszky Béla – Németh András (1996): *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. On-line: <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/12.03.html>. Utolsó megtekintés: 2020. 12. 02.
- R Core Team (2022), *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna,
- Rápli Györgyi – Szabó Katalin (2016a): *Énekeskönyv 5*. Eszterházy Károly Egyetem.
- Rápli Györgyi – Szabó Katalin (2016b): *Énekeskönyv 6*. Eszterházy Károly Egyetem.
- Rápli Györgyi – Szabó Katalin (2016c): *Énekeskönyv 7*. Eszterházy Károly Egyetem.
- Rápli Györgyi – Szabó Katalin (2016d): *Énekeskönyv 8*. Eszterházy Károly Egyetem.
- Rápli Györgyi (2017): *Módszertani ötletek. Gondolatok az ének-zene tanításáról*. Oktatas.hu. On-line: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/pok/Budapest/modszertani_otletek_RapliGy.pdf. Utolsó megtekintés: 2020. 12. 22.
- Rápli Györgyi (2020) *Ének-zene tankönyv 1*. Oktatási Hivatal. On-line: https://www.tankonyvkatalogus.hu/pdf/OH-ENZ01TA_teljes.pdf Utolsó megtekintés: 2022. 05.01.
- Rauscher, Frances H. – Shaw, Gordon L. – Ky, Katherine N. (1995): Listening to Mozart enhances spatial-temporal reasoning: towards a neurophysiological basis. *Neuroscience Letters* 185. 44—47.
- Reese, Sam (1983): Teaching Aesthetic Listening. *Music Educators Journal*, **LXIX**. 7. sz. (1983. március), 36-38. Sage Publications.
- Resnicow, Joel E. – Salovey, Peter – Repp, Bruno H. (2004): Is Recognition of Emotion in Music Performance an Aspect of Emotional Intelligence? *Music Perception: An Interdisciplinary Journal*. **XXII**. 1. sz. University of California Press, California. 145-158.

- Részletes útmutatások az általános iskola tantervéhez. 10. füzet. Ének. Kiadta a m. vallás- és közoktatásügyi miniszter 130.000/1946. III. ü.o. rendeletével. Országos Közoktatási Tanács, Budapest.
- Retkes Attila – Várkonyi Tamás, szerk. (2010): *Zene. Művészet, piac, fogyasztás.* KULTINDEX Nonprofit Kft., Budapest.
- Reynolds, Alison M. - Jerome, Althea - Preston, Anna L. – Haynes, Holley (2005): Service-Learning in Music Education: Participants' Reflections. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*. 165. sz. 79-91. Utolsó megtekintés: 2020. 12. 11.
- Ringer, Alexander L. (1974): Musical Taste and the Industrial Syndrome: A Socio-Musicological Problem in Historical Analysis. *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*. V., 1. sz. *IMS Symposium Zagreb. Contributions to the Symposium* (1974, jún.) Croatian Musicological Society, 139-153.
- Salamon Zoltán–Sebestyén Dorottya (1982): A természettudományos integrált oktatás néhány változata külföldön. *Pedagógiai Szemle*, 10. sz.
- Satoh, Masayuki (2011): Musical anhedonia: Selective loss of emotional experience in listening to music. *Neurocase*, 2021. 07. 05.
- Schäfer, Thomas, Sedlmeier, Peter, Städtler, Christine, Huron, David (2013): The psychological function of music listening. In: *Frontiers in Psychology*. On-line: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3741536/> Utolsó megtekintés: 2019. 01. 11.
- Schóber Tamás – Albertné Balog Márta (1997): *Negyedik daloskönyvem. Zenehallgatás a 3. osztályban.* DLCD 094. Apáczai Kiadó, Celldömölk.
- Schóber Tamás – Albertné Balog Márta (1997ab): *Harmadik daloskönyvem. Zenehallgatás a 3. osztályban.* DLCD 204. Apáczai Kiadó, Celldömölk.
- Schóber Tamás – Süle Ferenc (1997): *Második daloskönyvem. Zenehallgatás az általános iskola második osztályában.* DLCD 096. Apáczai Kiadó, Celldömölk.
- Schóber Tamás – Süle Ferenc (2000): *Első daloskönyvem. Zenehallgatás az általános iskola első osztályában.* DLCD 160. Apáczai Kiadó, Celldömölk.
- Scudamore, Trevor – Liem, Annette – Wiener, Mark – Ekure, Nekpen Sharon – Botash, Christopher – Empey, Derek – Leontieva, Luba (2021): Mindful Melody: feasibility of implementing music listening on an inpatient psychiatric unit and its relation to the use of as needed medications for acute agitation. *BMC Psychiatry*. On-line:

<https://bmcp psychiatry.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12888-021-03127-z>

Utolsó megtekintés: 2021. 10. 05.

Sinha, Divya, - Ramachandran, H. – Lobo, A. (2013): The effect of mindful music listening on attention. In: Uttamkumar S. Bagde (szerk., 2013): *Current trends in Life Sciences*. LAMBERT Academic Publishing. 105-114.

Stachó László (2009): *Új zenepszichológiai és pedagógiai képzés és a kutatás a Zeneakadémián: Egy sokéves terv*. Online: <http://kokas.hu/stacho-laszlo-uj-zenepszichologiai-es-pedagogiai-kepzes-es-kutatas-a-zeneakademian-egy-sokeves-terv/>. Utolsó megtekintés: 2019. 11. 12.

Stravinsky, Igor (2000): *Poetics of Music in the Form of Six Lessons. (The Charles Eliot Norton Lectures)*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Strém Kálmán (1988): *Vitairat a zenei művelődésről*. Zeneműkiadó, Budapest.

Süle Ferenc (2016a): *Első daloskönyvem*. Eszterházy Károly Egyetem.

Süle Ferenc (2016b): *Második daloskönyvem*. Eszterházy Károly Egyetem.

Sütőné Koczka Ágota (2004): A szociális készségek fejlesztése kamaszkorban I. *Új pedagógiai szemle*, 2004/4-5. 52-68. On-line:

<http://epa.oszk.hu/00000/00035/00081/2004-04-ta-Sutone-Szocialis.html>. Utolsó

megtekintés: 2020. 10. 12.

Szabó Csaba (1974): A Kodály-módszer nemzetközi térhódítása. *Korunk*, 1974. 10. sz. 1070-1075.

Szabó Helga (1984): *Ének-zene az általános iskola szakosított tantervű 3. osztálya számára. Tanári kézikönyv*. Országos Pedagógiai Intézet.

Szabó Helga (2016a): *Első énekeskönyvem az általános iskola ének-zene tagozatos 1. osztálya számára*. Eszterházy Károly Egyetem.

Szabó Helga (2016b): *Második énekeskönyvem az általános iskola ének-zene tagozatos 1. osztálya számára*. Eszterházy Károly Egyetem.

Szakiskolai és készségfejlesztő iskolai nevelés és oktatás (2020). On-line:

https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0012.html Utolsó megtekintés: 2021. 10.

12.

Szakképző iskolai nevelés és oktatás (2020). Központi Statisztikai Hivatal. On-line:

https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0013.html Utolsó megtekintés: 2021. 10.

12.

Szavcsenko, O Ja (2019): Затверджені наказ міністерства освіти і науки України (Савченко О. Я. (2019): ЗАТВЕРДЖЕНО Наказ Міністерства освіти і науки

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf> Utolsó megtekintés: 2021. 09. 11.

Székely Levente – Szabó Andrea (szerk, 2016): *Magyar ifjúság Kutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai fiatalok!* On-line: http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web.pdf

Utolsó megtekintés: 2019. 07. 26.

Székelyi Mária – Barna Ildikó (2002): *Túlélőkészlet SPSS-hez*. Typotex Kiadó, Budapest.

Szemerszki Marianna (2015): A tanulói eredményesség dimenziói és háttértényezői.

Szemerszki Marianna (szerk): *Eredményesség az oktatásban. Dimenziók és megközelítések*. Oktatókutatás és Fejlesztő Intézet, Budapest. 52-92.

Szőnyi Erzsébet (1984): *Kodály Zoltán nevelési eszméi*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Szűcs Tímea (2018): *Az alapfokú művészeti iskolák működése és társadalmi környezete. Egy esélynövelő iskolatípus?* Disszertáció, Debreceni Egyetem.

Takács Viola (2001): Tantárgyi attitűdök vizsgálata. In: *Magyar pedagógia*, **CI.** 3. sz. 301-318.

Tanterv az általános iskola számára 1946. Országos Köznevelési Tanács, Budapest, 1946.

Tanterv az elemi népiskola számára 1925. Kiadta a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1925. évi május hó 14-én 1467. eln. számú rendeletével. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

Tanterv és utasítás az általános iskola I-IV. osztálya számára 1956. Az oktatásügyi miniszter rendeletére. Tankönyvkiadó, Budapest.

Tanterv és utasítás az általános iskolák számára. A művelődésügyi miniszter rendeletére. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.

Tanterv és utasítások a Népiskola számára 1932. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 449.

Tanterv és útmutatások a nyolcosztályos népiskola számára. I. Kötet: Tanterv. V. Kötet: Részletes útmutatások. Kiadta a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 55.000/1941. V. sz. rendeletével. Budapest, Királyi Magyar Nyomda, 1941.

Tarcai Zoltán (1983a): *Zenehallgatás az általános iskolák 5. osztálya számára*. Hungaroton.

Tarcai Zoltán (1983b): *Zenehallgatás az általános iskolák 6. osztálya számára*. Hungaroton.

Tarcai Zoltán (1984): *Zenehallgatás az általános iskolák 7. osztálya számára*. Hungaroton.

- Tatarkiewicz, Władisław (2006): *Az esztétika alapfogalmai*. Kossuth Kiadó Zrt. On-line: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_654_tatarkiewicz/index.html Utolsó megtekintés: 2021. 10. 12.
- Tegzes György (2014): *Ének-zene az általános iskola 4. osztálya számára*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest.
- The jamovi project (2022): jamovi (Version 2.3.9) [Computer Software]. On-line:
- The National Curriculum in England (2013): Key stages 1 and 2 framework document. Department for Education. On-line: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/425601/PRIMARY_national_curriculum.pdf Utolsó megtekintés: 2021. 04. 06.
- The National Curriculum in England (2014): Key stages 3 and 4 framework document. Department for Education. On-line: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/840002/Secondary_national_curriculum_corrected_PDF.pdf Utolsó megtekintés: 2021. 04. 06.
- The Northern Ireland Curriculum Primary (2007). On-line: <https://ccea.org.uk/learning-resources/northern-ireland-curriculum-primary> Utolsó megtekintés: 2021. 04. 06.
- The Northern Ireland Curriculum. Key stage 4. On-line: <https://ccea.org.uk/key-stage-4/curriculum/arts> Utolsó megtekintés: 2021. 04. 06.
- Tomczak, M – Tomczak, E (2014): The need to report effect size estimates revisited, An overview of some recommended measures of effect size, *Trends in Sport Sciences*, 1(21), 19-25.
- Tóthné Jávor Melinda (2005a, szerk.): *Zenekalauz. Viva la musica! A klasszika zenéje. Zenehallgatás az iskolában és otthon*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tóthné Jávor Melinda (2005b, szerk.): *Zenekalauz. Viva la musica! Romantika, századforduló, XX. század zenéje. Zenehallgatás az iskolában és otthon*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tóthné Kovács Zsuzsanna (összeállította, é. n.): *Ének-zene tanterv. Az általános iskola 1-4. osztálya számára*. Calibra Kiadó, Budapest.
- Török Ágnes (2015): Kapcsolódási pontok az irodalom és az ének-zene tantárgy közt a gimnázium 9. osztályában. Maticsák Sándor (sorozatszerkesztő, 2015) *Tanulmányok a levelező és részismereti tanárképzés tantárgypedagógiai tartalmi megújításáért –*

ének-zene, zenepedagógia, rajz – és vizuális kultúra. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 109-137.

Tudásbázis. Sulinet. On-line: <https://tudasbazis.sulinet.hu/HU/muveszetek/enek-zene/zenemuvek-temak-kottakepe/komoly-opera-hanggyujtemeny/a-nepi-regoles>.

Utolsó megtekintés: 2020. 02. 23.

Várad Judit (2013): Felmérés a kulturális rendezvények látogatottságáról, valamint a gyermekek zenei ízlésére ható tényezőkről és zenei ízlésvilágukról. *Parlando*, 2010, 3. sz. On-line: <https://www.parlando.hu/2013/2013-3/2013-3-21-Varadi.htm> Utolsó megtekintés: 2021. 11. 03.

Várad Judit (2016): Közönségnevelés, élmény-koncert-élmény beépítése a köznevelésbe. *Parlando*, 2016, 4. sz. On-line: <https://www.parlando.hu/2016/2016-4/VaradiJudit.htm> Utolsó megtekintés: 2020. 07. 29.

Varga Júlia (szerk, 2019): *A közoktatás indikátorrendszere 2019*. Közgazdaság-tudományi Intézet. On-line: https://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2020/01/A_kozoktatás_indikátorrendszere_2019.pdf. Utolsó megtekintés: 2020. 06. 02.

Vass Vilmos – Perjés István (2009): A tartalmi szabályozás meghatározó elemei, a tantervi paradigmák komparatistikája. *Iskolakultúra*, 2009. 12. sz. On-line: <https://core.ac.uk/download/pdf/85132501.pdf> Utolsó letöltés: 2020. 03. 02.

Volksschul-Lehrplan. Bundesministerium Bildung, Wissenschaft und Forschung, é. n. On-line: https://www.bmbwf.gv.at/Themen/schule/schulpraxis/lp/lp_vs.html Utolsó megtekintés: 2021. 11. 03.

Witviliet, C. V. O. – Vrana, S. R. (2007): Play it again Sam: Repeated exposure to emotionally evocative music polarises liking and smiling responses, and influences other affective reports, facial EMG, and heart rate. *Cognition and Emotion*. **XXI.**, 3–25. On-line: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnins.2018.00686/full#B90> Utolsó megtekintés: 2021. 10. 20.

Woody, Robert H. (2007): Popular Music in School: Remixing the Issues. *Music Educators Journal*, **XCIII.**, 4. sz. 32-37. On-line: https://www.jstor.org/stable/4127131?seq=2#metadata_info_tab_contents Utolsó megtekintés: 2020. 06. 02.

Yuan-Pin Lin, Chi-Hong Wang, Tzyy-Ping Jun, Tien-Lin Wu, Shyh-Kang Jeng, Jeng-Ren Duann, Jyh-Horng Che (2010): EEG-Based Emotion Recognition in Music Listening
IEEE Transactions on Biomedical Engineering. **LII**. 7. sz. 1798-1806.

Zelinka Tamás (2000): Orfeusz hangzó zenetörténet I-VIII. In: *Parlando*, **XLII**. 1. sz. 47-48.

Mellékletek

1. melléklet. Tanulói kérdőívek

Kedves Kitöltő!

Lehotka Ildikó vagyok, a Debreceni Egyetem doktorandája. Kérdőívemben az ének-zene órák zenehallgatási szakaszát vizsgálom.

Az eredményeket összesített statisztikai adatok formájában dolgozom fel. Az etikai irányelvek betartása alapján semmilyen adat - így az oktatási intézmény neve - nem kerül a nyilvánosság elé. A kitöltés körülbelül 10 percet vesz igénybe.

Köszönöm, hogy a kitöltéssel hozzájárultál a kutatás eredményességéhez!

1. Kérlek, válaszd ki a listából azt, hogy hányadik évedet töltötted be!

2. Kérlek, jelöld be a nemed!

3. Milyen településen jársz iskolába?

1. Budapest 2. megyei jogú város 3. város 4. kisváros 5. község

3.B. Mi az iskolád pontos neve?

saját válasz

4. Milyen típusú iskolába jársz?

1. általános iskola 2. szakgimnázium
3. négyosztályos gimnázium 4. hatosztályos gimnázium
5. négyosztályos gimnázium nyelvi előkészítővel

5. Írd be a tagozatot, ha tagozatos osztályba jársz!

saját válasz

6. Hányadik osztályba jársz?

1. 8. osztály. 2. 10. osztály

7. Kérlek, jelöld be a legutóbbi bizonyítványod átlagát!

1. 2.51 – 3 2. 3.01 – 3.5
3. 3.51 – 4 4. 4.01 – 4.5
5. 4.51 – 4.7 6. jeles
7. kitűnő

8. Melyik kategóriába sorolod a családod anyagi helyzetét?

1. nagyon rossz anyagi körülmények között élünk
2. rossz anyagi körülmények között élünk

3. csak a legszükségesebb dolgokra tudunk költeni
4. megvan mindenünk, kényelmesen élünk
5. rendkívül jó körülmények között élünk

9. Édesanyád (nevelőanyád) legmagasabb iskolai végzettsége]

1. nyolc általános
2. érettségi
3. főiskolai diploma
4. egyetemi diploma
5. tudományos fokozat

10. Édesapád (nevelőapád) legmagasabb iskolai végzettsége]

1. nyolc általános
2. érettségi
3. főiskolai diploma
4. egyetemi diploma
5. tudományos fokozat

11. Jártál-e, vagy jársz most is zeneiskolába?

1. nem
2. igen, egy éve járok
3. igen, második éve járok
4. igen, harmadik éve járok
5. igen, negyedik éve járok
6. igen, egy évig jártam
7. igen, két évig jártam
8. igen, három évig jártam
9. igen, négy évig jártam
10. saját válasz

12. Milyen gyakran szerepel zenehallgatás az ének-zene órán?

1. minden órán
2. kéthetente
3. havonta egyszer
4. kéthavonta egyszer
5. egy félévben egyszer
6. sohasem

13. Hányszor mutat be a tanárod egy művet a tanórán?

1. egyszer
2. kétszer
3. háromszor
4. háromnál több alkalommal
5. nem tudom
6. nem válaszolok

14. Kapsz feladatot a zenehallgatáshoz? (Például milyen hangszert hallasz, mit fejezhet ki a zene, milyen az elhangzott mű formája)?

1. igen, a tanár mondja meg, mire figyeljek
2. igen, ami a tankönyvben szerepel
3. sohasem
4. nem tudom

5. nem válaszolok

15. A tanóra mely részén szerepel általában a zenehallgatási szakasz?

1. az óra elején	2. az óra közepén
3. az óra végén	4. sohasem
5. nem tudom	

16. Hallgattok-e olyan felvételt a tanórán, amely nem a tananyag része?

1. igen, gyakran	2. igen, ritkán
3. nem	4. nem tudom
5. nem válaszolok	

17. Ajánl-e a tanárod zeneműveket otthoni meghallgatásra?

1. igen	2. nem
3. nem tudom	4. nem válaszolok

18. Zenehallgatásnak tekinted-e a tanár által énekelt népdalt, műdalt vagy zenei szemelvényt?

1. igen	2. nem
3. nem tudom	4. nem válaszolok

19. Melyik tankönyvből tanultok?

saját válasz

20. Mennyire vagy elégedett a tankönyvvel?

1. teljes mértékben	2. inkább igen
3. igen is, meg nem is	4. inkább nem
5. egyáltalán nem	6. nem tudom

21. Az ének-zene órák szaktanteremben van?

1. igen	2. nem
3. nem tudom	

22. A teremben, ahol tanultok, van-e... (több válasz lehetséges. Kérlek, jelölj be minden eszközt, ami van a teremben!)

1. zongora vagy pianínó	2. bakelitlemez-játszó
3. CD-lejátszó	4. DVD-lejátszó
5. számítógép vagy laptop	6. kivetítő
7. interaktív tábla	8. egyik sincs

23. Tanárotdok használ a tanórán saját vagy iskolai számítógépet, laptopot, tabletet, okos telefont?

1. igen, mindig	2. igen, gyakran
3. ritkán	4. nem
5. nem tudom	6. nem válaszolok

24. Milyen gyakran vetít a tanár zenei tárgyú filmet, vagy filmrészletet az órákon?

1. minden órán	2. minden második órán
3. havonta egyszer	4. ritkán
5. nem szokott	6. nem tudom

25. Milyen gyakran rajzolhattok a zenehallgatás alatt?

1. minden alkalommal	2. néha
3. ritkán	4. sohasem
5. nem válaszolok	

26. Táncolhattok-e, mozoghattok-e a zenehallgatás alatt?

1. minden alkalommal	2. néha
3. ritkán	4. sohasem
5. nem válaszolok	

27. Hallgattok-e a tanórán populáris zenét (pl. Gryllus Vilmos, Beatles, Illés, mai számok)?

1. minden alkalommal	2. néha
3. ritkán	4. sohasem
5. nem válaszolok	

28. Zenehallgatás után megbeszélitek a tanárral a hallott művet?

1. minden alkalommal	2. néha
3. ritkán	4. sohasem
5. nem válaszolok	

29. Szoktatok kórusban énekelni az iskolai ünnepségeken, vagy diákgalán, esetleg koncerten?

1. minden ünnepség során előfordul	2. többször előfordult már
3. néha előfordult	4. nagyon ritkán fordult elő
5. sohasem fordult elő	6. nem válaszolok

30. Más tanórán (például magyar- vagy történelemórán) énekeltek már népdalt vagy műdalt?

1. igen	2. nem

31. Voltatok-e ének-zene tanárotokkal, vagy iskolai szervezéssel hangversenyen vagy operában?

1. igen	2. nem
3. nem tudom	4. nem válaszolok

32. Az ének-zene órákat mennyire kedveled?

1. kifejezetten szeretem	2. inkább szeretem
3. számomra semleges a tantárgy	4. inkább nem szeretem
5. egyáltalán nem szeretem	

33. Az osztálytársaid többsége mennyire tartja fontosnak az ének-zene órákat?

1. kifejezetten fontosnak tartja	2. nem tartja fontosnak

3. feleslegesnek tartja

34. Értékelj, hogy szerinted mely feladatok mennyire fontosak ének-zene órákon (1 – nem fontos, 5 - nagyon fontos)!

daltanulás	elméleti ismeretek
zenei írás-olvasás	zenetörténet
zenehallgatás	

35. Értékelj, hogy az osztálytársaid szerint mely feladatok mennyire fontosak az ének-zene órákon (1 – nem fontos, 5 - nagyon fontos)!

daltanulás	elméleti ismeretek
zenei írás-olvasás	zenetörténet
zenehallgatás	

36. Az ének-zene tanórán kívül hallgatsz komolyzenét otthon, vagy útközben?

1. igen, hetente többször	2. igen, hetente egyszer
3. igen, havonta egyszer	4. igen, évente egyszer-kétszer
5. sohasem	

Érzelmek megnevezése hat zenei részlet alapján

boldogság/öröm	bánat/szomorúság
harag/düh	félelem

2. melléklet. Tanári kérdőívek

Tisztelt Kollégák!

Utolsó éves hallgatóként egy dolgozathoz kérem a segítségüket. Az ének-zene tanórák zenehallgatási gyakorlatát vizsgálom a kérdőívben. Válaszaik segítségével rálátást kaphatunk a zenehallgatás szerepére, a tanórákon elfoglalt helyére. Válaszukat előre is köszönöm!

1. Hány éves Ön?

saját válasz

2. Mi az Ön neme?

1. nő

2. férfi

3. Hány éve tanít Ön ének-zenét?

saját válasz

4. Önnek van-e más szakja? Ha igen, mely szakja(i) van(nak)?

saját válasz

5. Milyen típusú települése(ke)n tanít (több válasz lehetséges)?

1. Budapest

2. megyei jogú város

3. város

4. kisváros

5. község

6. egyéb

6. Általános vagy emelt szintű ének-zene tanterv szerint tanít?

1. általános tagozaton

2. emelt szintű tagozaton

3. mindkettőben

4. egyéb

7. A végzettsége szerint Ön...

1. tanító

2. ének-zene tanár

3. ének-zene művésztanár

4. egyéb

8. Ön melyik tagozaton tanít (több válasz lehetséges)?

1. alsó tagozat

2. felső tagozat

3. középiskola

4. egyéb

9. Ön egy, vagy több iskolában tanít?

1. egy

2. kettő

3. három

4. háromnál több

10. Kérem, válassza ki, hogy milyen fenntartású az intézmény, ahol Ön dolgozik!

1. állami fenntartású

2. egyházi fenntartású

3. alapítványi

4. magán

5. egyéb

22. A zenehallgatás előtt ad Ön megfigyelési szempontokat?

1. mindig	2. gyakran
3. ritkán	4. sohasem

23. A zenehallgatás után Ön beszélget a tanulókkal a darabról?

1. mindig	2. gyakran
3. ritkán	4. sohasem

24. Hányszor mutat be egy művet, műrészletet (ugyanazon a tanórán, vagy később, ismétlődő zenehallgatásként)?

1. háromnál többször	2. háromszor
3. kétszer	4. egyszer

25. A zenehallgatási anyagot Ön milyen szempont szerint választja ki (több válasz lehetséges)?

1. a tankönyv alapján
2. saját elgondolásom alapján
3. a kerettantervek ajánlásait veszem figyelembe
4. a meglévő (iskolai vagy otthoni) felvételek alapján

26. Kapcsolódik a zenehallgatás az óra témájához?

1. mindig	2. gyakran
3. ritkán	4. sohasem

27. Ajánl Ön otthoni zenehallgatásra műveket?

1. gyakran	2. néha
3. évente egyszer-kétszer	4. sohasem

28. Melyik kerettanterv alapján tervezi az óráit?

saját válasz

29. Mi a véleménye a 2012-es NAT követelményeiről?

saját válasz

30. Mi a véleménye az új NAT követelményeiről?

saját válasz

31. Az iskola vagy Ön szervez hangverseny-látogatást?

1. igen, évente ötnél többször	2. igen, évente háromszor-ötször
3. igen, évente kétszer	4. igen, évente egyszer
5. minden második évben	6. sohasem

32. Az órákon Ön bemutat XX-XXI. századi szórakoztató zenei (popzenei) dalokat?

1. igen, gyakran	2. igen, ritkán
3. sohasem	

33. Mi a véleménye a szórakoztató műfajok oktatásba történő bevonásáról?

saját válasz

34. Szükségesnek tartja az ének-zene tantárgy reformját? Kérem, néhány mondatban indokolja, hogy miért, illetve miért nem tartja szükségesnek a reformot!

saját válasz

35. Ön szerint hány tanóra lenne ideális egy héten?

saját válasz

36. Mit változtatna meg a jelenleg érvényes tantervekben?

saját válasz

37. Miben látja az ének-zenetanítás legnagyobb hasznát az iskolai tanításban?

saját válasz

38. Az ének-zene tantárgy presztízsét hogyan ítélik meg a kollégái az Ön iskolájában?

saját válasz

3. melléklet, 1. táblázat: A tankönyv megléte függ-e a különféle tagozatoktól, az okostábla és internet használatától, a zenehallgatási anyag kiválasztásától, az ismétlő zenehallgatástól. A magyarázó változók esélyhányadosai, és azok szignifikanciája

Model Coefficients –nincs tankönyv.ord

magyarázó változó	becsült érték	SE	Z	p	Odds arány
Intercept	-17.097	5232.238	0.003	0.997	3.757e-8
alsó tagozat					
1 – 0	-0.646	0.606	1.066	0.286	0.524
felső tagozat					
1 – 0	-0.736	0.586	1.254	0.210	0.479
középiskola					
1 – 0	0.566	0.630	0.898	0.369	1.760
okostábla					
igen – nincs	-0.787	0.585	1.345	0.179	0.455
ritkán – nincs	-1.704	1.169	1.458	0.145	0.182
Internet					
van – nincs	0.118	1.259	0.094	0.925	1.126
hányszor mutat egy művet					
háromnál többször – egyszer	-0.064	0.832	0.077	0.938	0.938
kétszer – egyszer	-1.433	0.772	1.857	0.063	0.238
háromszor – egyszer	-1.088	0.813	1.338	0.181	0.337
kerettanterv					
1 – 0	0.122	0.558	0.218	0.827	1.130
meglévő zh anyag					
1 – 0	-16.855	1359.861	0.012	0.990	4.788e-8
4_sajat:					
1 – 0	0.345	0.850	0.406	0.685	1.412
kapcsolódik-e az órához					
mindig – ritkán	16.395	5232.238	0.003	0.997	1.319e+7

Model Coefficients –nincs tankönyv.ord

magyarázó változó	becsült érték	SE	Z	p	Odds arány
gyakran – ritkán	17.359	5232.238	0.003	0.997	3.459e+7
otthoni zeneh					
gyakran – sohasem	-0.725	1.179	0.615	0.539	0.484
néha – sohasem	-1.514	1.238	1.223	0.221	0.220
évente egy-két alkalommal – sohasem	0.383	1.406	0.273	0.785	1.467

Kollinearitási statisztika

	VIF	Tolerance
alsó tagozat	1.168	0.856
felső tagozat	1.091	0.917
középiskola	1.207	0.828
okostábla	1.080	0.926
internet	1.081	0.925
hányszor	1.051	0.951
1_kerettanterv	1.079	0.927
3_meglévő CD	1.000	1.000
4_saját ant	1.084	0.923
kapcs az órához	1.034	0.967
otthoni zh ajánlás	1.062	0.941

4. melléklet, 2. táblázat: A megfigyelési szempontok adása a tantervek, a diploma típusa, a zenehallgatás gyakorisága, a zenehallgatás utáni beszélgetés, az ismétlődő zenehallgatás, a zenehallgatási anyag kiválasztása alapján (Janovi output)

magyarázó változó	becsült érték	SE	Z	p	odds arány
Intercept	-0.007	0.860	0.009	0.993	0.993
általános_emelt:					
emelt szintű tanterv – általános tanterv	-0.232	0.583	0.398	0.690	0.793
mindkettőben – általános tanterv	0.741	0.431	1.719	0.086	2.099
gyógy/SNI/spec/egyéb – általános tanterv	0.959	0.968	0.968	0.321	2.610
é-z_tanár:					
1 – 0	-0.584	0.647	0.903	0.366	0.557
é-z_művész:					
1 – 0	-0.882	0.803	1.098	0.272	0.414
tanító:					
1 – 0	-0.100	0.690	0.145	0.885	0.905
alsó					
1 – 0	-0.608	0.271	2.240	0.025	0.545
felső					
1 – 0	-0.336	0.327	1.029	0.304	0.715
középisk					
1 – 0	0.052	0.312	0.168	0.867	1.054
zh_gyak:					
gyakran – mindig	0.184	0.243	0.757	0.449	1.202
ritkán – mindig	1.089	0.873	1.248	0.212	2.972
beszél zh után:					
gyakran – mindig	1.994	0.324	6.150	< .001	7.346
ritkán – mindig	2.653	1.095	2.423	0.015	14.199
hányszor mutat egy művet:					
kétszer – háromnál többször	0.103	0.365	0.282	0.778	1.108
egyszer – háromnál többször	0.075	0.501	0.150	0.880	1.078
háromszor – háromnál többször	0.256	0.384	0.665	0.506	1.291
kerettanterv alapján:					
1 – 0	-0.135	0.247	0.547	0.585	0.874
tankönyv:					
1 – 0	-0.176	0.251	-0.700	0.484	0.839
meglévő zh CD					

magyarázó változó	becsült érték	SE	Z	p	odds arány
1 – 0	-0.291	0.346	0.841	0.400	0.748
saját antológia:					
1 – 0	0.452	0.359	1.258	0.209	1.571

Kollinearitási statisztika

	VIF	Tolerance
általános_emelt	1.057	0.946
ész_tanár	2.520	0.397
ész_művész	1.657	0.603
tanító	2.362	0.423
alsó tagozat	1.165	0.858
felső tagozat	1.173	0.852
középiskola	1.164	0.859
ZH_gyakorisága	1.046	0.956
zene megbeszél	1.021	0.980
ismétlő zh	1.027	0.974
1_zh kivál.kerettant	1.053	0.949
2_zh kivál tankönyv	1.053	0.950
3_zh kivál meglévő	1.038	0.963
4_zh kivál saját	1.078	0.928

5. melléklet, 3. táblázat: A tanórai zenehallgatás gyakorisága és a tantervek, az iskola- és településtípus kapcsolata (Janovi output)

Model Coefficients - zenehallgas.ord

magyarázó változó	becsült érték	SE	Z	p	esély-hányados	95%-os konfidencia intervallum	
						alsó	felső
tagozat.nom:							
Arany J. TGP – általános	-1.7295	0.5638	3.0678 ⁻	0.002	0.1774	0.0579	0.5428
humán – általános	0.0108	0.3092	0.0348	0.972	1.0108	0.5577	1.8823
nyelvi – általános	-0.3176	0.1772	1.7925 ⁻	0.073	0.7279	0.5146	1.0312
reál – általános	0.4401	0.2568	1.7138	0.087	1.5529	0.9470	2.5982
rendvédelmi – általános	-1.1130	0.3623	3.0717 ⁻	0.002	0.3286	0.1614	0.6703
sport – általános	0.8587	0.5363	1.6012	0.109	2.3601	0.8774	7.4944
zenei – általános	-1.5686	0.3819	4.1079 ⁻	< .001	0.2083	0.0982	0.4408
iskolatípus.nom:							
szakgimnázium – általános iskola	0.1647	0.6504	0.2532	0.800	1.1790	0.3393	4.5170
négyosztályos gimnázium – általános iskola	0.5494	0.1944	2.8264	0.005	1.7322	1.1851	2.5405
hatosztályos gimnázium – általános iskola	1.1531	0.3179	3.6268	< .001	3.1680	1.7322	6.0566
nyolcosztályos gimnázium – általános iskola	0.0208	0.2083	0.1001	0.920	1.0211	0.6793	1.5381
település.ord:							
kisváros – község	-0.2592	0.1806	1.4346 ⁻	0.151	0.7717	0.5411	1.0990
város – község	-0.1058	0.1992	0.5310 ⁻	0.595	0.8996	0.6087	1.3293
megyei jogú város – község	0.5621	0.2363	2.3786	0.017	1.7544	1.1055	2.7934
Budapest – község	0.4387	0.3139	1.3976	0.162	1.5508	0.8440	2.8985

6. melléklet, 4. táblázat: A mai szórakoztató zene bemutatása az évfolyamok, a tagozat, a település és az iskolatípus alapján. A magyarázó változók esélyhányadosai, és azok szignifikanciája (Jamovi output)

Model Coefficients - popularis.zene.ord

magyarázó változó	becsült érték	SE	Z	p	esély-hányados	95%os konfidencia intervallum	
						alsó	felső
tagozat.nom:							
Arany J. TGP – általános	-2.7508	1.1241	-2.4472	0.014	0.0639	0.0032	0.4280
humán – általános	-0.2356	0.2592	-0.9090	0.363	0.7901	0.4753	1.3141
nyelvi – általános	-0.1190	0.1717	-0.6931	0.488	0.8878	0.6339	1.2433
reál – általános	-0.0641	0.2162	-0.2965	0.767	0.9379	0.6133	1.4324
rendvédelmi – általános	-0.0184	0.3952	-0.0466	0.963	0.9818	0.4514	2.1357
sport – általános	0.1739	0.5177	0.3359	0.737	1.1899	0.4268	3.3231
zenei – általános	-0.3093	0.3941	-0.7850	0.432	0.7339	0.3372	1.5900
iskolatípus.nom:							
szakgimnázium – általános iskola	1.0631	0.6528	1.6285	0.103	2.8953	0.8031	10.6051
négyosztályos gimnázium – általános iskola	0.6544	0.1901	3.4426	< .001	1.9239	1.3266	2.7960
hatosztályos gimnázium – általános iskola	0.6128	0.2649	2.3135	0.021	1.8456	1.0999	3.1100
nyolcosztályos gimnázium – általános iskola	-0.0345	0.1970	-0.1754	0.861	0.9660	0.6565	1.4215
település.ord:							
kisváros – község	-0.3189	0.1766	-1.8060	0.071	0.7269	0.5139	1.0272
város – község	-0.4668	0.1974	-2.3648	0.018	0.6270	0.4255	0.9226
megyei jogú város – község	-0.0285	0.2212	-0.1290	0.897	0.9719	0.6297	1.4991
Budapest – község	-0.0105	0.3084	-0.0341	0.973	0.9895	0.5404	1.8145

7. melléklet, 9. táblázat: A zongora tantermi megléte az évfolyam, a tagozat, az iskola típusa és a település típusa szerint

Model Coefficients - teremben.van.zongora.nom

magyarázó változó	becsült érték	SE	Z	p	esély-hányados	95%-os konfidencia intervallum	
						alsó	felső
Intercept	-0.4267	0.1296	3.2931 ⁻	<.001	0.6526	0.5063	0.8413
évfolyam.nom:							
10 – 8	-1.8184	0.7480	2.4310 ⁻	0.015	0.1623	0.0375	0.7030
tagozat.nom:							
Arany J. TGP – általános	-17.9721	513.8812	0.0350 ⁻	0.972	0.0000	0.0000	Inf
humán – általános	0.4537	0.6427	0.7059	0.480	1.5741	0.4467	5.5472
nyelvi – általános	-0.1337	0.2209	0.6052 ⁻	0.545	0.8749	0.5675	1.3488
reál – általános	-0.4787	0.3146	1.5216 ⁻	0.128	0.6196	0.3345	1.1479
rendvédelmi – általános	-1.8797	0.4505	4.1721 ⁻	<.001	0.1526	0.0631	0.3691
sport – általános	-2.0602	0.7322	2.8139 ⁻	0.005	0.1274	0.0303	0.5351
zenei – általános	-0.3838	0.4537	0.8458 ⁻	0.398	0.6813	0.2800	1.6579
iskolatípus.nom:							
szakgimnázium – általános iskola	3.5937	1.0256	3.5040	<.001	36.3690	4.8724	271.4686
négyosztályos gimnázium – általános iskola	4.5555	0.7804	5.8372	<.001	95.1583	20.6130	439.2904
hatosztályos gimnázium – általános iskola	5.6521	1.0202	5.5399	<.001	284.8937	38.5697	2104.3569
nyolcosztályos gimnázium – általános iskola	3.6962	0.7414	4.9853	<.001	40.2944	9.4221	172.3226
település.ord:							
kisváros – község	-0.3835	0.1956	1.9607 ⁻	0.050	0.6814	0.4644	0.9999
város – község	-0.0403	0.2212	0.1823 ⁻	0.855	0.9605	0.6225	1.4818
megyei jogú város – község	0.2200	0.2791	0.7881	0.431	1.2460	0.7210	2.1532
Budapest – község	0.4646	0.3322	1.3985	0.162	1.5914	0.8298	3.0520

8. melléklet, 10. táblázat: Az ének-zene tantárgy kedvelése – a magyarázó változók esélyhányadosai és azok szignifikanciája (Jamovi output)

Model Coefficients - enek.zene.kedvel.es.ord

magyarázó változó	becsült érték	SE	Z	p	esély-hányados	95%-os konfidencia intervallum	
						alsó	felső
zenehallgatás.ord:							
egy félévben egyszer – sohasem	0.6827	0.8497	0.8035	0.422	1.9792	0.3745	10.6562
kéthavonta egyszer – sohasem	0.9293	0.7204	1.2900	0.197	2.5328	0.6138	10.5134
havonta egyszer – sohasem	1.1415	0.6693	1.7055	0.088	3.1316	0.8375	11.7747
kéthetente – sohasem	1.3967	0.6290	2.2204	0.026	4.0419	1.1688	14.0812
minden órán – sohasem	1.5694	0.6211	2.5268	0.012	4.8038	1.4100	16.4804
tanár ajánl.ord:							
igen – nem	0.8158	0.1563	5.2182	< .001	2.2610	1.6665	3.0768
populáris zene.ord:							
ritkán – sohasem	0.4806	0.1827	2.6309	0.009	1.6170	1.1313	2.3158
néha – sohasem	1.0818	0.1783	6.0682	< .001	2.9500	2.0835	4.1921
minden alkalommal – sohasem	1.3496	0.3067	4.4006	< .001	3.8560	2.1188	7.0674

Függelék

A vizsgált ének-zene tankönyvek zenehallgatási anyaga

1. függelék: Süle Ferenc: Első daloskönyvem

Süle Ferenc: Első daloskönyvem	
zeneszerző	a mű címe
Banchieri, Adriano	Az állatok rögtönzött ellenpontja
Bárdos Lajos	Tábortűznél
Bartók Béla	Gyermekeknek (Kis kece lányom)
Debussy, Claude	Holdfény
Debussy, Claude	Gyermekkuckó – Az elefánt bölcsődala
Miller, Glenn zenekara	
Gryllus Vilmos – Döbrentey Ildikó	Maszkabál – Cica; Hóember; Katicabogár; Virágcsokor
Keresztény Béla – Weöres Sándor	Táncol a hold
Kodály Zoltán	Esti dal
Kodály Zoltán	Pünkösdlő
Lakner Tamás – Weöres Sándor	Réti csiga
Mozart, Wolfgang Amadeus	C-dúr zongoravariáció (KV. 300)
Prokofjev, Szergej	Péter és a farkas
Ravel, Maurice	Lúdanyó meséi - Tündérgert
Saint-Saëns, Camille	Az állatok farsangja – Tyúkok és kakasok Az állatok farsangja – Hosszúfülű személyiségek
	A Kisjézus megszületett

2. függelék: Demeter József – Molnár Mária: Technika – ének-zene – rajz 1.

Demeter József – Molnár Mária: Technika – ének-zene – rajz 1.	
zeneszerző	a mű címe
Banchieri, Adriano	Az állatok rögtönzött ellenpontja
Bárdos Lajos	Tábortűznél
Bárdos Lajos	Kis kacsa fürdik
Csajkovszkij, Pjotr Iljics	A diótörő – Hópelyhek tánca
Debussy, Claude	Gyermekkuckó – Az elefánt bölcsődala
Debussy, Claude	Holdfény
Gryllus Vilmos – Döbrentey Ildikó	Maszkabál – Hóember; Virágcsokor
Kodály Zoltán	Esti dal
Lakner Tamás – Weöres Sándor	Réti csiga
Miller, Glenn	Chattanooga Cho-Choo
Mozart, Leopold	Gyermekszimfónia
Telemann, Georg Philipp	Békák
Vivaldi, Antonio	A négy évszak – Tél
	Mennyből az angyal
	A kis Jézus megszületett

3. függelék: Lassúné Ruskó Renáta: Ének-zene 1. Tankönyv

Lassúné Ruskó Renáta: Ének-zene 1. Tankönyv	
zeneszerző	a mű címe
Bach, Johann Sebastian	Menüett
Bach, Johann Sebastian	Bourrée
Bárdos Lajos	Csöndes kánon
Bárdos Lajos	Ó, gyönyörű szép, titokzatos éj
Bartók Béla	Gyermekeknek No. 1 Gyermekeknek No. 2 Gyermekeknek No. 3 Gyermekeknek No. 7 Gyermekeknek No. 17
Beethoven, Ludwig van	D-dúr hegedűverseny
Beethoven, Ludwig van	Für Elise
Brahms, Johannes	D-dúr hegedűverseny
Csajkovszkij, Pjotr Iljics	b-moll zongoraverseny
Daquin, Louis-Claude	A kakukk (Le Coucou)
Doppler, Franz	Kossuth-induló
Egressy Béni – Vörösmarty Mihály	Szózat
Erkel Ferenc – Kölcsey Ferenc	Himnusz
Fornsete John	Nyárkánon
Kodály Zoltán	Táncnóta Köszöntő
Kroll, William	Bendzsó és hegedű
Mendelssohn-Bartholdy, Felix	e-moll hegedűverseny
Mozart, Leopold	Gyermekszimfónia
Prokofjev, Szergej	Péter és a farkas – szimfonikus mese
Rameau, Jean Philippe	A tyúk
Szőnyi Erzsébet	Sárga csikó, csengő rajta
Telemann, Georg Philipp	Békák
Vivaldi, Antonio	A négy évszak – Ősz A négy évszak – Tél A négy évszak – Tavasz
	Én elmentem a vásárba
	Kelj fel, gazda, kelj fel - regölés
	Itt a farsang – népzenei feldolgozás
	A kecske – francia népdal
	Ma van húsvét napja
	Mi van ma, mi van ma – népzenei feldolgozás

4. függelék: Lantos Rezsóné – Lukin Lászlóné: Ének-zene az általános iskola 1. osztálya számára

Lantos Rezsóné – Lukin Lászlóné: Ének-zene az általános iskola 1. osztálya számára	
zeneszerző	a mű címe
Banchieri, Adriano	Az állatok rögtönzött ellenpontja
Bárdos Lajos	Tábortűznél
Bartók Béla	Gyermekeknek I. 1.
Bartók Béla	Gyermekeknek I. 12. Allegro
Bartók Béla	Három Csík megyei népdal
Bartók Béla	Gyermekeknek I. 4. Elvesztettem zsebkendőmet Gyermekeknek I. Elvesztettem páromat Gyermekeknek I. 17. Adagio Gyermekeknek I. Süss fel, nap!
Bartók Béla	Cipósütés
Chopin, Frédéric	cisz-moll keringő
Csajkovszkij, Pjotr Iljics	A diótörő
Haydn, Joseph	Üstdobszimfónia II.
Kodály Zoltán	Kis kece lányom - bicínium
Kodály Zoltán	Héjja, héjja, karahéjja Egyetem-begyetem Katalinka Hajnövesztő Nyulacska
Kurtág György	Játékok – Perpetuum mobile
Mozart, Wolfgang Amadeus	Oragna figa
Mozart, Wolfgang Amadeus	C-dúr zongoravariáció (KV. 300)
Mozart, Wolfgang Amadeus	Gyermekszimfónia I.
Telemann, Georg Philipp	Békák
van Eyck, Jakob	Engels Nachtigaeltje – reneszánsz furulyamuzsika galgamácsai nép mondókák (kétszer szerepel)
	Amikor a pásztor elvesztette a kecskéit – mese furulyával
	Csík megyei furulyadallamok
	Lucázás
	Kossuth-dalok

5. függelék: Süle Ferenc: Második daloskönyvem

Süle Ferenc: Második daloskönyvem	
zeneszerző	a mű címe
Banchieri, Adriano	Az állatok rögtönzött ellenpontja
Bartók Béla	Cipósütés (kétszer szerepel)
Beethoven, Ludwig van	Für Elise (kétszer szerepel)
Haydn, Joseph	Az évszakok – Szüreti kórus
Haydn, Joseph	Az évszakok – Tavasz kórus (háromszor szerepel)
Kodály Zoltán	Méz, méz, méz
Kodály Zoltán	Pünkösdlő (kétszer szerepel)
Kodály Zoltán:	Hajnövesztő
Orff, Carl	Carmina burana
Saint-Saëns, Camille	Az állatok farsangja (kétszer szerepel)
Vivaldi, Antonio	A négy évszak – Tavasz I.; Nyár III.; Ősz (kétszer szerepel) Tél II.
	Pásztorok, pásztorok örvendezve...
	Ó, gyönyörűség...
	Mennyből az angyal...
	Karácsonyi bölcsődal
	Dicsőség

6. függelék: Demeter József – Molnár Mária – Wojtekovics Istvánné: Technika – ének-zene – rajz 2.

Demeter József – Molnár Mária – Wojtekovics Istvánné: Technika – ének-zene – rajz 2.	
zeneszerző	a mű címe
Bartók Béla	Cipósütés
Csajkovszkij, Pjotr Iljics	A diótörő - Virágkeringő
Gryllus Vilmos	Tavasz
Haydn, Joseph	Az évszakok – Tavasz kórus
Kodály Zoltán	Hajnövesztő; Méz, méz, méz
Rimskij-Korszakov	Mese Szaltán cárról – A dongó
Rossini, Gioachino	A tolvaj szarka – nyitány
Saint-Saëns, Camille	Az állatok farsangja – Tyúkok, kakasok
Smetana, Bedřich	Moldva
Vivaldi, Antonio	A négy évszak – Tavasz I.; Nyár I., III.; Tél I., II.
	Pásztorok, pásztorok, örvendezve...
	Mennyből az angyal
	Cifra palota...

7. függelék: Lantos Rezsóné – Lukin Lászlóné: Ének-zene az általános iskola 2. osztálya számára

Lantos Rezsóné – Lukin Lászlóné: Ének-zene az általános iskola 2. osztálya számára	
zeneszerző	a mű címe
Bach, Johann Sebastian	Kis prelúdium (d-moll) BWV 935
Bach, Johann Sebastian	Prelude BWV 927
Bach, Johann Sebastian	d-moll kettős verseny BWV 1043
Bach, Johann Sebastian	h-moll szvit – Badinerie
Banchieri, Adriano	Az állatok rögtönzött ellenpontja
Bartók Béla	Hegedűduók (kétszer szerepel)
Bartók Béla	Gyermekeknek I. 17. Adagio; I. 38.; I. 2.; II. 23.; III. 1 Allegro
Bartók Béla	Román népi táncok
Bartók Béla	Cipósütés; Héjja, héjja, karahéjja
Beethoven. Ludwig van	a-moll hegedű-zongora szonáta II.
Debussy, Claude Achille	Gyermekkuckó – Az elefánt bölcsődala
Debussy, Claude Achille	Images II.– Aranyhalak
Debussy, Claude Achille	Suite bergamasque - Holdfény
Haydn, Joseph	D-dúr (A pacsirta) vonósnégyes Op. 64. No. 5. I:
Kodály Zoltán	Kis kece lányom – bicínium
Kodály Zoltán	Tengertánc; Karácsonyi pásztortánc; Katalinka
Kurtág György	Bagatells Op. 14
Kurtág György	Játékok – Perpetuum mobile
Mendelssohn, Felix	Tavaszi dal
Mozart, W. A.	B-dúr fagottverseny III
Mozart, W. A.	Oragna figa
Muszorgszkij, M. P.	Gyermekszoba – Gopak
Rameau, Jean Philippe	A tyúk
Ravel, Maurice	Lúdanyó meséi – Hüvelyk Matyi; Csúnyácska, a pagodák hercegnője
Respighi, Ottorino	Gli ucelli
Rimszkij-Korszakov, Ny. A.	Mese Szaltán cárról – A dongó
Rossini, Gioachino	A tolvaj szarka – nyitány
Sáry László	A nagymama tánca
Schumann, Robert	Gyermekjelenetek – Kérlelő gyermek; Fogócska; Boldogság
Sztravinszkij, Igor	Tangó
Telemann, Georg Philipp	Békák
Vivaldi, Antonio	g-moll concerto IV.
Vivaldi, Antonio	A négy évszak – Tél
	gyermekdalok
	Anyám, édesanyám
	Galgamácsai népi mondókák
	Pásztorok, keljünk fel
	Kossuth-dalok

8. függelék: Lassúné Ruskó Renáta: Ének-zene 2. Tankönyv

Lassúné Ruskó Renáta: Ének-zene 2. Tankönyv	
zeneszerző	a mű címe
Bartók Béla	Gyermekeknek II. 23.
Bartók Béla	Mikrokosmos 142. Mese a kis légyről
Boismortier, Joseph Bodin de	Menüett
Csajkovszkij, Pjotr Iljics	Régi francia dal
Fischer, Otto	Lennék bár kisharang
Gariboldi	Gondoladal
Gungl József	Magyar induló
Händel, Georg Friedrich	Vízizene
Kodály Zoltán	Kállai kettős
Kodály Zoltán	Köszöntő
Kodály Zoltán	Süket sógor
Kurtág György	Játékok
Mozart, Wolfgang Amadeus	12 variáció KV.265/2, 265/4
Mozart, Wolfgang Amadeus	D-dúr fuvolaverseny
Mozart, Wolfgang Amadeus	Esz-dúr kürtverseny
Mozart, Wolfgang Amadeus	B-dúr fagottverseny
Mozart, Wolfgang Amadeus	A varázsfuvola
Vivaldi, Antonio	A négy évszak – Tavasz; Nyár; Ősz; Tél
Weiner Leó	Csúrdöngölő

9. függelék: Albertné Balogh Márta: Harmadik daloskönyvem

Albertné Balogh Márta: Harmadik daloskönyvem	
zeneszerző	a mű címe
Bárdos Lajos	Tücsöklakodalom
Beethoven, Ludwig van	F-dúr (VI.) szimfónia II.
Debussy, Claude	Gyermekkuckó – A néger baba tánca
Egressy Béni	Klapka-induló
Egressy Béni – Vörösmarty Mihály	Szózat
Erkel Ferenc – Kölcsey Ferenc	Himnusz
Gorrieri Ferenc	MÁV jubileumi induló
Kaláka együttes – Móra Ferenc	A cinege cipője
Kodály Zoltán	Túrót eszik a cigány
Mozart, Leopold	Gyermekszimfónia
Mozart, Wolfgang Amadeus	Egy kis éji zene II.
Muszorgszkij, Mogyeszt	Egy kiállítás képei – Baba Jaga kunyhója
Saint-Saëns, Camille	Az állatok farsangja – Kenguruk; Az elefánt tánca; Madárház; A hatyú
Vivaldi, Antonio	A négy évszak – Ősz; Tavasz
Weber, Carl Maria von	A bűvös vadász
	Járjad, borzas – kanásztánc, Zengő együttes
	A faragószek nótája
	holland népdal

10. függelék: Lassúné Ruskó Renáta: Ének-zene 3. Munkatankönyv

Lassúné Ruskó Renáta: Ének-zene 3. Munkatankönyv	
zeneszerző	a mű címe
Ábrahám Pál	Honvéd banda
Balázs Árpád	Kis zenei ABC
Bárdos Lajos	Szellő zúg
Bartók Béla	Magyar képek – Ürögi kanásztánc
Beethoven, Ludwig van	IX. (d- moll) szimfónia II.
Boccherini, Luigi	Menüett
Händel, Georg Friedrich	Vízizene
Kodály Zoltán	Karácsonyi pásztortánc
Kodály Zoltán	Háry János – Közjáték
Ligeti György	Négy lakodalmi tánc
Mozart, Wolfgang Amadeus	Esz-dúr kürtverseny
Mozart, Wolfgang Amadeus	A varázsfuvola – Papageno áriája
Mozart, Wolfgang Amadeus	Tavaszcímzés
Muszorgszkij, M. Petrovics	Egy kiállítás képei – Csibék tánca; Promenáád
Petit, Jean-Claude	Jean de Florette
Prokofjev, Szergej	Péter és a farkas
Ravel, Maurice	Lúdanyó meséi – A szép lány és a szörny beszélgetései
Saint-Saëns, Camille	Az állatok farsangja – Kakukk az erdő mélyén
Strauss, Richard	Imígyen szóla Zarathustra
Szőnyi Erzsébet	Házasodik a motolla
Tasner Antalné – Marosi László	Görgei-induló
Vivaldi, Antonio	A négy évszak – Nyár III.
	Dunántúli táncok – népzenei felvétel

11. függelék: Albertné Balogh Márta: Negyedik daloskönyvem

Albertné Balogh Márta: Negyedik daloskönyvem	
zeneszerző	a mű címe
Bárdos Lajos	Kossuth Lajos táborában
Caccini, Giulio	Ave Maria
Csajkovszkij, Pjotr Iljics	Diótörő – Virágkeringő
Delibes, Léo	Coppélia – Mazurka Coppélia – Keringő
Egressy Béni	Klapka-induló
Erkel Ferenc – Kölcsey Ferenc	Himnusz
Grofé, Ferde	Grand Canyon – szvit. Az ösvényen
Gryllus Vilmos	Ősz szele zümmög Hallgatag erdő
Gryllus Vilmos	Kárókatona
Kodály Zoltán	Háry János – Toborzó
Kodály Zoltán	Karácsonyi pásztortánc; Gergelyjárás; Villó; Pünkösdőló
Liszt Ferenc	Mazeppa
Mancini, Henry	A rózsaszín párdúc
Miller, Glenn	Chattanooga Choo Choo
Mozart, Wolfgang Amadeus	Utazás szánon
Muszorgszkij, Mogyeszt	Egy kiállítás képei – Promenád
Orff, Carl	Carmina burana – In taberna
Rózsavölgyi Márk	Verbunkos
Saint-Saëns, Camille	Az állatok farsangja – A hattyú
Schubert, Franz	Ave Maria
Sebő Ferenc – József Attila	Rejtelmek
	Gelem, gelem – romani himnusz
	Zöld az erdő – beás himnusz
	Magyar tánc

12. függelék: Lassúné Ruskó Renáta: Ének-zene 4. Munkatankönyv

Lassúné Ruskó Renáta Ének-zene 4. Munkatankönyv	
zeneszerző	a mű címe
Bach, Johann Sebastian	d-moll prelúdium
Balázs Árpád	Madrigaleszk
Balázs Árpád	Kis zenei ABC
Bartók Béla – Székely Zoltán	Román népi táncok – Botoló
Brahms, Johannes	e-moll szonáta I.
Brahms, Johannes	Magyar táncok No. 6
Britten, Benjamin	Karácsonyi énekek – Oly kicsi...
Dvořák, Antonin	h-moll gordonkaverseny – Finálé
Erkel Ferenc – Kölcsey Ferenc	Himnusz
Händel, Georg Friedrich	Messiás
Händel, Georg Friedrich	Vízizene
Karai József	Kecskeméti toborzó
Kodály Zoltán	Túrót eszik a cigány
Kodály Zoltán	Háry János – Bécsi harangjáték; Intermezzo
Lange, Gregor	Jöjj, kikelet
Marcello, Alessandro	d-moll oboaverseny
Morley, Thomas	Ti édes májusfények
Mozart, Wolfgang Amadeus	Utazás szánon
Mozart, Wolfgang Amadeus	Egy kis éji zene – Menüett
Mozart, Wolfgang Amadeus	A varázsfuvola – nyitány; Az Éj királynőjének áriája; Papageno és Papagena kettőse; A bűvös csengettyű
Orff, Carl	Carmina burana – O Fortuna
Prokofjev, Szergej	Péter és a farkas
Saint-Saëns, Camille	Az állatok farsangja – Tyúkok és kakasok; A hattyú; Finálé
Szuk Mihály	Isaszegi induló
Telemann, Georg Philipp	d-moll oboaconcerto
Vecchi, Orazio	Néked zeng ez a dal

13. függelék: Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 5.

Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 5.	
zeneszerző	a mű címe
Bach, Johann Sebastian	G-dúr menüett
Bartók Béla	Magyar képek I. Este a székelynél
Bartók Béla	Mikrokosmos V. No. 127
Bartók Béla	Gyermekeknek I/13.
Beethoven	D-dúr hegedűverseny III.
Bichevskaya, Zhanna	dalok
Corelli, Archangelo	Karácsonyi concerto
Egressy Béni	Klapka-induló
Erkel Ferenc	Himnusz
Kacsóh Pongrác – Petőfi Sándor	János vitéz
Kodály Zoltán	Háry János – Intermezzo
Kodály Zoltán	Gergelyjárás
Kodály Zoltán	Angyalok és pásztorok
Liszt Ferenc	Magyar himnusz (fantázia)
Liszt Ferenc	Szózat
Mozart, Wolfgang Amaedus	C-dúr zongoraverseny II.
Pachelbel, Johann	Kánon
Piazzola, Astor	Négy évszak Buenos Airesben – Tavasz a kikötőben
Republic	Fényes utakon
Sinding, Christian	Tavaszi zsongás
Vivaldi, Antonio	A négy évszak – Ősz. III.
Vivaldi, Antonio	Gloria
	Nincs Szentesen olyan asszony – népzenei felvétel
	rajzfilmslágerek
	reneszánsz táncok
	Indiai népdal – termékenységi szertartás

14. függelék: Riznerné Kékesi Mária – Ördög László: Ének-zene az általános iskola 5. osztálya számára

Riznerné Kékesi Mária – Ördög László: Ének-zene az általános iskola 5. osztálya számára	
zeneszerző	a mű címe
Bach, Johann Sebastian	C-dúr prelúdium és fuga
Bach, Johann Sebastian	V. brandenburgi verseny
Bach, Johann Sebastian	Már nyugosznak a völgyek
Bárdos Lajos	Magos a rutafa
Bárdos Lajos	Régi táncdal
Bartók Béla	Tizenöt magyar parasztdal
Bartók Béla	Húsz magyar népdal (Erdő, erdő, erdő...)
Bartók Béla	Magyar képek – Este a székelyeknél
Bartók Béla	Ürögi kanásztánc
Bartók Béla	Mikrokosmos – Dudamuzsika
Bartók Béla	Gyermekeknek I. Ballada; II. 31.
Bartók Béla	Jószágigéző
Egressy Béni	Klapka-induló
Erkel Ferenc – Kölcsey Ferenc	Himnusz
Händel, Georg Friedrich	Tűzijáték – szvit IV.
Händel, Georg Friedrich	Messiás – Halleluia
Händel, Georg Friedrich	Júdás Makkabeus – Győzelmi kórus
Haydn, Joseph	A menet
Ismeretlen szerző	Egy spanyol lovag
Kodály Zoltán	Háry János
Kodály Zoltán	Katonadal; Gólyanóta; Gergelyjárás; Hajnövesztő
Kodály Zoltán	Kállai kettős
Lassus, Orlandus	Visszhang
Ligeti György	Három lakodalmi tánc
Marcello, Benedetto	Oboaverseny
Marenzio, Luca	Tavaszi
Mozart, Wolfgang Amadeus	Utazás szánon
Palestrina, Giovanni Pierluigi	Drága fény
Purcell, Henry	Trombitafanfár
Sibelius, Jean	Karélia – szvit
Vivaldi, Antonio	C-dúr versenymű két trombitára I.
	őserdei indiánok dalai
	Kelj fel, gazda
	Nincs Szentesen... tekerő
	népdalok citerán
	Kapuvári verbunk – népi zenekar
	Saltus Hungaricus
	Magyar táncok a XVI. századból
	gregorián dallamok
	Kapuvári verbunk

15. függelék: Király Katalin: Ének-zene 5. osztály

Király Katalin: Ének-zene 5. osztály	
zeneszerző	a mű címe
Arany János – Amadé László	Toborzó
Bach, Johann Sebastian	G-dúr menüett
Bach, Johann Sebastian	h-moll szvit – Badinerie
Bach, Johann Sebastian	Már nyugosznak a völgyek
Bach, J. S. – Gounod, Charles	Ave Maria
Bajai László	Szent István milleniumi éneke – Szent vagy, Uram 86. éneke
Bárdos Lajos	Régi táncdal
Bárdos Lajos	Magos a rutafa
Bartók Béla	Gyermekeknek II. Csillagok, csillagok
Bartók Béla	Mikrokosmos – Párhuzamos mozgás; Tükörkép; Kérdés-felelet
Bartók Béla	Tánc kánon formában
Bartók Béla	Concerto II. Párok játéka
Bizet, Georges	Carmen – Az utcagyerekek kórusa
des Prés, Josquin	Ave vera virginitas (Évszakköszöntő)
Egressy Béni – Vörösmarty Mihály	Szózat
Farkas Ferenc	Apor Lázár tánca
Händel, Georg Friedrich	Júdás Makkabeus – Győzelmi dal
Händel, Georg Friedrich	Tűzijáték IV. (Örömmámor)
Ifj Somorjai József	Trubadúrmollban
Ismeretlen szerző	Kék ibolyácska
Kodály Zoltán	Gergelyjárás
Kodály Zoltán	Kállai kettős
Kodály Zoltán	Pünkösödölő
Lassus, Orlandus	Visszhang
Monteverdi, Claudio	Cantate domino
Palestrina, Giovanni Pierluigi	Multum quidem pecca vinus (Mert sokat vétkeztünk)
Vivaldi, Antonio	Négy évszak – Tél II.
	Jól van dolga a mostani huszárnak – népzenei felvétel
	A, a, a, a farsangi napokba – népzenei felvétel

16. függelék: Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 6.

Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 6.	
zeneszerző	a mű címe
Bach, Johann Sebastian	d-moll kettős verseny – átirat
Bach, Johann Sebastian	János-passió – korál
Bárdos Lajos	Aranyszárnyú angyal
Bartók Béla	Falun BB 87a
Bartók Béla	Húsz magyar népdal no. 17.
Bartók Béla	Magyar képek (Úrögi kanásztánc)
Beethoven, Ludwig van	cisz-moll (Holdfény) szonáta I.
Beethoven, Ludwig van	VII. szimfónia II.
Bizet, Georges	Carmen - az utcagyerekek kórusa
Brahms, Johannes	Bölesődal
Charpentier, Marc-Antoine	Te deum – Prelude
Chopin, Frédéric	24 etűd
Csajkovszkij, Pjotr Iljics	Régi francia dal
Dés László	Valahol Európában – A zene, az kell
Dohnányi Ernő	Variációk egy gyermekdalra
Dohnányi Ernő:	Ruralia Hungarica II. OP. 32/b
Egressy Béni	Klapka induló
Händel, Georg Friedrich:	Vízi zene – szvit
Händel, Georg Friedrich:	Tűzijáték – szvit
Ismeretlen szerző	Alle, psallite cum luya – motetta
Kodály Zoltán	Mátrai képek
Kodály Zoltán	Villó
Kodály Zoltán	Háry János – Intermezzo
Lassus, Orlandus	Visszhang
Ligeti György	Síppal, dobbal, nádihegedűvel
Liszt Ferenc	Magyar fantázia
Liszt Ferenc	Csárdás obstiné
Lutoslawski, Witold	Dance Preludes
Mozart, Wolfgang Amadeus	C-dúr zongoravariáció
Mozart, Wolfgang Amadeus	A dúr zongoraszonáta I., II. KV. 331
Mozart, Wolfgang Amadeus	Német tánc KV 605. No. 3.
Mozart, Wolfgang Amadeus	D-dúr divertimento III.
Piazzola, Astor	A négy évszak Buenos Airesben – Tavasz a kikötőben
Purcell, Henry	Pásztor, pásztor
Ránki György	Kopogós
Schumann, Robert	Gyermekjelenetek
Sztravinszkij, Igor	Petruska – Finálé
Telemann, Georg Philipp	Don Quixote – szvit;
Wassermann, Dale	La Mancha lovagja
	Sebestyén Márta ütőgardonos felvételei
	Zuboly zenekar – rendhagyó énekórák
	Kapuvári verbunk

17. függelék: Riznerné Kékesi Mária – Ördög László: Ének-zene az általános iskola 6. osztálya számára

Riznerné Kékesi Mária – Ördög László: Ének-zene az általános iskola 6. osztálya számára	
zeneszerző	a mű címe
Bach, Johann Sebastian	V. brandenburgi verseny
Bach, Johann Sebastian	C-dúr prelúdium és fuga
Bach, Johann Sebastian	a-moll hegedűverseny I. BWV. 1041
Bach, Johann Sebastian	G-dúr szvit – Gigue
Bakfark Bálint	X. lantfantázia
Bárdos Lajos	Régi táncdal; Összegyültek, összegyültek; Dana-dana
Bartók Béla	Magyar képek – Este a székelyeknél
Bartók Béla	C-dúr rondó
Bartók Béla	II. hegedűverseny
Bartók Béla	Ürögi kanásztánc
Bartók Béla	Tizenöt magyar parasztdal
Beethoven , Ludwig van	Esz-dúr (III.) szimfónia IV.
Beethoven, Ludwig van	VII. szimfónia IV.
Beethoven, Ludwig van	D-dúr hegedűverseny II-
Beethoven, Ludwig van	c-moll zongora-hegedű szonáta
Beethoven, Ludwig van	Törökinduló
Beethoven, Ludwig van	d-moll zongoraszonáta Op. 31.
Berlioz, Hector	Rákóczi-induló
Chopin, Frédéric	h-moll keringő Op. 69. No 2.
Chopin, Frédéric	e-moll prelúd Op. 28. No. 4.
Flies, Bernhard	Altató
Händel, Georg Friedrich	Tűzijáték – szvit IV.
Haydn Joseph	G-dúr (Üstdob) szimfónia II.
Haydn, Joseph	Az évszakok – Szüreti kórus
Haydn, Joseph	Az évszakok – Tavasz kórus
Haydn, Joseph	G-dúr zongoraszonáta No. 1. I.
Haydn, Joseph	Szerenád Op. 3. No. 5.
Haydn, Joseph	Eszterházy-induló
Haydn, Joseph	D-dúr (London) szimfónia IV.
Haydn, Joseph	G-dúr vonósnégyes III.
Haydn, Joseph	Menet
Haydn, Joseph	G-dúr szimfónia IV.
Karai József	Estéli nótázás
Kodály Zoltán	Felszállott a páva – változatok egy magyar népdalra
Kodály Zoltán	Katonadal
Kodály Zoltán	Háry János – Toborzó
Kodály Zoltán	Mátrai képek
Kodály Zoltán	Karácsonyi pásztortánc
Kodály Zoltán	Székely fonó
Kodály Zoltán	Lengyel László; Magos a rutafa; Vejnemőjnen muzsikál
Ligeti György	Négy lakodalmás tánc III.
Liszt Ferenc	Hajnalozó
Liszt Ferenc	Magyar ünnepi dal
Liszt Ferenc	Rákóczi-induló
Malek Miklós	Harsonaverseny
Marenzio, Luca	Tavaszi

Mendelssohn-Bartholdy, Felix	e-moll hegedűverseny
Mozart, Wolfgang Amadeus	Rekviem – Tuba mirum
Mozart, Wolfgang Amadeus	Esz-dúr kürtverseny III.
Mozart, Wolfgang Amadeus	Három német tánc No. 3.
Mozart, Wolfgang Amadeus	A varázsfuvola
Mozart, Wolfgang Amadeus	G-dúr szerenád (Egy kis éji zene) I.
Ravel, Maurice	Bolero
Schubert, Franz	Már olvad, ó, a csúnya hó
Schubert, Franz	A molnár virágai
Tinódi Lantos Sebestyén	Egervár viadaljáról való ének
	táncházi muzsika
	Ördögösfüzesi katonadalok
	Villő

18. függelék: Király Katalin: Ének-zene 6. Muzsikáló nagyvilág

Király Katalin: Ének-zene 6. Muzsikáló nagyvilág	
zeneszerző	a mű címe
Bartók Béla	Gyermekeknek 13. – Ballada; 18. – Katonadal
Beethoven, Ludwig van	c-moll zongoraszonáta Op. 13
Beethoven, Ludwig van	G-dúr szonatina
Beethoven, Ludwig van	D-dúr hegedűverseny I.
Beethoven, Ludwig van	IX. szimfónia IV.
Farkas Ferenc	Hajnal-nóta
Haydn, Joseph	B-dúr vonósnégyes III.
Haydn, Joseph	G-dúr (Üstdob) szimfónia I.
Haydn, Joseph	Évszakok – Szüreti kórus
Kodály Zoltán	Ének Szent István királyhoz
Kodály Zoltán	Háry János – Toborzó
Kodály Zoltán	Mátrai képek
Morley, Tomas	Ti édes májuszfények
Mozart, Wolfgang Amadeus	e-moll hegedű-zongora szonáta I.
Mozart, Wolfgang Amadeus	Rekviem - Lacrymosa
Mozart, Wolfgang Amadeus	G-dúr szerenád (Egy kis éji zene)
Mozart, Wolfgang Amadeus	A varázsfuvola
Szokolay Sándor	Magyar karácsonyi énekek
Tinódi Lantos Sebestyén	Egri históriának summája
Tinódi Lantos Sebestyén	Sokféle részögről
	Huszárosra vágatom a hajamat
	Él a magyar, áll Buda még
	Csínom Palkó
	Tyukodi-nóta
	Vörösbársony süvegem
	Ellopták szívemet

19. függelék: Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 7.

Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 7.	
szerző	a mű címe
Bartók Béla	Ne hagyj itt; Huszárnóta
Bartók Béla	Allegro barbaro
Beethoven, Ludwig van	F-dúr (Tavaszi) szonáta
Beethoven, Ludwig van	a moll bagatell (Für Elise)
Beethoven, Ludwig van	cisz moll (Holdfény) szonáta op 27. No 2. I.
Beethoven, Ludwig van	V. szimfónia c-moll Op. 67.
Bizet, Georges	Carmen – Habanera
Brahms, Johannes	VI. magyar tánc
Britten, Benjamin	Variációk és fuga egy Purcell-témára
Chopin, Frédéric	c-moll (Forradalmi) etűd
Csajkovszkij, Pjotr Iljics	Rómeó és Júlia – nyitányfantázia
Csajkovszkij, Pjotr Iljics	b-moll zongoraverseny I.
de l'Isle, Rouget	Marseillaise
Deep Forest	Márta dala
Erkel Ferenc	Hunyadi László – nyitány; Meghalt a cselszövő
Haydn, Joseph	D-dúr (London) szimfónia No. 104. I.
Hollós Máté	Tündérialom
Honegger, Arthur	Pacific 231
Illés János – Bródy János	Egy fiatal költő emlékére
Kodály Zoltán	Pünkösödölő
Kodály Zoltán	Kállai kettős
Kodály Zoltán	Fölszállott a páva – Változatok egy magyar népdalra
Kodály Zoltán	Székelyfonó – Görög Ilona balladája
Kodály Zoltán	Esti dal; Villó
Ligeti György	Kállai kettős
Liszt Ferenc	Mazeppa
Liszt Ferenc	A Villa d'este ciprusai; La campanella
Lully, Jean Baptiste	Az úrhatnám polgár
Mozart, W. A.	Don Giovanni – Leporello áriája (Regiszterária)
Mozart, W. A.	Requiem - Dies irae
Muszorgszkij, Mogyeszt	Egy kiállítás képei
Omega	Gyöngyhajú lány
Paganini, Niccolò	La campanella
Presgurvic, Gérard	Rómeó és Júlia – musical
Prokofjev, Szergej	Rómeó és Júlia – balett
Reich, Steve	Zene fadarabokra
Rota, Nino	Rómeó és Júlia – filmzene
Sáry László	Lokomotív szimfónia
Schubert, Franz	Ave Maria
Schumann, Robert	A két gránátos
Szörényi L.– Bródy J.	István, a király – Te kit választanál
Sztravinszkij, Igor	Tavaszi áldozat – Ifjak tánca
Sztravinszkij, Igor	Tango
Tóth Péter - Miklós Tibor	Tom Sawyer és Huckleberry Finn kalandjai
Verdi, Giuseppe	Requiem – Dies irae
Verdi, Giuseppe	Nabucco – A rabszolgák kórusa
	Székelyfonó – A csitári hegyek alatt
	francia szonok

20. függelék: Király Katalin: Ének-zene 7. Muzsikáló nagyvilág

Király Katalin: Ének-zene 7. Muzsikáló nagyvilág	
zeneszerző	a mű címe
Bárdos Lajos	Magos a rutafa
Bartók Béla	Gyermekeknek II. 22.
Bartók Béla	Este a székelyeknél (Bartók zongorázik)
Bartók Béla	Magyar képek I. Este a székelyeknél –zenekari változat
Bihari János	Friss magyar
Brahms, Johannes	5. magyar tánc
Chopin, Fryderyk	c-moll (Forradalmi) etűd
Chopin, Fryderyk	g-moll mazurka
Csajkovszkij, Pjotr Iljics	Vonósszerenád IV.
Dvořák, Antonin	e-moll szimfónia – Az Újvilágból I.
Erkel Ferenc	Hunyadi László – Meghalt a cselszövő
Erkel Ferenc	Bánk bán – Keserű bordal
Erkel Ferenc – Kölcsey Ferenc	Himnusz
Ismeretlen feldolgozó	Csillagfényes csöndes éjjel
Kodály Zoltán	Molnár Anna
Kodály Zoltán	Háry János – Intermezzo
Kodály Z. – Jankovich Ferenc	A szabadság himnusza
Ligeti György	Kállai kettős
Liszt Ferenc	XIV. magyar rapszódia
Liszt Ferenc	Ave Maria
Liszt Ferenc	Rákóczi-induló
Liszt Ferenc	Mazeppa
Mendelssohn-Bartholdy, Felix	e-moll hegedűverseny I.
Muszorgszkij, Mogyeszt	Egy kiállítás képei
Schubert, Franz	A molnár virágai; A pisztráng
Schumann, Robert	Gyermekjelenetek – Álmodozás
Schumann, Robert	Ifjúsági album – A vidám földműves
Smetana, Bedrich	Hazám – Moldva
Tamás Győző	Ének Szent István királyhoz – népének
Verdi, Giuseppe	Nabucco – A rabszolgák kórusa
Verdi, Giuseppe	Aida – Bevonulási induló
	Katonadalok az előző évi anyagból
	Kun verbunk - ének, népi zenekar

21. függelék: Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 8.

Rápli Györgyi – Szabó Katalin: Énekeskönyv 8.	
zeneszerző	a mű címe
Allegri, Gregorio	Miserere mei, Deus
Arcadelt, Jacob	Il bianco e dolce cigno
Armstrong, Louis	What a Wonderful World
Bach, Johann Sebastian	A fuga művészete
Bach, Johann Sebastian	Wohltemperiertes Klavier – c-moll prelúdium és fuga
Bakfark Bálint	Lantfantáziák
Bárdos Lajos	II. népdalrapszódia
Bartók Béla	Resteknek nótája
Bartók Béla	Concerto
Bartók Béla	Zene húros hangszerekre, ütőkre, és cselesztára
Beethoven, Ludwig van	F-dúr (Pasztorál) szimfónia III.
Bock, Jerry – Williams, John	Hegedűs a háztetőn
Brahms, Johannes	Bölcsődal
Cage, John	Sonatas and Interludes
Debussy, Claude	Gyermekkkuckó
Dés László	A dzsungel könyve
Dowland, John	Come again
Farkas Ferenc	Rózsamadrigál
Gershwin, George	I got rhythm
Gluck, Christoph Willibald	Orpheusz – Boldog lelkek tánca
Grieg, Edvard	Peer Gynt I. szvit
Grofé, Ferde	Grand Canyon – szvit
Händel, Georg Friedrich	Messiás
Händel, Georg Friedrich	Tűzijáték – szvit
Händel, Georg Friedrich	Vízizene – szvit
Haydn, Joseph	Évszakok – Simon gazda áriája
Haydn, Joseph	fisz-moll (Búcsú) szimfónia
Haydn, Joseph	fisz-moll (Borotva) kvartett Op. 50. No. 4
Jacobs, Jim – Casey, Warren	Grease – Summer Nights
Joplin, Scott	Ragtime
Kalácsa együttes – Radnóti M.	Éjszaka
Kodály Zoltán	Újesztendőt köszöntő; Lengyel László; Pünkösddőlő; Jelenti magát Jézus; Adventi ének
Kodály Zoltán	Felszállott a páva – variációk egy magyar népdalra
Kodály Zoltán	Psalmus Hungaricus
Kodály Zoltán	Táncnóta
Kodály Zoltán	Galántai táncok
Kurtág György	Hommage a Stravinsky
Ligeti György	Atmosphéres
Ligeti György	Éjszaka
Liszt Ferenc	Szent Erzsébet legendája
Lloyd Webber, Andrew	Jesus Christus Superstar
Lloyd Webber, Andrew	Az operaház fantomja
Lloyd Webber, Andrew	Macskák
Loewe, Frederic	My Fair Lady
McDermot, Galt	Hair
Morricone, Ennio	Volt egyszer egy vadnyugat

Mozart, Wolfgang Amadeus	Exsultate jubilate K. 165/158
Muzsikás együttes	Indulj el egy úton
Pászti Miklós	Csángó-magyar szerelmi dalok
Penderecki, Krzysztof	Siratóének Hirosima áldozatainak emlékére
Pongrácz Zoltán	Mariphonia
Presgurvic, Gérard	Roméo et Juliette
Puccini, Giacomo	Turandot – Nessun dorma
Purcell, Henry	Dido és Aeneas – nyitány; Boszorkányduett; Visszhangkórus
Ravel, Maurice	Bolero
Ravel, Maurice	Szonatina
Rimszkij-Korszakov, Nyikolaj	Seherezáde – szimfonikus szvit
Satie, Erik	Gymnopédie No. 1
Satie, Erik	Gymnopédie No. 1 – Debussy átirata
Schumann, Robert	A két gránátos
Strauss, ifj Johann	A cigánybáró
Strauss, Richard	Don Juan – szimfonikus költemény
Sztravinszkij, Igor	Petruska – Orosz tánc
The King's Singers	Masterpiece
Vivaldi, Antonio	d-moll kettős verseny
Vivaldi, Antonio	a-moll oboaverseny
Wagner, Richard	A nürnbergi mesterdalnokok – nyitány
Webber, A. Lloyd – Rice, Tim	Evita
Weiner Leó	Divertimento
	Muzsikás 40 – népzene és komolyzene találkozása
	Somogyinda – Szájról szájra – népzene és világzene kapcsolódása

22. függelék: Király Katalin: Ének-zene 8. Muzsikáló nagyvilág

Király Katalin: Ének-zene 8. Muzsikáló nagyvilág	
zeneszerző	a mű címe
Bartók Béla	Elindultam szép hazámbul
Bartók Béla	Cipósütés
Bartók Béla	Négy szlovák népdal
Bartók Béla	Román népi táncok – II. Körtánc
Bartók Béla	Divertimento – III.
Bartók Béla	Cantata profana
Birinyi József	Millecentenáriumi szignál
Birinyi József	Feszty-körkép
Britten, Benjamin	Variációk és fuga egy Purcell-témára
Debussy, Claude	Gyermekkuckó – Az elefánt bölcsődala
Durkó Zsolt	Altamira
Egressy Béni	Komáromi emlék
Gershwin, George	Kék rapszódia
Händel, Georg Friedrich	Halleluja, ma nagy nap van
Händel, Georg Friedrich	Énekeljünk szépen, csendben
Haydn, Joseph	G-dúr vonósnégyes (Császárcsapat) Op. 76.
Honegger, Arthur	II. szimfónia III.
Honegger, Arthur	Johanna a máglyán – zárókórus
Ismeretlen szerző	Tavaszköszöntő
Katona József	Fohász Szent István királyhoz
Kocsár Miklós	Tűzciterák
Kodály Zoltán	Esti dal
Kodály Zoltán	Fölszállott a páva – variációk egy magyar népdalra
Kodály Zoltán	Psalmus Hungaricus
Kodály Zoltán – Virág Benedek	Békesség-óhajtás
Kurtág György	Játékok
Mozart, Wolfgang Amadeus	A-dúr zongoraszonáta KV. 331.
Orbán György	Setteng az ördög
Orff, Carl	Carmina burana – Tempus est iucudum
Prokofjev, Szergej	Klasszikus szimfónia III., Gavotte
Strauss, Johann	Kék Duna keringő
Szabó Ferenc	Föltámadott a tenger – oratórium
Szokolay Sándor	Mi Atyánk
Sztravinszkij, Igor	Petruska – Orosz tánc
	Mind ez világ örvendezzen – régi karácsonyi ének
	Édesanyám rózsafája
	Fehér galamb szállt a házra
	Senkim a világon

23. függelék: Király Katalin: Ének-zene 9. Muzsikáló nagyvilág

Király Katalin: Ének-zene 9. Muzsikáló nagyvilág	
zeneszerző	a mű címe
Bach, Johann Sebastian	d-moll toccata és fuga
Bach, Johann Sebastian	C-dúr prelúdium
Bach, Johann Sebastian	h-moll szvit – Badinerie
Bach, Johann Sebastian	Brandenburgi verseny BWV 1047
Bach, Johann Sebastian	Máté-passió
Bakfark Bálint	f-moll fantázia
Bartók Béla	Falun
Beethoven, Ludwig van	IX., d-moll szimfónia - Örömóda
d'Arras, Moniot	Nyári ének
des Prés, Josquin	Évszakköszöntő
Eszterházy Pál	Ave maris stella
Händel, Georg Friedrich	Szép hársfalomb
Händel, Georg Friedrich	F-dúr orgonaverseny I.
Händel, Georg Friedrich	F-dúr szvit – Vízizene
Händel, Georg Friedrich	Messiás – Halleluia
Händel, Georg Friedrich	Halleluja, ma nagy nap van
Haydn, Joseph	G-dúr (Oxford) szimfónia
Haydn, Joseph	D-dúr (London) szimfónia
Haydn, Joseph	Évszakok – Simon gazda áriája
Heckel, Wolf	Magyar tánc
Ismeretlen szerző	Tavaszköszöntő
Kodály Zoltán	Vejnemőjnen muzsikál
Kodály Zoltán	Székely keserves
Lassus, Orlandus	A visszhang
Mozart, Wolfgang Amadeus	A-dúr zongoraszonáta KV. 331.
Mozart, Wolfgang Amadeus	d-moll zongoraverseny
Mozart, Wolfgang Amadeus	g-moll szimfónia
Mozart, Wolfgang Amadeus	Figaro házassága
Mozart, Wolfgang Amadeus	Rekviem
Somorjai József, ifj	Trubadurmollban
Tinódi Lantos Sebestyén	Sokféle részögről
Vivaldi, Antonio	D-dúr fuvolaverseny II.
	Aj, sirass édesanyám
	Bécs városról – verbunk
	Ez a gőzös
	Szánkón viszik a menyasszony ágát

24. függelék: Király Katalin: Ének-zene 10. Muzsikáló nagyvilág

Király Katalin: Ének-zene 10. Muzsikáló nagyvilág	
zeneszerző	a mű címe
Bartók Béla	A kékszakállú herceg vára
Bartók Béla	Concerto IV. Megszakított közjáték
Bernstein, Leonard	West Side Story
Chopin, Frédéric	E-dúr etűd
Csajkovszkij, Pjotr Iljics	h-moll (Patetikus) szimfónia
Debussy, Claude	A tenger – A hullámok játéka A tenger – A szél és a tenger párbeszéde
Dvořák, Antonin	e-moll szimfónia (Az Újvilágból) I., II., IV.
Erkel Ferenc	Éljen a haza
Liszt Ferenc	Les préludes
Kodály Zoltán	Psalmus Hungaricus
Mendelssohn-Bartholdy, Felix	A dalnak lenge szárnyán
Mendelssohn-Bartholdy, Felix	Szentivánéji álom
Muszorgszkij, Mogyeszt	Egy kiállítás képei
Muszorgszkij, Mogyeszt	Egy éj a kopár hegyen
Schubert, Franz	h-moll (Befejezetlen) szimfónia
Schumann, Robert	A két gránátos
Ravel, Maurice	Bolero
Schönberg, Arnold	Egy varsói menekült
Sztravinszkij, Igor	Tűzmadár
Verdi, Giuseppe	Don Carlos – szabadságkettős
Wagner, Richard	A nürnbergi mesterdalnokok – nyitány
	Magyarok istene – népének
	Megkötötték nekem a koszorút
	Szabó Kata balladája
	Erdőkön-mezőkön járó
	Buga Jakab éneke
	Esik eső karikára
	Huszárosra vágatom a hajamat
	A jó lovas katonának